

NBP – JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

NBP – ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

UDC 343.98

ISSN 0354-8872

ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE – THE REPUBLIC OF SERBIA
KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA, BEOGRAD – REPUBLIKA SRBIJA

NBP

JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA
Beograd, 2016

TABLE OF CONTENTS

Original Scientific Papers

Zoran Stojanovic

RAPE WITHOUT COERCION: IMPLEMENTATION OF ART. 36 OF THE INSTANBUL CONVENTION.....	1
--	---

Dragan M. Mitrovic

DIPTYCH OF HUMAN DIGNITY AND TOLERATION.....	24
--	----

Gordana Ilic-Popov

TAX CRIMINAL OFFENCES IN SERBIAN TAX LEGISLATION.....	40
---	----

Zaklina Spalevic, Milos Ilic, Nebojsa Arsic

LEGAL ASPECTS OF DATA MINING ALGORITHMS FOR STREAM PROCESSING IN TRAFFIC SURVEILLANCE.....	57
---	----

Veljko Delibasic

UNDERCOVER INVESTIGATOR.....	81
------------------------------	----

Review Papers

Tijana Surlan

EXPANDING JURISDICTION OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURTS: COHERENCE OR CHAOS.....	99
---	----

Zoran Pavlovic, Joris Bijvoets

SITUATIONAL PREVENTION OF CHILD SEXUAL ABUSE.....	114
---	-----

Sasa Markovic

SAFETY MEASURE “BAN ON ATTENDANCE AT CERTAIN SPORTING EVENTS” IN PRACTICE OF POLICE AND THE JUDICIARY.....	133
---	-----

Vladimir Sebek

PEACE MODEL OF INVESTIGATIVE INTERVIEWING.....	161
--	-----

Damir Juras, Zeljko Nikac

DISCIPLINARY SANCTIONS FOR POLICE OFFICERS IN CROATIA AND IN SERBIA.....	187
---	-----

Ivana Bodrozic

TERRORISM AS A CRIMINAL OFFENCE IN THE DOCUMENTS OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS.....	203
---	-----

SADRŽAJ

Originalni naučni radovi

Zoran Stojanović

SILOVANJE BEZ PRINUDE: USAGLAŠAVANJE KZ SRBIJE SA ČLANOM 36 ISTANBULSKE KONVENCIJE.....	1
--	---

Dragan M. Mitrović

DIPTIH O LJUDSKOM DOSTOJANSTVU I TOLERANCIJI.....	24
---	----

Gordana Ilić-Popov

PORESKA KRIVIČNA DELA U SRPSKOM PORESKOM ZAKONODAVSTVU.....	40
--	----

Žaklina Spalević, Miloš Ilić, Nebojša Arsić

PRAVNI ASPEKTI ALGORITAMA ZA ANALIZU PODATAKA ZA OBRADU NEPREKINUTOG TOKA PODATAKA U NADZORU SAOBRAĆAJA.....	57
--	----

Veljko Delibašić

PRIKRIVENI ISLEDNIK.....	81
--------------------------	----

Pregledni radovi

Tijana Šurlan

PROŠIRENJE NADLEŽNOSTI MEĐUNARODNIH KRIVIČNIH SUDOVA: KOHERENTNOST ILI HAOS.....	99
---	----

Zoran Pavlović, Joris Bijvoets

SITUACIONA PREVENCIJA SEKSUALNE ZLOUPOTREBE DECE.....	114
--	-----

Saša Marković

MERA BEZBEDNOSTI „ZABRANA PRISUSTVOVANJA ODREĐENIM SPORTSKIM PRIREDBAMA“ U PRAKSI POLICIJE I PRAVOSUĐA.....	133
--	-----

Vladimir Šebek

PEACE (PIS) MODEL ZA PRIBAVLJANJE ISKAZA.....	161
---	-----

Damir Juras, Željko Nikač

DISCIPLINSKE MERE ZA POLICIJSKE SLUŽBENIKE U HRVATSKOJ I U SRBIJI.....	187
---	-----

Ivana Bodrožić

TERORIZAM KAO KRIVIČNO DELO U DOKUMENTIMA MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA.....	203
---	-----

Originalni naučni rad

SILOVANJE BEZ PRINUDE
Usaglašavanje KZ Srbije sa članom 36
Istanbuliske konvencije

Zoran Stojanović¹

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Sažetak: Uobičajeno shvatanje pojma silovanja podrazumeva upotrebu prinude. Od tog stava polazi i Krivični zakonik Srbije. I u primeni krivičnog dela silovanja najvažniji problemi se javljaju u vezi sa preduzimanjem sile ili kvalifikovane pretnje. Jedno od centralnih pitanja u vezi s tim jeste značaj pristanka lica prema kome se preduzimaju radnje seksualnog karaktera. U teoriji i sudskoj praksi se ustalilo mišljenje da je za nepostojanje pristanka ključno to da je pružen otpor od strane pasivnog subjekta. Otpor se, međutim, može koristiti kao kriterijum samo pod uslovom da se on šire shvati, tj. ako se uzme da je dovoljno njegovo postojanje i u formi unutrašnjeg otpora koji se na neki način ispoljio kao i izjednačavanjem očekivanog sa pruženim otporom. Time se izbegava uska primena inkriminacije silovanja koja nije u skladu sa ciljevima krivičnopravne zaštite u ovoj oblasti. Odbacivanje stava da se traži krajnji i po svaku cenu pruženi fizički otpor, ipak ne vodi zaključku da je za postojanje krivičnog dela silovanja dovoljno samo nepristajanje pasivnog subjekta. To otvara *de lege ferenda* pitanje da li je opravdano proširiti krivičnopravnu zaštitu i na slučajevе u kojima nema pristanka pasivnog subjekta iako nije korišćena sila ili pretnja, a nije reč o nemoćnom licu. Povod za jedno takvo preispitivanje je odredba člana 36 stav 1 Istanbuliske konvencije. S druge strane, mora se

---

¹ Redovni profesor, zorans@ius.bg.ac.rs

voditi računa i o tome da krivično delo silovanja, počev od svog tradicionalnog naziva, podrazumeva upotrebu sile (ili pretnje), da je prinudni seksualni akt jezgro ovog krivičnog dela i da bi došlo do određenog „rasplinjavanja“ koje bi umanjilo i težinu tog akta ako bi se on izjednačio sa svim situacijama u kojima je, iz bilo kojih razloga, odsutan pristanak drugog lica. I kriminološki posmatrano, silovanje spada u nasilnički kriminalitet, odnosno u seksualnu agresiju, a eventualna sasvim nova inkriminacija koja ne bi zahtevala primenu prinude obuhvatila bi po svojoj prirodi heterogena ponašanja. Iako i pri postojećem rešenju pristanak pasivnog subjekta (odnosno njegovo odsustvo) ima veliki značaj za postojanje krivičnog dela silovanja, nije opravdano celo krivično delo silovanja vezivati samo za nepostojanje pristanka pasivnog subjekta i na tome zasnovati njegov zakonski opis. Rešenje bi trebalo tražiti u predviđanju novog (od silovanja lakšeg) krivičnog dela, ili pak novog lakšeg oblika krivičnog dela iz člana 178 KZ koji bi obuhvatilo određene radnje seksualnog karaktera koje, iako nisu preduzete upotrebom prinude, predstavljaju povredu polne slobode zbog toga što ne postoji pristanak lica prema kome se te radnje preduzimaju.

Ključne reči: silovanje, prinuda, pristanak, istanbulska konvencija.

Uvod

Iako je donošenjem Krivičnog zakonika 2005. godine Srbije odredbama člana 178 uglavnom uspešno oblikovano krivično delo silovanja, u njegovoj primeni i dalje postoje određeni problemi. Oni su, na neki način, imanentni ovom krivičnom delu i nijedno zakonsko rešenje ih ne može u potpunosti izbeći. Osnovni problem jeste postavljanje jasne granice između dobrovoljnog seksualnog akta i onog koji se vrši upotrebom prinude. U vezi s tim, ponašanje pasivnog subjekta od čijeg odbijanja ili prihvatanja da učestvuje u seksualnom činu zavisi postojanje krivičnog dela, dolazi u centar pažnje. Značaj ovog pitanja je naročito naglašen usvajanjem Istanbulske konvencije (Konvencija SE o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici) koju je Srbija ratifikovala krajem 2013. godine („Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori“ br. 12/2013). Ta konvencija odustaje od toga da se prinuda posmatra kao konstitutivni element krivičnog dela silovanja i polazi od toga da je ono (i drugi oblici seksualnog nasilja) moguće i bez primene prinude. Umesto prinude, u prvi plan se stavlja nepostojanje pristanka prilikom preduzimanja

seksualnog akta² Osim već postojećih problema u primeni, zbog toga je nužno da se preispita i zakonsko rešenje krivičnog dela silovanja u KZ Srbije.³

I pored nekih spornih situacija,⁴ pristanak kod silovanja isključuje predviđenost u zakonu, a ne protivpravnost. Zauzimanjem ovog načelnog stava nisu, međutim, rešena brojna pitanja koja se u vezi sa pristankom mogu javiti kod krivičnog dela silovanja. Osim načelnog pitanja kakvo je dejstvo, odnosno domaćaj pristanka kod krivičnog dela silovanja, pristanak je od velikog praktičnog značaja za utvrđivanje da li je u konkretnom slučaju prisutan elemenat prinude, tj. da li je obljava ili sa njom izjednačen čin izvršen primenom prinude. Za rešavanje tog pitanja veliki značaj ima i otpor pasivnog subjekta. Dok pristanak isključuje primenu prinude, otpor to potvrđuje. U ovom radu će biti analizirani oni aspekti radnje izvršenja krivičnog dela silovanja koji su u tesnoj vezi sa postojanjem otpora odnosno pristanka. Pažnju zaslužuje i pitanje kako rešiti situaciju kada je nastupila teža posledica, a postojanje osnovnog oblika je sporno zbog izostanka otpora pasivnog subjekta, zbog naknadnog pristanka pasivnog subjekta ili zbog „povlačenja“ tog pristanka.

Jedno od centralnih pitanja kojim se rad bavi jeste koliko se prinuda može široko tumačiti u cilju obuhvatanja svih situacija u kojima pasivni subjekt ne pristaje na seksualni čin. Pošto i na prvi pogled može da se uoči da nepristajanje na seksualni čin nije uvek isto što i prinuđavanje upotrebom sile ili pretnje na taj čin, neophodno je preispitati postojeću inkriminaciju iz člana 178 KZ i de lege ferenda. Iako nijedno teleološko tumačenje koje vodi računa o zaštitnom objektu kao i o stavu Saveta Evrope zauzetom u Istanbulskoj konvenciji (pa i praksi Evropskog suda za ljudska prava),⁵ ne može da vodi takvom širokom tumačenju, to još nužno ne znači da postojeće krivično delo iz člana 178 KZ treba menjati. Naime, obuhvatanje i onih slučajeva preuzimanja seksualnog

2 U članu 36 stav 1 pomenute konvencije (naziv tog člana je: seksualno nasilje, uključujući silovanje) kaže se da će članice preduzeti neophodne zakonodavne odnosno druge mere kako bi obezbedile da budu inkriminisana sledeće umišljajne radnje:

a. vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode na telu drugog lica bez njenog/njegovog pristanka korišćenjem bilo kog dela tela ili predmeta;

b. druge seksualne radnje sa licem bez njenog/njegovog pristanka;

c. navođenje drugog lica na seksualne radnje sa trećim licem bez njenog/njegovog pristanka.

3 Mišljenje da silovanje ne treba ograničiti samo na primenu prinude, već ga treba šire shvatiti kao preuzimanje radnji seksualnog karaktera bez pristanka lica prema kojem se preuzimaju nije novo. Međutim, ono je uglavnom sa određenim argumentima bilo odbacivano, a nisu ga uvažavala ni krivična zakonodavstva većine zemalja. Vid. Z. Stojanović, *Kriterijumi određivanja inkriminacija – uopšte i u sferi seksualnih odnosa*, Ljubljana, 1981, str. 264-265.

4 O tome više Z. Stojanović, Značaj ponašanja pasivnog subjekta za postojanje krivičnog dela silovanja, Između otpora i pristanka. U: *Razvoj pravnog sistema Srbije i harmonizacija sa pravom EU*, Beograd, 2012, str. 44-46.

5 Vid. pre svega presudu Evropskog suda za ljudska prava *M. C. protiv Bugarske* (predstavka broj 39272/98) od 4. decembra 2003. godine.

akta bez pristanka drugog lica u kojima nije došlo do prinude (ako se proceni da je to kriminalnopolitički opravdano), moguće je uvođenjem nove inkriminacije bilo kao posebnog stava u okviru već postojećeg člana 178, bilo kao posebnog člana. Eventualna procena o nedovoljnoj širini kriminalne zone kod krivičnog dela silovanja sa aspekta zaštitnog objekta sama po sebi ne opravdava radikalnu izmenu njegovog zakonskog opisa. Štaviše, postoje jaki argumenti u prilog tome da se nedobrovoljni seksualni odnosi upotrebotom prinude i oni u kojima do toga nije došlo (a nije reč o nemoćnom licu) kvalitativno razlikuju po svom stepenu neprava što bi, naravno, moralo da nađe i svoj odraz u zaprećenoj kazni.

Ovaj rad se ne bavi drugim pitanjima usaglašavanja Krivičnog zakonika Srbije sa Istanbulskom konvencijom. Više je takvih pitanja, a neka od njih se takođe odnose na silovanje ili srodna krivična dela iz iste glave KZ Srbije. Složenost i značaj pitanja koje je predmet ovog rada opravdavaju to što se on ograničava samo na to pitanje.

1. Prinuda kao deo radnje izvršenja krivičnog dela silovanja

Radnja izvršenja krivičnog dela silovanja se sastoji iz dva akta: prinude i obljube, odnosno sa njom izjednačenog čina.⁶ To su dve vrste delatnosti, ali delatnosti koje su čvrsto povezane i koje jedna drugoj daju novi kvalitet. Nije reč o njihovom prostom zbiru, već tu postoji obljuba (ili drugi sa njom izjednačeni čin) izvršena korišćenjem prinude i prinuda kojom se vrši ta obljuba, odnosno sa njom izjednačeni čin. Između prinude i obljube objektivno mora postojati uzročna veza, a subjektivno ciljna usmerenost, odnosno finalna veza.⁷

Bliže određivanje pojma prinude, tj. sile i pretnje kao jednog od dva akta radnje izvršenja silovanja vezano je za nekoliko specifičnih problema od kojih je najvažniji njen odnos sa drugim aktom tj. sa obljubom ili sa njom izjednačenom radnjom, kao i rešavanje pitanja kakva prinuda predstavlja

6 Shvatanje o dvoaktnoj prirodi krivičnog dela silovanja je već dugo vladajuće u teoriji i zakonodavstvu evropskih zemalja. Tek u novije vreme javlja se i shvatanje o njegovoj jednoaktnoj prirodi koje je zastupano upravo od nekih zagovornika proširivanja silovanja i na nedobrovoljne seksualne akte. Tako se, na primer, Hernle (Hörnle) koja dvoaktnost krivičnog dela silovanja u nemačkom KZ naziva „konstrukcionom greškom“ zalaže za njegovo postavljanje kao jednoaktnog krivičnog dela. Up. T. Hörnle, Warum § 177 Abs. 1 StGB durch einen neuen Tatbestand ergänzt werden sollte, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 4/2015, str. 208–209. Kritički odgovor na taj stav vid. kod: T. Fischer, Noch einmal: § 177 StGB und die Istanbul-Konvention, Entgegnung auf Hörnle, ZIS 4/2015, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 6/2015, str. 313–315.

7 Tako, na primer, W. Perron, J. Eisele. In: Schönke-Schröder, *Strafgesetzbuch, Kommentar*, 28. Auflage, München, 2010, str. 1645.

započinjanje radnje izvršenja u slučaju da nije došlo do obljube ili sa njom izjednačenog čina. Sudska praksa i teorija su postavile izvesne kriterijume za utvrđivanje oblika i intenziteta prinude koji treba da postoje da bi se radilo o krivičnom delu silovanja. Obično se ističe da kod silovanja može postojati bilo apsolutna, bilo kompulzivna sila.⁸ U pogledu intenziteta sile traži se da je ona takva da je podobna da slomi pruženi ili očekivani otpor žrtve.⁹ Zahteva se i gore spomenuta objektivna i subjektivna veza između dva akta. Bez te finalne veze i usmerenosti nema silovanja.¹⁰ Prinuda mora da neposredno predstoji vršenju obljube ili sa njom izjednačenog čina, te nema krivičnog dela silovanja ukoliko je prinuda bila primenjena nekom drugom prilikom znatno pre vršenja obljube.¹¹ Prinuđavanje na obljubu pretnjom uglavnom ne zadaje veće teškoće mada i tu postoje izvesni problemi. To je, pre svega, problem da li je obljuba bila omogućena stvarnim dejstvom pretnje. Postoje u praksi slučajevi da pasivni subjekt pogrešno procenjuje da postoji pretnja neposrednog napada na život ili telo. Taj problem se javlja onda kada pretnja nije eksplisitna već pasivni subjekt iz cele situacije i ponašanja učinioца zaključuje da će on da primeni silu, pa zbog toga ne izražava, ili ne izražava dovoljno svoje protivljenje. Iako pretnja ne mora biti eksplisitna, ona mora biti u vezi sa seksualnim činom, tj. i ona se kao i sila ukazuje kao sredstvo izvršenja istog. Ukoliko, na primer, pasivni subjekt zaključi da je učinilac sklon primeni sile zato što je ranije u nekim drugim prilikama koristio silu pa usled toga ne pruži otpor, krivično delo silovanja neće postojati jer se pretnja ne ukazuje kao sredstvo za izvršenje obljube ili sa njom izjednačenog čina.

Utvrđivanje potrebnog oblika i intenziteta prinude ključno je pitanje za postojanje krivičnog dela silovanja. Tu se mogu razlikovati tri situacije između kojih bi se morala postaviti precizna granica. Prva je obljuba (ili sa njom izjednačeni čin) koja je rezultat primene prinude, druga je obljuba (ili sa njom izjednačeni čin) koja je izvršena protiv volje žrtve ali bez primene prinude

8 Tako Peron (Perron) i Ajzele (Eisele) konstatuju da sila može biti apsolutna koja neposredno omogućava seksualne radnje, i kompulzivna kojom se utiče na žrtvu da odustane od daljeg otpora. Up. *ibid.*, str. 1645.

9 Otpor ne mora biti pružen, dovoljno je da je sila upotrebljena da se spreči očekivani otpor. *Ibid.*, str. 1646.

10 I u slučaju sadističkih radnji koje uvek u sebi sadrže silu, ta finalna usmerenost može da nedostaje te sama činjenica da je prilikom njihovog preduzimanja upotrebljena sila ne mora da znači i postojanje krivičnog dela silovanja. Vid. U. Kindhäuser, *Strafgesetzbuch, Lehr- und Praxiskommentar*, 3. Auflage, Baden-Baden, 2006, str. 602.

11 To shvatanje je zastupano i u našoj sudskej praksi. Potvrđujući stav prvostepenog suda da u konkretnom slučaju nema obeležja krivičnog dela silovanja, Apelacioni sud u Nišu navodi: „Činjenica je da optuženi nije preuzeo, iako je neposredno uputio pretnje i primenio silu prema oštećenoj, nijednu radnju usmerenu na vršenje obljube, do koje je došlo znatno kasnije i na drugom mestu, bez upotrebe sile ili pretnje.“ Isti sud ukazuje da je pogrešan stav iznet u žalbi Tužilaštva da je „navodno, oštećena sve vreme bila u strahu, te tako i prinudena na naredne obljube“ (Kž I 1228/10 od 15. 3. 2010).

i najzad može se govoriti i o trećoj situaciji kada postoji njen pristanak. Samo u prvoj situaciji može postojati krivično delo silovanja, dok u trećoj silovanja, naravno, nema. Druga situacija može biti de lege ferenda sporna i predstavlja ono što pokriva član 36 Istanbulske konvencije, ali ne i KZ Srbije (kao ni većina evropskih krivičnih zakonodavstava). I ponašanje žrtve je od presudnog značaja za postojanje (ili nepostojanje) radnje izvršenja krivičnog dela silovanja. Od njenog pristajanja ili nepristajanja zavisi da li će se ona moći nazvati žrtvom i da li je izvršeno krivično delo silovanja. Moglo bi se tvrditi da je to tako i kod drugih (složenih) krivičnih dela čiji se deo radnje izvršenja sastoji u prinudi. Međutim, kada su u pitanju radnje seksualnog karaktera, postoji važna specifičnost. Naime, brojna istraživanja su pokazala da se pristajanje ili nepristajanje na te radnje u većini slučajeva ne daje eksplisitno, već se to čini na implicitan način koji najčešće nije verbalan.¹² Osim toga, ni verbalno protivljenje ne podrazumeva uvek odsustvo pristanka, niti ukazuje na upotrebu prinude. Iako se danas kod silovanja, naročito od strane određenih krugova i pojedinaca koji se zalažu za efikasniju pravnu zaštitu polne slobode (naročito žena), insistira na stavu da „ne uvek znači ne“, to ipak u stvarnosti nije tako. Postoje i slučajevi u kojima je teško postaviti granicu između pristajanja i nepristajanja. Ta činjenica vodi tome da se u primeni krivičnog dela silovanja javljaju veoma složeni pravnodogmatski problemi, kao i problemi na planu dokazivanja. Realno je očekivati da bi u slučaju proširivanja kriminalne zone na sve nedobrovoljne seksualne odnose ti problemi bili još više izraženi.

2. Značaj pristanka i otpora žrtve za postojanje prinude

Nastojanja teorije i prakse da se postave kriterijumi za utvrđivanje upotrebe prinude, vezana su za otpor žrtve.¹³ Zahteva se, osim kada se radi o nemoćnom licu,¹⁴ da se nepristajanje izrazi u obliku otpora. U teoriji i sudskoj praksi i

12 Up. D. Husak, *Rapes Without Rapist: Consent and Reasonable Mistake*. In: *The Philosophy of Criminal Law*, selected Essays, Oxford University Press, 2010, str. 240–243.

13 Taj stav je proširen u krivičnom pravu većine zemalja bez obzira da li one pripadaju evropsko-kontinentalnom ili anglosaksonском pravnom sistemu. Osim Engleske (i Velsa), gde je relativno skoro usvojen najširi pojam silovanja bez postavljanja uslova da je primenjena prinuda (vid. nap. 37), u drugim zemljama koje pripadaju anglosaksonском pravnom sistemu otporu se kod silovanja pridaje isti značaj kao i u zemljama evropskog kontinentalnog sistema. Tako se u SAD u krivičnom pravu svih saveznih država od početka devetnaestog pa sve do pedesetih godina prošlog veka za postojanje silovanja zahtevalo otpor po svaku cenu, tj. krajnji otpor (*utmost resistance*). U sudskoj praksi je postepeno taj stav ublažen usvajanjem pravila o razumnom otporu (*reasonably resistance rule*) koje polazi od toga da se pruženi otpor uvek mora ceniti s obzirom na okolnosti konkretnog slučaja i situaciju u kojoj se žrtva našla. Vid. J. Samaha, *Criminal Law*, Belmont, 2011, str. 334–335.

14 U tom slučaju bi se moglo raditi o krivičnom delu obljube nad nemoćnim licem iz člana 179 KZ Srbije.

kod silovanja pravi izuzetak.²⁰ Iako taj argument ima određenu težinu, kod drugih krivičnih dela ne postoje specifičnosti koje su vezane za seksualne odnose koje to pitanje čine znatno složenijim. Ali, te specifičnosti nisu takve da opravdavaju da se zahteva trajan i jak otpor žrtve i to po svaku cenu. Za pojам sile ili pretnje bitno je da su one upravljene na to da se onemogući voljno delanje nekog lica, da ono nešto čini ili trpi protiv svoje volje. Ukoliko je fizički otpor izostao, neophodno je da postoji unutrašnji otpor koji se može ispoljiti na razne načine, između ostalog i kroz postojanje odbrambene volje.

I očekivani otpor je u krajnjoj liniji vrsta unutrašnjeg otpora. U slučajevima kada je otpor izostao, a obljuba ili drugi sa njom izjednačeni čin je izvršena bez pristanka pasivnog subjekta, može se raditi o krivičnom delu obljube nad nemoćnim licem (član 179 KZ). Kriterijum za razgraničenje jeste da li je upotrebljena prinuda, ili je iskorišćeno stanje nemoći pasivnog subjekta. Takođe, kod obljube nad nemoćnim licem po pravilu ne postoji odbrambena volja pasivnog subjekta.

Može se razlikovati spoljašnji i unutrašnji otpor koji uglavnom odgovara podeli na fizički i psihički otpor.²¹ U literaturi i sudskoj praksi je prihvaćeno da je dovoljan i očekivani otpor, tj. da nije potrebno da je otpor pružen ukoliko se on mogao očekivati.²² Ako se ostane pri stavu da je neophodno postojanje otpora (to, inače, nije nužno jer nije reč o obeležju bića krivičnog dela), dovoljno je da kod žrtve postoji stvarni unutrašnji otpor koji se na neki način manifestovao. I u slučaju da se pojam otpora ovako shvati, on nije isto što i nepristajanje. Ako bi se otpor izjednačio sa nepristajanjem, on bi jedva mogao da ima neki značaj prilikom utvrđivanja da li je upotrebljena prinuda. Unutrašnji otpor je nešto više od nepristajanja. Nepristajanje se može sastojati u potpuno pasivnom držanju, dok unutrašnji otpor podrazumeva izvesne radnje kroz koje se ispoljava. On se može ispoljiti verbalno, gestovima, pogledom, plačom, molbom i sl. U stvari, on obuhvata sve ono što ne predstavlja spoljašnji fizički otpor koji se neposredno suprotstavlja primenjenoj sili. Za utvrđivanje postojanja prinude, prema tome, relevantan je onaj unutrašnji otpor čije se

20 Iстиче се да се не може правдати то што је, за разлику од других кривичних дела код којих је довољно да се утврди да нема пристанка оштећеног, код силованја потребно да се јртва „на бојном пољу“ избори за кривичноправну заштиту ризикујући неповредивост свог тела и живота. Up. G. Balbi, *Violenza e abuso sessuale*. In: *Diritto penale, Parte speciale*, Vol. I (a cura di D. Pulitano), Torino, 2011, str. 261.

21 Kil (Kühl) razlikuje spoljašnji i unutrašnji otpor, zauzimajući stav да prestanak spoljašnjeg otpora сам по себи не окончава unutrašnji otpor. Neophodno je postojanje ozbiljnog unutrašnjeg otpora do momenta dok krivično delo silovanja nije dovršeno. Up. K. Kühl, in: Lackner-Kühl, *Strafgesetzbuch, Kommentar*, 27. Auflage, München, 2011, p. 823.

22 Iстиче се да сила појмовно мора бити управљена на то да сломи пруžени, или спрећи очекивани otpor. Up. W. Perron, J. Eisele, *op. cit.*, str. 1646. U domaćoj literaturi još T. Živanović ističe да nije потребно да је otpor pružен, „довољно је за pojам sile, да се је исти могao очekivati“. T. Živanović, *Osnovi Krivičnog prava, Opšti deo*, Beograd, 1922, str. 252.

postojanje na bilo koji način ispoljilo kroz ponašanje žrtve i koji ukazuje na postojanje odbrambene volje žrtve.

Sa pitanjem otpora ne iscrpljuju se svi problemi vezani za utvrđivanje prinude kao bitnog obeležja silovanja. Pristanak na obljubu se može stepenovati, a postoje i situacije u kojima se pasivni subjekt dvoumi. Nije retkost da se kod žrtve silovanja javljaju ambivalentna osećanja i motivi, da se ona nekad rukovodi i iracionalnim razlozima, odnosno da vodi računa i o određenim društvenim i moralnim normama koje regulišu oblast seksualnog života. Samoj seksualnosti je svojstveno da njenom ispoljavanju često nedostaje eksplicitnost. Osim toga, kao i na svaku drugu aktivnost, i na seksualnu aktivnost se iz različitih razloga može pristati i onda kada je subjekt koji na nju pristaje ne želi.²³ Pogrešno je učestvovanje u neželjenom seksualnom činu izjednačiti sa prinudnim seksualnim činom.²⁴ Zbog toga što u stvarnosti nema jasne i odsečne granice između željene i prinudne seksualne aktivnosti, i sam izvršilac se zbog toga može naći u situaciji u kojoj nije svestan toga da je prešao granicu dozvoljenog i da se našao u kriminalnoj zoni.²⁵

Pristanak na druge radnje seksualnog karaktera, ali ne i na samu obljubu odnosno sa njom izjednačen čin ne isključuje postojanje krivičnog dela silovanja ako je pri tome upotrebljena prinuda. To samo po sebi nije sporno. Međutim, sam oblik i intenzitet prinude je u takvim situacijama po pravilu drugačiji zato što je nasilna obljuba olakšana dobrovoljnim pristajanjem na određene radnje seksualnog karaktera. Takođe, teže je utvrditi u konkretnom slučaju na šta je pasivni subjekt pristao, a na šta nije. Dok je navedena situacija načelno nesporna, izvesna dilema se javlja u pogledu rešavanja situacije u kojoj pasivni subjekt pristaje na jednu od tri vrste seksualnog akta koja je predviđena kao radnja izvršenja (npr. na obljubu), ali izvršilac koristeći prinudu izvrši radnju za koju ne postoji pristanak pasivnog subjekta (npr. analni koitus). Trebalо bi uzeti da je nepostojanje pristanka na preduzet seksualni čin relevantno,

---

23 Empirijska istraživanja pokazuju da je to veoma često slučaj. Up. D. Husak, *op. cit.*, 244–246.

24 Ubedljive argumente protiv mišljenja da je neželjena seksualna aktivnost ekvivalentna prinudnom seksualnom činu, a koje zastupaju neki feministički orijentisani pisci, navodi Husak. Up. D. Husak, *ibid.*, str. 245. Međutim, danas to nije više stav koji zastupaju samo oni koji pripadaju toj orijentaciji, to je postao osnovni polazni stav Istanbulske konvencije koja proizvodi i odredene međunarodnopravne obaveze. Ipak, ne bi se moglo tvrditi da Istanbulska konvencija u potpunosti izjednačava ove dve situacije. Ustanovljavajući obavezu zemalja potpisnica da inkriminišu i seksualne aktivnosti bez pristanka u kojima nije primenjena prinuda, ona se ne izjašnjava u pogledu toga da li u pogledu težine tu situaciju treba izjednačiti sa onom koja se uobičajeno podrazumeva pod pojmom krivičnog dela silovanja.

25 Onore (Honoré) ističe da seksualni akt započinje i odvija se kroz telesne pokrete, dodirivanja i reči „koje sigurno da nisu u formi rimske stipulacije“, te da muškarac prosuđuje ženin odgovor kroz njeno celokupno držanje u čemu može lako da pogreši. Up. T. Honoré, *Sex Law*, London, 1978, str. 77.

odnosno činjenica da je upotrebljena prinuda, a to bi značilo da i u tom slučaju postoji krivično delo silovanja.

Što se tiče forme pristanka, on ne mora biti dat na izričit način. Pristanak isključuje krivično delo ako je dat pre ili u toku vršenja obljube (ili sa njom izjednačenog čina). Ne postoji krivično delo ukoliko je pristanak dat pre započinjanja vršenja obljube, čak i onda kada je došlo do upotrebe sile ili pretnje, jer takva obljuba nije rezultat upotrebljene sile ili pretnje. Međutim, ako je korišćenjem sile ili pretnje obljuba već započeta, pa se žensko lice u toku vršenja obljube sa njom saglasi, sporno je da li postoji dovršeno krivično delo. Jer, pre nego što je pristanak dat, krivično delo je u potpunosti dovršeno, pa bi se pristanak u toku obljube mogao uzeti u obzir samo kao okolnost prilikom odmeravanja kazne. Još je više sporna suprotna situacija, tj. kada žensko lice u toku obljube povuče svoj pristanak i počne da daje otpor, a učinilac koristeći prinudu savlada taj otpor i dovrši započetu obljubu. Upotreba sile ili pretnje do koje je došlo u toku vršenja obljube ne стоји u uzročnoj vezi sa obljubom do koje je došlo uz saglasnost ženskog lica, prinuda je upotrebljena samo da se dobrovoljno započeta obljuba i u fiziološkom smislu dovrši.²⁶ Drugačija je situacija ako je dobrovoljna obljuba dovršena, a učinilac protiv volje ženskog lica istom prilikom koristeći prinudu izvrši još jednu obljubu ili sa njom izjednačen čin.

Za postojanje sile kao bitnog elementa krivičnog dela silovanja dovoljno je da je ona bila takva da je omogućila preuzimanje drugog dela radnje izvršenja krivičnog dela silovanja protiv volje pasivnog subjekta. Sila mora da bude stvarni uzrok vršenja obljube ili sa njom izjednačenog čina, ili je kod pokušaja to mogla biti. Zato, nije presudna ni njena prvobitna usmerenost. Tako, ako je učinilac započeo sa primenom sile u nekom drugom cilju ali je iskoristio njen deјstvo i izvršio obljudbu ili sa njom izjednačeni čin, postojaće krivično delo silovanja. I upotreba snage manjeg intenziteta može u nekim slučajevima da bude dovoljna da se neko lice prinudi na obljudbu ili sa njom izjednačen čin. Pošto je upotreba sile često praćena pretnjom da će se napasti na život ili telo, ocena da li je primenjena sila bila dovoljna za vršenje prinudnog seksualnog čina, mora se zasnivati i na dejstvu pretnje gde, po pravilu, dolazi ne do kumulativnog, već do sinergijskog dejstva sile i pretnje na volju žrtve. Ako primenjena sila nije bila dovoljna da se žrtva prinudi na seksualni čin, tj. ako je žrtva pružila efikasan otpor može postojati pokušaj silovanja.

Pasivni subjekt krivičnog dela jeste bilo koje lice bez obzira na njegov status i svojstva (osim što su isključena deca i maloletnici kod osnovnog oblika silovanja). Istraživanja pokazuju da je u većini slučajeva izvršilac lice sa kojim

²⁶ Suprotno shvatjanje zastupa Balbi ističući da pristanak mora postojati za sve vreme dok traje seksualna aktivnost, te da onaj ko vrši seksualni akt mora da prekine akt u slučaju povlačenja pristanka partnera, jer u protivnom akt postaje krivičnopravno relevantan. Up. G. Balbi, *op. cit.*, str. 264.

je žrtva bila u bliskim odnosima, a ne nepoznato lice.²⁷ I ta činjenica ukazuje na značaj pristanka, odnosno otpora jer kada je u pitanju žrtvi nepoznato lice onda je pretpostavka da je seksualni akt izvršen bez njenog pristanka vrlo verovatna. I prostitutka može biti pasivni subjekt. Ukoliko ona u konkretnom slučaju pristaje na seksualni čin samo uz prethodno davanje novčane naknade, a izvršilac je umesto toga prinudi na taj čin, postojaće silovanje. Suprotno tome, ako posle izvršenog čina ne plati dogovorenu naknadu, postoji pristanak što isključuje silovanje. Irrelevantno je za postojanje silovanja što se pristanak zasniva na zabludi. Sa aspekta postojeće inkriminacije to važi i za ostale situacije u kojima se lice navedeno na seksualni odnos našlo u zabludi. Nema silovanja ukoliko je neko lice navedeno na seksualni čin dovođenjem ili održavanjem u zabludi u pogledu neke činjenice. Na primer, nije od značaja zabluda u pogledu identiteta izvršioca, postojanja braka sa izvršiocem, preduzimanja seksualnih radnji pod plaštrom lečenja itd. Dovođenje ili održavanje u zabludi ne može predstavljati radnju izvršenja krivičnog dela silovanja jer ona uvek zahteva primenu sile ili kvalifikovane pretnje. Ti slučajevi bi bili obuhvaćeni eventualnim uvođenjem nove inkriminacije čije bi centralno obeležje bilo nepostojanje pristanka pasivnog subjekta, pa i onda kada nije došlo do primene prinude.

Umišljaj izvršioca mora da obuhvati i svest da se obljava ili drugi sa njom izjednačen čin vrši protiv volje pasivnog subjekta upotreboru sile ili pretnje. Moguća je stvarna zabluda u pogledu ovog elementa. Krivica je isključena i kod otklonjive stvarne zablude. Za postojanje krivice dovoljan je i eventualni umišljaj. Eventualni umišljaj postoji onda kada je učinilac dozvoljavao mogućnost da je otpor žrtve ozbiljan, čime je preuzeo rizik ostvarivanja bića krivičnog dela. To je slučaj skoro uvek kada je žrtva na bilo koji način izrazila svoje protivljenje, a nije dala povoda učiniocu da zaključi da pristaje na seksualni čin.²⁸ Čisto psihološki shvaćen eventualni umišljaj, u smislu pristajanja kao psihološke činjenice, vodio bi ovde kriminalnopolitički neprihvatljivim rešenjima. Nije prihvatljivo da se „zažmuri“ pred problemom stvarne zablude kod silovanja, a još manje da se donose oslobođajuće presude zbog isključenja krivice (ako se eventualni umišljaj shvati isključivo

---

27 Odavno su istraživanja, odnosno podaci o izvršenim silovanjima pokazali da nije tačno dosta prošireno uverenje da silovanje najčešće vrši lice koje žrtva ne poznaje. Vid. u našoj literaturi J. Stojanović, T. Đorđević, Silovanje primenom fizičke sile. U: *Seksualnost, agresivnost, delinkventnost*, Novi Sad, 1999, str. 236–237. U navedenom radu, koji se zasniva na obavljenim sudske medicinskim veštacenjima, u 80% obrađenih slučajeva u kojima je došlo do upotrebe sile, izvršilac je bio poznat žrtvi. Ne samo da se pretežno radi o licima koje žrtva poznaje, već pojedina istraživanja pokazuju da je u skoro 70% slučajeva izvršilac muž, verenik ili lice sa kojim žrtva živi u vanbračnoj zajednici. Tako za Italiju vid. G. Balbi, *op. cit.*, str. 255.

28 Tako K. Kühl, *op. cit.*, str. 828.

psihološki).²⁹ Pogotovo nije opravdano mišljenje da se silovanje može izvršiti samo sa direktnim umišljajem.³⁰ To bi vodilo nepostojanju krivičnog dela uvek onda kada izvršilac nije želeo da seksualni čin izvrši upotrebotom prinude protivno volji pasivnog subjekta.

I lakši oblik silovanja (član 178 stav 2) podrazumeva da je korišćena prinuda. Dok se kod osnovnog oblika silovanja prinuda manifestuje u sili ili kvalifikovanoj pretnji, ovde se radi o pretnji da će se za pasivnog subjekta ili za njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu, ili o pretnji nekim drugim teškim zlom. U prvom slučaju radi se o svojevrsnom obliku ucene, dok u drugom slučaju zakon koristi generalnu klauzulu „neko drugo teško zlo“. Taj pojam treba tumačiti tako da se, iako nije reč o kvalifikovanoj pretnji, radi o pretnji takvim zlom koje je po svojoj težini podobno da prinudi pasivnog subjekta na obljudbu ili neki drugi sa njom izjednačen čin. To može biti i pretnja da će se napasti na život i telo, ali ne neposredno nego posle izvesnog vremena, a može se odnositi i na neka druga dobra pasivnog subjekta kao što je imovina veće vrednosti. Ako zlo kojim se pretilo nije dovoljno teško, neće postojati ni ovaj lakši oblik silovanja ni onda kada je pasivni subjekt pod uticajem takve pretnje bio prinuđen na obljudbu ili sa njom izjednačeni čin (može postojati krivično delo prinude).³¹ I ovde, kao i kod osnovnog oblika, pristanak pasivnog subjekta isključuje postojanje krivičnog dela.

3. Značaj pristanka u slučaju nastupanja težih posledica

Najvažnije pitanje koje se u vezi sa temom ovog rada postavlja kod težih oblika krivičnog dela silovanja jeste kako rešiti slučajeve u kojima je postojao pristanak u pogledu osnovnog oblika, ali ne i u odnosu na težu posledicu, ili način izvršenja. Bilo bi opravdano zauzeti stav da konstrukcija krivičnog

29 O potrebi da se eventualni umišljaj zasniva i na normativnim, a ne samo psihološkim kriterijumima i korisnosti da se teorija pristajanja dopuni teorijom prihvatanja rizika (i pored izvesnih prigovora), vid. Z. Stojanović, *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd, 2011, 151–152.

30 Za razliku od nemačke literature, u kojoj nije sporno da je za silovanje na subjektivnom planu dovoljan eventualni umišljaj (K. Kühl, *op.cit.*, str. 828; T. Fischer, *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen*, 60. Auflage, München, 2013, str. 1200), u domaćoj literaturi je i takvo mišljenje zastupano. Tako B. Kraus, pozivajući se na prirodu krivičnog dela silovanja. U: *Komentar krivičnih zakona Sr Srbije, SAP Kosova, SAP Vojvodine* (grupa autora pod redakcijom N. Srzentića), Beograd, 1981, str. 316.

31 Ajzele navodi slučaj u kome je izvršilac pretio svojoj poznanici da će joj baciti mačku sa četvrtog sprata ako mu ne dozvoli da izvrši obljudbu. Pod uticajem te pretnje ona je popustila i odustala od toga da zove pomoć. Ni po nemačkom KZ ovde silovanje ne bi moglo da postoji. Vid. J. Eisele, *Schriftliche Stellungnahme zur Sachverständigenanhörung im Ausschuss für Recht und Verbraucherschutz des Deutschen Bundestages*, Tübingen, 2015, str. 3–4.

dela kvalifikovanog težom posledicom ne može postojati u tom slučaju. To bi značilo da pristanak isključuje postojanje ne samo osnovnog oblika, nego i težih oblika krivičnog dela silovanja. Naravno, ako se nastupanjem teže posledice ostvaruje biće nekog krivičnog dela, postojiće to krivično delo. Međutim, kod nekih kvalifikatornih okolnosti, zbog njihove prirode i činjenice da često predstavljaju celinu sa osnovnim oblikom, ipak se dovodi u pitanje takvo rešenje. Tako, problem predstavlja situacija u kojoj pasivni subjekt upravo zbog ostvarivanja određene kvalifikatorne okolnosti „povlači“ svoj pristanak zato što ona i sam seksualni akt na koji je dat pristanak čini bitno drugačijim. Na primer, pristane da ima seksualni odnos sa jednim, ali ne i sa više lica. Ili, pristajanje pasivnog subjekta na seksualni akt ne znači i to da je pristao da on bude izvršen na naročito svirep ili naročito ponižavajući način. Konstrukciju krivičnog dela kvalifikovanog težom posledicom bi kod rešavanja ovog pitanja trebalo posmatrati kao celinu. Ako neko pristaje na seksualni akt, to ne znači da je pristao na taj akt pod bilo kakvim uslovima, tj. da tom prilikom bude ponižavan, zlostavljan, teško telesno povređen, ili da u tome učestvuju više lica. Zato u slučajevima kada je kvalifikatorna okolnost tesno povezana sa vršenjem seksualnog čina i kada zbog toga pasivni subjekt promeni svoju odluku, postoji krivično delo kvalifikovano težom posledicom, iako je pasivni subjekt prvobitno dao pristanak u pogledu samog seksualnog čina. To ipak zavisi i od prirode kvalifikatorne okolnosti. Tako, ne bi se moglo uzeti da postoji teži oblik silovanja samo zato što je dobrovoljna obljava kao posledicu imala za žrtvu neželjenu trudnoću.

4. Opravdanost inkriminisanja seksualnih radnji preduzetih bez pristanka pasivnog subjekta

Kao što se iz dosadašnjih izlaganja vidi, postojanje krivičnog dela silovanja značajno zavisi i od ponašanja i stava žrtve. Pristanak lica prema kome se preduzimaju radnje seksualnog karaktera predviđenih u zakonskom opisu krivičnog dela silovanja uvek isključuju prinudu kao bitno obeležje. Kod krivičnog dela silovanja, prema postojećem rešenju, primena prinude je centralni element. Međutim, za utvrđivanje da je korišćena prinuda nije opravdano koristiti suviše visoke standarde. Postojanje sile nije isključeno ni u slučaju unutrašnjeg otpora koji je žrtva na bilo koji način ispoljila. Potrebno je da se iz njenog ponašanja moglo zaključiti da ne pristaje na seksualni čin (dovoljno bi bilo i da verbalno izrazi svoje protivljenje). Bez zahtevanja takvog ponašanja žrtve iz kojeg bi se moglo zaključiti da ne pristaje na seksualni čin, ne samo da bismo se suočili sa nerešivim problemima na planu stvarne zablude, već bi teško uopšte bilo govoriti o silovanju u situaciji gde se iz ponašanja žrtve

nikako nije moglo zaključiti da se protivi seksualnom činu. I davanje većeg značaja očekivanom otporu ima svoje opravdanje. Iako literatura, naročito u vezi sa opštim pojmom sile, poznaje očekivani otpor, njemu se kod krivičnog dela silovanja ne pridaje dovoljan značaj. Ako se otpor široko shvati, tj. ako se postave minimalni uslovi za njegovo postojanje u formi unutrašnjeg otpora, a takođe i davanjem istog značaja očekivanom kao i pruženom otporu, olakšava se utvrđivanje primene prinude. Takvo shvatanje je više u skladu sa zaštitnim objektom ovog krivičnog dela, a time i sa smisлом i razlogom postojanja ove inkriminacije. Iako u tom slučaju razgraničenje sa krivičnim delom iz člana 179 KZ postaje teže, to ne bi predstavljalo nerešiv problem jer je kod tog krivičnog dela pasivni subjekt lice koje nije sposobno da pruži fizički ili psihički otpor.

Jedno šire tumačenje pojma prinude ipak nije dovoljno da se obuhvate i slučajevi u kojima, iako nije upotrebljena prinuda, pasivni subjekt ne pristaje na seksualni čin. Nepostojanje pristanka ne podrazumeva uvek i upotrebu prinude. Pristanak može izostati i iz drugih razloga. Da li zakonski opis krivičnog dela silovanja proširiti i na slučajeve kada nema pristanka ali nije upotrebljena prinuda (a nije reč ni o nemoćnom licu)? Da li bi se onda jedno takvo krivično delo uopšte moglo i dalje nazivati silovanjem? To mogu biti dosta različite situacije: počev od iznenadnog preuzimanja seksualnih radnji kada pasivni subjekt i nema vremena da izrazi svoje nepristajanje pa čak ni da formira odluku o tome,³² pa do nepružanja otpora usled sramote, rezignacije ili zablude pasivnog subjekta o prisutnosti trećeg lica koje bi mu pomoglo ili usled straha ili preteranih obzira prema učiniocu. Tu su i neke druge situacije kada nije primenjena sila dovoljnog intenziteta, kada se ne preti nekim dovoljno teškim zlom, kada se koristi zabluda pasivnog subjekta, kada nema uzročne veze između preuzete prinude i izvršenog seksualnog akta itd.³³ Ono što je zajedničko za sve te međusobno različite situacije, jeste da nema dobrovoljnog

32 U nemačkoj literaturi se kao primer za tu situaciju navodi jedan slučaj iz novije sudske prakse. Naime, izvršilac je nagovorio četrnaestogodišnju devojku da mu pozira za crtež, pa pošto je ona pristala rekao joj je da se okrene licem ka zidu, raširi noge a ruke nasloni na zid. Zatim joj je neopaženo prišao s leđa sa erigiranim penisom, spustio trenerku i izvršio obljudbu. Savezni sud je zauzeo stav da iskorišćavanje momenta iznenađenja ne predstavlja prinudu te da nema krivičnog dela silovanja. Vid. Renzikowski, J., *Lücke beim Schutz der sexuellen Selbstbestimmung aus menschenrechtlicher Sicht*, Halle, 2015 str. 7–8.

33 Isfen (Isfen) svrstava sve te slučajeve u pet grupa. Reč je o slučajevima i situacijama koji su navođeni u živoj diskusiji koja se razvila u Nemačkoj u vezi sa implementacijom člana 36 Istanbulske konvencije krajem 2014. i tokom 2015. godine. On, inače, smatra da zakonsko rešenje krivičnog dela silovanja (kao i kvalifikovani oblik prinude koji se odnosi na radnje seksualnog karaktera) ne pokazuje istinske praznine te da bi moglo da, pri jednom drugaćijem stavu sudske prakse, obuhvati i te slučajeve. Pošto ocenjuje da nema izgleda da sudska praksa u toj meri promeni svoj stav, i on se priključuje većinskom mišljenju da je opravdana izmena nemačkog Krivičnog zakonika. Up. O. Isfen, Zur gesetzlichen Normierung des entgegenstehenden Willens bei Sexualdelikten, Ein Beitrag zu aktuellen Reformüberlegungen, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 4/2015, str. 218–220, 227, 232.

pristanka pasivnog subjekta. Međutim, one se razlikuju i po tome što su neke vrlo blizu granici koju postavlja zakonski opis silovanja i koje bi se drugačijim tumačenjem mogle obuhvatiti tim opisom, dok je za druge sasvim jasno da ih postojeći zakonski opis ne može obuhvatiti ni pri jednom širem tumačenju, a i u pogledu svoje težine izazivaju dilemu da li je opravdano njihovo inkriminisanje. Prilikom procene da li postoje dovoljni kriminalnopolitički razlozi da se svaki seksualni čin bez pristanka lica prema kome se preduzima inkriminiše, mogu se istaći razlozi pro i contra. Značaj objekta krivičnopravne zaštite mogao bi da opravda krivičnopravnu intervenciju i u pogledu drugih načina napada na njega, a ne samo onda kada se koristi prinuda. S druge strane, moglo bi se tvrditi da je od tih drugih oblika napada koji ne podrazumevaju upotrebu prinude pojedinac, po pravilu, sam sposoban da se odbrani, te da u skladu sa supsidijarnim karakterom krivičnog prava i načelom ultima ratio krivičnopravna reakcija tu ne bi bila dovoljno opravdana. Od dalje rasprave o eventualnim razlozima za i protiv ovom prilikom se odustaje imajući u vidu stav od kojeg polazi Istanbulska konvencija i međunarodнопravne obaveze koja proizlazi iz činjenice da je Srbija ratifikovala tu konvenciju. Iako Istanbulska konvencija sama po sebi ne može da obezbedi legitimnost inkriminisanja svih nedobrovoljnih seksualnih aktivnosti,³⁴ ona je ipak važan razlog koji bi uz činjenicu da nisu svi oblici napada na seksualnu slobodu zaštićeni krivičnim pravom, bio odlučujući u donošenju odluke da se ta zaštita proširi. To širenje vodi ne samo tome da se proširi kriminalna zona kod krivičnog dela silovanja čija radnja je obljava ili sa njom izjednačeni čin (što bi obuhvatilo u životu ne tako česte situacije jer vršenje obljube protiv volje nekog lica de facto najčešće podrazumeva upotrebu prinude), već i tome da se proširi i krivično delo nedozvoljenih polnih radnji gde su faktičke mogućnosti da se neka radnja preduzme bez saglasnosti drugog lica skoro neograničene. Naime, Istanbulska konvencija u članu 36 predviđa obavezu inkriminisanja i drugih seksualnih radnji bez pristanka, a ne samo radnji koje podrazumevaju penetraciju.

U ispunjavanju obaveze koja proizlazi iz Istanbulske konvencije moguća su dva puta. Jedan je radikalna reforma krivičnih dela protiv polne slobode iz Glave osamnaeste KZ i potpuno odustajanje od pojma krivičnog dela silovanja, odnosno odustajanje od toga da se upotreba prinude unosi u zakonski opis

34 Fišer (Fischer) smatra da Istanbulska konvencija, iako je treba ozbiljno shvatiti, nije podoban legitimacijski osnov za izmene nemačkog krivičnog zakonodavstva. Po njemu ne postoje opravdani razlozi da se odustane od concepcije od koje to zakonodavstvo u oblasti seksualnih krivičnih dela polazi, a to je pravljene razlike između prinude koja je u osnovi krivičnog dela silovanja kao dvoaktognog krivičnog dela i zloupotrebe od koje polaze neka druga krivična dela u ovoj oblasti. Kritikujući stav da je za postojanje krivičnog dela silovanja irelevantno to da li je upotrebljena prinuda već da je dovoljno da je seksualna radnja preduzeta protivno volji žrtve, on konstataju da, ako bi se isti princip sproveo u oblasti nekih drugih krivičnih dela, onda bi svaka krađa bila razbojništvo. Up. T. Fischer, *op. cit.* u nap. 5, str. 317–318.

ovog krivičnog dela. Drugi način, koji i na prvi pogled izgleda prihvatljiviji, jeste da se seksualni akti preduzeti bez pristanka, a bez korišćenja sile ili pretnje, inkriminišu kao zasebno krivično delo, ili kao posebni oblik krivičnog dela silovanja. Po težini se ti slučajevi ne mogu izjednačiti sa onima u kojima je došlo do upotrebe sile ili (kvalifikovane) pretnje. Uostalom, i sadašnje rešenje pravi tu razliku onda kada se koristi pretnja nekim drugim teškim zlom (a ne kvalifikovana pretnja), kao i onda kada se ucenom neko lice navodi na obljudbu ili sa njom izjednačen čin. Ako nema prinude, a nema ni pristanka pasivnog subjekta, postavlja se pitanje šta je izvršiocu omogućilo vršenje obljube ili sa njom izjednačenog čina. Inkriminisanje korišćenja nekog drugog sredstva (a ne prinude) ili neke situacije da se protivno volji nekog lica izvrši seksualni čin, zahtevalo bi bliže određivanje i unošenje u zakonski opis krivičnog dela njegovih bitnih obeležja. S jedne strane, to nalaže načelo određenosti kao važan segment načela zakonitosti, a s druge strane, ne bi bilo opravdano da postojanje krivičnog dela zavisi samo od unutrašnjeg stava pasivnog subjekta. Naime, nešto što objektivno samo po sebi nije radnja krivičnog dela postaje to ukoliko tako odluci pasivni subjekt. Ne treba posebno ni upozoravati na probleme u vezi sa dokazivanjem, kao ni na situacije kada je do nepristajanja došlo posle čina. Ako nema prinude, utvrđivanje nepristajanja postaje znatno teže. I na planu pokušanog krivičnog dela bi se javili dodatni problemi koje bi bilo vrlo teško rešavati u praksi. Međutim, takav pristup koji je načelno opravdan, suočio bi se sa teško savladivim problemima prilikom formulisanja zakonskog opisa tog krivičnog dela. Koji su to sve slučajevi, odnosno situacije? Čak i ako bi se svi oni mogli identifikovati, takva odredba bi bila preterano kazuistička sa navođenjem većeg broja slučajeva.³⁵ Zato je, iako ne sasvim u skladu sa postulatom *lex certa*, lakše i jednostavnije predvideti odredbu kojom bi se inkriminisalo preduzimanje obljube i sa njom izjednačenog čina bez pristanka lica prema kome se preduzima, pod uslovom da nisu ispunjena obeležja krivičnog dela silovanja ili krivičnog dela obljube nad nemoćnim licem. To bi, dakle, krivično delo bilo supsidijarno u odnosu na postojeće krivično delo silovanja, tj. primenjivalo bi se samo u onim slučajevima u kojima nije došlo do primene prinude (ili se ne radi o nemoćnom licu). Izostanak prinude ide i u prilog tome da se za to krivično delo propiše osetno blaža kazna. Budući da krivično delo nedozvoljenih polnih radnji nema svoje

---

35 Pokušaj takvog pozitivnog regulisanja ovog novog krivičnog dela, a ne negativnog kod kojeg bi postojanje krivičnog dela zavisilo od nepostojanja određene okolnosti (pristanka pasivnog subjekta) čini Ajzele. Iako uspeva da izbegne kazuistiku, njegov predlog rešenja ovog problema proširivanjem zakonskog opisa prinuđavanja nekog lica na seksualne radnje iskorišćavanjem njegovog položaja bespomoćnosti (to je, prema postojećem rešenju u nemačkom KZ jedan od oblika silovanja: § 177 stav 1 tačka 3) ipak ne deluje sasvim ubedljivo. I jedno takvo rešenje ima svoje slabosti, čega je svestan i sam autor smatrajući da ih je lakše rešiti nego u slučaju da se podje od negativnog modela, tj. zasnivanja inkriminacije na nepostojanju pristanka. Vid. bliže J. Eisele, *op. cit.* u nap. 29, str. 11–13.

samostalno biće i da je ono vezano za krivično delo silovanja (kao i za krivična dela iz čl. 179–181) ono bi, naravno, bilo vezano i za ovo novo krivično delo. Imajući u vidu prirodu i razlike u pogledu radnje izvršenja, kod krivičnog dela nedozvoljenih polnih radnji bi se u praksi još češće javljale situacije u kojima pasivni subjekt nije pružio otpor. Tu je sasvim moguće da se koristi iznenadenje pasivnog subjekta, kao i neke posebne situacije koje su, same po sebi socijalno adekvatne (npr. telesni kontakt koji je u vozilima gradskog saobraćaja ili na drugim javnim mestima ponekad neizbežan). Za razliku od obljube ili sa njom izjednačenog čina, propisivanje blaže kazne samo zato što pasivni subjekt nije ni imao vremena da manifestuje svoje protivljenje izaziva sumnju u opravdanost takvog rešenja, što znači da nema dovoljno ubedljivih argumenata da se u okviru krivičnog dela iz člana 182 za ovaj slučaj propiše blaže kazna.

Najzad, određeni značaj ima i pitanje da li, prilikom propisivanja nove inkriminacije koja bi obuhvatila vršenje seksualnih akata bez pristanka lica prema kome se preduzimaju, uneti u zakonski opis nepostojanje pristanka ili zahtevati postojanje protivljenja pasivnog subjekta. To ipak nije isto i te dve formulacije mogu da obuhvate donekle različitu kriminalnu zonu. I sa aspekta utvrđivanja ostvarenosti bitnih elemenata krivičnog dela, odnosno dokazivanja činjenica na kojima se zasniva njihova ostvarenost, određene razlike mogu da postoje. Iako i pristanak ne mora biti izričit, tj. njegovo postojanje može da se zasniva na celokupnom ponašanju lica prema kojem se seksualni akt preduzima, tu je potrebno utvrditi jednu negativnu činjenicu, tj. odsustvo pristanka. Pristanka nema uvek onda kada on nije dat na bilo koji način, pa ni implicitno. Iako nepostojanje pristanka ne znači saglasnost, ni njegovo odsustvo ne znači nužno protivljenje. Naprotiv, vršenje seksualnih akata protivno volji drugog lica podrazumeva da se ta volja na određeni način ispoljila, odnosno da postoji protivljenje. U tom pogledu ovaj drugi način se čini nešto užim, pa i preciznijim. Razlika ipak nije presudna, tim pre što će to zavisiti od stava sudske prakse u primeni te inkriminacije.

Zaključak

Izvesno je da se, i pri širem tumačenju pojma prinude, odnosno i u slučaju da se odustane od prevelikih očekivanja od pasivnog subjekta u pogledu pružanja otpora, postojeće rešenje iz člana 178 KZ Srbije ne može primeniti na sve slučajeve u kojima je izostao pristanak, odnosno kada nema konsenzualnog seksualnog odnosa. Iako jedno takvo tumačenje (imajući u vidu i postojanje krivičnog dela obljube nad nemoćnim licem) ne ostavlja van kriminalne zone ozbiljnije napade na zaštitni objekt, uvođenju nove inkriminacije bi mogli da

idu u prilog i neki načelni razlozi kao što je šira krivičnopravna zaštita slobode u seksualnoj sferi. Međutim, postoje i razlozi kojima bi se ta opravdanost mogla dovesti u pitanje. Slučajevi seksualnih akata koji se preduzimaju protivno volji pasivnog subjekta bez korišćenja prinude međusobno su dosta različiti. Dok su neki relativno retki (npr. korišćenje iznenadenja pasivnog subjekta, zatim dovođenje u zabludu pasivnog subjekta ili korišćenje dejstva ranije primenjene prinude na volju pasivnog subjekta koja nije u uzročnoj vezi sa seksualnim činom), drugi su, naprotiv, toliko česti i uobičajeni da upravo iz tog razloga ne zaslužuju da budu inkriminisani, tj. nisu dovoljno teški da bi zasluživali krivičnopravnu reakciju. Kako god da se postavi zakonski opis te nove inkriminacije, teško je izbeći da budu obuhvaćeni i slučajevi koji su uobičajeni pa čak i socijalno adekvatni.³⁶ I sama konstrukcija jednog takvog budućeg krivičnog dela pokazuje određene slabosti koje bi i u primeni došle do izražaja. I pri postojećem rešenju kod kojeg je pristanak (ili njegovo odsustvo) samo kriterijum da se utvrdi da li je primenjena prinuda (kao konstitutivni element krivičnog dela) mogu se uočiti brojni složeni problemi. Oni i pored nastojanja teorije i prakse da se nađu rešenja, ukazuju na to da je reč o nesigurnom kriterijumu. Iako problemi na planu dokazivanja ne bi trebalo da utiču na to da se u krivičnom pravu predvide ili ne predvide određena rešenja, taj aspekt se ne može zanemariti. I primena postojećeg krivičnog dela silovanja često se zasniva samo na iskazima okrivljenog i pasivnog subjekta. Ukoliko se ne bi zahtevala primena prinude, bilo bi još teže dokazivati učinjeno krivično delo. Da je to ipak moguće, pokazuju ona malobrojna strana krivična prava u kojima to rešenje postoji.³⁷

36 Na to upozorava i Ajzele navodeći kao primer muža koji dolazi kući umoran zbog čega odbija seksualne zahteve svoje supruge. I pored njegovog protivljenja ona ga seksualnim stimulisanjem navodi na to da on ipak na kraju pristane na seksualni odnos. Pošto kasniji pristanak ne može u krivičnom pravu imati povratno dejstvo, krivično delo bi već bilo dovršeno. Time bi socijalno uobičajeno ponašanje bilo inkriminisano pri čemu bi žene *de facto* bile osetno više obuhvaćene krugom izvršilaca. Up. J. Eisele, *ibid.*, str. 8.

37 Na primer, u Engleskoj i Velsu važi *Sexual Offences Act* iz 2003. godine kojim se predviđa (Part 1 Sexual Offences, 1 Rape) da silovanje vrši lice (A) koje sa umišljajem izvrši penetraciju svojim penisom u vaginu, anus ili usta drugog lica (B), da B ne pristaje na penetraciju i da A nema osnovanog razloga da veruje (*does not reasonable believe*) da B na to pristaje. Dakle, zahtevaju se tri kumulativna uslova: penetracija, nepostojanje pristanka, nepostojanje razloga na osnovu kojih bi izvršilac sa osnovom mogao da zaključi da pristanak postoji. No, koliko bi ovo rešenje moglo da posluži kao uzor, pitanje je. Ajzele, razmatrajući eventualno uvođenje nove inkriminacije u cilju usaglašavanja nemačkog KZ sa Istanbulskom konvencijom, upozorava na to da je to rešenje uslovljeno specifičnim procesnim pravilima u engleskom pravu i da ono ne nudi rešenje spornih pitanja u vezi sa dobrovoljnošću pristanka. Up. *ibid.*, str. 10. Od retkih zemalja koje pripadaju evropskom kontinentalnom sistemu koje poznaju takvo rešenje treba istaći Belgiju (član 375 KZ). Tu je i Hrvatska, čiji novi KZ, osim silovanja, predviđa i krivično delo obljube bez pristanka. Kakve se sve teškoće mogu očekivati u primeni ovog krivičnog dela može se videti i iz stava tamošnje sudske prakse (on je iznet i u Obrazloženju uz predlog hrvatskog KZ) da je u pogledu postojanja pristanka teret dokazivanja na okrivljenom. Vid. Š. Pavlović,

Najvažniji argument koji ide u prilog uvođenju nove inkriminacije jeste Istanbulska konvencija, koja ne ostavlja nacionalnom zakonodavcu mogućnost za preispitivanje legitimnosti jednog takvog rešenja. On se, donoseći zakon o njenom potvrđivanju, već izjasnio u tom pogledu.³⁸ Međutim, Konvencija ne predstavlja smetnju da se zadrži i nepromjenjeno krivično delo silovanja za čije je postojanje neophodna primena prinude, a ostavlja i značajan slobodan prostor za to kako će pojedine zemlje realizovati svoju obavezu.³⁹ Nema nikakvog osnova da se tvrdi da iz odredbe člana 36 Istanbulske konvencije proizlazi obaveza izmene postojećeg zakonskog opisa krivičnog dela silovanja. S druge strane, jasno je da ona nalaže inkriminisanje svih nedobrovoljnih seksualnih akata a ne samo onih koji se preduzimaju upotreborom prinude. Ona je prilično eksplicitna u tom pogledu. Dakle, uz zadržavanje člana 178 KZ,⁴⁰ potrebno je

Kazneni zakonik, 3. izdanje, Rijeka, 2015, str. 748. To je potpuno neprihvatljivo jer nije reč o osnovu isključenja protivpravnosti u pogledu kojeg bi se takav stav eventualno mogao braniti, već je u pitanju bitno obeležje bića krivičnog dela, i to centralno obeležje na kome počiva ova inkriminacija. Osim ovih retkih zemalja, ostaje tek da se vidi da li će i kako evropske zemlje usaglašavati svoje krivično zakonodavstvo sa Istanbulske konvencijom u pogledu ovog pitanja.

38 Drugo je pitanje što se zakonodavac prilikom ratifikacije međunarodnih ugovora, po pravilu, ne upušta u njihovu sadržinu i što u postupku usvajanja nema rasprave već se usvajanje zakona o potvrđivanju svodi na puku formalnost. Između ostalog, moglo bi se postaviti pitanje da li ima smisla pozivati se, makar deklarativno, na toliko puta istican stav o tome da je krivično pravo *ultima ratio*. Iako zakonodavac ni inače nije sklon da poštuje ovo načelo, novije međunarodne konvencije ga sasvim odbacuju. Međunarodni ugovori u sve većoj meri nameću državama potpisnicama obavezu propisivanja novih krivičnih dela i širenja postojećih. I u pogledu krivičnopravne intervencije u oblasti seksualnih odnosa u tom pogledu se zapaža regres: dok je do pre nekoliko decenija u toj oblasti bio zastupan liberalan stav, kao i stav o nepoželjnosti uticaja seksualnog morala na krivično pravo, stvari su se na početku dvadeset prvog veka bitno promenile. Iako se širenje represije u toj oblasti nastoji da opravda širom zaštitom slobode pojedinca u ovoj sferi a posebno dece, to ne deluje ubedljivo već se čini da je i tu, u značajnoj meri, došao do izražaja kazneni populizam. Time se istovremeno negira i fragmentarni karakter krivičnog prava jer se teži sveobuhvatnoj zaštiti koju krivično pravo niti treba niti može da pruži.

39 Imajući u vidu kako je formulisana odredba člana 36, kao i obrazloženje uz Istanbulske konvenciju (*Explanatory Report*), taj prostor se ne odnosi na ono što je u celoj stvari najvažnije, a to je da države ugovornice mogu da odlučuju o tome da li će ili neće da inkriminišu određene seksualne akte preduzete bez slobodno datog pristanka drugog lica. To je razumljivo, jer bi u suprotnom bio obesmišljen član 36 Konvencije. Ipak, od država zavisi kako će zakonski opis biti formulisan, i u kojim slučajevima će se smatrati da je isključena dobrovoljnost pristanka. O tome više L. Blume, K. Wegner, Reform des § 177 StGB? – Zur Vereinbarkeit des deutschen Sexualstrafrecht mit Art. 36 der „Istanbul-Konvention“, *HRSS* 8–9/2014, str. 358.

40 Obaveza da se inkriminišu svi seksualni akti bez pristanka lica koja u njemu učestvuju može se ispuniti i propisivanjem novog krivičnog dela uz zadržavanje nepromjenjenog krivičnog dela silovanja. Naravno, ta se obaveza može ispuniti i izmenom zakonskog opisa krivičnog dela silovanja što, iz više razloga, ne smatramo opravdanim. I oni koji predlažu proširivanje kriminalne zone u cilju usaglašavanja nacionalnog zakonodavstva sa članom 36 IK, po pravilu polaze od tog stava nastojeći da rešenje nađu u propisivanju novog, lakšeg krivičnog dela od silovanja. Tako J. Renzikowski, *op. cit.*, str. 8–9.

propisati i novo krivično delo koje bi, s obzirom da nije primenjena prinuda, bilo lakše od krivičnog dela silovanja. Manje je važno kako bi se ono zvalo (npr. obljava bez pristanka, ili seksualno, odnosno polno nasilje), pogotovo što bi legislativno-tehnički bilo moguće da ono ne bude predviđeno u zasebnom članu Krivičnog zakonika, već kao lakši oblik krivičnog dela silovanja. Najzad, treba primetiti i sledeće. Istanbulska konvencija se odnosi na zaštitu žena od svih vidova nasilja. Međutim, pasivni subjekt krivičnog dela silovanja može biti i muškarac, kako u heteroseksualnom, tako i u homoseksualnom odnosu. Neprihvatljivo bi bilo da se, kada je u pitanju žena kao pasivni subjekt, predviđi šira kriminalna zona, odnosno novo krivično delo koje bi se uvelo pre svega zbog poštovanja obaveze u vezi sa implementacijom Istanbulske konvencije (kod kojeg se ne bi zahtevala primena prinude), nego onda kada je u pitanju muškarac. U tom pogledu se to krivično delo ne bi razlikovalo od postojećeg krivičnog dela silovanja. Zato, iako to nije cilj Istanbulske konvencije, novu inkriminaciju treba proširiti i na slučajevе kada se kao pasivni subjekt javlja muškarac, pa bi kao i kod silovanja i izvršilac i pasivni subjekt mogla biti lica oba pola. U vezi s tim i sama odredba člana 36 Istanbulske konvencije ide dalje od svog cilja i naziva.

Literatura

1. Balbi, G; *Violenza e abuso sessuale*. In: *Diritto penale, Parte speciale*, Vol. I (a cura di D. Pulitanò), Torino, 2011.
2. Blume, L; Wegner, K; Reform des § 177 StGB? – Zur Vereinbarkeit des deutschen Sexualstrafrecht mit Art. 36 der „Istanbul-Konvention“, *HRSS* 8-9/2014.
3. Eisele, J; *Schriftliche Stellungnahme zur Sachverständigenanhörung im Ausschuss für Recht und Verbraucherschutz des Deutschen Bundestages*, Tübingen, 2015.
4. Fischer, T; *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen*, 60. Auflage, München, 2013.
5. Fischer, Th; Noch einmal: § 177 StGB und die Istanbul-Konvention, Entgegnung auf Hörnle, ZIS 2015, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 6/2015.
6. Honoré, T; *Sex Law*, London, 1978.
7. Hörnle, T; Warum § 177 Abs. 1 StGB durch einen neuen Tatbestand ergänzt werden sollte, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 4/2015.
8. Husak, D; Rapes Without Rapist: Consent and Reasonable Mistake. In: *The Philosophy of Criminal Law*, selected Essays, Oxford University Press, 2010.

9. Isfen, O; Zur gesetzlichen Normierung des entgegenstehenden Willens bei Sexualdelikten, Ein Beitrag zu aktuellen Reformüberlegungen, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 4/2015.
10. Kindhäuser, U; *Strafgesetzbuch, Lehr- und Praxiskommentar*, 3. Auflage, Baden-Baden, 2006.
11. *Komentar krivičnih zakona SR Srbije, SAP Kosova, SAP Vojvodine* (grupa autora pod redakcijom N. Srzentića), Beograd, 1981.
12. Lackner-Kühl; *Strafgesetzbuch, Kommentar*, 27. Auflage, München, 2011.
13. Pavlović, Š; *Kazneni zakonik*, 3. izdanje, Rijeka, 2015.
14. Renzikowski, J; *Lücken beim Schutz der sexuellen Selbstbestimmung aus menschenrechtlicher Sicht*, Halle, 2015.
15. Samaha, J; *Criminal Law*, Wadsworth, Belmont, 2011.
16. *Sexual Offences Act 2003*, Printed in the UK by The Stationery Office Limited, 2003.
17. Schönke-Schröder (Perron, W., Eisele, J): *Strafgesetzbuch, Kommentar*, 28. Auflage, München, 2010.
18. Stojanović, J., Đorđević, T; Silovanje primenom fizičke sile. U: *Seksualnost, agresivnost, delinkventnost*, Novi Sad, 1999.
19. Stojanović, Z; *Kriterijumi određivanja inkriminacija – uopšte i u sferi seksualnih odnosa*, Ljubljana, 1981.
20. Stojanović, Z; Značaj ponašanja pasivnog subjekta za postojanje krivičnog dela silovanja, Između otpora i pristanka. U: *Razvoj pravnog sistema Srbije i harmonizacija sa pravom EU*, Beograd, 2012
21. Stojanović, Z; *Krivično pravo, Opšti deo*, 18. izd., Beograd, 2011.
22. Tahović, J; *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, 1957.
23. Živanović, T; *Osnovi Krivičnog prava, Opšti deo*, Beograd, 1922.

RAPE WITHOUT COERCION
Implementation of Art. 36 of the Istanbul Convention

Zoran Stojanovic

University of Belgrad, Faculty of Law

Summary: One could conclude that the existence of the crime of rape is largely dependent on the behavior and the attitude of the victim. While in some cases, this behavior can be a circumstance that is relevant to sentencing for the crime of rape, the consent

of the person against whom a sexual act is undertaken excludes element of coercion. While the consent excludes coercion, resistance confirms. If the internal resistance of the victim was in any way expressed, the existence of force is confirmed. Without requiring the victim of such behavior from which one may conclude that she or he rejects sexual acts, not only that we would be faced with insoluble problems connected to error (error facti), but in general it would be difficult to talk about rape in a situation where from the behavior of the victim nobody could conclude that he or she opposed the sexual act. But it is not justified to require always the existence of firm physical resistance, especially not utmost resistance. In that sense, it is important to give the internal resistance and expected resistance the greater importance. If the notion of resistance is broadly understood in the form of internal resistance, and also as giving the greater importance to expected resistance, the use of force would be confirmed in the cases where the firm physical resistance did not take place as well. This view is more consistent with the object of protection of this offence (sexual liberty), and therefore with the meaning and the reason for the existence of these offence. Although in this case the boundary with a criminal offense under Article 179 CC becomes more difficult, it is not an insurmountable problem because the passive subject of that crime is the person who is incapable of any physical or mental resistance.

Analysis of problems related to the implementation of rape (Article 178 of the Criminal Code of Serbia) opens de lege ferenda question whether it is justified to extend criminal law protection to cases of sexual acts without use of force or threat but where there is no consent of the victim. Such widening arises from the provisions of Article 36, paragraph 1 of the Istanbul Convention. The argument in favor of this expansion would be the great importance of the freedom of the individual in the sexual sphere, which deserves wider protection of criminal law. On the other hand, account must be taken of the fact that this crime of rape, ranging from its traditional name, involves the use of force (or threats) and that forced sexual act is core of this crime. It would minimize the severity of the act if it were equal to all situations where, for whatever reason, consent of the other person is absent. Although the consent of the victim (or its absence) is of great importance for the crime of rape, it would not be justified to make dependent the existence of the crime of rape only on the consent of the victim establishing primarily on that fact the legal

definition. The solution how to implement the provision of Article 36 of the Istanbul Convention author sees in the prescribing of the new criminal offense or a new form of criminal offense under Article 178 of the Criminal Code (or 179), with retention of the existing offence of rape. This new, lesser offense of rape, should comprise certain sexual acts that constitute a violation of sexual freedom although no coercion occur because there is no consent of the person against whom the act is done.

Keywords: Rape, Coercion, Consent, Istanbul Convention.

UDK: 342.7
316.647.5
172.13

Originalni naučni rad

DIPTIH O LJUDSKOM DOSTOJANSTVU I TOLERANCIJI

Dragan M. Mitrović¹

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu²

Sažetak: Ljudsko dostojanstvo je veoma rastegljiv pojam podložan nejraznovrsnijim promenama i primenama. Kao i pravo, lakše se oseća, a neuporedivo teže određuje. To zahteva razdvajanja ljudskog dostojanstva od onog što ono nije. Proizilazi da nijedno ljudsko biće ne može da bude dostojanstveno ako nije slobodno, moralno i kulturno. Tek tada, pod uslovom da je nadahnuto osećajem za pravdu i pravičnost, ono može da postane posednik najveće moguće slobode i korisnik blagodeti pravne sigurnosti i jednakosti.

Uz ljudsko dostojanstvo pristaje tolerancija. I ona je veoma rastegljiv pojam. Kao i ljudsko dostojanstvo, lakše se oseća a mnogo teže određuje. To takođe zahteva razdvajanja tolerancije od onog što ona nije: sigurno je da tolerancija ne postoji ako smo prisiljeni da nešto trpimo, ali postoji ako nema prisile pa isto to trpimo, jer smo tako sami odlučili. To znači da i tolerancija postoji samo kada su ljudi slobodni. Nijedno ljudsko biće ne može da bude tolerantno ako nije slobodno. A kada je slobodno, tada može da bude i dostojanstveno, tj. moralno i kulturno biće. Ali, time nije otklonjena opasnost od svakodnevnih ogrešenja, jer se građani

---

¹ Dr Dragan M. Mitrović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu (draganm@ius.bg.ac.rs).

² Ovaj članak je rezultat *nastavka istraživačkog rada u okviru projekta „Identiteti preobražaji Srbije“* Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnički razvoj Republike Srbije.

Može se zaključiti da prirodno ljudsko dostojanstvo proizilazi iz generičkih čovekovih svojstava, naročito iz njegove sposobnosti da bude slobodno i, samim tim, moralno i kulturno biće. Ono je zasnovano na neotuđivim prirodnim pravima koja se oduvek stiču rođenjem (ili odnedavno začećem), opštevažeće je za sve članove ljudskog roda (čak i posle njihove fizičke smrti) i nadilazi sva ljudska dostignuća i tvorevine. Kao takvo, prirodno ljudsko dostojanstvo je osnov društvenog i pravnog dostojanstva.

Dok se prirodno dostojanstvo izvodi iz pretpostavljenih istovetnih odlika ljudske vrste, *društveno dostojanstvo* se izvodi iz očigledne prirodne i društvene nejednakosti ljudi, zbog čega je stećeno (a ne urođeno), promenljivo (a ne večno), partikularno (a ne univerzalno) i zastarivo (a ne nezastarivo). Kao takvo, društveno dostojanstvo je uvek heteronomno i relativno, a ne izvorno autonomno i apsolutno, kao prirodno dostojanstvo.¹⁵

Na sličan način se može razmatrati odnos *samodostojanstva* (koje je uvek lično i subjektivno), sa društvenim dostojanstvom (koje je uvek barem objektivizirano). Izgleda da je taj odnos uspešnije rešen u vrhunskim književnim delima nego u pravnim dokumentima.

Pomenute razlike između prirodnog i društvenog dostojanstva nužno dovode do nastanka različitih vrsta društvenog dostojanstva ili različitih mera iste vrste društvenog dostojanstva. Saglasno s tim, nisu svi ljudi jednakodruštveno dostojanstveni, jer opšte ljudske sklonosti i potrebe imaju čak svoju „pijačnu cenu“.¹⁶ Zbog toga i danas, isto kao i nekad, vredi Kantova misao: „Postupaj tako da čoveštvo u tvojoj ličnosti kao i u ličnosti svakog drugog čoveka, uvek upotrebljavaš u isto vreme kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo“.¹⁷

Može se postaviti i obrnuto pitanje: šta bi bilo kada bi svi ljudi bili isto društveno dostojanstveni? Na to utopističko pitanje može se odgovoriti istim odgovorom: tada bi svi ljudi bili slobodna, moralna i kulturna bića, tj. kao usavršena duhovna bića postali bi nešto poput bogova.

1.2 Sukob prirodnog i društvenog dostojanstva i odnos države prema ljudskom dostojanstvu

Budući da društveno dostojanstvo relativizuje prirodno dostojanstvo, to ono dovodi do njihovog sukoba koji se najčešće rešava u korist moćnijeg pritežaoca društvenog dostojanstva. U čuvenom romanu Džordža Orvela *Životinjska farma* ista ideja je alegorično prikazana kroz likove životinja sledećim rečima: „Sve su životinje jednake. Samo su neke jednakije od

---

15 E. Bloh, *Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo*, str. 16 i 77.

16 I. Kant, str. 81–82.

17 *Ibid.*, str. 74.

drugih“. Ta činjenica nalaže razmatranje donje granice društvenog ljudskog dostojanstva. Izgleda da je najuspešniji odgovor na tu nedoumicu dao pomenuti Ginter Dirig tzv. objekt-formulom u svom uticajnom komentaru Osnovnog zakona SR Nemačke (*Bonskog ustava*), čija je suština u sledećem: „Ljudsko dostojanstvo se povređuje kada se konkretni čovek unizi do objekta, pukog sredstva, zamenljive veličine“.¹⁸ Može se zaključiti da sva ljudska bića ne moraju da budu društveno dostojanstvena (na primer, robovi), niti da sva ona moraju da raspolažu jednakim društvenim dostojanstvom (u srednjem veku je tačno propisivano kako svaki društveni sloj sme da se oblači, da bi se i na taj način uočljivo istakle razlike u pogledu stepena posedovanja društvenog dostojanstva). Saglasno s tim, formalno jednako društveno ljudsko dostojanstvo može da postoji samo u demokratskim porecima, a formalno i sadržinski nejednako u svim drugim.¹⁹

Danas se u demokratskim porecima sa vladavinom prava naročito pažljivo razmatra odnos države prema ljudskom dostojanstvu. Smatra se da ljudsko dostojanstvo treba da bude osnovni *pravac* države, dok se ljudska prava i njihovo ostvarivanje shvataju kao *sadržaj* ljudskog dostojanstva. Najviši pravni akti treba da polaze od „datih“ ljudskih prava koja ne stvaraju, već mogu samo deklarativno da priznaju. Ljudska prava kao *sadržaj* ljudskog dostojanstva treba da budu neprikosnovena, dok je obaveza svih državnih organa, naročito zakonodavnih, kao i drugih društvenih aktera, da ih poštuju i štite. To znači da čitav pravni poredak treba da bude tako sastavljen da osućeće povrede ljudskog dostojanstva.²⁰

1.3 Pravno dostojanstvo

Postoji i *pravno dostojanstvo*: *uze*, kao dostojanstvo pravničke profesije (pravnih naučnika, nosilaca pravosudnih funkcija ili, uopšte, kao posebna vrsta javnog /društvenog/ dostojanstva koje se pravnim propisima menja, postojano preispituje i razvrstava) ili, *šire*, kao razložno razmatranje pravnog tretmana ljudskog dostojanstva kao takvog, osmišljenog i određenog pravnim propisima. Na primer, prema Kantu, moralni i pravni zakoni u svojoj čistoti i autentičnosti mogu se sačiniti jedino na osnovu poštovanja ljudskog dostojanstva. Ali, pravno dostojanstvo nije samo etička ili neka druga nepravna kategorija, kako može da se pomisli, već i pojma jasno istaknut u najvažnijim

18 G. Dürig, Die Menschenauflasung des Grundgesetzes, *Juristische Rundschau*, 260, 7/1952, str. 15.

19 M. Trajković, Pravo u svetu vrednosti, *Zbornik radova*, Novi Sad, Pravni fakultet, 2012, God. 46, br. 1 (2012), str. 387.

20 G. Dürig, Einführung zum Grundgesetz, in: *Grundgesetz: mit Vertrag über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland, Menschenrechtconvention, Bundesverfassungsgerichtsgesetz*, XI.

međunarodnim dokumentima (deklaracijama, poveljama, rezolucijama itd.) i nacionalnim propisima ustavnog i zakonskog karaktera.²¹

U Povelji Ujedinjenih nacija iz 1945. godine zapisano je: „Mi, narodi Ujedinjenih nacija, odlučni... da ponovo potvrdimo veru u temeljna prava čoveka, u dostojanstvo i vrednost čoveka...“, dok je u Univerzalnoj deklaraciji o pravima čoveka iz 1948. godine zamišljen svet u kome će se poštovati dostojanstvo svakog ljudskog bića (u članu 1 stoji: „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima...“). Sličnu sadržinu imaju i drugi važni međunarodni dokumenti (na primer, Statut UNESKO iz 1945. godine). Treba pomenuti i Ustavni sporazum Evropske unije iz Maastrichta iz 1991. odnosno 1993. godine, u kome je od svih osnovnih ljudskih prava na prvo mesto postavljeno ljudsko dostojanstvo, njegovo poštovanje i zaštita. Pomenute dokumente prihvataju i dodatno razrađuju najvažniji ustavni propisi savremenih država (Nemačke, Portugala, Grčke, Švajcarske itd.), kao i na njima zasnovani zakonski propisi.²²

Očigledno, ljudsko dostojanstvo se „kristalizovalo“ u pravni tekst tek pošto su ga filozofi poput Kanta i pravnici poput Diriga izveli na put.²³ To je omogućilo da se ljudsko dostojanstvo u pravu izradi kao osnovno subjektivno javno pravo pojedinca *protiv* države i društva, ali i kao ustavni zahtev *upućen* državi zbog zaštite pojedinčevog ljudskog dostojanstva. Taj zahtev se može ostvariti pasivno (odbrambeno) ili aktivno (napadački), materijalnim ili procesnim načinom (*status activus processualis*), nezavisno od toga da li se radi o zaštiti ličnosti i podataka u građanskom pravu, pravu na izvršenje kazne u krivičnom i građanskom pravu, odbrani supružnika od prihvatanja trećih lica („brakolomaca“) u brak i porodicu (u porodičnom pravu) itd.²⁴ Jedino, lično ljudsko dostojanstvo ne može da se proda, ustupi niti zameni dostojanstvom nekog drugog čoveka. To važi i za delove ljudskog tela, tj. ljudske organe, jer i danas važi stara rimska izreka da sve što je izvodljivo nije dopušteno (*Non omne quod licet honestum est!*). Uprkos takvoj pravnoj zaštiti, ljudsko dostojanstvo i dalje može da se ugrozi, naročito kada država propusti da ga zaštitи od svih drugih ili kada ga sama ugrožava svojim radnjama.²⁵ To može da se učini na mnogo načina, budući da „poštovanje vladavine prava nipošto ne garantuje da se takva narušavanja neće događati. Ali, jasno je da namerna zanemarivanja vladavine prava narušavaju ljudsko dostojanstvo“.²⁶

Postoji još jedna pravna strana ljudskog dostojanstva kojom se bave *bioetika* i iz nje izvedena *biojuristika*, budući da se u središtima njihovog interesovanja

---

21 I. Kant, str. 88.

22 P. Häberle, str. 5–14.

23 *bid.*, str. 14–15.

24 P. Häberle, str. 29.

25 D. Hrabar, str. 37.

26 J. Raz, *Authority of Law*, Oxford Un. Press, 1979 (2009), str. 36.

nalazi problem zaštite ljudskog dostojanstva. I dalje je sporno da li u povredu ljudskog dostojanstva spada heterologa veštačka vantelesna oplodnja u kojoj učestvuje anonimni donor, da li je povređeno pravo deteta uskraćivanjem da sazna čiji je genetski materijal upotrebljen prilikom njegovog začeća (kako bi na najbolji način moglo da vodi brigu o svome zdravlju), da li je pobačaj povreda ljudskog dostojanstva (naročito kada je do začeća došlo silovanjem) itd.²⁷ To su samo neki osnovni problemi na koje još nije jasno odgovoren, dok se drugi eksponencijalno nagomilavaju zahvaljujući izvanredno brzom usponu genetičkih i drugih sličnih naučnih disciplina koje su daleko odmakle od primenjenih i profesionalnih etika istraživača, finansijera, menadžera itd.²⁸

1.4 Povrede ljudskog dostojanstva i primeri njegovog gaženja

Proizilazi da nijedno ljudsko biće ne može da bude dostojanstveno ako nije slobodno, moralno i kulturno. Tek tada, pod uslovom da je nadahnuto osećajem za pravdu i pravičnost, ono kao duhovno biće može da postane posednik najveće moguće slobode i korisnik blagodeti pravne sigurnosti i jednakosti. Ali, time nije otklonjena opasnost od svakodnevnih povreda ljudskog dostojanstva (koje su u više navrata dovele do njegovog sloma), jer se građani kao njegovi pravni posednici i organi kao njegovi pravni zaštitnici svakodnevno ogrešuju o ljudsko dostojanstvo.²⁹

Postoji nekoliko *karakterističnih vrsta povreda ljudskog dostojanstva* koje navodi Ginter Dirig: *otvorene povrede* (masovni progoni i genocidi u kojima se čovek unižava do životinje i stvari); *okrutne kazne*; *podređivanje osobe predmetima* i *poricanje pravnog subjektiviteta* ljudima, a pripisivanje istog predmetima; *pretvaranje* čoveka u „objekt“ državnog postupka (korišćenjem hemijskih i psihotehničkih sredstava zbog iznuđivanja istine, uskraćivanja pravnog saslušanja itd.); *ugrožavanje intimnosti* (bez čega nema ličnog integriteta i identiteta); *depersonalizacija* (heterologa inseminacija); *razni oblici povrede* časti; *život ispod* najosnovnijih egzistencijalnih uslova koji čoveku oduzimaju subjektivitet (život bez dostojanstva, tzv. životinjarenje).³⁰ Ali, to je samo jedna klasifikacija, od svih drugih mogućih. Možda bi podsticajnije bilo prethodno skalirati vrste ogrešenja o ljudsko dostojanstvo prema težini, a tek zatim dodatno skalirati i razvrstati izvedene vrste ogrešenja. To bi omogućilo da se svakodnevni primeri izigravanja ljudskog dostojanstva jasno razdvoje od užasnih primeri njegovog uništavanja („industrije smrti“).

27 G. Faso, *Istorija filozofije prava*, Beograd – Podgorica 2007, str. 705.

28 D. Mitrović, M. Trajković, Moralnost prava, poslovna etika i bioetika, *Pravni život, Moral i pravo*, sveska II, br. 10, Beograd 2012, str. 225.

29 M. Trajković, Moralnost pravnog sistema kao osnova savremene pravne države, *Pravni život*, tematski broj Pravo i sloboda, Beograd, Udrženje pravnika Srbije, 2007, tom 6, br. 14 (2007) str. 559.

30 Vid. G. Dürig, *Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde*, str. 127–132.

Iako je teško govoriti o ljudskom dostojanstvu u antici i srednjem veku u smislu njegovog pravnog regulisanja i zaštite kakvi postoje u savremenim razvijenim pravima (prisetimo se samo prava rimskog *pater familias*-a ili obespravljenosti žena u srednjem veku izuzev u slučaju miraza) to ne znači da se ne može govoriti o *savremenim povredama ljudskog dostojanstva kojim se ono urušava*. Najnoviji procesi globalizacije sa korporacijama kao glavnim učesnicima najveće pljačke čovečanstva u zapamćenoj istoriji sveta stvorili su privilegovanu manjinu, koja ni ne zna tačno šta sve i koliko ima, i obogaljenu većinu siromašnih koja više ne može tačno ni da se prijeti šta sve nema.³¹ Više nema srednje klase. Njenu društvenu ulogu preuzele je nekoliko svetskih medijskih kuća. Takve velike društvene nepravde dovele su do gubitka nečeg sa čime se čovek rađa – a to se zove ljudsko dostojanstvo. Uvučeni u preteranu potrošnju i dužničko ropsstvo, ljudi danas ostaju bez posla (mladi kao i stariji, nezavisno od stečenog znanja i iskustva, predanosti pozivu i poslu itd.). U isto vreme, preostali zaposleni prisiljeni su da trpe psihološki teror i bezdušno iskorisćavanje „mobera“ i „čoporaša“, kao i nedopuštenu diskriminaciju svake druge vrste. Neki takvo stanje „legalizovane pljačke“ eufemistički nazivaju „tranzicija“. Opterećeni kreditima ljudi prodaju svoju preostalu imovinu, dok im se porodice raspadaju. Činjenica je da danas ulicama hodaju emocionalno osakačeni ljudi koji su izgubili lično dostojanstvo i veru u sebe. Zbilja, danas je čovek na svaki mogući način ponižen. A ponižen čovek postaje otpisan čovek, jer gubi poštovanje svoje okoline.³² Tada postaje biološki sazdano biće bez dostojanstva.

Postoje i *užasni primeri neskrivenog gaženja ljudskog dostojanstva i neljudskosti, koji dovode do njegovog potpunog sloma*.³³ U svom najstrašnjem i najgrubljem obliku dogodili su se tokom sprovođenja plana za progon Jevreja od strane nacističke vlasti, poznatog kao tzv. konačno rešenje. I danas se smatra da je reč o poduhvatu sprovođenja izuzetno dosledne i sistematske nečovečnosti koja je do najvećih mogućih razmera dovela do uništavanja ljudi i njihovog dostojanstva. Batinjanje, izgladnjivanje i svirepa ubijanja bili su opšta pojava u tom užasnom vremenu. Karakteristične su Himlerove reči, koje odslikavaju sav užas odbijanja da se prihvati pomisao i o kakvom jednakom dostojanstvu svih ljudi: „Ni najmanje me ne interesuje sudbina jednog Rusa ili Čeha. Šta ti narodi mogu da nam pruže u čistoj krvi našeg tipa, mi ćemo uzeti. Ako je potrebno, otimanjem njihove dece i njihovim vaspitanjem ovde. Da li ti narodi žive u obilju ili umiru od gladi, interesuje me samo utoliko, ukoliko su

31 Godine 2000. 1% najbogatijih posedovalo je 40% svetskog bogatstva, a njih 10% neverovatnih 85% svetskog bogatstva. Sigurno je mnogo gore danas, naročito od 2008. godine. Svakog dana je sve više rđavih vesti za slobodu građana i kvalitet njihovog života. Očigledno, cena slobode je neprestana budnost građana.

32 Vid. S. Nemeć, Život bez dostojanstva, *Večernji*, 6. januar 2010.

33 Vid. Nirberška presuda, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd 1948, str. 34, 104, 116, 120, 176, 183, 186 itd.

nam potrebni kao robovi za našu kulturu. Inače oni za mene nemaju nikakvog interesa“.³⁴ I dalje: „U ono vreme mi ljudske mase nismo cenili kao što ih cenimo danas, kao sirovinu, kao radnu snagu i činjenica što su zarobljenici umirali u desetinama i statinama hiljada od gladi za žaljenje je sada iz razloga gubitka radne snage, dok u rasnom pogledu to ne treba da se žali“.³⁵ Nacisti su ubistva koja neposredno vrše lekari opravdavali pozivanjem na pojam „života koji nije vredan življenja“ (*lebensunwertes Leben*). Jan Keršo je opisao tu pojavu kao „do tada neslučenu državnu represiju i primenu sile, besprimernu manipulaciju medija radi kontrole i mobilizacije masa, nečuven cinizam u međunarodnim odnosima, fitilj pregrejanog nacionalsocijalizma, ogromnu razornu energiju ideologije rasne nadređenosti i krajnje konsekvene, rasizma, praćene perverznom primenom moderne tehnologije i socijalne tehnike.“³⁶

Za iste ciljeve danas se zalažu svetske patokrate.³⁷ Oni žele da ostvare eugenički plan za istrebljenje 9/10 čovečanstva („globalni holokaust“) i zagovaraju tzv. zlatnu milijardu ili još manje živih ljudskih bića sastavljenu od preživelih ostataka čovečanstva kao budućih izabralih članova tzv. transhumanog društva koje takođe priželjkuju. Čak su svoje ciljeve objavili.³⁸ Zbilja, šta će u budućnosti biti sa ljudskim dostojanstvom i hoće li ga uopšte biti u takvom *dehumanizovanom* društvu?

2. Druga strana diptiha: šta jeste, a šta nije tolerancija

Uz ljudsko dostojanstvo pristaje tolerancija (*tolerantia*, trpeljivost). I ona je veoma rastegljiv pojam podložan nejraznovrsnijim promenama i primenama.

34 *bid.*, str. 105.

35 *Ibid.*

36 J. Keršo, u: A. Nojmajer, *Hitler*, Beograd 2004, str. 12.

37 Vid. A. Lobačevski, *Politička ponerologija. Naučna studija o prirodi zla prilagođenog za političke svrhe*, Beograd 2012.

38 U junu 1979. godine nepoznata osoba (ili osobe) pod pseudonimom R. C. Christian, angažovali su firmu *Elberton Granite Finishing Company* koja je 1980. godine u okružju Elbert (Džordžija, SAD), podigla veliki granitni monolit na kome je uklesana poruka sa deset uputstava čovečanstvu (pravilnije: zapovesti), na osam živih (engleski, španski, svahili, hindu, hebrejski, arapski, kineski i ruski) i četiri mrtva jezika (avilonski, starogrčki, sanskrit i egipatski hijeroglifi). Na pločama je uklesano sledećih deset zapovesti, koje nisu od Boga: 1) održavajte ljudski rod ispod 500 miliona u neprestanoj ravnoteži sa prirodom; 2) upravljajte mudro reprodukcijom, unapređujući mogućnosti i raznolikost; 3) ujedinite čovečanstvo novim živim jezikom; 4) upravljajte strašću, verom, tradicijom i svim stvarima uravnoteženo i razborito; 5) štitite ljudе i nacije poštenim zakonima i nepristrasnim sudovima; 6) neka sve nacije vladaju unutar sebe i rešavaju spoljne razmirice na svetskom sudu; 7) izbegavajte uskogrude zakone i bespotrebne službenike; 8) održavajte ravnotežu između ličnih prava i društvenih dužnosti; 9) veličajte istinu, lepotu i ljubav, tražeći sklad sa beskonačnim; 10) ne budite rak na Zemlji.

Kao i ljudsko dostojanstvo, lakše se oseća a mnogo teže određuje. To takođe zahteva razdvajanja tolerancije od onog što ona nije. Tolerancija ne postoji ako smo prisiljeni da nešto trpimo, ali postoji ako nema prisile pa isto to trpimo, jer smo tako sami odlučili. To znači da tolerancija postoji samo kada su ljudi slobodni. Nijedno ljudsko biće ne može da bude tolerantno ako nije slobodno. A kada je slobodno, tada može da bude i dostojanstveno, odnosno moralno i kulturno biće. Ali, time nije otklonjena opasnost od svakodnevnih ogrešenja, jer se građani kao njegovi pravni posednici i organi kao njegovi pravni zaštitnici svakodnevno ogrešuju o ljudsko dostojanstvo i toleranciju.³⁹

2.1 Smisao tolerancije kao vrednosti

U rečnicima Milana Vujaklije ili Danijela Ligua stoji da se tolerancija zasniva na prihvatanju mišljenja drugih i kada su ona suprotna našem vladajućem ili zvaničnom mišljenju koje se obično uzima kao istinito. Označava „popustljivost, trpeljivost prema tuđim shvatanjima, bez obzira što se neko sa njima ne slaže, naročito u pitanju vere i političkih stavova“⁴⁰. Određuje se kao „sposobnost da se nešto dopusti, ili kao samo to dopuštenje, ili kao poštovanje prirode uverenja i ponašanja drugih“⁴⁰. Ne treba je brkati sa podržavanjem apsolutne slobode savesti koja vodi u ličnu samovolju, a združena sa drugim istim takvim voljama, u društvenu anarhiju. U dokumentima UNESKO (UNESCO) smisao tolerancije određen je rečima: „harmonija u različitostima“, dok se u međunarodnom pravu sve ređe koristi izraz „miroljubiva koegzistencija“ kao vrsta tolerancije među državama.⁴¹

Nastala je u Evropi u doba humanizma i postojano se razvijala u narednim vekovima u začuđujuće širokom obimu, ali gotovo nikad mimo razvoja slobodoumnih filozofskih učenja i političkih ideja. Na primer, Džon Lok u svojim čuvenim *Pismima o toleranciji* interesovanje usredsređuje na versku toleranciju, a isto postupa i Šarl Monteske u svom delu *O duhu zakona*. Nešto kasnije, liberalno učenje o toleranciji sistematski je izloženo u delima Džona Stjuarta Mila (naročito u spisu *O slobodi*), brojnim radovima Imanuela Kanta (naročito u *Metafizici morala*), ali i u poznatom spisu Benžamena Konstana *O slobodama starih u poređenju sa slobodama modernih naroda*. Gotovo da je suvišno reći da su u razvoju takvih slobodoumnih ideja i učenja prednjačili i drugi značajni mislioci, kao i navedeni najznačajniji. Zahvaljujući njihovom zalaganju, tolerancija je svoj puni procvat doživela u poznjim liberalno-demokratskim društvima.

39 M. Trajković, Vrednosna usmerenost prava naspram pravnog pozitivizma, *Analji PFB*, Pravni fakultet, God. 62, br. 1/2014, str. 10

40 Vid. M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, kao i u *American Heritage Dictionary*, 2000.

41 Vid. M. Bartoš, *Ugovorno pravo. Međunarodno javno pravo*, Beograd 2013.

U savremenoj političkoj filozofiji naročita pažnja posvećuje se tzv. pozitivnoj toleranciji ili dobronomernoj otvorenosti. Kada ona izostane, tolerancija postaje isto što i negovanje hrabrosti bez primerenog karaktera i duha – jedna etička spekulacija lišena iskustva ili aktivnost koja svojim nedopustivim oblikom diskriminacije, pritisaka ili dominacije ugrožava važna i široko prihvaćena pravila života. Najnovije je zalaganje za tzv. novu toleranciju u spisima nekih savremenih hrišćanskih teoretičara (K. Hama, J. Mekdauela), koji dodatno podstiču oživljenu ekumenističku ideju.

Tolerancija se često pogrešno izvodi iz ekonomskog prosperiteta i standarda, iako je mnogo važnije da građani budu pravno prosvećeni, da preovladava politička kultura i izgrađena svest o vrednosti poštovanja prava i zajedničkog života u zajednici. Naročito je važno da u demokratskom okruženju kod građana bude usaćena svest o potrebi da budu tolerantni jedni prema drugima, jer čitava zgrada demokratije počiva na toleranciji.⁴²

2.2 Tolerancija, ljudska prava i njihovo izopačavanje

Tolerancija se sve češće smatra i nekom vrstom zamene za ljudska prava, koja su utemeljena kao paralelan, a često i kao konkurentan pojam građanskim pravima. Ali, za razliku od građanskih prava, koja pojedincima jemče tačno određenu zaštitu od samovolje kolektiva ili države, ljudska prava su potpuno „bezobalna“. Isto se može reći i za preširoko shvaćenu toleranciju. To dovodi do postavljanja sledećeg važnog pitanja: postoje li granice tolerancije i da li one mogu da se odrede? Na prvi deo pitanja da li postoje granice tolerancije, može se potvrđeno odgovoriti. Ali, na drugi deo pitanja, koje se tiče tačnog određivanja tih granica, ne može se tako sigurno odgovoriti, jer njen upražnjavanje zavisi od brojnih okolnosti koje su promenljive.

Kako god bilo, tolerancija može da postoji samo kada je obostrana. Ali, ona nije uvek rukovodeća ideja u međusobnom ophođenju ljudi. To potvrđuju brojni slučajevi njenog izigravanja, bolje rečeno, njenog izopačavanja.

Karakteristični su stariji slučajevi kada je društvena većina netolerantna prema manjinskim grupama, čak u tolikoj meri da sistematski vrši pogrom nad njima. Volter takvo postupanje poistovećuje sa nasiljem, a Lok sa proganjanjem, zlostavljanjem (svirepošću) ili uništavanjem i ubijanjem drugih ljudi u ime verskih ili drugih razloga. Veličanstven pano takvog nemilosrdnog zastranjivanja ljudskog roda sažeо je Dejvid Džordž Grifit 1913. godine u svom antologiskom filmu *Netrpeljivost*. To je srpska reč za netoleranciju. Isto važi i za trpeljivost.

---

42 Vid. *Tolerancija – susret razlika*, zbornik radova, Beograd, 2002.

Danas su karakteristični slučajevi u kojima su, obrnuto od obično prepostavljenog, različite manjinske, tzv. askriptivne grupe, određene prema rasi, veri, nacionalnoj pripadnosti, polu, seksualnom opredeljenju ili hendikepu kao osnovu, netolerantne međusobno ili prema društvenoj većini. Preširoko shvaćeno i dato pravo na samoodređenje i samoizražavanje takvim grupama, što se upravo danas čini, omogućava im da se sve upornije nameću svima u društvu. To uključuje ne samo njihovo pravo da zatraže *izuzimanje* iz zajednice upravo pozivanjem na toleranciju (da budu ostavljene na miru od svih drugih), već i zahteve za njihovo samostvarivanje i razvoj koji podrazumevaju njihovo *priznavanje* (da budu pravno zaštićene) i *prihvatanje* (da steknu svakovrsnu društvenu ravnopravnost), i sve to zbog stvarne ili prividne opasnosti od netolerancije drugih askriptivnih grupa ili društvene većine kojima se u isto vreme bezuslovno nameću.

Treba primetiti da se preširokim priznavanjem kolektivnih ljudskih prava takvim askriptivnim grupama automatski ograničavaju isto tako vredna ljudska prava drugih askriptivnih grupa ili većinske društvene grupe da u istoj zajednici i na isto tako neometan način ostvaruju svoja prava koja omogućavaju ostvarivanje drugačijih interese i programa. To se može smatrati barem uvredom za konfesionalne, nacionalne ili profesionalne grupe koje su tradicionalni baštinici kolektivnog identiteta i istih takvih prava. Pokazuje se da tolerancija, naročito kada se zloupotrebi agresivnim preterivanjem, a posebno zahtevima da se druge društvene grupe ili celokupna zajednica prilagode i uključe u životni plan jedne takve askriptivne grupe, ili čak da budu kažnjeni svi koji se protive takvom životnom obrascu i stilu (što se može zamisliti ili je već poznato i pravno dopušteno u pojedinim najrazvijenijim zemljama sa užasnim primerima netolerancije takvih manjina: na primer, kada heteroseksualni bračni par završi na sudu kao okrivljena strana jer nije podržao promociju aktivista gej programa (Nemačka) ili kada se oduzimaju maloletna deca iz heteroseksualne porodice dok su njihovi roditelji pod sudskom paskom iz istog razloga i dodeljuju na staranje homoseksualnoj muškoj porodici (Švedska), lako može da se pretvori u opštu društvenu netoleranciju, i to izazvanu delovanjem upravo takve askriptivne grupe, a ne preovlađujuće društvene većine, kako je nekad isključivo bio slučaj).

Očigledno, tolerancija ne može da bude bezgranična i neiscrpna. I u ovim primerima, ona ima svoje granice. Te granice predstavljaju isto tako vredna prava drugih. To je sasvim u duhu istinske tolerancije – da se „sva mišljenja mogu izraziti i pokazati, a da se pri tome među njima ne uspostavlja nikakva vrednosna hijerarhija, niti se o njima donosi sud“.⁴³ Na taj način se postiže da sprovođenje odluka postane obaveza koja nije nametnuta, već prihvaćena prethodno izraženom slobodnom voljom.

---

43 M. Trajković, *Vrednosna usmerenost prava*, str. 112.

Može se zaključiti da će, sve dok postoji tolerancija, društvo i njegovi članovi biti sposobni da je šire u tami kojom je ispunjena užasna istorija svakakvih nesporazuma, velikih sukoba i predanog nastojanja patokrata da podsticanjem i rasplamsavanjem netolerancije, odnosno netrpeljivosti, unište civilizovanost ljudskog roda.

Zaključak

Ljudsko dostojanstvo i tolerancija predstavljaju dve izuzetno važne društvene i pravne vrednosti. Njihovo postojanje je dokaz civilizovanosti i kulturne razvijenosti ljudskih zajednica. Zbog toga u njima treba pomno da se neguju, jer se radi o krhkim vrednostima, podložnim promenama i uništavanju. Izgleda da je varvarizam jači od civilizovanosti, razaranje od stvaranja, prostota od kulture. A možda je razlog čisto ekonomski: lakše je prepustiti se silama entropije i trošiti manje energije nego trošiti više energije održavajući red i poredak. Civilizovanost i kultura su skupi, dok je varvarizam besplatan.

Uprkos srodnosti i brojnim dodirnim tačkama, reč je ipak o različitim vrednostima. Ljudsko dostojanstvo izvire iz same ljudske prirode, a tolerancija iz civilizovanosti i kulture zajedničkog života. Prvo je generičko čovekovo svojstvo, a drugo stečeno društveno svojstvo. Kada zajedno postoje, skladno se dopunjavaju. Ipak, nije reč o odnosu ravnopravnosti, jer dostojanstvo može da postoji i bez tolerancije, ali tolerancija ne može da postoji bez dostojanstva.

Uprkos brojnim međunarodnim i domaćim dokumentima u kojima se ljudsko dostojanstvo i tolerancija ističu kao prvorazredne vrednosti, što one i jesu, maltene uz predsedavajuću pravdu, ni danas nije mnogo učinjeno da se te vrednosti učvrste i razviju uprkos povlašćenom nominalnom isticanju. U stvari, stiče se utisak da se čini sve kako bi se te dve vrednosti razorile, ali ne silom već prikriveno, na primer, neopravdanim sužavanjem građanskih sloboda i prava na račun neprimerenog proširivanja ljudskih sloboda prava. Zbog toga u svetu ima sve više ogrešenja o ljudsko dostojanstvo i toleranciju, dok život građana planete postaje sve mučniji.

Budući da je istorija prepuna nasilja dok su vrednosti uvek miroljubive, to i danas treba imati na umu čuvenu Volterovu rečenicu iz njegove isto tako čuvene *Rasprave o toleranciji*: „Ne slažem se s tim što govorиш, ali će do smrti braniti tvoje pravo da to slobodno kažeš.“⁴⁴ Sa svime ostalim što može da usledi iz ove čuvene Volterove rečenice treba postupati oprezno i odmereno, zbog moguće zloupotrebe te veličanstvene ideje.

---

44 Volter, *Filozofski rečnik*, Beograd 2011, str. 31.

Literatura

1. Bloh, E; *Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo*, Beograd, 1977.
2. Dvorkin, R; *Suština individualnih prava*, Beograd, 2001.
3. Dürig, G; *Einführung zum Grundgesetz*, in: *Grundgesetz: mit Vertrag über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland, Menschenrechtconvention, Bundesverfassungsgerichtsgesetz*, München 1998, I-XXVI.
4. Faso, G; *Istorija filozofije prava*, Beograd – Podgorica 2007.
5. Franeta, D; *Ljudsko dostojanstvo kao pravna vrednost*, Beograd, 2015.
6. Häberle, P; Ljudsko dostojanstvo i politička demokracija, *Politička misao*, XLIII, Zagreb, 2/2006.
7. Хефе, О.: *Правда*, Нови Сад 2008.
8. Hrabar, D; Deontološka prosudba ljudskog dostojanstva u obiteljskom pravu, *BS* 77, Zagreb, 1/2007.
9. Jodl, F; *Istorija etike*, Sarajevo 1975.
10. Kant, I; *Zasnivanje metafizike morala*, Beograd, 1981.
11. Koprek, I; *Ludska prava – čovjekovo dostojanstvo. Filozofsko-teološka razmišljanja*, Zagreb ,1999.
12. Luhmann, N; *Grundrechte als Institution*, 1999.
13. Lobačevski, A; *Politička ponerologija. Naučna studija o prirodi zla prilagođenog za političke svrhe*, Beograd, 2012.
14. Mainhofer, W; *Rechtsstaat und menschliche Würde*, 1968.
15. Mekintajer, A; *Traganje za vrlinom*, Beograd, 2006.
16. Mitrović, Dragan M.: *Teorija države i prava*, Beograd, 2010.
17. Nemeć, S; Život bez dostojanstva, *Večernji*, 6. januar 2010.
18. Nirberška presuda, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd, 1948.
19. Nojmajer, A; *Hitler*, Beograd, 2004.
20. Russo, Ž. Ž; *Društveni ugovor*, Beograd, 1974.
21. Russo, Ž. Ž; *O porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, Zagreb 1977.
22. Raz, J; *Authority of Law*, Oxford Un. Press, 1979 (2009).
23. Raz, J; *Etika u javnom domenu*, Podgorica 2005.
24. Skinner, B. F; *Jenseits von Freiheit und Würde*, 1973.
25. Tiedemann, P; *Was ist Menschhenwürde? Eine Einführung*, Darmstadt, 2006.
26. *Tolerancija – susret razlika*, zbornik radova, Beograd, 2002.
27. Volter; *Filozofski rečnik*, Beograd, 2011.

DIPTYCH OF HUMAN DIGNITY AND TOLERATION

Dragan M. Mitrovic

University of Belgrade, Faculty of Law

Summary: Human dignity and toleration are two extremely important social and legal values. Their existence is evidence of the civilisation and cultural development of human societies. For this reason, they should be carefully fostered in them because it has to do with fragile values, subject to changes and destruction. It seems that barbarism is stronger than civilisation, destruction than creation, primitivism than culture. Perhaps, it is for a simple economic reason: it is easier to yield to the forces of entropy and apply less energy than to apply more energy to maintain law and order. Civilisation and culture are very expensive whereas barbarism is almost free.

Despite their relatedness and numerous common points, it has to do with different values though. Human dignity emanates from the human nature itself, while toleration stems from civilisation and culture. The former is the generic human characteristic, and the latter is the acquired social characteristic. When existing together, they supplement harmoniously one another. However, it does not have to do with the relationship of equality, for dignity can exist even in the absence of toleration, but toleration cannot exist without dignity.

Despite numerous international and national documents in which human dignity and toleration are emphasised as the first-class values, which indeed they are, almost alongside with the leading justice, not much has been done even up to date to strengthen and develop those values. In fact, one gets the impression that all is done to destroy them, though not by the use of force, but covertly, for instance, by the unjustifiable narrowing of the civil freedoms and rights on account of the undue expansion of the human freedoms and rights. As a result, there is an increasing number of offences committed against human dignity and toleration in the world, while the lifestyle of the citizens worldwide becomes growingly painful.

With the history being overabundant with violence and values always peaceful, today it is even more important to keep in mind a famous Voltaire's sentence from his equally renowned "Treatise

on Toleration”, which sentence suggests that though we don’t have to agree with what is said, we have to defend the right that it be said at all costs. All that may ensue from this famous Voltaire’s sentence should have an extremely cautious and balanced treatment, so as not to be misused.

Keywords: Natural, social and human dignity, What human dignity is not, What tolerantion is, Toleration and human rights, What toleration is not.

UDK: 343.359.2(497.11)
336.225.68(497.11)

Originalni naučni rad

PORESKA KRIVIČNA DELA U SRPSKOM PORESKOM ZAKONODAVSTVU

Gordana Ilić-Popov¹

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Sažetak: Jedan od oblika poreske kontrole čine radnje u cilju otkrivanja poreskih krivičnih dela i njihovih učinilaca, koje preduzima posebna organizaciona jedinica Poreske uprave – Poreska policija. Tada se sa terena poreskog upravnog postupka prelazi na teren krivičnog prava i procedure. Poreska krivična dela su utvrđena u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji, ali i u Krivičnom zakoniku. Predmet ovog rada su samo poreska krivična dela predviđena u srpskom poreskom zakonodavstvu, koja inkriminišu neosnovano iskazivanje iznosa za povraćaj poreza i poreski kredit, ugrožavanje naplate poreza i poreske kontrole, nedozvoljen promet akciznih proizvoda i nedozvoljeno skladištenje robe. Autor analizira bitna obeležja navedenih krivičnih dela, kroz zakonska rešenja i postojeću sudsku praksu. U radu se ukazuje da svako od poreskih krivičnih dela ugrožava javne prihode Republike Srbije, narušavajući time funkcionisanje države, zbog čega poreski delikti imaju poseban značaj. Da bi poreska krivična dela u srpskom poreskom zakonodavstvu mogla da zaštite fiskus, potrebno je da nadležni državni organi na pravilan način primenjuju materijalno poresko pravo, kao i da se zakon jednakom primenjuje na sve učinioce ovih dela. Ostvarenje ovog cilja prepostavlja vrlo dobru saradnju između Poreske policije i Ministarstva unutrašnjih poslova koji

---

¹ Redovni profesor, gordana@ius.bg.ac.rs. Ovaj članak je nastao kao rezultat rada na projektu „Identitetski preobražaj Srbije” Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

često, tek u međusobnoj sprezi, mogu efikasnije da otkrivaju ova dela, kao i njihovu saradnju sa pravosudnim organima, čiji je zadatak da, primenjujući zakon, ne samo kazne njihove učinioce, već tako i preventivno zaštite državni budžet od sličnih nezakonitih poreskih radnji.

Ključne reči: fiskus, javni prihodi, poresko krivično delo, Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji.

Uvod

Očekivana reakcija poreskih obveznika je da nevoljno plaćaju poreze državi, uprkos, čak, svesti da poreski prihodi omogućavaju finansiranje javnih rashoda (zdravstvena zaštita, školstvo, državna uprava, sudstvo, unutrašnja i spoljna bezbednost, socijalni transferi i dr.), koji i njima samima posredno koriste. Takođe je očekivano da će mnogi od njih ustanoviti iznos poreskog duga, koristeći zakonom predviđene poreske olakšice ili, pak, nastojeći da otkriju praznine u poreskim propisima, koje će im omogućiti da poresku obavezu spuste ispod nivoa koji je zakonodavac inicijalno imao u vidu. Međutim, ukoliko u takvima pokušajima pribegnu radnjama koje su sa druge strane zakona, moraju da budu sankcionisani.

Iako se, kada se spomene nezakonita poreska evazija, prevashodno misli na utaju poreza,² postoje i druga krivična dela u domenu oporezivanja, čijim se vršenjem nanosi šteta fiskusu. U ovom radu ćemo se baviti samo onim poreskim krivičnim delima u Srbiji koja su predviđena važećim poreskim, a ne i krivičnim zakonodavstvom. Predmet naše analize neće biti poreski prekršaji, kao ni krivično delo poreske utaje, niti krivično delo neuplaćivanja poreza po odbitku. Ova poreska krivična dela su prvobitno bila predviđena u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji,³ da bi zakonodavac

2 Sam termin „poreska utaja“ nije adekvatan, već bi se pre moglo govoriti o „poreskoj prevari“, pošto obveznik lažno prikazuje ili prikriva činjenice od značaja za utvrđivanje njegove poreske obaveze, a ne prisvaja tuđu pokretnu stvar koja mu je poverena ili koju je našao, što je u osnovi utaje. To i jeste, svojevremeno, bio razlog zbog kojeg je poreski zakonodavac poresko krivično delo nazvao „izbegavanje plaćanja poreza“, a ne poreska utaja. Vid. o ovome opširnije: M. Kulić, *Poreska utaja i krijumčarenje*, BMG, Beograd, 1999, str. 280–283.

3 Službeni glasnik RS, br. 80/02, 84/02, 23/03, 70/03, 55/04, 61/05, 85/05, 62/06, 61/07, 20/09, 72/09, 53/10, 101/11, 2/12, 93/12, 47/13, 108/13, 68/14, 105/14, 112/15. Inicijalno je Zakonom o poreskom postupku i poreskoj administraciji (ZPPP) bilo uređeno pet poreskih krivičnih dela (čl. 172–176), i to: izbegavanje plaćanja poreza, neuplaćivanje poreza po odbitku, sastavljanje ili podnošenje falsifikovanog dokumenta od značaja za oporezivanje, ugrožavanje naplate poreza i poreske kontrole i nedozvoljen promet akciznih proizvoda.

Poreskim zakonom su uređena i dva teža (kvalifikovana) oblika ovog krivičnog dela, za koja je propisana stroža kazna. Prvi teži oblik postoji ako se (neosnovano) iskazan iznos za povraćaj poreza ili poreski kredit kreće između 3.000.000 i 10.000.000 dinara, a drugi ukoliko on prelazi 10.000.000 dinara.¹⁹ Nameće se pitanje da li kod težih oblika zakonom propisani iznos za neosnovan povraćaj poreza ili poreski kredit predstavlja objektivni uslov inkriminacije, kao kod osnovnog oblika, ili kvalifikatornu okolnost. Krivičari su skloniji stavu da je u pitanju kvalifikatorna okolnost koja, za razliku od objektivnog uslova inkriminacije, mora da bude obuhvaćena umišljajem učinioca.²⁰

Shodno iskazanim iznosima, predviđene su i različite kazne: za osnovni oblik to je kazna zatvora od tri meseca do tri godine i novčana kazna, za prvi teži oblik zatvor od šest meseci do pet godina i novčana kazna, a za drugi teži oblik takođe kumulativno kazna zatvora, i to od jedne do deset godina, i novčana kazna. Učiniocu krivičnog dela se takođe, pored krivičnih sankcija koje imaju za cilj ne samo da ga kazne, već i spreče da ubuduće učini isto delo, kao i da preventivno deluju na druge potencijalne učinoce da ne vrše takve radnje, izriče i mera bezbednosti zabrane vršenja poziva, delatnosti i dužnosti u trajanju od jedne do pet godina.²¹

2. Ugrožavanje naplate poreza i poreske kontrole

U situaciji kada je radi obezbeđenja izvršenja poreske obaveze, odnosno obezbeđenja naplate poreskog duga koji još nije dospeo ili poreza koji još nije utvrđen (ali je pokrenut postupak utvrđivanja ili kontrole), odnosno poreza koji je utvrđen (ali nije dospeo) rešenjem ustanovljena privremena mera, može se dogoditi da ne samo poreski obveznik, već i treće lice²² (npr. član obveznikove porodice ili domaćinstva, zaposleni kod obveznika – pravnog lica i dr.) pokušaju da ugroze naplatu poreza ili da ometu, odnosno otežaju sprovodenje poreske kontrole. U tom smislu, poreski zakon je predvideo posebno poresko krivično delo ugrožavanja naplate poreza i poreske kontrole.

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je alternativno postavljena. Moguće je da obveznik ili drugo zainteresovano lice otudi (proda uz naknadu, ili pokloni drugom licu) stvar koja je predmet prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. Isto tako, sakrivanje stvari na kojoj je ustanovljena privremena

19 ZPPP, čl. 173a, st. 2 i 3.

20 Z. Stojanović, N. Delić, Krivično pravo – posebni deo, *op. cit.*, str. 184.

21 ZPPP, čl. 173a, st. 4.

22 Iz formulacije zakonskog opisa krivičnog dela može se zaključiti da učinilac ne mora da bude samo poreski obveznik, jer odredba čl. 175, st. 1 ZPPP kaže: „Ko u nameri da ugrozi naplatu poreza koji nije dospeo za naplatu ili koji nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja ili kontrole, odnosno poreza koji je utvrđen njemu ili drugom licu...“.

mera za obezbeđenje naplate poreza predstavlja jednu od radnji izvršenja (npr. premeštanje vrednog antikvitetnog predmeta, koji je predmet prinudne naplate, iz stana obveznika na neko nepoznato mesto, npr. u sef nekog njegovog prijatelja). Ukoliko na bilo koji način poreski obveznik ili drugo lice ošteti (npr. ubaci neki strani predmet u izduvnu cev automobila, što doveđe do kvara i privremene nemogućnosti da se automobil koristi za svoju namenu, sve dok se taj oštećeni deo ne zameni novim), uništi (npr. prospe neku hemijsku supstancu na umetničku sliku, koja usled toga više nema prvobitni izgled i vrednost) ili učini neupotrebljivom (npr. ugraditi u računare neki posebno kreiran softverski program za ometanje njihovog normalnog funkcionisanja) stvar na kojoj je ustanovljena privremena mera za obezbeđenje naplate poreza, odnosno stvar koja je predmet prinudne naplate ili poreske kontrole smatraće se učiniocem ovog poreskog krivičnog dela.

Objekat zaštite su budžetski prihodi, jer se privremena mera na određenoj stvari upravo ustanavljava radi obezbeđenja naplate poreza, dok postupak prinudne naplate i poreska kontrola treba da omoguće da neplaćeni dospeli porez bude plaćen, odnosno da poreska obaveza bude pravilno i zakonito izvršena. Svaka delatnost koja može imati karakter radnje izvršenja ugrožava ove ciljeve.

Bitno je da se radnja izvršenja preduzima u određenoj nameri, koja kvalifikuje direktni umišljaj učinioca. Uostalom, teško je pretpostaviti da će lice sakriti, ošteti ili uništiti stvar nad kojom se sprovodi postupak prinudne naplate ili poreska kontrola, odnosno postupak ustanavljanja privremene mere za obezbeđenje naplate poreza, a da, pri tome, nije imalo namere da ugrozi ili, makar privremeno, onemogući naplatu poreza i poresku kontrolu. Posledica krivičnog dela je apstraktna opasnost²³ i, shodno tome, krivično delo je dovršeno okončanjem radnje izvršenja, a namera ne mora da bude realizovana, tj. učinilac ne mora da ugrozi naplatu poreza i poresku kontrolu.

Ovo krivično delo ima samo osnovni oblik, za koji je zaprećena kazna zatvora do jedne godine i novčana kazna. Ista kazna je propisana i za lice koje davanjem lažnih podataka o činjenicama koje su od značaja za sprovođenje prinudne naplate ili poreske kontrole (npr. ako poreski obveznik iznese neistinit podatak da gotov novac ne pripada njemu, već njegovom prijatelju, koji mu ga je ostavio „na čuvanje“, dok je na dužem boravku u inostranstvu, te da iz tog razloga ne može da bude predmet prinudne naplate poreza koji on duguje) ugrožava ove faze poreskog postupka.

Analizirajući poresko krivično delo ugrožavanja naplate poreza i poreske kontrole iz čl. 175 ZPPP, uočavamo određenu sličnost sa radnjama

²³ Zaključujemo da su poreska krivična dela krivična dela sa apstraktном opasnošću, jer se kod njih posledica ne unosi u zakonski opis bića krivičnog dela, tj. ne nastupa posledica na objektu radnje (stvari koja je predmet prinudne naplate, odnosno stvari na kojoj je ustanovljena privremena mera za obezbeđenje naplate), već „samo udaljena posledica na zaštitnom objektu“. Upor.: Z. Stojanović, Krivično pravo – opšti deo, op. cit., str. 122.

izvršenja krivičnog dela onemogućavanja vršenja kontrole iz čl. 241 KZ, kao što su: onemogućavanje uvida u poslovne knjige ili drugu dokumentaciju (npr. moguće je da poreski obveznik spali poslovne knjige, finansijsku evidenciju i druga dokumenta, i na taj način uništi stvari koje su predmet poreske kontrole), odnosno onemogućavanje pregleda predmeta, prostorija ili drugih objekata (npr. kada poreski obveznik sakrije predmet poreske kontrole). Štaviše, zaprećena je ista kazna, s tim što su u poreskom zakonu kazna zatvora do jedne godine i novčana kazna predviđene kumulativno, a u krivičnom zakonodavstvu alternativno. S druge strane, poresko krivično delo ugrožavanja naplate poreza i poreske kontrole ne treba neposredno dovoditi u vezu sa krivičnim delom sprečavanja službenog lica u vršenju službene radnje iz čl. 322 KZ. Poreski izvršitelj i poreski inspektor jesu službena lica Poreske uprave koja, u okviru svojih ovlašćenja, sprovode postupak prinudne naplate ili poresku kontrolu. Ali, u slučaju poreskog krivičnog dela lice, po pravilu, ne primenjuje silu niti pretnju da će primeniti silu prema službenom licu, kako bi ga sprečio da izvrši službenu radnju. On na druge načine, o čemu je napred bilo više govora, nastoji da ugrozi naplatu poreza i poresku kontrolu, ali ne zadirući niti u ovlašćenja, niti u ličnost poreskog izvršitelja i poreskog inspektora. U protivnom, radilo bi se o sticaju dva krivična dela.

3. Nedozvoljen promet akciznih proizvoda

Poresko krivično delo nedozvoljenog prometa akciznih proizvoda (naftni derivati, biogoriva i biotečnosti, duvanske prerađevine, alkoholna pića, kafa, tečnosti za punjenje elektronskih cigareta, električna energija za krajnju potrošnju)²⁴ javlja se u dva oblika.²⁵

Prvi oblik se vezuje za neovlašćeno stavljanje u promet, odnosno prodaju akciznih proizvoda. Jezička napomena koja se ovde mora učiniti, a koja dovodi do spornih tumačenja, jeste upotreba reči „odnosno“ u inkriminaciji dela, koja u krivičnom pravu znači „to jeste“ („Ko neovlašćeno stavlja u promet, to jest prodaje...“). U poreskom materijalnom pravu stavljanje u promet se, međutim, ne tumači u klasičnom, obligaciono-pravnom smislu, koje podrazumeva prodaju, već se stavljanjem u promet smatra „svako otpremanje akciznih proizvoda od strane proizvođača iz proizvodnog pogona, osim otpremanja u carinsko skladište, kao i svako otpremanje akciznih proizvoda iz akciznog skladišta, osim otpremanja u drugo akcizno skladište, odnosno u carinsko skladište.“²⁶

---

24 Zakon o akcizama, čl. 2.

25 ZPPP, čl. 176, st. 1 i 2.

26 Zakon o akcizama, čl. 21, st. 2.

(prilikom pregleda njegovog putničkog automobila policija i tržišna inspekcija su otkrili ovu robu), ne postoje elementi krivičnog dela nedozvoljenog prometa akciznih proizvoda.³⁶ To je obrazložio time da poreski zakon u inkriminaciji ovog poreskog krivičnog dela ne predviđa kao radnju izvršenja nedozvoljenu nabavku akciznih proizvoda sa namerom dalje prodaje. Sud je bio mišljenja da lice nije stavilo u promet predmetne cigarete, jer nije uspelo da ih proda, te da radnja izvršenja nije realizovana. Apelacioni sud u svom obrazloženju navodi: „U konkretnom slučaju činjenični opis izreke presude upućuje na pretpostavljeni izvršenje krivičnog dela u smislu buduće prodaje ili nekog od oblika stavljanja u promet prethodno kupljenih cigareta strane proizvodnje, ali ne i da je okrivljeni cigarete nabavio za poznatog kupca po ugovorenoj ceni i mesta primopredaje, čime bi se prodaja ovih akciznih proizvoda smatrala srušenom.“ Nabavku cigareta, bez propisanih oznaka, ovaj sud je okarakterisao kao „pripremne radnje koje nisu kažnjive“, a kojima su „tek stvoreni uslovi za lakše izvršenje krivičnog dela“.

Ali, Sud je prevideo da je u pitanju blanketno krivično delo, te da je neophodno primeniti odredbe poreskog zakonodavstva. Nabavka cigareta podrazumeva stavljanje u promet, pošto odredba čl. 21, st. 1 Zakona o akcizama jasno i nedvosmisleno predviđa da je akcizni proizvod stavljen u promet čim napusti krug proizvodnog pogona, odnosno akcizno ili carinsko skladište, što se u konkretnom slučaju nesumnjivo dogodilo. *Ratio legis* takve poreske norme je, upravo, u tome da se spreče različite zloupotrebe, koje dovode do izbegavanja plaćanja akciza. To što lice nije uspelo da proda cigarete ne može se, sa stanovišta srpskog poreskog prava, tumačiti tako da one nisu bile stavljenе u promet. Sem toga, Sud uopšte nije uzeo u razmatranje okolnost da cigarete nisu bile propisno obeležene kontrolnim akciznim markicama što, još od početka 2005. godine,³⁷ čini, takođe, radnju izvršenja ovog poreskog krivičnog dela. Krivično delo je dovršeno nepostupanjem po propisu koji nalaže obeležavanje određenih akciznih proizvoda kontrolnim akciznim markicama; u ovom slučaju nije moguć pokušaj. Štaviše, mogli bismo da zaključimo da ovakvom svojom odlukom Apelacioni sud u Nišu nije od odgovornosti oslobođio samo konkretno lice koje je prvostepenom presudom³⁸ bilo oglašeno krimim zbog krivičnog dela nedozvoljenog prometa akciznih proizvoda, već je čitav lanac nelegalnog prometa cigareta ostao izvan primene zakona i sankcija, čime je direktno oštećen budžet, iz kojeg se, da absurd bude još veći, i sam taj sud finansira.

Činjenica da je okrivljeni držao cigarete u priručnom magacinu svog maloprodajnog objekta i da ih je dopremao svojim stalnim mušterijama na kućnu adresu, da ih je nekada poklanjao ili prodavao uz minimalnu nadoknadu,

³⁶ Presuda Apelacionog suda u Nišu Kž. 1. 428/10 od 28. 5. 2010. *Bilten Apelacionog suda u Nišu*, br. 1/2010, Intermex, Beograd.

³⁷ *Službeni glasnik RS*, br. 135/04.

³⁸ Presuda Opštinskog suda u Nišu K.br. 517 /09 od 5. 6. 2009.

ali da ih nikad nije prodavao u svom maloprodajnom objektu, za Apelacioni sud u Beogradu je bila dovoljna da utvrdi da ove radnje ne predstavljaju stavljanje cigareta u promet, u smislu krivičnog dela nedozvoljenog prometa akciznih proizvoda, te da ga osloboди od krivične odgovornosti.³⁹ Sud, između ostalog, u svom obrazloženju navodi da „činjenica da je okriviljeni eventualno držao cigarete u priručnom magacinu nije dovoljan dokaz da bi te cigarete bile stavljene u promet u prodajnom objektu, a što je element bića krivičnog dela koje se okriviljenom stavlja na teret“. Sa stanovišta primene poreskog materijalnog prava, potpuno je irrelevantno da li je okriviljeni kutije cigareta iznosio iz prodajnog objekta ili iz priručnog magacina, jer su u oba slučaja one *de facto* napustile proizvodni pogon, odnosno bile uvezene (ali ne i smeštene u akcizno ili carinsko skladište), te se primenom čl. 21, st. 2 Zakona o akcizama smatra da su otpremljene, te stavljene u promet.

Najzad, i Vrhovni kasacioni sud⁴⁰ je, odlučujući o zahtevu za zaštitu zakonitosti Republičkog javnog tužioca⁴¹ podignutom protiv pravnosnažnih presuda Opštinskog suda u Kraljevu⁴² i Apelacionog suda u Kragujevcu,⁴³ oslobođio okriviljenog optužbe da je izvršio krivično delo nedozvoljenog prometa akciznih proizvoda. U ovom slučaju je, poput gore navedenog, okriviljeni od nepoznatog lica nabavio cigaretu (oko 1.500 paklica) stranih proizvođača bez propisanih kontrolnih akciznih markica, a zatim ih, radi dalje prodaje, spakovao u svoje putničko vozilo i povezao. Međutim, istog dana je zaustavljen radi kontrole od strane policijskih službenika MUP-a, koji su pronašli cigarete i oduzeli ih.

Po oceni Vrhovnog kasacionog suda, iz činjeničnog opisa radnji okriviljenog datog u izreci prvostepene presude ne proizlazi da je okriviljeni predmetne cigarete stavio u promet, odnosno da ih je prodavao, pa, stoga, po stavu ovog suda, u ovom slučaju nedostaje jedno od bitnih obeležja ovog poreskog krivičnog dela – stavljanje u promet, odnosno prodaja. „U takvoj situaciji prvostepeni sud je, po pravilnoj primeni krivičnog zakona, morao da doneše oslobođajuću presudu, pa kako to nije učinio, već je okriviljenog oglasio krivim za krivično delo iz čl. 176, st. 1 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji, iako se u radnjama okriviljenog ne stiču svi bitni elementi nužni za postojanje predmetnog krivičnog dela, to je prvostepenom presudom, na štetu okriviljenog povređen krivični zakon – čl. 369, tač. 1 ZKP. S obzirom na to da drugostepeni sud nije otklonio navedenu povredu zakona, već je prvostepenu presudu potvrdio, to je i drugostepenom presudom učinjena ista povreda krivičnog zakona na štetu osuđenog.“

39 Presuda Apelacionog suda u Beogradu Kž1. 1466/10 od 27. 5. 2010.

40 Presuda Vrhovnog kasacionog suda Kzz 25/12 od 11. 4. 2012.

41 Zahativ za zaštitu zakonitosti Republičkog javnog tužioca Ktz. 854/11 od 27. 3. 2012.

42 Presuda Opštinskog suda u Kraljevu K 292/09 od 4. 9. 2009.

43 Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu Kž1 1405/10 od 14. 6. 2010.

Međutim, pošto je, da ponovimo, u pitanju krivično delo blanketne dispozicije, Sud je morao da radnju izvršenja, kao obavezni element bića krivičnog dela, tumači primenom poreskog materijalnog prava, odnosno odredbe čl. 21, st. 1 Zakona o akcizama, koju smo već citirali. Pošto se u konkretnom slučaju cigarete više nisu nalazile ni u proizvodnom pogonu, niti u magacinu unutar fabričkog kruga, kao ni u akciznom ili carinskom skladištu, sa poreskopravnog aspekta one su stavljene u promet. Sem toga, ni ovaj sud, kao ni Apelacioni sud u Nišu, uopšte nije opredelio svoj stav povodom druge radnje izvršenja, a to je da cigarete nisu bile obeležene na zakonom propisan način, što, sa svoje strane, potvrđuje postojanje bića ovog krivičnog dela.

Krivično delo nedozvoljenog prometa akciznih proizvoda ćemo, radi daljeg pojašnjenja kada se smatra da su akcizni proizvodi stavljeni u promet, dovesti u vezu sa nastankom obaveze po osnovu akciza, što će dodatno potvrditi da u prethodno analiziranim sudskim odlukama nije pravilno primenjeno poresko materijalno pravo. Naime, obaveza plaćanja akcize nastaje stavljanjem u promet akcizne robe. Ukoliko se akcizni proizvodi proizvedu, a potom smeste u magacinske prostore u istom fabričkom krugu, ne smatra se da su stavljeni u promet, pošto ti magacini, iako fizički odvojeni, sa proizvodnim pogonom čine istu tehnološko-tehničku celinu. Otuda se plaćanje akcize, za sve vreme dok se prenos robe vrši sa jednog mesta na drugo, ali u okviru istog fabričkog kruga, odlaže. Međutim, izlaskom akcizne robe iz fabričkog kruga, bilo da se to vrši neposredno iz proizvodnog pogona, ili iz magacinskih prostora, koji se nalaze u ovom krugu, smatra se da su akcizni proizvodi otpremljeni na drugu lokaciju, odnosno stavljeni u promet, što je svojom presudom svojevremeno potvrdio i Vrhovni sud Srbije.⁴⁴ U napred navedenim slučajevima, o kojima su odluku donosili Apelacioni sud u Nišu, Apelacioni sud u Beogradu i Vrhovni kasacioni sud, bilo je sasvim očigledno da su cigarete napustile proizvodni pogon, odnosno da su uvezene, te da su, shodno relevantnom poreskom zakonu, bile stavljene u promet. Ono što je, takođe, potpuno nesporno, a o čemu se nijedan od ovih sudova uopšte nije izjasnio u svojoj odluci, to je to da su cigarete bile bez propisanih kontrolnih akciznih markica, što je, isto, jedna od radnji izvršenja ovog poreskog krivičnog dela, čime je ostvareno bitno obeležje njegovog bića.

Inkriminisanjem poreskog krivičnog dela nedozvoljenog prometa akciznih proizvoda sprečava se da se na tržištu nelegalno pojave akcizni proizvodi (pogotovo cigarete), čime se štite fiskalni prihodi srpskog budžeta. Zakonita trgovina akciznim proizvodima podrazumeva plaćanje fiskalnih dažbina, poput akcize, poreza na dodatu vrednost, carine i drugih uvoznih dažbina.⁴⁵ Krivičnim sankcionisanjem učinilaca ovog dela obezbeđuje se fer tržišna

⁴⁴ Presuda Vrhovnog suda Srbije U. br. 2441/06 od 16. 2. 2007. Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, br. 2/2007, str. 82–83.

⁴⁵ G. Milošević, Evazija poreza, *NBP – Nauka, bezbednost, policija*, br. 2/2006, str. 71.

konkurenčija, jer akcizni proizvodi koji su neovlašćeno stavljeni u promet, po pravilu, imaju nižu cenu, upravo zato što na njih nije plaćena akciza, jer se kreću van zakonskih tokova. Takođe, kvalitet akciznih proizvoda koji nisu propisno obeleženi kontrolnim akciznim markicama mogao bi se dovesti u pitanje, pošto oni nisu prošli nikakvu kontrolu ispunjavanja propisanih standarda.

Poresko krivično delo nedozvoljenog prometa akciznih proizvoda je, u svom prvom obliku, blisko krivičnom delu nedozvoljene trgovine iz čl. 243 KZ.⁴⁶ Naime, neovlašćeno bavljenje trgovinom ili posredovanjem u trgovini može da se odnosi na trgovinu (u poreskom smislu, stavljanje u promet) bilo kojih dobara, pa tako i akciznih proizvoda. Pored toga, uočavamo sličnost, kod drugog oblika, sa krivičnim delom falsifikovanja znakova za obeležavanje robe, mera i tegova iz čl. 245 KZ. Iako se ovo delo primarno odnosi na obeležavanje zlata ili drugih plemenitih metala, drva i stoke, u formulaciji odredbe st. 1 čl. 245 KZ stoji, takođe, „ili kakve druge robe“, pod koju bi se mogli podvesti i oni akcizni proizvodi za koje je zakonom propisana obaveza posebnog obeležavanja (cigaretе i alkoholna pićа). Može se, naime, dogoditi da ovi akcizni proizvodi jesu obeleženi kontrolnom akciznom markicom, ali da je ona lažna. Poreski zakon ne predviđa ovu radnju izvršenja kod krivičnog dela nedozvoljenog prometa akciznih proizvoda. Mišljenja smo da bi se u tom slučaju stekla dva odvojena krivična dela, i to ovo predviđeno poreskim zakonom, ali i krivično delo falsifikovanja znakova za obeležavanje robe, mera i tegova.

4. Nedozvoljeno skladištenje robe

U srpskom poreskom zakonodavstvu je od 2004. godine,⁴⁷ među poreskim krivičnim delima, predviđeno i ono koje se tiče nedozvoljenog skladištenja robe.⁴⁸ Radnja izvršenja je alternativno postavljena: (a) skladištenje dobara bez dokumentacije o poreklu, (b) smeštaj takvih dobara, ili (c) dopuštanje da se ta dobra skladište ili smeste (bez obzira da li se za uslugu skladištenja plaća određena naknada ili ne). Iz odredbe čl. 176a ZPPP brisana je sredinom 2014. godine radnja izvršenja koja se odnosi na skladištenje robe u prostoriji koja nije registrovana za tu namenu.⁴⁹ Iz toga zaključujemo da nema krivične sankcije ukoliko je roba smeštena u prostor koji nije neregistrovan za tu namenu; dovoljno je da za nju postoji odgovarajuća dokumentacija. Smatramo, međutim, da prostor u koji se skladišti, odnosno smešta roba, treba da bude registrovan za tu namenu, te da i to valja ponovo uključiti u inkriminaciju.⁵⁰

46 R. Sokolović; D. Jovašević, *Poreski delicti*, Intermex, Beograd, 2015, str. 106.

47 *Službeni glasnik RS*, br. 55/04.

48 ZPPP, čl. 176a.

49 *Službeni glasnik RS*, br. 68/14.

50 Uporedi: Mišljenje Ministarstva finansija RS, br. 413-00-00496/2004-04 od 21. 6. 2004.

Naime, nadležni organi na taj način mogu da ostvare potpuniju i efikasniju kontrolu uvidom u stanje sirovina, poluproizvoda ili gotovih proizvoda koji se skladište, pošto postoji evidencija prostora registrovanih za skladištenje. U protivnom, ako bi se, na primer, roba držala u izdvojenim prostorima, koji nisu registrovani za te namene,⁵¹ mnogo teže bi moglo da se uopšte uđe u trag robi – čak i onoj koja je praćena odgovarajućom dokumentacijom – što bi moglo da dovede do različitih špekulativnih radnji i stvari prostor za evaziju poreza na dobit.

Objekat krivičnopravne zaštite su i kod ovog poreskog krivičnog dela javni prihodi, jer se navedenim radnjama, zapravo, prikriva roba za koju ne postoji propisana dokumentacija o poreklu, čime se izbegava plaćanje poreza na nju.

Važno je da u momentu preduzimanja neke od delatnosti koje imaju karakter radnje izvršenja lice ne poseduje propisanu dokumentaciju o poreklu robe.⁵² Ukoliko iz objektivnog razloga dokumentacija nije istovremeno pratila skladištenje predmetne robe (npr. usled carinskog propusta dokumentacija nije odmah izdata, a roba je, zbog svojih svojstava, npr. kvarljivosti, morala što pre da se na odgovarajući način uskladišti), već ju je lice naknadno regularno dobilo, nameće se dilema da li tada postoji ovo krivično delo. Smatramo da bi nadležni državni (npr. carinski) organ u tom slučaju trebalo da preduzetniku ili odgovornom licu u pravnom licu izda potvrdu da se roba nalazi u zakonskoj proceduri, kako se ne postavilo pitanje protivpravnosti njegovog postupanja. Treba, uz to, imati u vidu da učinilac ovog poreskog krivičnog dela može da bude svako fizičko lice, a ne samo preduzetnik i odgovorno lice u pravnom licu; dovoljno je da je svestan da roba koju skladišti ili pristaje da kod njega bude skladištena, odnosno smeštena nije praćena propisanom dokumentacijom o poreklu.⁵³ Zaključujemo da ako, na primer, lice dozvoli svom prijatelju, koji je preduzetnik, da u njegov magacinski (registrovani) prostor privremeno smesti svoju robu, a od njega ne traži dokumentaciju o njenom poreklu, prepostavljajući da ona postoji, ne bi postojala krivična odgovornost tog lica.

Za krivično delo nedozvoljenog skladištenja robe propisane su kumulativno kazna zatvora od tri meseca do tri godine i novčana kazna. Sem toga, odgovornom licu u pravnom licu i preduzetniku izriče se i mera bezbednosti zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti u trajanju od jedne do pet godina.⁵⁴ Roba za koju se ne poseduje dokumentacija o poreklu (i na koju, otuda, nije plaćen porez na dodatu vrednost, ni druge fiskalne dažbine), koja se skladištila, odnosno smeštala u neki skladišteni, magacinski ili sličan prostor, se oduzima.

---

51 Presuda Okružnog suda u Užicu Kž. 368/07 od 14. 8. 2007.

52 *Zbirka poreskih zakona Republike Srbije, sa komentarom* (ur. D. Jovašević; Đ. Pavlović), Službeni list Srbije, Beograd, 2004, str. 63.

53 Rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu Kž 1. 2903/11 od 23. 8. 2011.

54 ZPPP, čl. 176a, st. 1 i 2.

Mogla bi se uočiti izvesna sličnost sa jednom od radnji izvršenja krivičnog dela krijumčarenja iz čl. 230, st. 2 KZ, u kojoj se, između ostalog, navodi: „Ko se bavi ... prikrivanjem neocarinjene robe...“. „Prikrivanje“ robe se, po pravilu, ne odnosi na skladištenje, ali ne mora ni da ga nužno isključi. U pitanju je neocarinjena roba, dakle ona na koju nisu plaćene carinske i druge uvozne dažbine i koja nije praćena odgovarajućom dokumentacijom, čime je, kao i u slučaju nedozvoljenog skladištenja robe bez dokumentacije o poreklu, oštećen budžet Republike Srbije za iznos neplaćenih fiskalnih dažbina.

Zaključak

Srpskim krivičnim zakonodavstvom su do 1. januara 2003. godine bila regulisana krivična dela protiv javnih prihoda, i to: poreska utaja; zloupotreba ovlašćenja u privredi; otuđenje robe za koju je u postupku kontrole javnih prihoda izdato rešenje o oduzimanju iz člana 46a Zakona o kontroli, utvrđivanju i naplati javnih prihoda; kao i uvreda, pretnja ili upotreba sile prema inspektoru finansijske policije. Izmene u poreskom zakonodavstvu i poreska realnost nametnule su potrebu da se krug kažnjivih radnji proširi, odnosno odredi na nešto drugačiji način. Međutim, generalno gledano, mišljenja smo da je ranije rešenje bilo transparentnije. U tom smislu, smatramo da bi trebalo razmisliti o tome da se u Krivični zakonik uvrsti zasebna grupa krivičnih dela, pod nazivom krivična dela protiv fiskusa, a da čl. 3 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji bude dopunjeno stavom o shodnoj primeni odredbi Krivičnog zakonika na slučajeva otkrivanja poreskih krivičnih dela i njihovih učinilaca. Tako bi sva poreska krivična dela bila objedinjena u jednom zakonu, a ne delom u Krivičnom zakoniku, a delom u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji.

Takođe, na taj način bi se obezbedilo da se sva krivična dela vezana za oporezivanje nalaze u istoj grupi krivičnih dela, što opravdava činjenica da ona imaju isti grupni objekt zaštite, odnosno da ugrožavaju budžetske prihode. Sada su krivična dela poreske utaje i neuplaćivanja poreza po odbitku svrstana u krivična dela protiv privrede,⁵⁵ a, zapravo, ovim deliktima treba zaštititi fiskus. Neplaćanjem, odnosno izbegavanjem plaćanja nekog poreza ili neuplaćivanjem poreza po odbitku, koji je prethodno bio obračunat, nanosi se neposredna šteta budžetu, jer na propisani uplatni račun javnih prihoda nisu uplaćena dugovana sredstva. I u situaciji kada se ugrožava ili ometa sprovođenje poreske kontrole, naplata poreza ili vrši nedozvoljen promet akciznih proizvoda, odnosno nedozvoljeno skladišti roba koja nije praćena dokumentacijom o poreklu, fiskus, isto tako, biva oštećen. Zbog toga bi Poreska

55 Z. Stojanović; N. Delić, *Krivično pravo – posebni deo*, Pravna knjiga, Beograd, 2015, str. 151.

policija, u saradnji sa drugim državnim organima (Ministarstvom unutrašnjih poslova, tužilaštvo i sudovima), trebalo efikasnije da otkriva poreska krivična dela i njihove učinioce, a oštijim kažnjavanjem bi se preventivno delovalo na potencijalne učinioce ovih nezakonitih poreskih radnji.

Literatura

1. Bilten Apelacionog suda u Nišu, Intermex, Beograd, br. 1/2010.
2. Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, br. 2/2007.
3. *Krivični zakonik, „Službeni glasnik RS“*, br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14.
4. Kulić, M; *Poreska utaja i krijumčarenje*, BMG, Beograd, 1999.
5. Lazarević, Lj; *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Savremena administracija, Beograd, 2006.
6. Milošević, G; Evazija poreza, *NBP – Nauka, bezbednost, policija*, br. 2/2006.
7. Popović, D; *Komentar Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji*, Cekos in, Beograd, 2003.
8. Popović, D; *Poresko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
9. Popović, D; G. Ilić-Popov; Jednakost građana u poreskom pravu, *Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci*, br. 33/2011.
10. Sokolović, R., D. Jovašević; *Poreski delikti*, Intermex, Beograd, 2015.
11. Stojanović, Z; *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, 2012.
12. Stojanović, Z; *Krivično pravo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Pravna knjiga, Beograd, 2013.
13. Stojanović, Z., N. Delić, *Krivično pravo – posebni deo*, Pravna knjiga, Beograd, 2015.
14. Stojanović, Z., N. Delić, *Krivično pravo – posebni deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Pravna knjiga, Beograd, 2014.
15. *Zakon o akcizama, „Službeni glasnik RS“*, br. 22/01, 73/01, 80/02, 80/02, 43/03, 72/03, 43/04, 55/04, 135/04, 46/05, 101/05, 61/07, 5/09, 31/09, 101/10, 43/11, 101/11, 93/12, 119/12, 47/13, 68/14, 142/14, 55/15, 103/15.
16. *Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji, „Službeni glasnik RS“*, br. 80/02, 84/02, 23/03, 70/03, 55/04, 61/05, 85/05, 62/06, 61/07, 20/09, 72/09, 53/10, 101/11, 2/12, 93/12, 47/13, 108/13, 68/14, 105/14, 112/15.
17. *Zakon o porezu na dohodak građana, „Službeni glasnik RS“*, br. 24/01, 80/02, 80/02, 135/04, 62/06, 65/06, 31/09, 44/09, 18/10, 50/11, 91/11, 93/12, 114/12, 47/13, 48/13, 108/13, 57/14, 68/14, 112/15.

18. *Zbirka poreskih zakona Republike Srbije, sa komentarom*, ur. D. Jovašević, Đ. Pavlović, Službeni list Srbije, Beograd, 2004.

TAX CRIMINAL OFFENCES IN SERBIAN TAX LEGISLATION

Gordana Ilic-Popov

University of Belgrade, Faculty of Law

Summary: The measures undertaken by a separate organizational unit of the Serbian Tax Administration, i.e. Tax Police in order to discover tax crimes and their perpetrators are one of the tax controls' forms. These activities suppose the movement from the tax administrative procedure to the field of the criminal law and criminal procedure. Tax criminal offences are prescribed not only in the Law on Tax Procedure and Tax Administration, but also in the Criminal Code. This paper deals only with the tax criminal offences provided in the Serbian tax legislation, whose consequences are shown in unreasonably disclose of the amounts for the tax refunds and tax credits, violation of the tax collection and the tax control, illegal supply of the excisable goods, as well as illegal storage of the goods. The author analyzes the main features of such criminal delicts, examining both the tax law provisions and certain judicial decisions. In studying the relevant legal acts the normativistic and dogmatic methodology is used, while an axiological method enabled the author to assess whether existing provisions meet the goals they are supposed to serve. The paper points out that each tax crime endangers the public revenues of the Republic of Serbia and the local communities, damaging in that way the functioning of the state, which gives the tax criminal offences a special importance. In order to protect the fiscus, it is necessary to provide properly application of the substantive tax laws and the law should be applied equally to all perpetrators of these criminal acts. This supposes a very good cooperation between the Tax Police and the Ministry of Interior Affairs they can more effectively discover the criminal offences because by mutual work, as well as their cooperation with judicial authorities, whose task is not only to punish the perpetrators by applying the law, but also to protect the State budget from the future illegal tax acts.

Keywords: Fiscus, Public Revenues, Tax Criminal Offences, the Law on Tax Procedure and Tax Administration.

Originalni naučni rad

LEGAL ASPECTS OF DATA MINING ALGORITHMS
FOR STREAM PROCESSING
IN TRAFFIC SURVEILLANCE

Zaklina Spalevic¹

Singidunum University, Belgrade

Milos Ilic²

Nebojsa Arsic³

University of Pristina

Faculty of Technical Science, Kosovska Mitrovica

Summary: A major challenge that all law-enforcement and intelligence-gathering organizations are facing is to accurately and efficiently analyze the growing volumes of crime data. In many fields, video surveillance can be used for that purpose. Video surveillance systems are now commonly used at various places like banks, hotels, schools, supermarkets. These systems are applicable for real-time monitoring or post checking. Current video surveillance systems have lower intelligence and it need people to monitor them. Today, video surveillance systems are used for traffic cameras, too. Traffic cameras are an innovative and extremely functional application of video surveillance technology. Whether they are recording traffic patterns for the future study and observation or monitoring traffic and issuing tickets for moving violations, traffic cameras are an explosively popular form of video surveillance. One way to find traffic

---

¹ Assistant Professor, zspalevic@singidunum.ac.rs

² Teaching assistant, milos.ilic@pr.ac.rs

³ Full Professor, nebojsa.arsic@pr.ac.rs

patterns or to prevent traffic accidents and provide better road security is to use data mining techniques. With data mining, stream from many traffic cameras can be processed in real time. Property like this could provide some intelligence upgrade within systems, so they could make decision on their own without the need of people to monitor them. In this paper the authors described the data mining techniques for stream processing, pattern and abnormality detection in traffic surveillance systems. Each video recording and the use of recorded video on the court must be covered by legal regulations. The authors investigated and extracted the appropriate articles from concrete Laws of Republic Serbia, covering this kind of problems.

Keywords: Clustering, Data Mining, Stream Processing, Traffic Surveillance, Law Regulation, Jurisprudence.

Introduction

In recent years cars, public transportation and driving from one point to another become inseparable part of people's everyday life. People travel to work, on a holiday, to the supermarket, dinner, picnic, etc. Because of that, traffic congestion has become a significant problem. Every town has some streets or blocks that represent traffic bottleneck. Traffic accidents become a common occurrence on all type of roads. To prevent them and to secure people's lives as much as possible, many countries are setting up video cameras on the roads. Video cameras are first placed over the crossroads, and after that on the less frequented streets. The functionality and the effectiveness of the measurement of the traffic scene using surveillance systems based on computer vision and image processing should substantially assist in better traffic control, incident management and traffic law enforcement⁴. The ability to monitor and collect the data about traffic, using the relevant surveillance systems will help understanding the mechanics of traffic network. When this technology is integrated with other forms of surveillance and traffic monitoring systems, it is going to start an expansion of the next generation of advanced traffic control. With the development of software and hardware, video surveillance systems have been not only widely used in the security realm, but also in our daily life and work, in hotels, supermarkets, banks, schools and so on.

These applications are used for real-time monitoring and detecting the unusual events. System like this can be used to extend traffic control and video

---

⁴ V. Kale; F. Momin, Video Data Mining Framework for Surveillance Video, *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, vol. 2/3, pp.54-57.

from public cameras. In that way an authorized user will have video of the streets from the different angles. To use a video from public cameras, which are not in the government ownership, agencies must uphold the Law on Electronic Communications⁵. Nowadays video surveillance systems are not autonomous, meaning that they need an employee to operate them. So, it is urgent to extract video content features and semantic information and there is a need for some kinds of models due to the increasing demands of intelligence. To provide better video stream processing and traffic pattern creation, data mining can be used⁶. Data mining is very active research topic nowadays and is the process of extracting previous knowledge and detecting interesting patterns from large set of data. Data mining encompasses the process of discovering hidden patterns and relationships in large amounts of information. This also allows us to make accurate and reliable predictions of the future events, based on the identification and characterization of these patterns and trends in historical data. The primary use of data mining is to find something new in the data, to discover a new piece of information that no one knew previously. For traffic stream processing and pattern creation, a data mining techniques named clustering can be used. Clustering is the widely used data mining technique which groups similar items, to obtain meaningful groups/clusters of data items in a data set. These clusters represent the dominant modes of behavior of the data objects determined using a similarity measure. A data analyst can get a high level of understanding of the characteristics of the data set by analyzing the clusters. Clustering provides an effective solution to discover the expected and unexpected modes of behavior and to obtain a high level understanding of the network traffic.

1. Processing Video from Traffic Surveillance System

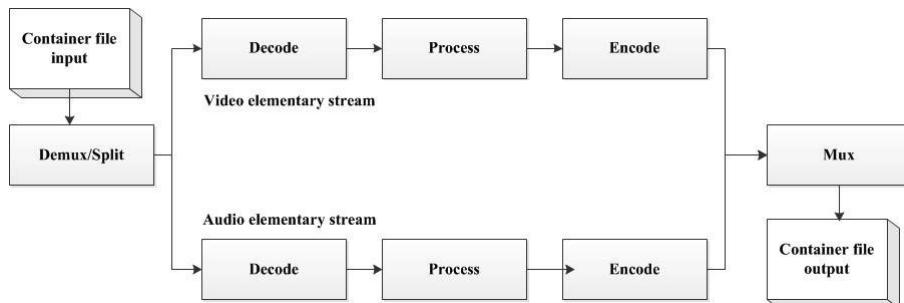
Traffic surveillance system consists of different types of cameras, road sensors or motion sensors above the roads. From those cameras a video control center gets different resolution video streams, specific for each camera. Video can be recorded from different angles and could contain packets with different data from sensors. Video stream in combination with the data from sensors (air temperature, car speed, car distance, etc.) must be processed by the employee in control center. It is vitally important that the surveillance staff in the control centers are actually able to see what is happening at the

5 The Law of Electronic Communications, „Official Gazette of the RS“, № 44/2010, 60/2013 - decision US and 62/2014.

6 A. Ingle; S. Dongre, A Survey on Data Mining Techniques for Surveillance of Real Time Video Streams, , *International Journal of Advanced Computer Research*, vol. 2/4, pp. 397-400.

trouble spots along the route and in particular in the areas where there is a greater likelihood of critical situations such as delays, accidents and traffic jams occurring. They are able to use such images to instigate any safety or control measures required in sufficient time to guarantee the highest level of safety to motorway users and therefore as little discomfort as possible. Camera position on the street is very important. On the one hand, higher mounting position allows better angle and wider view, covering all lanes on the road by one camera. On the other hand, lower mounting heights would not provide effective images as some vehicles may hide part of other vehicles from the scene. Today's hardware solutions and high definition cameras, provides the best video quality. The simplest use is to watch video recordings and use the information from the recordings for traffic control or police reports.

The better uses are statistical information about road safety, anomaly of specific part of the roads or information about some accidents. All these pieces of information can be used to provide better road security. This is very simple if we have a couple of cameras and enough employees in the control center. But what will happen if we have hundreds of cameras just for one city block, or if we have different kind of cameras? In that way it is impossible to watch all cameras at the same time. First we must process video streams from all cameras. Stream processing is a complex task that depends on processing demands, the input video format and on the desired output video format. In general, stream processing system consists of the blocks presented in Figure 1.

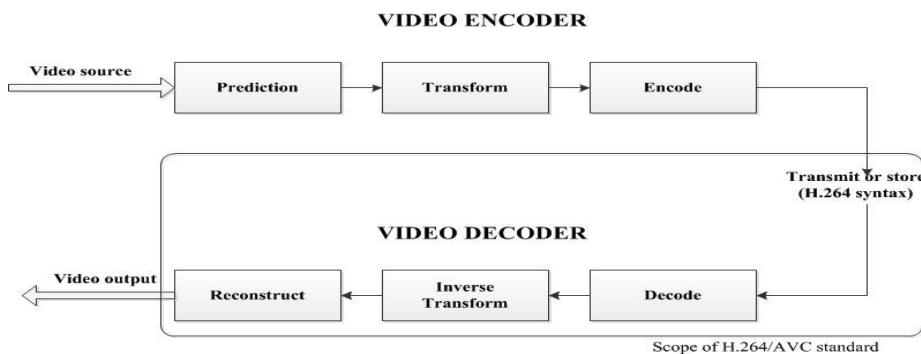
Figure 1: A generic transcode pipeline

From the figure presented above, we can see that the videos from cameras must be divided into packets that are of the same size. Divided packets must be translated through some kind of network to the end user, who is employed in a control center. Typically, most source content is not in an elementary stream format. Rather, it is a combination of both video and audio “muxed” together into a single file via a container format. It must be demuxed to a video elementary stream before the decoder can begin to work. There are many tools available

to demux video streams from their containers. Demultiplexer is a software component that demultiplexes individual elementary streams of a media file, e.g., audio, video, or subtitles and sends them to their respective decoders for actual decoding. They are often specialized for a specific container type. It can be helpful to check what types of streams have been muxed together with a tool compatible with a wide variety of containers. A container or a wrapper format is a metafile format whose specification describes how different elements of data and metadata coexist in a computer file. By definition, a container format could wrap any kind of data. Most container formats are specialized for specific data requirements. For example, a popular family of containers is found for use with multimedia file formats. Since audio and video streams can be coded and decoded with many different algorithms, a container format may be used to provide a single file format to the user. Container does not describe how data or metadata are encoded, and because of that the appropriate software tool must decode each container and send the data from it to the processing. Decode takes a bit stream as input and produces surfaces as output. However, there are also some fundamental design characteristics to keep in mind to fully utilize the performance benefits. Each video file format has specific decoder, and that decoder provides the appropriate decoding. Per definition video codec is a device or software that enables compression or decompression of digital video. A codec encodes a data stream or signal for transmission, storage or encryption, or decodes it for playback or editing.

Codecs are used in videoconferencing, streaming media and video editing applications. Because of the design of analog video signals, which represent luma and color information separately, a common first step in image compression in codec design is to represent and store the image in YCbCr color space. The conversion to YCbCr provides two benefits. First, it improves compressibility by providing decorrelation of the color signals, and second, it separates the luma signal, which is perceptually much more important, from the chroma signal, which is less perceptually important and which can be represented at lower resolution to achieve more efficient data compression. In video, luma represents the brightness in an image, and chroma is the signal used in video systems to convey the color information of the picture. It is common to represent the ratios of information stored in these different channels in the following way Y:Cb:Cr. Different codecs will use different chroma subsampling ratios as appropriate to their compression needs. In the systems like traffic surveillance or any other surveillance, video quality is very important. The bad side of many of the most popular codecs in the software world is that they reduce quality by some amount in order to achieve compression. Often, this type of compression is virtually indistinguishable from the original uncompressed sound or images, depending on the codec and the settings used. In order to provide the best video quality the systems

must use software solution in which there are different types of decoders implemented. One of the most widely used standards, and the standard that we propose for traffic video processing is H.264. That is an industry standard for video compression, the process of converting digital video into a format that takes up less capacity when it is stored or transmitted. Figure 2 shows the encoding and decoding process in H.264.

Figure 2: The H.264 video coding and decoding process

Here the encoder carries out prediction, transform and encoding process to produce a compressed H.264 bit stream. Encoder processes a frame of video in units named macroblocks. These units are 16x16 displayed pixels⁷. Encoder forms a prediction of this macroblock based on previously-coded data, either from current frame which represent intra prediction, or from other frames that have already been coded and transmitted which represent inter prediction. For encoder prediction it is important to form a residual sample. In the next step a block of residual samples is transformed using an approximate form of the discrete cosine transform, which is named integer transform.

This transform outputs a set of coefficients, each of which is a weighting value for a standard basis pattern. A block of transformed coefficients must be quantized, which means that each coefficient is divided by integer value.

Quantization reduces the precision of the transform coefficients according to a quantization parameter. The result is a block in which most or all coefficients are zero, with a few non-zero coefficients. Higher value for quantization parameter means that more coefficients are zero. Settings like this resulting in high compression at the expense of poor decoded image quality. If the quantization parameter sets to a low value, which means that more not – zero coefficients remain after quantization, resulting in better

⁷ I. Richardson, *An Overview of H.264 Advanced Video Coding*, Vcodex, United Kindom, 2011, pp.1-7.

decoded image quality but lower compression which is better in our case. The final step in encoder is bitstream encoding. This is important because video coding process produces values that must be encoded to form the compressed bitstream. These values and parameters (syntax elements) are covered into binary codes using variable length coding and/or arithmetic coding. Each of these encoding methods produces an efficient, compact binary representation of the information. Binary stream like this can be stored or transmitted or used in some other processing.

Stream like this can be used and processed by some data mining methods, and in that way some patterns or anomalies can be noticed. More about this is presented below. Block video decoder represents a block in which video stream is decoding. Decoder receives the compressed H.264 bitstream, decodes each of the syntax elements and extracts the information described above. This information is then used to reverse the coding in the block which is named inverse transform and recreate a sequence of video images. For each macroblock, the decoder forms an identical prediction to the one created by the encoder. The decoder adds the prediction to the decoded residual to reconstruct a decoded macroblock which can then be displayed as part of a video frame. With reconstruction the decoding process is over. H.264 standard is very good for video processing, and the biggest advantage is its compression performance. For example if we compare this standard and some others, H.264 provide better image quality at the same compressed bitrate, or lower compressed bitrate for the same image quality.

In the video processing from traffic and public cameras the image quality is crucial. Because of different camera quality, the distance from the road and vehicles, like we said above, one video standard is not enough. Processing speed is very important, too. For example, if we have a big number of cameras, video processing from each camera is a complex job. Because of that the decoder must use hardware that will provide fast processing. Most of today's video decoders are implemented to use graphics processing unit (GPU) for encoding and decoding⁸. Modern GPUs are very efficient at manipulating computer graphics and image processing, and their highly parallel structure makes them more effective than general-purpose CPUs for algorithms where processing of large blocks of data is done in parallel⁹. If we look at all standards and properties that must be satisfied in surveillance video processing, for that purpose we can use Nvidia's CUDA Video Decoder. That is a video decoder that utilizes a parallel processing platform, known as CUDA. CUDA takes advantage of the GPU's ability to perform high sized amounts of work in

⁸ Cuda Samples, Nvidia Corporation online available: <https://www.clear.rice.edu/comp422/resources/cuda/pdf/>

⁹ M. Kim, et al, GPU-accelerated H.264 Decoding for Video Surveillance, poster paper P4161, *GPU Technology Conference*, Category: Performance Optimization – P003

a very short period of time¹⁰. This is a good property for video processing because we can include additional filters during playback or processing, which can improve video quality by doubling or even quadrupling the video size, then apply downscaling algorithms which render the final frame to the screen. For our case this means that we can include some pattern recognition and data mining algorithms to provide much more of just video playback. The above mentioned video standard H.264 is perfect for implementation on CUDA, because the H.264 video encoder is equipped by the latest generations of GPU. This encoder, being dedicated H.264 hardware on the GPU chip, does not use the GPU's graphics engine and can work together with CUDA applications. The hardware is optimized to provide excellent quality at high performance, enabling a wide range of applications that require video encoding capabilities. For example, H.264 video encoded on some distributions of NVIDIA GPU is capable to compress image sequences with resolution 1920x1080 (24-bit) at frame rate up to 160 fps. For image resolution 1024x768 one could get up to 400 fps for High Performance Preset⁸. For comparison, CPU-based H.264 codec can compress the same image sequence with Full HD resolution at frame rate up to 34 fps on processor with Core i5-3330 CPU, 3.00 GHz 3.20 GHz. H.264 CUDA-based encoder can be utilized together with image processing pipeline on GPU, which means that we can start from raw data which we get from a camera and finish with compressed stream⁶. Video processing like this supports the maximum of sixteen HD cameras, and each camera upper 27 fps. For traffic video systems it is more than enough to record one intersection or one part of road with sixteen cameras especially if all cameras record from different angles.

2. Data Mining Algorithms for Traffic Surveillance Video Streams

Data mining is a powerful tool that enables investigators who may lack extensive training as data analysts to explore large databases quickly and efficiently. Computers can process thousands of instructions in seconds, saving precious time. Traditional data mining techniques such as association analysis, classification and prediction, cluster analysis, and outlier analysis identify patterns in structured data¹¹. These techniques can be used for traffic video analysis as well. Any of these techniques can extract or mark some kind

10 Nvidia cuda video decoder, Reference Guide, Nvidia Corporation, online available: http://cseweb.ucsd.edu/classes/wi15/cse262-a/static/cuda-5.5/doc/pdf/CUDA_Video_Decoder.pdf

11 S. Nagesh, Roll of Data Mining in Cyber Security, *Journal of Exclusive Management Science*, vol. 2/5, pp. 1-5.

of entity that is specific for some research at the moment. Entity extraction identifies particular patterns from data such as text, images, video or audio materials. It has been used to automatically identify persons, addresses, vehicles, and personal characteristics from some structured or unstructured source material. Here we define video data mining as finding correlations and patterns previously unknown, the current status of video data mining remains mainly at the pre-processing stage, in which the preliminary issues such as video clustering, and video classification are being examined and studied for the actual mining. Classification is a way to categorize or assign class labels to a pattern set under the supervision. Decision boundaries are generated to discriminate between patterns belonging to different classes. The data set is initially partitioned into segments and the classifier is trained on the former¹². Automated video classification from an input video stream is becoming of increased significance in multimedia information processing. For example, applications include identifying close-up video frames before running a computationally expensive recognizer. Each frame image can be transformed using discrete cosine transform or Hadamard transform.

For some video records, full video frame rate is not necessary, and frames can be decimated in time so that only one of several frames is transformed. This can reduce storage costs and computation times dramatically. The transform is applied to the frame image as a whole, rather than to small sub-blocks as is common for image compression. The transformed data are then reduced by discarding less significant information. This can be done using one of a number of techniques, for example, truncation, principal component analysis or linear discriminant analysis. With sufficient data reduction, it is simple to train a classifier to discriminate between typical traffic video scenes such as vehicles, traffic lights or pedestrians. For classification like this the principal component analysis works especially well, because the frames of similar images will have similar features. Clustering techniques group data items into clusters with similar characteristics to maximize or minimize intra cluster similarity, for example, to identify critical places on the road where accidents happen in similar way. This is especially important if the percentage of accidents on that road is high. Clustering consists of partitioning data into homogeneous groups, based on some objective function that maximizes the inter-cluster distance. Video clustering has some differences with conventional clustering algorithms. Due to the unstructured nature of video data, preprocessing of video data by using image processing or computer vision techniques is required to get structured format features. Another difference in video clustering is that the time factor should be considered while the video data is processed. Video clustering depending on some criterion clustering algorithms works with

12 H. Chen, et al, Crime data mining: a general framework and some examples, *Computer*, vol. 37/4, pp.50-56.

video frames. The above mentioned video processing at the end of algorithm gives video output that must be watched and some critical frames marked. In computed based video processing pattern recognition algorithm puts markers through the video on critical places defined in advance by pattern recognition criteria. For example, if we want to trace specific car on some parts of road which is recorded with multiple cameras, we will define criterion for pattern recognition algorithm based on the car properties¹³. When all markers are sets, we can start clustering algorithm. For video clustering depending on the purpose we can use multiple clustering algorithms.

2.1 K-means Video Clustering

One of the clustering algorithms which can find abnormality in the video is k-means clustering algorithm. The k-means algorithm makes clusters which minimizes intra-cluster distance. Here it is important that k-means works with segments of video data. That means that video processed and compressed with H.264 decoder must be divided into segments and after that clustered. Clusters represent the relationship of the segments. In this context the segments are generated from incoming frames¹⁴. K-means clustering begins with k randomly placed centroids (points in space that represent cluster centers), and assigns every item to the nearest one. The algorithm then moves the cluster centers around in space in order to minimize distance between centroid and segments in created cluster. This is done iteratively by repeating two steps until a stopping criterion is met.

1) For every $p \in P$ compute its nearest center in $\{c_1, \dots, c_k\}$. Partition P into k sets $C_1, \dots, C_k$ such that C_i contains all points whose nearest center is c_i . Here P represents the input instance, and C_i represents clusters.

2) For every cluster C_i compute its centroid $C(C_i)$, i.e. the optimal center of that cluster. Then set $c_i = C(C_i)$ for every $1 \leq i \leq k$.

Another approach is heuristic. This approach selects random samples of points, and clustering these by k-means, selecting their initial k points arbitrarily. The k points that are the final centers are then used as initial centers in clustering the full dataset. This is known as *buckshot* technique and, like its namesake, its advantage is not in having any particular strong point, but is useful because it covers a wide area in which the intended target is likely to be found. Another advantage of the heuristic approach is its fast running

---

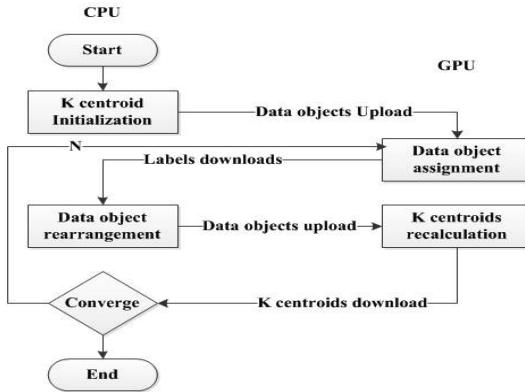
13 D. Saravanan; S. Srinivasan, Video Image Retrieval Using Data Mining Techniques, *Journal of Computer applications*, vol. V/1, pp. 39-42.

14 D. Dailey; F.Cathey; S. Pumrin, An algorithm to estimate mean traffic speed using uncalibrated cameras, *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, vol.1/2, pp. 97-108.

time, which is especially important in video stream processing. In case of the data with a natural good k-clustering with reasonably sized clusters, this seed heuristic is very likely to pick one seed from each of the k intended clusters. Another technique developed for information retrieval purposes is bisecting k-means. Bisecting k-means have different approaches than traditional k-means. This technique groups the dataset initially into k clusters. Algorithm begins by treating the dataset as a single cluster. It repeatedly selects a cluster to split and computes several random two-means on the cluster. The lowest cost of these becomes the split, and the process repeats until k clusters are developed. This produces a hierarchy, or can be treated as a flat partition. The authors which proposed this technique used it on the largest cluster and found little difference compared to other techniques. Which technique will be selected for video processing depends on the current needs, the size of a video file and required processing speed.

Like we said earlier, k-means clustering algorithm is iterative algorithm. Processing speed in video clustering is very important. To speed up k-means clustering for big video data sets, and to speed up traffic pattern creation it is the best to use k-means implementation on the GPU¹⁵. For video compression we used GPU capabilities, and we can create, and cluster video segments on GPU, too. The motivation is to reduce the number of operations in the fragment processor. Data points to be clustered are stored in textures. The distance of each data point to every centroid is computed in parallel. The cluster label of each data point is identified after the computation of distances of each data point to all centroids is done. The computed distances are assigned to the depth buffer by the fragment program. The current distance in the depth buffer is compared with the distance that arrives from the fragment program. Writing the distances into the depth buffer continues until the distance computations to all the centroids are completed. In the implementation multiple depth buffers and stencil buffers are required to match the number of initial cluster centroids. The result is a speed-up in clustering between 1.5 to 3 times compared to the CPU implementation. For k-means implementation and for each GPU-based algorithms implementation some parts of algorithms are better to execute on CPU. More precisely, the best implementation is when we combine CPU and GPU performance. In that way we can take the best performance from both CPU and GPU architectures. From Figure 5 we can see that complex operations we can execute on GPU and less complex operations we can execute on CPU.

¹⁵ A. Shalom; M. Dash; M. Tue, K-means Clustering Using Accelerated Graphics Processors, *Proceedings of 10th International Conference DaWak*, Turin, Italy, 2008, pp. 166-175.

Figure 3: The frame of GPU-based *k*-means

When we use k-means clustering for video stream processing of the segments which are usual for that kind of road or some other road, a part will be concentrated in the cluster which represents the cluster with appropriate properties. Segments or frames which are unusual for that video or segments which have abnormal properties will not be in any cluster. For those segments we must see what that segments represents and what is abnormal in that part of the video. In this way we can create patterns of accidents on some critical road points, and try to find the solution for greater security.

3. Legal Regulations behind Software Implementation

All the mentioned facts about video monitoring, traffic surveillance, video clustering and video pattern recognition can be implemented in practice. Success rate depends on the hardware and software quality, and on the proper software use. The above presented idea for traffic surveillance solution cannot be implemented and used in real time without the appropriate legal regulations. For the purpose of legal regulations the authors focused on two laws: The Law on road traffic safety, and Criminal procedure code. These two laws are selected because of the logical need. For appropriate traffic surveillance, and pattern behavior creation we must know traffic safety regulations first. When all important articles are observed we can monitor traffic and record defects. At the end if some traffic accident or traffic offense is recorded we must have the legal regulations that describe how to use video materials as evidence in court. The Criminal procedure code provides such regulations. The most important connections between traffic video surveillance and legal regulation from these two laws are described below.

3.1 The Law on Road Traffic Safety

The Law on road traffic safety regulates the rules of traffic, the conduct of traffic participants, traffic restrictions, traffic signals, signs and instructions to which all traffic participants shall adhere, the conditions which drivers shall meet in order to drive a vehicle, driver's education, passing driving tests, right to drive a vehicle, issuing of driving licenses, issuing of the labels for disabled persons' vehicles, the demands vehicles shall meet, technical examinations, inspections and vehicle registration, special measures and powers applied to road traffic, as well as other issues related to road traffic safety¹⁶. This law shall regulate the basic prerequisites roads shall meet regarding the traffic safety, too. Traffic surveillance system in the purpose of traffic regulations and safety can be used by two institutions. These two institutions are defined in the Articles 2 and 9 of the Law on road traffic safety. Article 2 states that the control and direct regulation of road traffic shall be conducted by the Ministry of Interior – Traffic Police Department and the district police departments¹⁶. This article can be applied on the civilian population. Article 9 states: The Government, at the proposal of the Ministry in charge of the issues of traffic, shall establish the Traffic Safety Agency as a public agency. What Agency shall do is defined in paragraph 2. Points one to three from the paragraph 2 are important for traffic surveillance implementation, and they are presented in continuation. The Agency shall analyze, monitor and improve the traffic safety system (the development and application of a unified database essential for traffic safety); work on improvement of safety for drivers and other traffic participants as well as the enhancement of the traffic safety system from the perspective of vehicles; execute preventive and promotional activities in cooperation with centers for the promotion of public health and the Institute for Public Health, founded in accordance with regulations related to health protection, and shall conduct traffic safety campaigns.¹⁷ Another road traffic coordination body is defined in Article 8. For the purpose of establishing cooperation and harmonized work efforts in order to improve road traffic safety, as well as initiation and monitoring of preventive or other activities related to road traffic safety, the Government shall form the Road Traffic Safety Coordination Body (hereinafter: the Coordination Body), as a coordination body of the Government composed of ministers in charge of the issues of traffic, interior affairs, health, labour, justice, education and trade and services. Executive bodies of autonomous territorial units or local self-government units and

¹⁶ The Law of road traffic safety, "Official Gazette of the RS", № 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - decision US and 55/2014, article 2, paragraph 1.

¹⁷ The Law on road traffic safety, "Official Gazette of the RS", № 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - decision US and 55/2014, article 9, paragraph 1, paragraph 2, point 1, 2 and 3.

municipal or city councils shall be allowed to establish a coordination body (a commission, council, etc.) aimed at harmonization of road traffic safety activities within their respective units. Establishment of expert work groups for the need of the Coordination Body, as well as organization and work of the Coordination Body shall be regulated by the act of the Government or the competent executive bodies.¹⁸ When we are talking about traffic and traffic participants recording using the appropriate devices this Law declares that recording is possible and legal. According to Article 286: The authority responsible for traffic issues and the authority responsible for police issues are authorized to screen traffic, for the purpose of documenting traffic offences, conduct of traffic participants, traffic safety and flow. With this article all kinds of traffic video recording for the purpose of traffic surveillance are possible. The above mentioned authorities are not only the two organs that can record traffic on the road, but they are the basic ones. The authority responsible for traffic issues may, after previously obtaining the consent from the authority responsible for police issues, authorize the road manager, public enterprise and institution for traffic screening for the purposes referred to in previous paragraph.¹⁹ In practice, this article provides for the use of vehicles with or without external police markings for traffic participants screening. For us here it is important that traffic video recording is legal, and that it can be implemented through the different public enterprise and institutions. Beside the mentioned use of the recorded video materials, these materials can be used in education too, more precisely in theoretic education. The curriculum for the theoretic education is defined in Articles 213 and 214 of this Law. Theoretical training for operating vehicles shall have elements which will enable the candidate to, after completing the training, acquire necessary knowledge and skills to independently and safely operate a vehicle in the road traffic. Video material can provide knowledge about driving behaviour, good and bad habits of drivers and a future driver can see different critical situations. In addition to this, based on video the instructors can explain which situations are legal, and which are not.

3.2 The Criminal Procedure Code

The third Criminal procedure code contains the rules whose aim is that no innocent person is convicted, and that perpetrators of criminal offences are sanctioned in accordance with the requirements provided for by the

---

¹⁸ The Law of road traffic safety, "Official Gazette of the RS", № 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - decision US and 55/2014, article 8, paragraphs 1 to 3.

¹⁹ The Law of road traffic safety, "Official Gazette of the RS", № 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - decision US and 55/2014, article 286, paragraphs 1 and 2.

Criminal Code and based on the lawfully conducted proceedings²⁰. This Code also establishes the rules on conditional release, rehabilitation, termination of security measures and legal consequences of conviction, exercise of the rights of persons wrongly deprived of liberty and wrongly convicted, confiscation of proceeds from crime, resolution of restitution claims and issuance of wanted circulars and notices. Digital evidence or electronic evidence is any probative information stored or transmitted in digital form that a party to a court case may use at trial. Before accepting digital evidence a court will determine if the evidence is relevant, whether it is authentic, if it is hearsay and whether a copy is acceptable or the original is required. The use of digital evidence has increased in the past few decades as courts have allowed the use of e-mails, digital photographs, ATM transaction logs, word processing documents, instant message histories, files saved from accounting programs, spreadsheets, internet browser histories, databases, the contents of computer memory, computer backups, computer printouts, Global Positioning System tracks, logs from a hotel's electronic door locks, and digital video or audio files. One of the digital evidence can be traffic videos. In our country the criminal procedure code from 2010 provides in which cases video material can be used in court. Photographs or audio and video recordings of actions performed in accordance with this Code may be used as evidence and the court may base its decision on them. Photographs or audio and video recordings not encompassed by the provision of paragraph 1 of this Article may be used as evidence in criminal proceedings if their authenticity has been established and the possibility excluded of deliberate alterations of photographs and video recordings and if the photograph or video recording were made with the tacit or explicit consent of the suspect or accused person, where his image is on the photograph or his voice is on the recording. Photographs, audio recording, or audio and video recordings made against the wishes of the suspect of accused person, if his image is on a photograph or his voice is on a recording, may be used as evidence in criminal proceedings if the photograph or audio or audio and video recording contains another person, or the voice of that person, who tacitly or explicitly agreed to the making of the photograph, audio, or audio and video recording.²¹ Article 132a, paragraph six, defines in which conditions video material can be used in court, in the case when material is recorded without permission of the person on the video. Photographs, audio recording, or audio and video recordings made without the tacit or explicit consent of a suspect of accused person but who are in them or whose voice is audible in

20 The Law of Criminal procedure code, Gazette of the RS", Nos. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – other law, 49/2007, 20/2009 – other law, 72/2009 and 76/2010, article 132a, paragraph 1,3,4.

21 The Law of Criminal procedure code, Gazette of the RS", Nos. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – other law, 49/2007, 20/2009 – other law, 72/2009 and 76/2010, article 132a, paragraph 1,3,4.

them, may be used as evidence in criminal proceedings, if the photographs, audio recording, or audio and video recordings were recorded as part of general security measures undertaken in public areas – streets, squares, parking lots, schoolyards, the compounds of various institutions and other similar public areas, in public facilities and premises – buildings housing public authorities, institutions, hospitals, schools, airports, bus and railway stations, sports stadiums and halls and other such public premises and attached open areas, as well as in shops, stores, banks, currency exchange offices, commercial facilities and other similar facilities where recording is regularly performed for security reasons.²² From all these facts we can conclude that traffic video surveillance is legal and can be used as evidence in many cases. The question that arises is the accuracy of the video material that is used in court. The science of forensic video analysis is not what it used to be. The migration from analog video to digital video recording (DVR) systems changed the foundation of recording technology and the way video evidence is processed. The switch from analog to digital has also brought a dramatic change to the way the courts look at video evidence. Any investigator or prosecutor who hopes to use video in court must first ask the question of “authentication” when determining the admissibility of that video evidence. Yet, image accuracy is rarely considered, even when that evidence is crucial to support a criminal charge, or when that evidence is presented at trial.

3.3 Video as Evidence on Court aboard

Many courts in the United States have applied the Federal Rules of Evidence to digital evidence in a similar way to traditional documents, although important differences such as the lack of established standards and procedures have been noted. In addition, digital evidence tends to be more voluminous, more difficult to destroy, easily modified, easily duplicated, potentially more expressive, and more readily available. As such, some courts have sometimes treated digital evidence differently for purposes of authentication, hearsay, the best evidence rule, and privilege. Law-enforcement agencies in the United States are losing valuable video evidence daily because of poor practices, inadequate training and lack of equipment. Because of that they employed special investigators and organizations established to teach police how to properly recover, analyze, and interpret video evidence. For each video surveillance footage presented in court, it must be ascertained how the video was recorded, what influence the recording process had on the documented video, whether the transporting of the video deposition compromised the reliability of the footage and if all

²² The Law of Criminal procedure code, Gazette of the RS", Nos. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – other law, 49/2007, 20/2009 – other law, 72/2009 and 76/2010, article 132a, paragraph 6.

important video has been acquired of the episode in question. Consequently, video evidence must be above-board in order to gain credibility in court. There are so many things that come into play when using video surveillance as evidence in court. One thing is for sure, it's here to stay. In fact, studies reveal that when juries are presented with surveillance footage, the suspect is more likely to receive a conviction than if no video surveillance was used at all. However, it is not enough to bring video evidence to court and setup as if it was entertainment. Juries need to "get it" and to make sure that they do, the video must be clarified by one or several qualified professional witnesses. Over the past decade the US had become a surveillance society.

The events of 9/11 — along with concerns for responding to crime in our communities — have spawned an increase in government and business use of surveillance cameras. Chicago, for instance, has utilized a Department of Homeland Security grant to increase its city surveillance and projects a camera on every street intersection by 2016. Law enforcement's challenge with this proliferation of potential video evidence is in obtaining and preserving the images captured for future evidentiary value. The Office of the Privacy Commissioner of Canada issued in March 2006 a set of Guidelines for the Use of Video Surveillance of Public Places by Police and Law Enforcement Authorities.²³ Video surveillance of public places nonetheless presents a challenge to privacy, to freedom of movement and freedom of association, all rights taken for granted in Canada argues the Commissioner. This is especially true when the surveillance is conducted by police or other law enforcement authorities. The use of video surveillance to detect, deter and prosecute crime has increased significantly over the last few years. Police and law enforcement authorities increasingly view it as a legitimate tool to combat crime and ward off criminal activity—including terrorism. It is widespread in the United Kingdom and increasingly used by law enforcement and anti-terrorism authorities.

In the UK in case of a digital camera records, it is probable that the original would be the digital file representing the image. This does not represent a problem under the Law of England and Wales because if the original of a document no longer exists, copies or even copies of copies are admissible as evidence and it is irrelevant that the original was destroyed by the person seeking to produce the copy as evidence. Nor is it a problem in Scotland because although the general rule that copies of documents are admissible whether or not the originals still exist does not apply to visual images, copies of a document which no longer exists are admissible under the best evidence rule. The fact that a document is a copy goes to its weight as evidence, not

²³ Office of the Privacy Commissioner of Canada - Guidelines for the Use of Video Surveillance of Public Places by Police and Law Enforcement Authorities published on March 2006 and extracted on July 5, 2015 online available: <https://www.priv.gc.ca>

its admissibility. It will therefore be necessary for the user to be able to give evidence of the procedures used for generating, processing and storing digital images. So as to be able to prove that the image produced to the court is an accurate copy of the original. In general the court is likely to admit the evidence. However, the judge will direct the jury on the weight they should consider attaching to it.

In India the courts will have severe implications in all the cases where the prosecution relies heavily on the electronic data specially those cases where the audio-video recordings are produced in the form of CD/DVD before the court. The anticorruption cases are generally based on a lot of electronic/digital evidence and the CD/DVD forwarded to the courts are without a certificate and shall therefore not be admissible as evidence u/s 65B Evidence Act, which makes it mandatory to produce a certificate u/s 65 B(4). The failure to provide the certificate u/s 65 B(4) further occludes the judicial process as the expert view in that matter cannot be availed of until the preceding condition is fulfilled. It has been specified in the judgment that Genuineness, Veracity or Reliability of the evidence is looked into by the court subsequently only after the relevance and admissibility is fulfilled. The requirement to ensure the source and authenticity, pertaining to electronic records is because it is more vulnerable to tampering, alteration, transposition, excision, etc. without such safeguards, the whole trial based on proof of electronic records can lead to mockery of justice.²⁴ The original recording in Digital Voice Recorders/mobile phones need to be preserved as they may get destroyed, in such a case the issuance of certificate under section 65B(4) of the Evidence Act cannot be given. Therefore such CD/DVD is inadmissible and cannot be exhibited as evidence, the oral testimony or expert opinion is also barred and the recording/data in the CD/DVD's do not serve any purpose for the conviction.

Ukraine courts are often left to sort out the he-said-she-said mess of traffic accidents. Because of the prevalence of scams, corruption, and insurance-motivated lying, judges rarely accept verbal evidence in these cases. The Ukraine Civil Code allows judges a ton of latitude in determining what evidence can be presented in court. Eyewitness testimony can be offered, but it is rarely given much weight because of the myriad of issues discussed above. Because of that in Ukraine the courts accept recorded video as evidence. Article 85-2 provides that each video recorded in pretrial can be used in court. By this article filming and video recording may be used during inspection, search, and reproduction of situation and circumstances and in the conduct of other investigative actions. Participants to the investigative action before its beginning are informed that filming, video recording will be used in the conduct of investigative action.

---

²⁴ Electronic Evidence/Digital Evidence & Cyber Law in India, January 6, 2015, online available: <https://www.linkedin.com/pulse/electronic-evidence-digital-cyber-law-india-adv-prashant-mali->

After filming, video recording and preparing film tape, video tape, the latter are shown to all participants to the investigative action and a separate record is drawn up thereon. Procedural processing of the filming, video recording, film tape and video tape demonstration in the conduct of another investigative action, in presenting records of the case in connection with completion of the pre-trial investigation, as well as during trial should be made in accordance with Article 85-1 of the Code of criminal procedure. The right which is most frequently referred to in this context and is generally most juxtaposed against the use of video surveillance is the right to privacy. The right to protection from arbitrary invasion of privacy is a fundamental human right, laid down in Article 17 of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). No one shall be subject to arbitrary or unlawful interference with his privacy, family, home or correspondence, nor to unlawful attacks on his honor and reputation. This means that everyone has the right to the protection of the law against such interference or attacks.

The European Convention on Human Rights also contains a similar provision protecting the privacy of its citizens. Claims in the European Court of Human Rights (ECHR) have been made pursuant to Article 8 of the European Convention on Human Rights which protects the "right to respect for private life". Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence. There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others. In the United States of America citizen's privacy is safeguarded by The Fourth Amendment. The Fourth Amendment's goal of protecting citizen privacy against unreasonable searches and seizures has been the major driving force behind much of the Supreme Court's Fourth Amendment jurisprudence. In court practice we can find some exceptions to the Fourth Amendment application. In 2001, the Court ruled on two Fourth Amendment cases involving aerial surveillance.²⁵ The first, California vs. Ciraolo, involved a defendant who grew large quantities of marijuana in his backyard. Since the defendant's yard was surrounded by a ten-foot-high fence, the police flew a plane over his house and took pictures of his marijuana crop. The police used these pictures to obtain an arrest warrant and, after failing to get the pictures suppressed, the defendant pled guilty to the cultivation of marijuana. The Supreme Court held that the aerial surveillance did not violate the defendant's rights. While acknowledging that the curtilage of one's property is generally protected under the Fourth Amendment, the Court made clear

²⁵ Video Surveillance as Legal Evidence, online available: <https://www.linkedin.com/pulse/video-surveillance-legal-evidence-mike-bomas-llb-ll-m-acf>.

that the Fourth Amendment protection of the home has never been extended to require law enforcement officers to shield their eyes when passing by a home on public thoroughfares. The court decision like this provides free pass using for all video recorded over public areas.

3.4 Video as Evidence in the Republic of Serbia

In the Republic of Serbia the court practice shows that opinions about video use as evidence are divided. One case from the court in the town of Valjevo shows that the defendant was acquitted despite the video used as evidence. This defendant was employed in the market, and he was accused for stealing money from the cash register. The owner of the market presented the video from the surveillance camera to the court showing the accused taking money from the cash register. This video was dismissed as evidence because the accused did not know that the camera recorded him. The court found that the video cannot be used as evidence because it was not made with the tacit or express consent of the defendant, and was not created as a part of general security measures in the supermarket. This video was recorded only as a confirmation of the owner's doubts about the defendant's morality²⁶. In another case, the appellate court in Belgrade rejected the appeal of the Prosecutor for Organized Crime and confirmed the verdict of the Higher Court in Belgrade K. Po1. br. 258/10 of 18. 07. 2012, based on the video recorded by the camera and audio recordings of telephone calls²⁷. In this case the court found that it was not proven that the defendant (the owner of the car workshop) knew the origin of the vehicle. Also it was not proven that he knew how the vehicle was obtained, nor is it in any way involved in the actions that preceded the shipment of vehicles to his workshop. Video recordings from dashboard cameras, mounted in private cars, are not commonly used as evidence in court. Although the legal acts do not define the possibility of using video records that are obtained from the natural or legal persons, beside the authority for such processing prescribed in the law, video recordings from security cameras installed by such facilities, which are not authorized for treatment prescribed in the law, surely would not automatically be accepted by the courts. They should not be admitted as evidence by default, without first establishing the facts concerning the circumstances under which the recording was made, whether it is a snapshot of the result of the offense under Art. 144, 146, or another criminal offense defined by the Criminal Code. Another fact is that data processing must be

²⁶ Court practice -online bulletins, online available: <http://www.sudskapraksa.com/sudske-odluke-presude-pravna-shvatanja.-najveca-baza-sudske-prakse-u-srbiji.html>.

²⁷ Appellate court in Belgrade, online available: <http://www.bg.ap.sud.rs/lit/articles/sudska-praksa/pregled-sudske-prakse-apelacionog-suda-u-beogradu/krivicno-odeljenje/organizovani-kriminal/kz1-po1-22-12.html>.

carried out in accordance with the Law on Protection of Personal Data. As long as this area is not fully regulated by law (or laws), in precise and clear way, that will leave space for different interpretations, namely the use of such images in various administrative and judicial proceedings (misdemeanor, criminal, civil).

Conclusion

With increasing number of motor vehicles traffic, video surveillance systems become inevitable. From system like this an employee in control center can get a lot of information about traffic conditions, road bottleneck or vandal behavior. As we mentioned earlier, the operator must provide appropriate network transportations to the control center for all information that are collected from public cameras. According to Article 128 the operator is obliged to keep all data about electronic communications. These data must be kept at least twelve months from the date of the communication with the device⁵. The operator is obliged to keep data in original form, or as a data processed during the performance of activities electronic communications, which must be of the same quality and the level of protection as the data in its original form. On the other hand, the operator is not obliged to keep the data that are not manufactured or processed by him. The operator is obliged to retain the information so it can be accessed or supplied without delay. The data collected from road cameras or motion sensors could be more or less interesting for the employee in the control center. This means that in a concrete case some data are more important than others. Usually traffic conditions and the usual behavior of road users are not especially interesting. However, unusual or abnormal situations are especially interesting and important. Situations like these must be marked and processed. A lot of important information can be extracted from some parts of traffic video records. This information is used in order to provide better road security, reduce number of accidents and to provide easier prosecution of the culprits in road accidents. Better video processing means that some software solution must be used. Computer hardware architecture, and software implementation provides for a good quality of video processing. Different video standards for different records must be used in video processing.

All standards can be implemented for fast execution on GPU. With this processing we will get quality video output, but this is not enough. From this moment, data mining must be used. Data mining video classification and video clustering techniques are used to fast extract the required information from video recordings. In this way data mining techniques create patterns of accidents that occur in the same places from video recordings. That

information is used to amend this section of the road and to prevent possible future accidents. Clustering can find abnormality in the traffic, so just the segment that represents a specific situation from the video record can be cut. These techniques would reduce processing time and provide for greater security and precision in video processing. Good processing of traffic video surveillance and mining of collected information will always provide for traffic improvement. For the future research the authors plan to use algorithms that can work with symbiosis of video and sensors dataset. From this symbiosis a lot of information could be provided for surveillance agencies. Systems like this provide digital evidence. Digital evidence or electronic evidence is any probative information stored or transmitted in digital form that a party to a court case may use at trial. Before accepting digital evidence, it is vital that the determination of its relevance, veracity and authenticity is ascertained by the court and to establish if the fact is hearsay or a copy is preferred to the original. Different countries have different laws about video record as evidence on the court. As we explained above, this means that in some cases video recording will be used in the form of evidence and in the some cases will not.

References

1. Chen, H., Chung, W., Xu, J.J. Wang, G; Crime data mining: a general framework and some examples, Computer, Vol. 37, Iss. 4, pp. 50-56, 2004.
2. Cuda Samples, Nvidia Corporation [online], available: https://www.clear.rice.edu/comp422/resources/cuda/pdf/CUDA_Samples.pdf(30.01.2015.)
3. Dailey, D., Cathey, F., Pumrin, S.; An algorithm to estimate mean traffic speed using uncalibrated cameras. IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems, Vol.1, Idd. 2, pp. 97-108, June 2000.
4. Ingle, A., Dongre, S; A Survey on Data Mining Techniques for Surveillance of Real Time Video Streams, International Journal of Advanced Computer Research, Vol. 2, Num. 4, Iss. 6, December 2012.
5. Kale, V., Momin, F; Video Data Mining Framework for Surveillance Video, International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering, Vol. 2, No.3, 2013.
6. Kim, M., Ok, S., Kim, D., Kim, S; GPU-accelerated H.264 Decoding for Video Surveillance, poster paper P4161, GPU Technology Conference, Category: Performance Optimization – P003.
7. Nagesh, S; Roll of Data Mining in Cyber Security, Journal of Exclusive Management Science, Vol. 2, Iss. 5, pp. 1-5, 2013.

8. Nvidia cuda video decoder, Reference Guide, Nvidia Corporation [online], available: http://cseweb.ucsd.edu/classes/wi15/cse262-a/static/cuda-5.5 doc/pdf/CUDA_Video Decoder.pdf (30.01.2015.)
9. Richardson, I; An Overview of H.264 Advanced Video Coding, Vcodex, 35 Regent Quay, Aberdeen AB11 5BE, United Kingdom, pp.1-7, 2011.
10. Saravanan, D., Srinivasan, S.; Video Image Retrieval Using Data Mining Techniques, Journal of Computer applications, Vol. V, Issue 1, pp. 39-42, 2012.
11. Shalom, A., Dash, M., Tue, M.; Efficient K-means Clustering Using Accelerated Graphics Processors, Proceedings of 10th International Conference DaWak, Turin, Italy, pp. 166-175.
12. Thuraisingham, B., Khan, L., Masud, M., Hamlen, M; Data Mining for Security Applications, published in: International Conference on Embedded and Ubiquitous Computing, pp. 585-589, 2008.
13. The Law of Electronic Communications, „Official Gazette of the RS“, № 44/2010, 60/2013 - decision US and 62/2014.
14. The Law of Road Traffic Safety, „Official Gazette of the RS“, № 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - decision US i 55/2014.
15. The Law of Criminal Procedure Code, „Official Gazette of the RS“, № 89/2011.
16. Court practice -online bulletins [online], available: <http://www.sudskapraksa.com/sudske-odluke-presude-pravna-shvatanja.-najvecabaza-sudske-prakse-u-srbiji.html>,(10.2.2016).
17. Appellate court in Belgrade [online], available: <http://www.bg.ap.sud.rs/lt/articles/sudska-praksa/pregled-sudske-prakse-apelacionog-suda-u-beogradu/krivicno-odeljenje/organizovani-kriminal/kz1-po1-22-12.html> (10.2.2016).

PRAVNI ASPEKTI ALGORITAMA ZA ANALIZU PODATAKA ZA OBRADU NEPREKINUTOG TOKA PODATAKA U NADZORU SAOBRAĆAJA

Žaklina Spalević

Univerzitet Singidunum, Beograd

Miloš Ilić

Nebojša Arsić

Univerzitet u Prištini

Fakultet tehničkih nauka, Kosovska Mitrovica

Sažetak: Glavni izazov sa kojim se suočavaju sve bezbednosne organizacije i organizacije za prikupljanje obaveštajnih podataka jeste da precizno i efikasno analiziraju sve veći obim podataka o kriminalu. U mnogim oblastima video nadzor se može koristiti za tu namenu. Sistemi video nadzora se danas uobičajeno koriste na različitim mestima poput banaka, hotela, škola, samoposluga. Ovi sistemi u primeni su za nadzor u realnom vremenu ili za naknadnu proveru. U ovom trenutku sistemi za nadzor nemaju visoku inteligenciju i potrebni su ljudi da ih prate. Danas sistemi za video nadzor koriste i kamere za nadzor saobraćaja. Bilo da snimaju saobraćajne obrasce za buduća proučavanja ili služe za posmatranje i praćenje saobraćaja i izdavanje kazni za prekršaje, saobraćajne kamere su izuzetno popularan oblik video nadzora. Jedan od načina da se utvrde saobraćajni obrasci ili da se spreče saobraćajne nezgode i osigura bolja bezbednost na putu jeste i korišćenje tehnika za analizu podataka. Uz pomoć analize podataka, neprekidni tok podataka sa mnoštvima saobraćajnih kamera može se obraditi u realnom vremenu. Ovakvo svojstvo moglo bi da obezbedi da se dogradi inteligencija u okviru sistema tako da bi oni mogli sami da donose odluke bez potrebe da ih ljudi prate. U ovom radu autori opisuju tehnike analize podataka za obradu neprekidnog niza podataka, otkrivanje obrazaca i nepravilnosti u sistemima za nadzor saobraćaja. Svaki video zapis i upotreba snimljenog video zapisa na sudu mora da bude pokrivena pravnim propisima. Autori su pregledali i izvukli odgovarajuće članove iz konkretnih zakona Republike Srbije koji se bave ovom vrstom problema.

Ključne reči: klasterovanje, analiza podataka, obrada neprekidnog toka podataka, nadzor saobraćaja, pravna regulativa, pravni sistem.

UDK:343.985
343.123.12
351.746.2

Originalni naučni rad

PRIKRIVENI ISLEDNIK

Veljko Delibašić¹

Sažetak: U radu se obrađuje posebna dokazna radnja prikriveni islednik. Nakon uvodnog dela navode se uslovi koji su neophodni za određivanje ove radnje i analizira sadržaj naredbe o angažovanju prikrivenog islednika. U delu koji se odnosi na vreme trajanja angažovanja prikrivenog islednika ukazuje se na moguće faze postupka u kojima se ova radnja primenjuje i polemiše o dužini trajanja same radnje. Posle dela koji objašnjava određivanje prikrivenog islednika obrađuje se problem vršenja krivičnog dela od strane prikrivenog islednika, a zatim se objašnjava način dostavljanja izveštaja i materijala koje je prikupio prikriveni islednik. Posebna pažnja je posvećena ispitivanju prikrivenog islednika kao svedoka. Na kraju se iznose zaključna razmatranja, uz sugestiju da bi trebalo izvršiti manje zakonske korekcije ovog instituta.

Ključne reči: prikriveni islednik, posebne dokazne radnje, agent provokator, organizovani kriminal.

Uvod

Korišćenje specijalnih istražnih metoda, čija upotreba u kriminalističkoj praksi evropskih zemalja nema dugu tradiciju, poslednjih godina postaje sastavni deo zakonodavstva mnogih zemalja, a među njima posebnu ulogu imaju mere infiltracije u kriminogenu sredinu, kao adekvatan odgovor organizovanim formama kriminala, kod kojih se konspirativnost u delovanju javlja kao jedna od osnovnih karakteristika. Prikrivene istrage su relativno

---

¹ Dr Veljko Delibašić, Advokat, naucni saradnici iz Beograda, Vojvode Bogdana 8, veljkodelibasic@mts.rs

novijeg datuma, a u literaturi postoji mali broj izvora, koji govore o počecima primene prikrivenog islednika, kao istražne metode u policijskom radu. Postoje određene potvrde da su neke veoma slične metode koristili policijski organi pojedinih država još početkom 18. veka. Pri tome, treba imati u vidu da su ti prvi oblici prikrivenog policijskog delovanja, rani oblici policijske infiltracije u kriminalnu sredinu, bili znatno drugaćiji od današnjeg instituta prikrivenog islednika. Inače, počeci policijske infiltracije vezuju se za ime francuskog detektiva Eugena Vidoka (1775–1857), koji je u periodu od 1810. do 1827. vodio Odeljenje za krivične istrage tajne policije Pariza.²

Dobro organizovane i zatvorene kriminalne grupe stvaraju velike teškoće organima otkrivanja. U pitanju su, najčešće, grupe krijumčara opojnih droga, oružja, falsifikatori i rasturači lažnog novca, provalnici, izvršioci krađa u „serijama“ i na različitim područjima, pripadnici obaveštajnih grupa, terorističkih grupa i slično. Ovakve kriminalne grupe podrazumevaju čvrstu međusobnu organizovanost i povezanost, pa se pojavljuje poseban problem kako „provaliti“ u grupu i razotkriti njenu delatnost i organizovanost, s obzirom da obično ne postoje drugi načini za otkrivanje takve delatnosti.³

Prikriveni islednik spada u posebne dokazne radnje koje nisu dokazna sredstva, jer se njima dokazi ne izvode, već su to radnje kojima se pribavljaju, odnosno obezbeđuju određeni dokazi i to pre svega oni koji spadaju u tzv. materijalne dokaze, poput, na primer, snimaka dobijenih tokom tajnog audio-video nadzora, ili se njima stvaraju uslovi za kasnije izvođenje dokaza u krivičnom postupku, kao što je to na primer, slučaj sa mogućnošću da lice koje je delovalo kao prikriveni islednik, nakon završenog angažmana te vrste, bude ispitano kao svedok u krivičnom postupku.⁴

Posebne dokazne radnje, koje se primenjuju u borbi protiv organizovanog kriminala, nužno su ekskluzivnog karaktera i nikada ne dolazi u obzir njihova široka primena, jer bi to, ne samo dovelo u pitanje njihov izuzetan karakter i učinilo ih manje efikasnim, već bi se svelo na neopravdano ograničavanje određenih prava i sloboda. Baš zbog toga, princip racionalne i celishodne upotrebe posebnih dokaznih radnji od najvećeg je značaja jer one, iako predstavljaju moćno oružje u suzbijanju organizovanog kriminala, ako se preterano koriste, mogu da budu izrazito štetne po stabilnost pravnog sistema. Država bi zato morala da spreči preterano širenje upotrebe posebnih dokaznih radnji u praksi, jer se ne sme zaboraviti uvek aktuelno pitanje – ko će nas čuvati od čuvara?⁵

2 Ž. Ninčić, Mogućnost angažovanja prikrivenog islednika u otkrivanju krivičnih dela terorizma, objavljeno u: *Vojno delo*, Beograd, leto/2010.

3 V. Krivokapić, *Kriminalistička taktika*, Beograd, 1987, str. 225.

4 M. Škulić, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2014, str. 243.

5 M. Škulić, Uloga posebnih dokaznih radnji u suzbijanju organizovanog kriminaliteta, objavljeno u: *Primena međunarodnog krivičnog prava – organizovani kriminal*, Tara, 2007,

Analiza sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava pokazuje da ovaj sud dozvoljava primenu posebne dokazne radnje koja se sastoji u angažovanju prikrivenog islednika u borbi protiv organizovanog kriminala i drugih teških krivičnih dela kao što je trgovina opojnim drogama, pranje novca, korupcija, terorizam i slično. Međutim, takva radnja mora biti zakonita, a zakoni treba da uspostave jasne granice aktivnosti prikrivenog islednika, kao i zaštitne mere i adekvatan nadzor, odnosno sudska preispitivanje njene primene. Uz to, moraju biti obezbeđena i prava odbrane, uz poštovanje principa „jednakosti oružja“, a pre svega pravo da se ospori kredibilitet ili iskaz prikrivenog islednika u situaciji kada se pojavljuje kao anonimni svedok.⁶

Prikriveni islednik se u literaturi najčešće definiše kao policijski službenik kojem je dodeljen promenjen identitet (*legenda*) u određenom periodu da bi, delujući tajno u kontaktu sa određenim kriminalnim krugovima, prikuplja informacije koje će moći da se koriste za otkrivanje, razjašnjavanje i sprečavanje krivičnih dela i to, pre svega, onih koja se odnose na organizovani kriminal.⁷ On predstavlja jednu vrstu „agenta“, odnosno lica koje na pritajen, krajnje diskretan način, prikuplja podatke o određenoj organizovanoj kriminalnoj grupi ili kriminalnim grupama, odnosno uopšte o organizovanom kriminalu, do kojih dolazi tako što se, u stvari, ubacuje u kriminalnu grupu ili na neki drugi prikriveni način povezuje sa članovima kriminalne organizacije. Njegova delatnost je obaveštajnog karaktera, po samoj svojoj prirodi tajna, te usmerena kako na otkrivanje krivičnih dela, tako i na prikupljanje podataka na osnovu kojih se već otkrivena krivična dela mogu razjasniti i dokazati, ali se njegovim aktivnostima mogu i sprečiti krivična dela koja bi pripadnici kriminalne organizacije inače izvršili. Slični subjekti postoje i u drugim krivičnoprocесним zakonodavstvima.⁸

1. Uslovi za određivanje i naredba o angažovanju prikrivenog islednika

Posebne dokazne radnje mogu se odrediti kada su kumulativno ispunjene dve pretpostavke, od kojih se jedna odnosi na vrstu krivičnih dela, a druga

---

str. 47–48.

6 L. Stariene, The Limits of the Use of Undercover Agents and the Right to a Fair Trial under Article 6(1) of the European Convention on Human Rights, u: *Jurisprudence*, 2009, 3(117), Mykolas Romeris University, 2009, str. 281.

7 G. Koriath, Verdecter Ermittler – Ein europaweit taugliches Instrument, Heidelberg, Kriminalistik, No. 8–9/96, 1996, str. 535, citat prema: M. Škulić, Prikriveni islednik – zakonsko rešenje i neka sporna pitanja, objavljeno u: Bezbednost, Beograd, 2005, str. 374.

8 M. Škulić, Prikriveni islednik – zakonsko rešenje i neka sporna pitanja, objavljeno u: Bezbednost, Beograd, 2005, str. 374.

na postojanje određenih procesnih teškoća. To znači da istovremeno moraju egzistirati sledeća dva uslova: 1) potrebno je postojanje osnova sumnje da je lice na koje se takve radnje odnose učinilo takvo krivično delo koje spada u kategoriju krivičnih dela u pogledu kojih su moguće posebne dokazne radnje; 2) neophodno je da se na drugi način ne mogu prikupiti dokazi za krivično gonjenje ili bi njihovo prikupljanje bilo znatno otežano. Ove radnje se izuzetno mogu odrediti i prema licu za koje postoje osnovi sumnje da priprema neko od „posebnih“ krivičnih dela, ukoliko postoji neki od dva alternativno propisana razloga: 1) kada okolnosti slučaja ukazuju da se na drugi način krivično delo ne bi moglo otkriti, sprečiti ili dokazati, ili 2) kada bi to izazvalo nesrazmerne teškoće ili veliku opasnost.⁹ U pogledu posebne dokazne radnje angažovanje prikrivenog islednika, nešto je sužen materijalni uslov u odnosu na ostale posebne dokazne radnje, jer se ta posebna dokazna radnja može odrediti samo za krivična dela organizovanog kriminala, ili u pogledu krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom (član 162 stav 2).

Dodatao ograničenje koje zakonodavac postavlja pri određivanju posebne dokazne radnje angažovanja prikrivenog islednika posledica je načela supsidijarnosti. Iako ovo načelo važi prilikom određivanja bilo koje posebne dokazne radnje, ono se posebno naglašava kod određivanja prikrivenog islednika, jer, iako je i u ovom slučaju reč o nemogućnosti ili otežanom prikupljanju dokaza, bitno je da se poteškoće u prikupljanju dokaza ne mogu prevazići ni drugim posebnim dokaznim radnjama, već jedino angažovanjem prikrivenog islednika.¹⁰ Naravno, prilikom odlučivanja o određivanju i trajanju angažovanja prikrivenog islednika, kao i kod ostalih posebnih dokaznih radnji, organ postupka će posebno ceniti da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se manje ograničavaju prava građana (član 161 stav 3). Inače, ako su ispunjeni svi uslovi, na obrazloženi predlog javnog tužioca sud može odrediti angažovanje prikrivenog islednika (član 183).

Posebnu dokaznu radnju angažovanja prikrivenog islednika određuje sudija za prethodni postupak obrazloženom naredbom (član 184 stav 1). Naredba o angažovanju prikrivenog islednika sadrži određene obavezne elemente, kao i jedan fakultativni element. Ona obavezno sadrži podatke o licima i grupi prema kojima se primenjuje, opis mogućih krivičnih dela, način, obim, mesto i trajanje posebne dokazne radnje, a njome je moguće odrediti da prikriveni islednik može upotrebiti tehnička sredstva za fotografisanje ili tonsko, optičko ili elektronsko snimanje, što predstavlja fakultativnu opciju, odnosno mogući element naredbe o angažovanju prikrivenog islednika (član 184 stav 2).

Stav da ne bi trebalo isključiti mogućnost da sudija za prethodni postupak odobri ulazak u stan i prostorije radi postavljanja tehničkih sredstava za

---

9 M. Škulić, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2014, str. 244.

10 G. P. Ilić, et al, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd, 2012, str. 408–409.

snimanje,¹¹ ne bi mogao da se prihvati u celosti. Takva mogućnost postoji kada su u pitanju prostorije, ali je isključena kada je reč o stanovima. Naime, primena posebne dokazne radnje tajno praćenje i snimanje, koja bi se praktično primenila u sklopu angažovanja prikrivenog islednika, isključena je kada je reč o stanovima, odnosno sud je može odrediti radi otkrivanja kontakata ili komunikacije osumnjičenog na javnim mestima i mestima na kojima je pristup ograničen ili u prostorijama, osim u stanu (član 171 stav 1 tačka 1). Dakle, ovom odredbom zakonodavac eksplicitno isključuje mogućnost snimanja u stanu, a to znači da ni sudija za prethodni postupak ne bi mogao da odobri prikrivenom isledniku da uđe u stan i postavi tehnička sredstva za snimanje.

2. Vreme trajanja angažovanja prikrivenog islednika

Angažovanje prikrivenog islednika traje koliko je potrebno da se prikupe dokazi, a najduže godinu dana. Na obrazložen predlog javnog tužioca sudija za prethodni postupak može produžiti trajanje posebne dokazne radnje za najduže šest meseci. Angažovanje prikrivenog islednika se prekida čim prestanu razlozi za njegovu primenu (član 184 stav 3). Zakonodavac se odlučio za ograničeno trajanje ove posebne dokazne radnje, pre svega u cilju zaštite osnovnih ljudskih prava. Ipak, treba reći, imajući u vidu sadržaj i suštinu angažovanja prikrivenog islednika, kao i praksi drugih država, da će se u praksi pojaviti slučajevi u kojima je ovo vreme nedovoljno za kvalitetan operativni rad prikrivenog islednika. Ovo tim pre, ako su u pitanju opasnije i bolje organizovane kriminalne grupe, gde je za dobijanje poverenja organizatora grupe neophodno duže vreme. Kao primer može poslužiti jedan od najpoznatijih slučajeva korišćenja prikrivenog islednika (agenta) u praksi Sjedinjenih Američkih Država koji je vezan za aktivnosti FBI agenta Džozefa Pistonea (Joseph Pistone), koji je od 1975. do 1981. bio infiltriran u njutoršku Bonano familiju Koza nostre, gde je bio prihvaćen kao pravi pripadnik Koza nostre i raspoređen u bandu pod vođstvom jadnog kapoa Bonano familije. On je tokom šest godina svojih prikrivenih aktivnosti uspeo da sakupi dokaze o svakodnevnim aktivnostima te kriminalne organizacije, od kojih su najvažnije bile informacije o njenim kontaktima sa drugim organizovanim kriminalnim grupama, što je nakon okončanja njegovog rada rezultiralo osudom više od 100 učinilaca krivičnih dela organizovanog kriminala u poznatom slučaju *Pizza Connection*. Da je Pistoneova aktivnost bila vremenski ograničena, njegovi rezultati zasigurno ne bi bili ni blizu onih koje je postigao zahvaljujući, između ostalog, dužini njegovog delovanja, odnosno bilo bi prikupljeno daleko manje dokaza i to samo za one niže rangirane pripadnike organizovane kriminalne grupe, dok bi oni na najvišim pozicijama ostali neugroženi.

---

11 *Ibid.*, str. 409.

S tim u vezi, postavlja se pitanje da li se i kada može ponovo angažovati prikriveni islednik koji bi delovao u okviru iste organizovane kriminalne grupe. Ako bi se zauzeo stav da nema nikakvog vremenskog ograničenja, moglo bi se dogoditi u praksi da se radnja formalno prekine na jedan ili dva dana (ili par sati), a da se zatim počne sa primenom „novog“ angažovanja prikrivenog islednika, što bi svakako predstavljalo izigravanje zakonskog rešenja. S druge strane, ako bi se zauzeo stav da se nakon jednog neuspešnog angažovanja prikrivenog islednika više ne bi mogla primenjivati ova posebna dokazna radnja prema istoj organizovanoj kriminalnoj grupi, došlo bi se do absurdne situacije da se ona praktično „zaštiti“ od ove posebne dokazne radnje, što ne bi bilo dobro. Sve u svemu, ovo pitanje će se rešavati u praksi od slučaja do slučaja, pri čemu se odluke moraju donositi sa povećanom pažnjom, uz oprez da se primenom ove radnje ne ugroze osnovna prava i slobode garantovane Ustavom i međunarodnim konvencijama.

Primarna uloga prikrivenog islednika se ostvaruje u njegovom delovanju tokom predistražnog postupka pribavljanjem na specifičan način određenih informacija potrebnih za otkrivanje i razjašnjavanje određenih teško dokazivih krivičnih dela. Međutim, imajući u vidu da zakonodavac ne određuje eksplicitno u kojoj fazi postupka se može preduzeti ova posebna dokazna radnja postavlja se pitanje da li se prikriveni islednik može angažovati i u drugim fazama postupka, i ako može, do kog momenta je dozvoljeno primenjivati ovu radnju, odnosno kakva je njegova uloga u drugim stadijumima postupka. S obzirom na to da zakonodavac nije odredio do koje faze postupka se može primenjivati ova posebna dokazna radnja treba prihvatići da postoji mogućnost da se ona koristi kako u predistražnom postupku (što je pravilo), tako i u toku istrage i glavnog pretresa, odnosno, čak i u postupku po pravnim lekovima.

3. Određivanje prikrivenog islednika

Prikrivenog islednika pod pseudonomom ili šifrom određuje ministar nadležan za unutrašnje poslove, direktor Bezbednosno-informativne agencije ili direktor Vojnobezbednosne agencije, odnosno lice koje oni ovlaže (član 185 stav 1). On je, po pravilu, ovlašćeno službeno lice organa unutrašnjih poslova, Bezbednosno-informativne agencije ili Vojnobezbednosne agencije, a ako to zahtevaju posebne okolnosti slučaja i drugo lice, koje može biti i strani državljanin (član 185 stav 2). Treba naglasiti da je upotreba prikrivenog islednika složena i zahtevna aktivnost zbog čega se traži posebna sposobljenost onih koji nastupaju u toj ulozi.¹²

---

12 H. Sijerčić-Čolić, *Krivično procesno pravo, Knjiga I*, Sarajevo, 2012, str. 452.

Za razliku od Zakonika o krivičnom postupku iz 2006, koji je propisivao da prikriveni islednik ne može biti lice za koje postoji osnovana sumnja da je sadašnji ili nekadašnji pripadnik organizovane kriminalne grupe ili lice koje je osuđivano za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna (član 151 stav 7), sadašnji zakonik ne predviđa nikakva ograničenja. Imajući u vidu da se kao prikriveni islednik može angažovati i "drugo lice", a da ne postoji izričita zakonska zabrana, u praksi bi svakako trebalo voditi računa da se ne angažuje lice koje potiče iz kriminogene sredine ili koje je osuđivano, jer bi to moglo dovesti do niza problema, a, pre svega, do problema vezanih za dokazni kredibilitet iskaza takvih lica ako bi se pojavili kao svedoci u krivičnom postupku.

Radi zaštite identiteta prikrivenog islednika, nadležni organi mogu izmeniti podatke u bazama podataka i izdati lične isprave sa izmenjenim podacima. Ovi podaci predstavljaju tajne podatke (član 185 stav 3). Iako to nije striktno naglašeno u zakoniku, time što su nadležni organi, odnosno konkretna lica zaposlena u tim organima, izmenili lične i druge podatke koji se tiču identiteta prikrivenog islednika, i licu koje će nastupiti u svojstvu prikrivenog islednika izdali lične isprave sa izmenjenim podacima, oni ne čine odgovarajuća krivična dela, poput falsifikovanja isprava, falsifikovanja službene isprave, navođenje na overavanje neistinitog sadržaja itd., kao što bi to inače, prema redovnom toku stvari, bio slučaj. Ovde neće postojati takva krivična dela, jer su radnje izmene podataka, kao i izdavanje ličnih isprava sa izmenjenim podacima (faktički su posredi lažni dokumenti, odnosno isprave lažne sadrzine), preduzete u skladu sa pravilima Zakonika o krivičnom postupku, čije odredbe nadležne organe, odnosno konkretna lica u čiji delokrug spadaju takve aktivnosti, striktno ovlašćuju na takvo postupanje. To onda u krivičnopravnom smislu isključuje protivpravnost, koja je jedan od elemenata opštег pojma krivičnog dela i koja u svakom slučaju mora postojati da bi konkretna radnja predstavljala krivično delo, onda kada su za to ispunjeni i ostali uslovi.¹³

4. Vršenje krivičnog dela od strane prikrivenog islednika

Dešava se da je delovanje prikrivenog islednika na ivici legaliteta (što se ističe u nemačkoj literaturi), posebno kada je reč o situaciji da on ne sprečava činjenje krivičnog dela učinjenog od grupe u koju je ubačen, odnosno krivično delo za koje je saznao tokom svoje prikrivene aktivnosti, da tako ne bi otkrio svoje delovanje, odnosno svoj identitet.¹⁴ Ovakva situacija se teško može

13 M. Škulić, *Organizovani kriminalitet, pojam, pojavnii oblici, krivična dela i krivični postupak*, Beograd, 2015, str. 529–530.

14 G. Koriath, *Verdeckter Ermittler – Ein europaweit taugliches Instrument, Kriminalistik*,

pravdati sa etičkog stanovišta, pa ni u okviru uobičajenih pravnih rezona, mada postupanje po principu celishodnosti nije nepoznato u pravu uopšte, pa ni u krivičnom pravu, gde je u tom pogledu najkarakterističniji institut krajnje nužde, koji bi u nekim situacijama mogao da se primeni i na slučajevе koji se odlikuju time da prikriveni islednik ne sprečava krivično delo da tako ne bi otkrio svoj identitet, i da bi time, u krajnjoj liniji, omogućio dokazivanje drugih teških (težih) krivičnih dela ili sprečio njihovo izvršenje. Slično tome, nije definisana ni moguća situacija da prikriveni islednik bude primoran da učini krivično delo, jer bi u suprotnom otkrio svoj identitet.¹⁵

Prilikom svog angažovanja postoji mogućnost da se prikriveni islednik nađe u situaciji da izvrši krivično delo. Ovakva opasnost postoji jer on ulazi u kriminalnu grupu koja se bavi vršenjem krivičnih dela, pa ukoliko ne izvrši krivično delo, može postati sumnjiv ostalim članovima grupe, a pre svega njihovim vođama. Zato se pojavljuje ozbiljna dilema da li prikriveni islednik treba da odgovara ako izvrši krivično delo. S tim u vezi, postoje različita rešenja, a jedno od njih je da prikriveni islednik ne treba da odgovara za izvršeno krivično delo, jer njegovo ubacivanje u kriminalnu grupu podrazumeva da treba da se ponaša kao i ostali članovi kriminalne grupe, a to znači da mu se toleriše i ako izvrši neko krivično delo. Ovakva praksa je prisutna u Sjedinjenim Američkim Državama, gde se prikrivenom isledniku može odobriti učestvovanje u vršenju krivičnog dela ili prekršaja pod uslovom da je to nužno potrebno kako bi se pribavile informacije ili prikupili dokazi radi krivičnog gonjenja izvršilaca najtežih krivičnih dela u sastavu mafijaške organizacije.¹⁶ Suprotno rešenje polazi od tradicionalističkog stava, prema kome država, kroz svoje normativne akte, nikome ne može dati legitimitet da vrši krivična dela, pa ni u slučaju da se njima nastoje suzbijati druga, teža i društveno opasnija.¹⁷

Naš zakonodavac se odlučio za rešenje prema kome je zabranjeno i kažnivo da prikriveni islednik podstrekava na izvršenje krivičnog dela (član 185 stav 4). S obzirom na izričitu zakonsku normu, nesporno je da prikriveni islednik ne može delovati kao podstrekavač, ali se postavlja pitanje da li on u okviru svog angažmana može izvršiti krivično delo, odnosno učestvovati u njegovom izvršenju kao saizvršilac ili pomoći da se delo izvrši. Moglo bi se poći od polazne osnove da ako zakonodavac zabranjuje podstrekavanje, on tim pre zabranjuje i čini kažnjivim izvršilaštvo i saizvršilaštvo, jer se

No. 8-9/96, Heldorf, 1996, str. 535, citat prema M. Škulić, *Organizovani kriminalitet, pojam, pojavnici oblici, krivična dela i krivični postupak*, Beograd, 2015, str. 522.

15 W. Beulke, *Strafprozeßrecht*, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2000, str. 127, citat prema M. Škulić, *Organizovani kriminalitet, pojam, pojavnici oblici, krivična dela i krivični postupak*, Beograd, 2015, str. 522-523.

16 U. Pena; D. Mitrović, Pitanje dopuštenosti ili nedopuštenosti izvršenja krivičnog djela od strane prikrivenog istražitelja, objavljeno u: *Pravna riječ*, Banja Luka, 2012, str. 584-585.

17 *Ibid.*, str. 588.

podstrekač kažnjava isto kao da je izvršio krivično delo, pa i pomaganje, koje je lakši oblik saučesništva u užem smislu, jer se pomagač kažnjava kao da je sam izvršio delo, ali se može i blaže kazniti. Drugi stav bi bio da se, ukoliko ovo pitanje nije izričito rešeno pravilima ZKP-a koja se odnose na odgovarajuću striktnu zabranu u odnosu na prikrivenog islednika, kakva postoji u pogledu podsticanja na izvršenje krivičnog dela, mora rešavati prema opštim pravilima krivičnog prava. Prednost treba dati drugom shvatanju, uz napomenu da je ovo pitanje veoma komplikovano, a u svetlu uloge koju ima prikriveni islednik i izuzetno osetljivo.¹⁸ Da je reč o ozbilnjom pitanju, koje u praksi može stvoriti više problema, govori i činjenica da se u teoriji zastupa i drugačije mišljenje. Prema tom stavu, a s obzirom na to da je zakonodavac granicu nedozvoljenog postupanja prikrivenog islednika povezao s podstrekavanjem na izvršenje krivičnog dela, moglo bi se smatrati da je pomaganje u izvršenju krivičnog dela u načelu dozvoljeno, odnosno da je isključena protivpravnost takvog postupanja.¹⁹

Takođe, može se postaviti pitanje kako postupiti ukoliko je prikriveni islednik učinio krivično delo da bi time spremio otkrivanje svoje uloge i identiteta. Ovo pitanje se može rešavati jedino u skladu sa opštim pravilima koja se odnose na krajnju nuždu.²⁰ Ovakav zaključak se nameće jer uspeh angažmana prikrivenog islednika zavisi od poverenja pridobijenog od članova kriminalne grupe, a uzdržavanje od vršenja krivičnih dela može izazvati sumnju pripadnika grupe u pravi identitet prikrivenog islednika. To, u krajnjoj liniji, može dovesti do ugrožavanja njegovog života, pa vršenje krivičnog dela u ovakvim situacijama predstavlja primer postupanja u krajnjoj nuždi.²¹

Dakle, nije sporno da bi prikriveni islednik odgovarao za podstrekavanje, jer je izričito propisano da je to ne samo zabranjeno, nego i kažnjivo. Sporno je da li bi lice koje je podstreknuto od strane prikrivenog islednika odgovaralo za krivično delo koje izvrši. Imajući u vidu da nezakonito postupanje prikrivenog islednika ne bi moglo da se podvede pod bilo koji osnov isključenja krivičnog dela, odnosno krivične odgovornosti izvršioca, argumentovano bi se zastupao stav da je izvršilac krivičnog dela, koji je podstreknut od strane prikrivenog islednik, krivično odgovoran.

Međutim, u teoriji se zastupa i suprotan stav, uz pozivanje na praksu Evropskog suda za ljudska prava. Prema tom stavu, „pri svom delovanju, prikriveni islednik ne sme zalaziti u kriminalnu zonu, tj. ne sme preuzimati aktivnosti koje predstavljaju podstrekavanje na izvršenje krivičnog dela.

---

18 M. Škulić, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd, 2007, str. 509.

19 G. P. Ilić, et al, *op. cit.*, str. 412.

20 M. Škulić, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2014, str. 265.

21 S. Knežević, Uloga prikrivenog islednika u isledivanju terorizma, objavljeno u: *Terorizam i ljudske slobode*, Udruženje za međunarodno krivično pravo, Tara, 2010, str. 285–286.

Ako su takve aktivnosti preduzete, ta okolnost isključuje krivično gonjenje podstrekavane osobe za krivično delo izvršeno u vezi s ovim radnjama. Rešenje je specifično za evropske zemlje, a podržava ga i Evropski sud za ljudska prava. Tako u predmetu *Teixeira de Castra protiv Portugala* (1998), sud rešava pitanje dopustivosti iskaza dvojice prikrivenih policijskih islednika za osudu osobe optužene za neovlašćenu prodaju opojnih droga. U ovom predmetu sud je zaključio da se dvojica policijskih agenata nisu ograničila samo na pasivno istraživanje kriminalne delatnosti nego su na njega uticala u cilju da izvrši krivično delo, bez kojeg uticaja on to ne bi učinio. Sledeći takav zaključak, sud pokazuje stav o jačanju zaštite prava i sloboda čoveka i pored nespornih zahteva da se kod porasta organizovanog kriminala primene odgovarajuće mere. Zato se zaključuje da se pravo čoveka na pravično suđenje ne sme žrtvovati zahtevu svršishodosti. Takođe, sud konstatuje da javni interes ne može opravdati korišćenje dokaza pribavljenih policijskim provokacijama.²²

Ovakav stav se ne može prihvati, tim pre što se brani citiranim presudom Evropskog suda za ljudska prava, koja uopšte ne govori o krivičnoj odgovornosti izvršioca krivičnog dela. Naime, u toj presudi sud zauzima ispravan stav da se u postupku protiv bilo kojeg lica ne mogu koristiti dokazi koji su prikupljeni nelegalno, a u takve svakako spadaju i iskazi koje su dali prikriveni islednici koji se sami nisu pridržavali zakona. Drugim rečima, Evropski sud za ljudska prava ne dozvoljava da se država u borbi protiv kriminala, bez obzira na to o kojoj vrsti kriminala je reč, služi nezakonitim dokazima u koje spada i prikupljanje dokaza od strane prikrivenog islednika, odnosno policajaca koji podstrekava na izvršenje krivičnog dela. Činjenica da se tako obezbeđen dokaz ne može koristiti u postupku, pa čak da se zbog nemogućnosti korišćenja takvih dokaza doneše i oslobođajuća presuda, nikako ne znači da lice koje je izvršilo krivično delo nije krivično odgovorno. Ukoliko bi se protiv takvog lica prikupili dokazi na zakonit način, ono bi bilo osuđeno, a činjenica da je podstrekнуто od strane prikrivenog islednika mogla bi da se uzme u obzir kao olakšavajuća okolnost.

5. Dostavljanje izveštaja i materijala

Prilikom sprovođenja ove posebne dokazne radnje, posebnu pažnju treba obratiti na održavanje veze i međuobaveštavanja između prikrivenog islednika i lica koje ga angažuje, što je u uskoj povezanosti, kako sa delatnošću kriminalne grupe, tako i sa potrebom za zaštitom lica i pružanja pomoći ukoliko ubačeno lice bude otkriveno od članova grupe. Ova mogućnost otkrivanja je naročito prisutna ukoliko su pojedine kriminalne akcije osujećene, što je obično dokaz da neko grupu „provaljuje“ iznutra. U slučaju otkrivanja lica, zavisno

---

22 H. Sijerčić-Čolić, *op. cit.*, str. 452–453.

od karaktera grupe i njene kriminalne orijentacije, grupa može da bude veoma opasna i da ide čak i do likvidiranja prikrivenog islednika ako utvrdi njegovu pravu ulogu. Zato se ovakav način praćenja delatnosti kriminalnih grupa preduzima izuzetno, i to samo kada je moguće sa velikom osnovanošću prepostaviti da se neće otkriti zadatak i identitet prikrivenog islednika, što znači da su preduzete sve mere da se obezbedi lična sigurnost lica koje se ubacuje u kriminalnu grupu radi praćenja njene kriminalne aktivnosti.²³

Prikriveni islednik u toku angažovanja podnosi periodične izveštaje svom neposrednom starešini (član 186 stav 1). Ovakvo rešenje je logično ako se u ulozi prikrivenog islednika pojavljuje ovlašćeno službeno lice organa unutrašnjih poslova, Bezbednosno-informativne agencije ili Vojnobezbednosne agencije. Međutim, ako se angažuje „drugo lice, koje može biti i strani državljanin“, podnošenje izveštaja neposrednom starešini može biti skopčano s više problema. Tako, na primer, ako je za prikrivenog islednika angažovan radnik ministarstva zdravlja druge države, postavlja se pitanje zašto bi on izveštaje podnosio svom neposrednom starešini, koji, po pravilu ne bi ni znao kakav značaj imaju takvi izveštaji, i kako bi on postupao sa dobijenim izveštajima. Jedino prihvatljivo rešenje bi bilo da te izveštaje prosledi našim organima, što u praksi može biti komplikovano, a svakako bi iziskivalo određeno vreme i povećalo broj lica koja znaju za prikrivenog islednika, a što sve može dovesti do kompromitovanja cele akcije, odnosno otkrivanja prikrivenog islednika, što u krajnjem može ugroziti i njegovu bezbednost. Zato bi bilo prihvatljivije da se izveštaji prosleđuju onome ko je odredio prikrivenog islednika, ili još bolje, javnom tužiocu koji je predložio angažovanje prikrivenog islednika, koji i rukovodi predistražnim postupkom.

Iako to, za razliku od Zakonika o krivičnom postupku iz 2006. (član 152 stav 2), nije izričito propisano, podrazumeva se da se periodični izveštaji neće podnosići ako je njihovo podnošenje skopčano sa nastankom znatne opasnosti po život, telo ili zdravlje prikrivenog islednika ili bezbednost građana.

6. Ispitivanje prikrivenog islednika kao svedoka

Vrednost prikrivenog islednika nije u njegovom svedočenju pred sudom o onome što je otkrio tokom svojih aktivnosti, već u usmeravanju operativno-taktičkih i istražnih radnji u konkretnom slučaju.²⁴ Ipak, u praksi se može pojaviti potreba da se prikriveni islednik ispita u svojstvu svedoka, što je skopčano s više problema, počev od mogućnosti otkrivanja pravog identiteta prikrivenog islednika, pa do dokaznog vrednovanja njegovog iskaza.

23V. Krivokapić, *op. cit.*, str. 226.

24 H. Sijerčić-Čolić, et al., *Komentari zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2005, str. 357.

U Sjedinjenim Američkim Državama se identitet i uloga prikrivenog islednika pokušavaju zaštititi korišćenjem nagodbe pre optuženja, odnosno sklapanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela,²⁵ jer se u slučaju sklapanja sporazuma ne izvode dokazi, pa se i ne postavlja pitanje da li će se u toku postupka pojaviti neko sporno pitanje u vezi s korišćenjem prikrivenog islednika ili njegovim ispitivanjem u svojstvu svedoka.²⁶

Prikriveni islednik se pod šifrom ili pseudonimom može izuzetno ispitati u krivičnom postupku kao svedok, pri čemu će se ispitivanje obaviti tako da se strankama i braniocu ne otkrije istovetnost prikrivenog islednika (član 187 stav 1). Uz to, podaci o istovetnosti prikrivenog islednika koji se ispituje kao svedok predstavljaju tajne podatke (član 187 stav 2). Praksa će pokazati u kojoj meri je moguća efikasna zaštita identiteta prikrivenog islednika, ukoliko se on ispituje kao svedok, a potpuno skrivanje njegovog identiteta u odnosu na okrivljenog i njegovog branioca može da bude suprotstavljeno elementima prava na odbranu. Naime, okrivljeni i njegov branilac moraju da se upoznaju sa identitetom svedoka (što je pravilo i u većini uporednih krivičnih postupaka), odnosno moraju imati priliku da to svoje pravo ostvare, jer samo tako mogu uspešno da ostvaruju funkciju odbrane. Ovo se, konkretno, svodi na mogućnost da eventualno dovode u pitanje dokazni kredibilitet iskaza svedoka na temelju osobina njegove ličnosti, odnosno njegove prošlosti, što bi moglo da utiče i na dokaznu verodostojnost njegovog iskaza (ako je na primer i sam lice iz kriminalnog miljea, ili je imao određene kriminalne kontakte, ili je čak osuđivan za krivično delo davanje lažnog iskaza i slično), za šta je preduslov da budu upoznati sa identitetom svedoka. Naravno, teško je pretpostaviti da bi se kao prikriveni islednik moglo pojaviti lice takvih osobina, odnosno prošlosti, ali se takva mogućnost ne može *a priori* isključiti, a činjenica je da odbrana, time što nije upoznata sa identitetom svedoka, dobija osnov za tvrdnju da na taj način ne može u potpunosti da koristi svoja procesna prava.²⁷ Iz ovih razloga, prikrivenog islednika ne bi trebalo pozivati za svedoka, odnosno, to treba činiti upravo onako kako je zakonodavac propisao, samo izuzetno, tj. kada je to zaista neophodno.

Prikriveni islednik se poziva preko svog neposrednog starešine, koji neposredno pre ispitivanja svojom izjavom pred sudom potvrđuje istovetnost prikrivenog islednika (član 187 stav 2). Starešina se u ovom slučaju pojavljuje kao posebna vrsta svedoka čiji se iskaz ograničava isključivo na verifikaciju identiteta lica koje se ispituje kao „anonimni“ svedok. Naravno, verifikacija identiteta prikrivenog islednika koji se pojavljuje kao svedok ne sastoji se u

25 Više o sporazumu o priznanju krivičnog dela videti: V. Delibašić, *Sporazumi javnog tužioca i okrivljenog*, Novi Sad, 2015, str. 21–74.

26 Ž. Karas, Neke poteškoće u provedbi radnje prikrivenog istražitelja, objavljeno u: *Policija i sigurnost*, broj 3, Zagreb, 2012, str. 578.

27 M. Škulić, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd, 2007, str. 514–515.

upoznavanju suda i drugih aktera postupka sa identitetom takvog svedoka, jer se istovetnost prikrivenog islednika drži u tajnosti, već se radi o izjavi kojom starešina potvrđuje da je konkretno lice koje se kao svedok identificuje samo odgovarajućom šifrom, zaista delovalo u svojstvu prikrivenog islednika u konkretnom slučaju.²⁸ Ovakav način identifikovanja prikrivenog islednika može izazvati određene teškoće ako se u ulozi prikrivenog islednika pojavljuje „drugo lice, koje može biti i strani državljanin“.

Što se tiče kvaliteta svedočenja, treba reći da prikriveni islednik koji deluje unutar kriminalne organizacije, ili u kontaktu sa pripadnicima kriminalnih organizacija, unapred pouzdano zna da postoji mogućnost, ili čak izrazita izvesnost, da bude pozvan i ispitan kao svedok o okolnostima koje je tom prilikom opazio, odnosno činjenicama koje je prilikom svog prikrivenog angažovanja saznao. Ovo nikako nije uobičajeno za druge kategorije svedoka, zbog čega se u praksi može očekivati i izvesna kvalitativna razlika između iskaza koje daju drugi prosečni svedoci i onih koje će u svojstvu svedoka davati prikriveni islednici, koji su unapred, već u vreme dešavanja određenih događaja, posedovali svest da će o tim događajima najverovatnije svedočiti u krivičnom postupku, odnosno da postoji takva mogućnost.²⁹

Rad prikrivenog islednika se u dobroj meri sastoji od verbalne komunikacije s osumnjičenima i, ako pri tome oni izjave nešto korisno za krivični postupak, nameću se pitanja o dokaznom statusu takvih izjava i odnosa prema izvorima koji se mogu koristiti za njihovo dokazivanje, odnosno da li se korišćenjem takvih izjava povređuju prava osumnjičenog iz člana 68, 69, 289 i 293 Zakonika o krivičnom postupku, a pre svega povlastica zaštite od samooptuživanja. Takođe, postavlja se pitanje da li se prikriveni islednik može ispitati o okolnostima razgovora sa građanima, što bi se, da nije u pitanju prikriveni islednik, već da se radi o ovlašćenom službenom licu koji ne skriva svoj pravi identitet, odnosno zanimanje, svelo da prikupljanje obaveštenja od građana.

Prilikom odgovora na ova pitanja treba imati u vidu da privilegija zaštite od samooptuživanja nije izričito propisana u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava, ali da Evropski sud za ljudska prava zauzima stav da su pravo na čutanje i privilegija zaštite od samooptuživanja opšte priznati međunarodni standardi koji se nalaze u temelju načela pravičnog postupka iz člana 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Smisao ovog načela je zaštita okrivljenog od nedopuštene prinude državnih organa i sprečavanje zloupotreba, a pravo na zaštitu od samooptuživanja bavi se pre svega poštovanjem volje osobe da se brani čutanjem i podrazumeva da optuživanje mora biti sprovedeno bez oslanjanja na dokaze prikupljene pritiskom ili prinudom i zanemarivanjem volje okrivljenog. U proveravanju da li je postupak istraživanja povredio samu

---

28 M. Škulić, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2014, str. 267–268.

29 M. Škulić, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd, 2007, str. 501–502.

suštinu privilegije zaštite od samooptuživanja Evropski sud za ljudska prava posmatra prirodu i stepen pritiska, postojanje odgovarajućih zaštitnih formi u prikupljanju i korišćenju dokaza. Naime, ovaj sud posmatra može li se iz okolnosti slučaja utvrditi da je samooptuživanje bilo pod negativnim uticajima koji narušavaju dobrovoljnost, odnosno da li je reč o prinudnim delovanjima. Ako je prema navedenim merilima reč o povredi tih prava, biće povređena i pravičnost postupka. Iako u praksi Evropskog suda za ljudska prava postoji samo nekoliko slučajeva u kojima je razmatrana saglasnost prikrivenog razgovaranja s konvencijskim pravom, u njima se primenjuju ova opšta načela. Pri tome se zauzima stav da nije povređena pravičnost postupka ako se za dokazivanje koriste podaci prikupljeni prikrivenim oblicima razgovaranja s osumnjičenim, pod uslovom da razgovor po svim uključenim okolnostima nije na nivou formalnog ispitivanja okrivljenog. Test ekvivalencije znači da ne treba svaki razgovor koji vodi prikriveni islednik poistovjećivati s radnjom saslušanja okrivljenog, već je potrebno posmatrati okolnosti pojedinog slučaja.³⁰

U Zakoniku o krivičnom postupku nema izričite norme koja govori o dokaznoj vrednosti podataka prikupljenih razgovorom prikrivenog islednika i osumnjičenog ili građanina, kao ni o mogućnosti svedočenja prikrivenog islednika, pa će odgovor na ova pitanja morati da pruži sudska praksa. Ukoliko bi se pri tome zauzeo stav da se ovi razgovori mogu izjednačiti s radnjama koje policija preduzima radi prikupljanja obaveštenja od građana (član 288) ili saslušanja osumnjičenog (član 289), onda se svakako prikriveni islednik ne bi mogao ispitati o okolnostima, odnosno sadržaju razgovora koji je vodio sa građanima ili osumnjičenim, jer ni zapisnici koje policija u redovnom toku stvari sačini prilikom preduzimanja ovih radnji ne mogu biti dokaz u krivičnom postupku (osumnjičeni u razgovoru sa prikrivenim islednikom svakako ne bi bio upozoren na svoja prava koja ima kada razgovara s policijom, a ne bi imao ni branioca). Uz to, treba napomenuti da se u ovom slučaju ne zabranjuje vođenje prikrivenog razgovora, jer bi takva zabrana obesmisnila ceo institut prikrivenog islednika. Naime, u skladu s navedenim stavom, podaci prikupljeni prikrivenim razgovorom mogli bi se koristiti u cilju otkrivanja, sprečavanja i rasvetljavanja krivičnih dela, ali se njihov sadržaj ne bi mogao koristiti kao dokaz, pogotovo ne ispitivanjem prikrivenog islednika o sadržini tih razgovora. Na kraju treba reći da razgovori koje prikriveni islednik vodi sa osumnjičenima i građanima u sebi sadrže izvesnu dozu obmane, koja se sastoji pre svega u tome da prikriveni islednik sagovornika obmanjuje u pogledu svog identiteta i zanimanja. Zato bi se mogao zastupati stav da se ovi razgovori ne mogu koristiti kao dokaz u krivičnom postupku jer su u suprotnosti sa članom 9 Zakonika o krivičnom postupku, koji, između ostalog, zabranjuje

---

30 Ž. Karas, Neka dokazna pitanja o razgovoru prikrivenog istražitelja s osumnjičenikom, objavljeno u: *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 19, broj 1/2012, Zagreb, 2012, str. 128–129.

svaku primenu obmane kojom se utiče na slobodu volje ili iznuđuje priznanje ili kakva druga izjava od okrivljenog ili drugog učesnika u postupku.

Suprotan stav bi bio da se prikriveni islednik može ispitati o sadržini razgovora koje je vodio sa građanima i osumnjičenima tokom svog angažovanja u svojstvu prikrivenog islednika, a argument kojim bi se ovaj stav branio svodio bi se na to da se radi o dobrovoljnim razgovorima u kojima ne postoji pritisak državne vlasti koja je inače prisutna kada policija, ne skrivajući pravi identitet, obavlja razgovore sa osumnjičenima ili građanima. Prednost svakako treba dati prvom stavu, ali zbog mogućih zloupotreba ovo važno pitanje bi trebalo rešiti samim zakonskim tekstrom, kako se ne bi ostavilo prostora za pogrešna tumačenja.

Ovde treba napomenuti da u zakoniku nije eksplisitno rešeno ni pitanje korišćenje dokaza koji su nastali prilikom sprovođenja ove posebne dokazne radnje, a odnosi se na materijal koji nastaje fiksiranjem razgovora između prikrivenog islednika i drugih lica upotrebom tehničkih sredstava za tonsko snimanje. Naime, i ovde bi se mogla zauzeti dva suprotna stava, koja bi se temeljila na prethodno objašnjениm argumentima. Prema prvom stavu, ne bi se mogli izvoditi snimci onih razgovora u kojima je sagovornik prikriveni islednik, dok bi drugi stav bio da je to dozvoljeno. Kao i prethodno, ovo važno pitanje bi trebalo rešiti zakonom, radi sprečavanja bilo kakve zloupotrebe.

Na kraju treba reći da se sudska odluka ne može zasnivati isključivo ili u odlučujućoj meri na iskazu prikrivenog islednika (član 187 stav 3). Stvar je faktičke procene kada se odluka suda zasniva u „odlučujućoj“ meri na ovakovom dokazu, dok bi se ona zasnivala „isključivo“ na iskazu prikrivenog islednika onda kada bi to praktično bio jedini relevantni dokaz, što je prilično teško zamisliti kao realno u nekom konkretnom slučaju, jer tada krivični postupak ne bi mogao, odnosno smeо „ući“ u fazu glavnog pretresa. Ovo pravilo predstavlja vid limitiranja delovanja načela slobodne ocene dokaza, što je načelno opravdano zbog izuzetne i procesno atipične prirode ispitivanja prikrivenog islednika kao svedoka, i pre svega činjenicom da se prikriveni islednik, onda kada se pojavljuje kao svedok, ispituje bez podataka o njegovom pravom identitetu, što tada u određenoj meri onemogućava strankama (pre svega okrivljenom) i braniocu da eventualno dovede u pitanje načelnog kredibilitet konkretnog lica, odnosno prikrivenog islednika kao svedoka.³¹

Zaključak

Prikriveni islednik je posebna dokazna radnja koja se može primeniti kada su ispunjeni materijalni i formalni uslovi, u onom slučaju kada je reč o nemogućnosti ili otežanom prikupljanju dokaza, a radi se o krivičnim

³¹ M. Škulić, *Organizovani kriminalitet, pojam, pojavnii oblici, krivična dela i krivični postupak*, Beograd, 2015, str. 538–539.

delima za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti, čime je obim njene primene bitno sužen u odnosu na druge posebne dokazne radnje. Pored ovog ograničenja, subsidijski karakter primene ove radnje posebno je naglašen zahtevom da se ona može odrediti samo ako se poteškoće u prikupljanju dokaza ne mogu prevazići ni drugim posebnim dokaznim radnjama, već jedino angažovanjem prikrivenog islednika. S obzirom na to da se angažovanjem prikrivenog islednika mogu drastično ugroziti osnovna ljudska prava i slobode, zakonodavac je dobro postupio kada je suzio mogućnost primene ove posebne dokazne radnje i pooštio kriterijume za njenu primenu.

Zakonodavac se rukovodio istim motivom i kada je ograničio trajanje ove posebne dokazne radnje koja traje koliko je potrebno da se prikupe dokazi, a najduže godinu dana, s tim što se na obrazloženi predlog javnog tužioca radnja može produžiti za najduže šest meseci. Imajući u vidu način na koji se ova radnja sprovodi, i da je za njeno uspešno sprovođenje neophodno zadobijanje poverenja onih protiv kojih se radnja preduzima, što iziskuje vreme, kao i da je do izvršioca krivičnih dela koji se nalaze na višoj ili najvišoj hijerarhijskoj lestvici teško doći, odnosno da takva radnja ponekad zahteva daleko duže vreme, bilo bi prihvatljivo da se predviđi mogućnost dužeg trajanja ove posebne dokazne radnje. Pri tome treba imati u vidu i da bilo kakav ishitren potez prikrivenog islednika, koji može biti posledica njegovog saznanja da ističe period u kom se radnja može primenjivati, može upropastiti celu akciju, odnosno otkriti pravu ulogu prikrivenog islednika, što mu u krajnjoj liniji može ugroziti i život.

S obzirom na to da zakonodavac nije propisao u kojoj fazi postupka se može primeniti posebna dokazna radnja angažovanje prikrivenog islednika, iako bi se ona po pravilu primenjivala pre svega u predistražnom postupku, ne postoji smetnja, ukoliko se pojavi potreba i mogućnost, da se ona primeni i u drugim fazama postupka, kako tokom istrage, tako i za vreme trajanja glavnog pretresa, pa čak i u periodu kada se sprovodi postupak po pravnim lekovima.

I na kraju, iako smisao angažovanja prikrivenog islednika nije u njegovom svedočenju pred sudom o onome što je otkrio tokom svojih aktivnosti, već u usmeravanju operativno-taktičkih i istražnih radnji u konkretnom slučaju, ipak se može pojaviti potreba da se prikriveni islednik ispita u svojstvu svedoka. To je skopčano s više problema, počev od mogućnosti otkrivanja pravog identiteta prikrivenog islednika, pa do dokaznog vrednovanja njegovog iskaza, pri čemu zakonik ne precizira da li se prikriveni islednik može ispitati o okolnostima i sadržaju razgovora koje je u svojstvu prikrivenog islednika vodio sa osumnjičenima i građanima. Pošto takvu mogućnost svakako ne bi trebalo dozvoliti, bilo bi dobro da se zakonikom eksplicitno isključi takva mogućnost, da se u praksi ne bi dogodile zloupotrebe.

Literatura

1. Delibašić, V; *Sporazumi javnog tužioca i okrivljenog*, Novi Sad, 2015.
2. Ilić, G. P., et al.; *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd, 2012.
3. Karas, Ž; Neka dokazna pitanja o razgovoru prikrivenog istražitelja s osumnjičenikom, objavljeno u: *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 19, broj 1/2012, Zagreb, 2012.
4. Karas, Ž; Neke poteškoće u provedbi radnje prikrivenog istražitelja, objavljeno u: *Policija i sigurnost*, broj 3, Zagreb, 2012.
5. Knežević, S; Uloga prikrivenog islednika u isledivanju terorizma, objavljeno u: *Terorizam i ljudske slobode*, Udruženje za međunarodno krivično pravo, Tara, 2010.
6. Koriath, G; Verdecter Ermittler – Ein europaweit taugliches Instrument, *Kriminalistik*, Heidelberg, No 8–9/96, 1996.
7. Krivokapić, V; *Kriminalistička taktika*, Beograd, 1987.
8. Ninčić, Ž; Mogućnost angažovanja prikrivenog islednika u otkrivanju krivičnih dela terorizma, objavljeno u: *Vojno delo*, Beograd, leto/2010.
9. Pena, U., Mitrović D; Pitanje dopuštenosti ili nedopuštenosti izvršenja krivičnog djela od strane prikrivenog istražitelja, objavljeno u: *Pravna riječ*, Banja Luka, 2012.
10. Sijerčić-Čolić, H., et al.; *Komentari zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2005.
11. Sijerčić-Čolić, H; *Krivično procesno pravo*, Knjiga I, Sarajevo, 2012.
12. Škulić, M; *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd, 2007.
13. Škulić, M; *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2014.
14. Škulić, M; *Organizovani kriminalitet, pojam, pojavnii oblici, krivična dela i krivični postupak*, Beograd, 2015.
15. Škulić, M; Prikriveni islednik – zakonsko rešenje i neka sporna pitanja, objavljeno u: *Bezbednost*, Beograd, 2005.
16. Škulić, M; Uloga posebnih dokaznih radnji u suzbijanju organizovanog kriminaliteta, objavljeno u: *Primena međunarodnog krivičnog prava - organizovani kriminal*, Tara, 2007.
17. Stariene, L; The Limits of the Use of Undercover Agents and the Right to a Fair Trial under Article 6(1) of the European Convention on Human Rights, objavljeno u: *Jurisprudence*, 2009, 3(117), Mykolas Romeris University, 2009.

UNDERCOVER INVESTIGATOR

Veljko Delibasic³²

Summary: In the work a special evidence activity is discussed undercover investigator. Following the introductory part, the conditions necessary for using this measure are stated and the contents of the order to hire an undercover investigator is explained, drawing attention to the subsidiary character of engaging an undercover investigator, which is emphasized by a request that, along with meeting all material and formal conditions, it can be given only if the difficulties in collecting evidence cannot be overcome with other special evidence activities, but only by engaging an undercover investigator. In the part related to the time of lasting the engagement of the undercover investigator, special phases of criminal procedure in which this activity is applied and length or the action itself are discussed. The belief is that this action is applied, before all, in pre-investigation, but there are no legal obstructions to apply it in other phases as well, and that the maximum time of its lasting, which is now one year, plus six months, should be prolonged. After the part explaining the determining the undercover investigator, it is discussed about the problem of committing a criminal act by the undercover investigator, and then about the way of delivery of material and report collected by the undercover investigator. A special attention is given to the interrogation of the undercover investigator as a witness, where it has been emphasized that the legislator did well when he foresaw it only as an exceptional possibility, for it is related to more problems, starting from the possibility of revealing the true identity of the undercover investigator, up to the evidence valuation of his statement. In this part it is pointed out that the undercover investigator could not be interrogated as a witness given the circumstances of the contents of the conversation he led with the suspects and the citizens, and that in order to avoid abuse such prohibition is necessary to be explicitly prescribed. Finally, conclusive considerations are given, suggesting to perform smaller legal corrections of this institute.

Keywords: Undercover Investigator, Special Investigative Actions, Agent Provocateur, Organized Crime.

---

³² Veljko Delibašić, PhD: Lawyer from Belgrade, Vojvode Bogdana 8, veljkodelibasic@mts.rs

Pregledni rad

EXPANDING JURISDICTION OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURTS: COHERENCE OR CHAOS¹

Tijana Surlan²

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Within the present paper a new phenomenon has been elaborated - a phenomenon of expanding jurisdiction of the present international criminal courts. At the moment there are two *ad hoc* International Criminal Tribunals, one permanent International Criminal Court and several hybrid and internationalized international criminal courts. *Ad hoc* Tribunals are in the phase of transformation into the UN Mechanism for the International Criminal Tribunals, as a completely new forum, thus expanding Tribunals jurisdiction in a new direction. As for the International Criminal Court, desirable mode of its expanding is through the increase of its member states, in the overall list of member-states. What is happening in reality is that states are approaching *ad hoc* at the ICC's docket, as the situation directs them. Tendency in the realm of the international criminal judiciary is that creation of new international criminal courts is expected, although not warmly accepted. With the multiple international criminal courts existing, in the same *ratione materiae* jurisdiction, it is highly expected that the overlaps will occur as well as the expanding of the jurisdiction that is beyond the usual terms of norms interpretation. The focus of this paper is on a dilemma – whether such a situation will provoke coherence or chaos.

---

¹ This paper is the result of the research project: "Crime in Serbia and instruments of state response", which is financed and carried out by the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade - the cycle of scientific projects 2015-2019.

² Associate Professor of International Public Law, tijana.surlan@kpa.edu.rs

Keywords: Jurisdiction, Expanding, *ad hoc* International Criminal Tribunal for former Yugoslavia, *ad hoc* International Criminal Tribunal for Rwanda, UN Mechanism for the International Criminal Tribunals, International Criminal Court

Introduction

There is an overwhelming idea that above all institutions and organs the judiciary must keep impartiality. Impartiality and independence are *conditio sine qua non* of each and every judicial body and proceeding.³ Yet, for a court to achieve the virtue of impartiality and independence, its structure should be firm and jurisdiction clearly defined. On the other hand, when it comes to the analysis of the achievements of international criminal courts, it is usually stated that it is exactly their impartiality that was challenged.⁴ Where does it come from? Is it just a reflection of dissatisfaction with the outcome of the proceeding or it rests on concrete indicators?

The purpose of this paper is not to analyze all possible attacks on court's impartiality, but to keep focus on one aspect – the aspect of jurisdiction. At the moment there are quite a number of international criminal courts, with various backgrounds, purposes and structures. A number of courts could easily create competing jurisdiction among them.⁵ Yet again, it can actualize jurisdiction of each and every international criminal court, its scope and adaptability to change.⁶

Before we focus on two examples with immense importance for our country, it would be convenient at least to name all international criminal courts acting at the moment. Chronologically, the first international criminal court created after Nuremberg and Tokyo international military tribunals, was *ad hoc* International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, founded in 1993. It was created by the Security Council Resolution, acting on Chapter VII of the UN Charter.⁷ While all ex-Yu countries protested on the occasion

3 Т. Шурлан, Место Гаагских конференций (1899 и 1907 гг.) в развитии международного права и международных отношений, у: Смолина М.Б., Залесский К.А. (ред.), Накануне Великой войны: Россия и мир – Сборник докладов и статей, Москва 2014, pp. 119-141.

4 S. Katzenstein, In the Shadow of Crisis: The Creation of International Courts in the Twentieth Century, Harvard International Law Journal, Vol. 55, number 1, 2014, pp. 151-178.

5 R.Dicker, The International Criminal Court and Double Standards of International Justice, u:C.Stahn, The Law and Practice of the International Criminal Court, Oxford University Press, 2015, str.3-11.

6 B. Broomhall, International Justice and International Criminal Court: Between Sovereignty and the Rule of Law, Oxford, 2003.

7 UN Security Council Resolution 827 (1993) of 25 May 1993; Sunga L.S., The Emerging

of Tribunal foundation by the UN SC Resolution, Rwanda asked the UN for creation of the similar tribunal for the purpose of prosecuting the perpetrators of immense genocide which occurred in Rwanda.⁸ Thus, the Security Council adopted yet another Resolution and created another *ad hoc* tribunal – *ad hoc* Tribunal for Rwanda in 1994.⁹ It is worth mentioning that these fundamental changes in the structure of international judiciary came after fifty-year work of the General Assembly and the International Law Commission on drafting of the Statute for an International Criminal Court.¹⁰

1. Competing Jurisdiction between ICTY, ICTR and the UN Mechanism for International Criminal Tribunals

In both *ad hoc* Tribunals Statutes time frame was not set in the definite framework. While the commencement of the Tribunals work was clear and evident, closely connected to the exact period of crime perpetration, finalization of their work was not defined.¹¹ It came out as a surprise for the entire international community that the work of the Tribunals appeared to be extended above the expected time frame. One of the main problems for the future functioning of the Tribunals is in the aspect of financing of their prolonged work. With the experience in the Tribunal's structure and organization, the UN created another model of international courts – hybrid courts, mixing international and domestic stuff, using the infrastructure of

---

System of International Criminal Law: Developments in Codification and Implementation, Kluwer Law International, 1997.

8 W.A. Schabas, The UN International Criminal Tribunals – the former Yugoslavia, Rwanda and Sierra Leone, Cambridge University Press, 2006, str.12; L. van den Herik, The Contribution of the Rwanda to the Development of International Law, Martinus Nijhoff Publishers, 2005, str.7; L.N. Sadat, The International Criminal Court and the Transformation of International Law, in: Sadat L.N., Scharf M.P. (ed.), The Theory and Practice of International Criminal Law. Essays in Honour of M. Cherif Bassiouni, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, str.309-324..

9 UN Security Council resolution 955 (1994) of 8 November 1994

10 A. Cassese, From Nuremberg to Rome: International Military Tribunals to the International Criminal Court, u: Antonio Cassese, Paola Gaeta, John R.W.D. Jones (eds.), The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary, Volume I, Oxford University Press, 2002.

11 Jurisdiction *ratione temporis* was defined in the Statute of the International Criminal Tribunal in Article 1 – Competence of the International Tribunal as “serious violations of international humanitarian law committed on the territory of the former Yugoslavia since 1991” and in Article 8 – Territorial and temporal jurisdiction “temporal jurisdiction of the International Tribunal shall extend to a period beginning on 1 January 1991”; the Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda provided in Article 1 that jurisdiction of the Court is over serious violation of the International Humanitarian Law that occurred in the period between 1 January 1994 and 31 December 1994.

already existing domestic courts, applying mixed law – international and national. New model of courts – hybrid courts happened to be easier for managing and less financially demanding.¹²

On the other hand, the UN was looking for the exit from the demanding position of the Tribunals. It thus created a new form of court under the title – the UN International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, shorter version the UN Mechanism for International Criminal Tribunals. As the outcome of this decision at the moment there are three parallel institutions. Both *ad hoc* Tribunals – *ad hoc* International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *ad hoc* International Criminal Tribunal for Rwanda and the UN Mechanism for the International Criminal Tribunals.

New situation raised new issues. One of them is – are we witnessing legal or illegal action? Is it *lege artis* to create another judicial body while primary judicial bodies still act and proceed? Is jurisdiction of a new court breaching traditional fundamental principles *lis pendens*, how does it correspond with the principle of *res judicata*? Are these three institutions proceeding in coherent jurisdiction or in competing jurisdiction? And finally, is competition among them decisional or jurisdictional competition?

With the purpose to analyze each aspect, formulated in a manner of a question, it is inevitable to look into the basic documents setting new international body in criminal matters.

Technically the UN Mechanism for International Criminal Tribunals (further on: Mechanism) was created by the UN Security Council, adopting the Resolution and within the Resolution annexed the Statute of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals.¹³ Prior to the adoption of the mentioned Resolution, the Security Council started developing “completion strategy”.¹⁴ In several resolutions adopted by the Security Council during 2003 and 2004, the Tribunals were suggested to complete investigations by the end of 2004, all trial activities by the end of 2008 and to complete all work in 2010.¹⁵ Since the time line has not been met the Security Council ordered a new deadline, setting it to the end of 2014. The task set to the Tribunals was to prepare full closure, to arrange transition to the Mechanism and to organize effective teams to prolong with the cases.

12 B. Ivanišević, The War Crimes Chamber in Bosnia and Herzegovina: From Hybrid to Domestic Court, International Center for Transitional Justice, 2008.; S.M.H. Nouwen, “Hybrid courts”: The hybrid category of a new type of international criminal courts, Utrecht Law Review, Vol.2, Issue 2, 2006; Lj. Dapčević Marković, Međunarodni krivični tribunal, Bezbednost, God.38, br.6, 1996, pp.722-730.

13 UN Security Council Resolution 1966 (2010) of 22 December 2010, S/RES/1966 (2010), by a vote of 14 to none and abstention from Russian Federation.

14 *Ibid*, par. 1.

15 UN Security Council Resolutions 1503 (2003) of 28 August 2003 and 1534 (2004) of 26 March 2004.

The general idea on the organization of the Mechanism was to create a smaller body, temporary body, with small number of staff, both judges and secretariat. Nevertheless, it is inevitable that although unified in one body previous *ad hoc* Tribunals should be separated and presented in two branches. Time for the commencement of its work was set on 1 July 2012 – the branch for the ICTR and 1 July 2013 – the branch for the ICTY. It is also provided that the Mechanism should operate for the period of four years, with the assumption that all necessary procedures will be finalized.¹⁶

Although the Mechanism presents new jurisdictional body, set by the Security Council under Chapter VII of the UN Charter, in one domain it continues the work of the Tribunals. In the other domain the Security Council created new rules, within the new Statute and in the third domain the Secretary General was obliged to adopt the Rules of Procedure and Evidence for the new Court. Mainly, primary jurisdiction *ratiōne materiae* was transferred to the Mechanism. New Statute did not come out with new catalogue of crimes or with renewed, redefined definitions of the existing crimes. Thus, the hard core of jurisdiction did stay untouched. Also, the Mechanism is obliged to respect all international agreements concluded by the UN considering both *ad hoc* Tribunals, which are still in force. They are considered to be “in force” for the Mechanism, automatically.

Resolution itself is drafted in obligatory tone. It poses obligation on states to cooperate fully with the Mechanism in all possible aspects of its work – “without undue delay [...] in the location, arrest, detention, surrender and transfer of accused persons”.¹⁷ Specifically it demands States where fugitives are suspected to be “to intensify cooperation with and render all necessary assistance to the Tribunals and the Mechanism, as appropriate, in particular to achieve the arrest and surrender of all remaining fugitives as soon as possible”¹⁸.

Competence of the Mechanism is defined in Article 1 of its Statute. It is provided that the Mechanism shall continue the material, territorial, temporal and personal jurisdiction of the ICTY and the ICTR, as well as the rights and obligations of both courts subject to the provision of the new Statute. Although it could be presumed that the main competence of the Mechanism will be appeal procedures, it is not stipulated as such. On the contrary, the Mechanism is empowered with the right to prosecute in accordance with the new Statute. It is not, on the other hand, empowered with the right to issue any new indictment.

According to its powers, the Mechanism consists of Trial Chamber and the Appeals Chamber common to the branches of both *ad hoc* Tribunals (Article 4). It has the Prosecutor and Registry, common to both branches as well.

---

16 *Ibid*, par.17.

17 *Ibid*, par.8.

18 *Ibid*, par.10.

The Mechanism's jurisdiction is created as the concurrent jurisdiction. Such a principle is highly arguable in terms of procedural law. In the relationship with the national courts, yet, it has primary jurisdiction and it is supplied with the right to formally request national courts to defer to its competence. This stipulation is common to both *ad hoc* Tribunals Statutes and rests on objective incapability of national judiciary systems to proceed. For all countries that the Mechanism has territorial jurisdiction over, it is no longer the situation. Thus, the provision as stated does not rest on the solid foundations. That such reasoning is justified confirms Article 6, since it empowered the Mechanism to refer cases to national jurisdictions. In such a case the Mechanism is thoroughly involved further on with the case, since it is obliged and entitled to monitor cases referred to national judiciary (Article 6).

Yet another set of unusual and new provisions appears under the section on judges. Judges form roster, not chamber or department, in the total amount of 25. Judges do not form stable composition present at the seat of the court. On the contrary, their functions do not request their presence at the court's premises. Judicial function "may be exercised remotely, away from the seats of the branches of the Mechanism" (Article 8). Another, big change is in the domain of the official languages. Mechanism is about to use only English and French, as all other international courts, and not BHS as previously in the work of the ICTY. Although this novelty could be marked as symbolical and in the overall spirit of international law, it is more than that for the accused. Changing the use of languages certainly shows the changes in the approach.

It is supposed that both *ad hoc* Tribunals will transfer their jurisdictions willingly. Thus, no rivalry will occur. Yet again, Tribunals do present one part in the proceedings. It is, thus, to be expected that the accused through their defense could challenge the changes in jurisdiction.

At the moment, there is yet another court in the phase of creation – a court dealing with war crimes that occurred at the territory of Kosovo in the period 1998-2000.

An idea to form special criminal court for the crimes committed at the territory of Kosovo is as old as the United Nations Mission on Kosovo (UNMIK). The first proposal was to establish the Kosovo War and Ethnic Crimes Court, similar to the ICTY. It would have primacy over domestic courts, which would also be authorized to prosecute international crime perpetrators. Although the foundation of the court has gone through the first preparation phase, at the end it was not created. One of the reasons for such a decision was concurrent jurisdiction with the ICTY.

The need to establish a special international criminal court for the international crimes perpetrated at Kosovo emerged once again in the period 2010-2014. The fact that the crimes which were committed at Kosovo were

not prosecuted, either by the ICTY or the Kosovo courts, appeared due to the Council of Europe report completed by Dick Marty.¹⁹ While exploring the Kosovo situation, Dick Marty discovered the facts on organ trafficking connected to the war crimes that occurred on the territory of Kosovo and north Albania during the period 1998-2000.²⁰ In his findings a number of Kosovo Liberation Army (KLA) members were accused of abduction and forced organ removal. It is worth mentioning that such information was not completely new, only presented in more detailed manner. Karla Del Ponte, the former Prosecutor at the ICTY was aware of these crimes.²¹ Yet again, her stand was that the ICTY could not establish jurisdiction since organs were removed from human bodies on the territory of Albania, where Albania was not under the jurisdiction of the ICTY.²²

Since Dick Marty's Report did not present the document suitable to raise indictment in terms of criminal investigation, the European Union established an autonomous investigative body based outside of Kosovo, namely the Special Investigative Task Force (SITF). An American investigator Clint Williamson, though, was named the first chief prosecutor of that EU body.

Williamson produced his report on July 2014, stating that he established enough evidence for the indictments against the former senior KLA officials. His findings were on organized campaign of abduction, illegal detentions, unlawful killings and sexual violence directed against Serbs and Roma mainly. The findings on forced organ removal were largely consistent with Dick Marty's Report, but yet again there were not enough evidence to merit indictment for that crime.

The final and the most important impact of Williamson's Report is the urge to create a special court. Since the period when the Report was delivered up to now, several versions on the future court were on the table. In the first days after the Report, it was clear that a court to come should be international criminal court, probably in the version of hybrid international criminal court, seated outside Kosovo. Even preliminary negotiations were carried out with the Government of the Netherlands. As the time was passing more ideas and propositions were arising. The last version that could be heard through media is the strong belief that such a court should be organized in Kosovo, applying the

19 T. Šurlan T., Transplantacija i trgovina ljudskim organima, tkivima i ćelijama – međunarodnopravni i nacionalnopravni normativni okvir, Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Tijana_Surlan.pdf

20 Council of Europe, Parliamentary Assembly, Investigation of allegations of inhuman treatment of people and illicit trafficking of human organs in Kosovo, Resolution 1872, 25 January 2011.

21 C. del Ponte, *La caccia: Io e i criminali di guerra*, 2008 - http://en.wikipedia.org/wiki/The_Hunt:_Me_and_War_criminals

22 T. Šurlan., Oduzimanje organa kao *actus reus* međunarodnih krivičnih dela, Strani pravni život, 2/2014, pp.57-76.

Kosovo law. Although such a court should operate within the Kosovo justice system, it should appoint international judges and prosecutors, acquiring thus the status of the hybrid international court. EU member states such as Spain have been reluctant to endorse a court that would recognize Kosovo as a state and implement its laws because they reject Kosovo's secession. Greece, Slovakia, Romania and Cyprus also refuse to recognize Kosovo's secession from Serbia.

During the summer of 2015 the creation of the Special Court was voted in the so called Kosovo Parliament, after several unsuccessful attempts. The Statute or any other founding legal act has not been made public so far, thus not allowing any further comment on it. On the other hand, the creation of the new judicial body in the field of the International Criminal Law itself does offer material for conclusion that contemporary international community is in the state of chaos, when it comes to international criminal judiciary. It was not necessary to create a new organ; ICTY had jurisdiction over all crimes that occurred on the territory of the former Yugoslavia since 1991. Ground to refuse jurisdiction over crimes that the Report of Council of Europe representative Dick Marty covered, namely organ trafficking was found in the fact that it was perpetrated on the territory of the northern Albania, since the jurisdiction *ratione loci* covers only the crimes perpetrated on the territory of the former Yugoslavia. This explanation, as much as can be understood, is not legally coherent. Shortcomings in this syllogism rest on the fact that was not elaborated, and that is that victims who had their organs removed were kidnaped on the territory of Kosovo, during the civil war, transferred to the North of Albania, where the crimes were finally executed.

2. Expanding Jurisdiction of the International Criminal Court

Creation of the International Criminal Court (ICC) was welcomed warmly in the international community. It was created shortly after *ad hoc* Tribunals and the truth is that it is very likely that the ICC would not have been created if there were no *ad hoc* Tribunals.²³ Speaking in terms of morality, there was no ground not to create it. The Court was created as an independent body, not being the part of the UN system, yet closely related to it.²⁴

---

23 Statute adopted at the Conference in Rome on 17th July 1998, entered in force on the 1st July 2002.

24 L .N. Sadat, The International Criminal court and the Transformation of International Law, in: Sadat L.N., Scharf M.P. (ed.), The Theory and Practice of International Criminal Law. Essays in Honour of M. Cherif Bassiouni, Martinus Nijhoff Publishers, 2008; Ž. Jović, Mirovne misije UN i globalizacija, Bezbednost, Godina LVI, br. 1, 2014, str.104-121.

It is worth mentioning that decades have passed since the UN General Assembly adopted the resolution underlining the necessity for an international criminal court.²⁵ The UN Security Council acted much more operational, when it comes to creation of tribunals, notwithstanding the issues on legality of such an act. Thus, at the end of the previous century there were two functional *ad hoc* Tribunals created by the UN Security Council and one permanent International Criminal Court created through the negotiating process, in the form of an international treaty, under the auspices of the UN General Assembly. Thus, at the moment of the ICC's creation, two international criminal courts were already functioning. Their jurisdiction could not overlap primarily due to the principle of jurisdiction *ratione temporis*. Temporal jurisdiction of the ICC was set *pro futuro*. In Article 11 (ICC Statute) it was stipulated that "The Court has jurisdiction only with respect to crimes committed after the entry into force of this Statute".

Besides, the jurisdiction of the ICC is set as complementary to the national courts jurisdictions (Article 1 of the Statute).²⁶ Such a provision provides completely opposite approach comparing to the Statutes of *ad hoc* Tribunals. Both cited provisions provided no overlap between *ad hoc* Tribunals and the ICC.

The founding idea through the process of the permanent court creation was to create an international criminal court that would be permanent and universal. The ICC is permanent no doubt, but is it universal? The ICC Statute at the moment has 123 state-parties. States such as the USA, Israel, Russia, Ukraine, China, India, Iraq, Iran, Libya, Syria and Pakistan are missing. This is exactly the turning point – has the Court that has been created fulfilled the goals of its establishment? Do we have a universal court or not? And what is its future?

Let us look once again into the jurisdiction provisions.²⁷ Besides jurisdiction *ratione temporis* the Court's jurisdiction is featured by jurisdictions *ratione materiae*, *ratione loci* and *ratione personae*.²⁸ The principle of jurisdiction *ratione personae* provides that the Court will have the power to prosecute citizens of state parties; *ratione loci* principle provides that the Court will have the power to prosecute the crimes perpetrated on the territory of state parties. And plus, there is a specially designed provision recognizing the importance

---

25 UN General Assembly Resolution95 (I) of 11 december 1946.; M.C. Bassiouni, A Draft International Criminal Code and Draft Statute for an International Criminal Tribunal, Martinus Nijhoff Publishers, 1987

26 W.A. Schabas, An Introduction to the International Criminal Court, Cambridge University Press, 2001, pp.12-17.

27 T. Surlan, Princip *ne bis in idem* u Rimskom Statutu, NBP – Nauka, bezbednost policija, Vol. IX, No. 1, 2004, pp. 93–115

28 T. Šurlan, Princip univerzalne krivične nadležnosti, NBP – Nauka, bezbednost policija, Vol. 2011, XVI, No.2, str.101-116.

of the UN Security Council's role for international peace and security, granting it with the power to refer a situation occurring in the non-state party.²⁹

The ICC currently prosecutes 22 cases, arising from 9 situations. All of them occurred at the African continent. This fact has been the ground for severe criticism of the Court's work, implying racism, discrimination and frustrations for African states.³⁰

Great novelty is that besides the mentioned cases, the ICC's Office of the Prosecutor (OTP), at the moment conducts preliminary examination in situations of Afghanistan, Georgia, Guinea, Columbia, Honduras, Korea and Nigeria. Thus, for the first time the scope of work has been expanded to Europe, Asia, and America. All these mentioned expansions do come under the institute of compliance and do not present an example for the expanding of the jurisdiction as the main focus of this article. Yet, there are several cases that illustrate expanding of the Courts jurisdiction.

New investigation concerns the crimes committed in Ukraine in the recent past. This state is not a member-state to the ICC. It is worth mentioning that Ukraine signed the Rome Statute in 2000, but couldn't ratify it since the Ukraine Constitutional Court found that such a treaty is incompatible with the Ukraine's Constitution. Nevertheless, Ukraine showed its interest for cooperation with the ICC again, accepting its jurisdiction over the alleged crimes committed in the period 21 November 2013 - 22 February 2014.³¹ This period is marked by Maidan Square demonstrations and the use of force by the then Government of Ukraine. This time there were no references to the findings of the Constitutional Court, either by the Ukraine representatives, or the Court's officials. What happened in this situation is establishing the limited jurisdiction of the Court, which can be highly criticized in terms of undermining the Court's impartiality and universality. The arrangement between the Court and Ukraine prevented expanding of its jurisdiction to the overall civil war period. This is the first time that a non-state party made a self-referral, concentrating it exclusively to one person, thus leaving open wide space for speculations on the real interests of Ukraine in this potential proceedings.

---

29 T. Surlan, Influence of the Security Council on the Jurisdiction of the International Criminal Court and Possible Revision of the Article 16, in: Thematic Conference Proceedings of International Significance, Archibald Reiss Days, Vol. II, Belgrade, 2011, pp. 469-480.

30 T. Murithi, The African Union and the International Criminal Court: An Embattled Relationship?, Institute for Justice and Reconciliation, 2013, <https://www.africaportal.org/dspace/articles/african-union-and-international-criminal-court-embattled-relationship>; A. Afagbegee, The International Criminal Courts relation with Africa: An Unfair Bias?, Pan-African Voices for Freedom and Justice, 2014. <http://www.pambazuka.net/en/category.php/features/91998>

31 ICC, Declaration by Ukraine lodged under article 12(3) of the Rome Statute, 9 April 2014, ICC-CPI-20140417-PR997.

Another novelty for the Court is enrollment of the new member – Palestine. Palestine formally became member-state to the Rome Statute on 1 April 2015. In January 2015, though, it lodged a declaration accepting jurisdiction of the ICC over the alleged crimes committed “in the occupied Palestinian territory, including East Jerusalem, since June 13, 2014”.³² The reason for submitting the declaration at almost the same time as ratifying the Statute is (i) *rationae temporis* jurisdiction of the Court, and (ii) Palestinian status as a state. Previously, Palestine lodged declaration in 2009 initiating preliminary examination. Yet, its declaration was not accepted since at that time Palestinian status as a state was not clear. After Palestine gained status of non-member observer state in the UN, the ICC decided to accept its declaration and enroll Palestine as a new member-state.

Some other information, concerning further preliminary examinations, are also important to be mentioned here. The Prosecutor Fatou Bensouda received on 10 January 2014 the information alleging the responsibility of high British officials, members of armed forces, for war crimes in Iraq, in the period between 2003 and 2008.³³ The dossier was presented by Public Interest Lawyers (PIL) and the European Centre for Constitutional and Human Rights (ECCHR), citing more than 400 individual cases, representing “thousands of allegations of mistreatment amounting to war crimes of torture or cruel, inhuman or degrading treatment”. The Prosecutors decided to re-open a preliminary examination of the situation in Iraq.³⁴ Such decision has been welcomed by human rights activists and supporters of international criminal justice, as a step that has potential to reaffirm the Court’s role in the international community.

The previous example, although registered as “situation in Iraq”, grounds jurisdiction on the British citizenship of perpetrators, since Great Britain is a member-state to the Statute of the ICC.

Another interesting issue emerged before the ICC considers the atrocities committed by the members of the ISIS (Islamic State of Iraq and Syria). The OTP has been informed in various forms and by various actors on alleged different international crimes. Thus, the Prosecutor issued the statement explaining that the Court does not have territorial jurisdiction over crimes,

32 ICC, Declaration Accepting the Jurisdiction of the ICC, 31 December 2014, http://www.icc-cpi.int/iccdocs/PIDS/press/Palestine_A_12-3.pdf.

33 First information addressed to the OTP alleging war crimes by British armed forces in Iraq was not accepted. Previous Prosecutor Mr. Luis Moreno Ocampo decided not to open preliminary examination on the ground of non-sufficient gravity establishing the jurisdiction of the ICC, http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/04D143C8-19FB-466C-AB77-4CDB2FDEBEF7/143682/OTP_letter_to_senders_re_Iraq_9_February_2006.pdf

34 ICC, OTP, Statement 13/05/2014, http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/otp-statement-iraq-13-05-2014.aspx

since Iraq and Syria are not member-states.³⁵ On the other hand, the Court can establish personal jurisdiction, over the ISIS members from states – the members of the Statute (such as Jihadi John, for example) or through the referral by the UN Security Council.³⁶ Possibility of the UN SC referral was discussed at its meeting on 27 March 2015. Meeting was initiated by the French Foreign Minister Laurent Fabius. Discussion at the meeting showed the lack of consent on whether a referral should/could concern only situation in one state or in two states (Iraq and Syria), does referral of the situation means exclusively referral of a situation in a state or it can also mean situation as a matter and even cases.³⁷ Meeting did not provide final stance on whether and in what form to opt for referral.

Overviewing the presented novelties in the work of the ICC several, conclusions could be drawn. The first conclusion is that the ICC acts. It is recognized as a judicial forum. States as well as individuals, i.e. associations or NGO's do refer information to the Court. In the most general terms that indicates that the Court is accepted. At least it indicates that such a forum is needed. On the other hand, the examples of declarations submitted by Ukraine and Palestine do show another trend. It shows again eagerness to prosecute *ex post facto*. Such approach is typical for *ad hoc* courts and opposite to legally accurate jurisdiction *pro futuro*. Such a conclusion indicates that Court is still in need to uphold its presence and importance.

On the other hand it is inevitable to conclude that states tend to approach to the Court in periods of need. When situation occurred, crimes were perpetrated and states faced with its own incapability, they do recognize the ICC as the efficient forum. A stand towards this tendency could be pro if we still find that the Court is about to promote its very existence. However, if we believe that the Court is recognized as efficient, impartial organ then such a tendency should not be encouraged.

Whatever approach chosen, either *pro* or *contra*, it should be concluded that we are witnessing a specific expanding of the Courts jurisdiction.

---

35 ICC, OTP, Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, on the alleged crimes committed by ISIS, Statement : 08/04/2015, http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/otp-stat-08-04-2015-1.aspx

36 The Prosecutor stated: "The information gathered indicates that several thousand foreign fighters have joined the ranks of ISIS in the past months alone, including significant numbers of State Party nationals from, *inter alia*, Tunisia, Jordan, France, the United Kingdom, Germany, Belgium, the Netherlands and Australia" – *Ibid.*

37 UN Security Council 7419th meeting, 27 March 2015, S/PV.7419

Conclusion

International criminal courts architecture is not finalized. This is the reason that explains importance of the issues elaborated within this paper. It is the matter of the classical legal principle of stability and certainty that it should be clear and properly defined who can prosecute and in what legal forum. The best illustration of the issues elaborated within this paper is the attitude of *ad hoc* Tribunal for former Yugoslavia in the matter of crimes occurred on the territory of Kosovo and Albania. It provoked creation of yet another judicial body of an international/internationalized character. The mentioned example shows that expanding of the jurisdiction is more likely to provoke chaos than coherence. On the other hand, the examples from the domain of the International Criminal Court could be marked differently. It is true that expanding of jurisdiction, for the Court itself is more desirable in terms of membership. Yet again, the Court does not possess necessary authority and reputation in the international community, allowing it to refuse limited jurisdiction. Thus, when it comes to the ICC, it should be stated that limited jurisdiction and *ad hoc* arrangements with states are still welcomed. They should be understood as a mean of Court's promotion and strengthening. As for the main issue and focus of the paper, it should be concluded that the present model of expanding of the ICC's jurisdiction should be supported and treated as coherence.

References

1. Afagbegee A., The International Criminal Courts relation with Africa: An Unfair Bias?, Pan-African Voices for Freedom and Justice, 2014.
2. Bassiouni M.C., A Draft International Criminal Code and Draft Statute for an International Criminal Tribunal, Martinus Nijhoff Publishers, 1987.
3. Broomhall B., International Justice and International Criminal Court: Between Sovereignty and the Rule of Law, Oxford, 2003.
4. Cassese A., From Nuremberg to Rome: International Military Tribunals to the International Criminal Court, u: Antonio Cassese, Paola Gaeta, John R.W.D. Jones (eds.), The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary, Volume I, Oxford University Press, 2002.
5. Dapčević Marković LJ., Međunarodni krivični tribunal, Bezbednost, God.38, br.6, 1996, pp.722-730.
6. Dicker R., The International Criminal Court and Double Standards of International Justice, u: Stahn C., The Law and Practice of the International Criminal Court, Oxford University Press, 2015.

7. Herik L. van den, *The Contribution of the Rwanda to the Development of International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, 2005.
8. Ivanišević B., *The War Crimes Chamber in Bosnia and Herzegovina: From Hybrid to Domestic Court*, International Center for Transitional Justice, 2008.
9. Katzenstein S., In the Shadow of Crisis: The Creation of International Courts in the Twentieth Century, *Harvard International Law Journal*, Vol. 55, number 1, 2014, pp. 151-178.
10. Murithi T., The African Union and the International Criminal Court: An Embattled Relationship?, Institute for Justice and Reconciliation, 2013, <https://www.africaportal.org/dspace/articles/african-union-and-international-criminal-court-embattled-relationship>
11. Nouwen S.M.H., "Hybrid courts": The hybrid category of a new type of international criminal courts, *Utrecht Law Review*, Vol.2, Issue 2, 2006.
12. Ponte C. del, La caccia: Io e i criminali di guerra, 2008 - http://en.wikipedia.org/wiki/The_Hunt:_Me_and_War_criminals
13. Sadat L.N., The International Criminal Court and the Transformation of International Law, in: Sadat L.N., Scharf M.P. (ed.), *The Theory and Practice of International Criminal Law. Essays in Honour of M. Cherif Bassiouni*, Martinus Nijhoff Publishers, 2008.
14. Schabas W.A., *The UN International Criminal Tribunals – the former Yugoslavia, Rwanda and Sierra Leone*, Cambridge University Press, 2006.
15. Schabas W.A., *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge University Press, 2001.
16. Sunga L.S., *The Emerging System of International Criminal Law: Developments in Codification and Implementation*, Kluwer Law International, 1997.
17. Šurlan T., Transplantacija i trgovina ljudskim organima, tkivima i ćelijama – međunarodnopravni i nacionalnopravni normativni okvir, Fondacija Centar za javno pravo, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Tijana_Surlan.pdf
18. Šurlan T., Influence of the Security Council on the Jurisdiction of the International Criminal Court and Possible Revision of the Article 16, in: *Thematic Conference Proceedings of International Significance*, Archibald Reiss Days, Vol. II, Belgrade, 2011, pp. 469-480.
19. Jović Ž., Mirovne misije UN i globalizacija, Bezbednost, Godina LVI, br. 1, 2014, str.104-121.
20. Šurlan T., Princip *ne bis in idem* u Rimskom Statutu, NBP – Nauka, bezbednost policija, Vol. IX, No. 1, 2004, pp. 93–115.

21. Šurlan T., Princip univerzalne krivične nadležnosti, NBP – Nauka, bezbednost policija, Vol. 2011, XVI, No.2, str.101-116.
22. Šurlan T., Oduzimanje organa kao *actus reus* međunarodnih krivičnih dela, Strani pravni život, 2/2014, pp.57-76.
23. Шурлан Т., Место Гаагских конференций (1899 и 1907 гг.) в развитии международного права и международных отношений, у: Смолина М.Б., Залеский К.А. (ред.), Накануне Великой войны: Россия и мир – Сборник докладов и статей, Москва 2014, pp. 119-141.

PROŠIRENJE NADLEŽNOSTI MEĐUNARODNIH KRIVIČNIH SUDOVA: KOHERENTNOST ILI HAOS

Tijana Šurlan

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Sažetak: Naslovljeni rad bavi se jednim novim fenomenom – fenomenom proširivanja nadležnosti postojećih međunarodnih krivičnih sudova. Trenutno postoje dva ad hoc Međunarodna krivična tribunala, jedan stalni Međunarodni krivični sud i nekoliko hibridnih i internacionalizovanih međunarodnih krivičnih sudova. Ad hoc tribunali trenutno su u fazi transformacije i prenošenja nadležnosti na UN Mehanizam za međunarodne krivične tribunale. Što se tiče stalnog Međunarodnog krivičnog suda, poželjan model proširivanja domaćaja rada ovog Suda je kroz uvećanje država članica njegovog Statuta. No što se trenutno dešava je uvećavanje nadležnosti nekim drugaćijim pravnim sredstvima, a ne uobičajenim i poželjnim članstvom u Sudu. Opšta tendencija u domenu međunarodnog krivičnog pravosuđa ogleda se u uvećanom kreiranju novih sudova, iako ta tendencija nije ubedljivo prihvaćena kao dobrodošla. Umnožavanje broja međunarodnih sudova, sa istom ratione materiae nadležnošću, jasno je da može dovesti do preklapanja u postupanju. S druge strane dovodi do proširivanja nadležnosti po drugim principima određivanja nadležnosti. Stoga fokus ovog rada i jeste usmeren ka razrešenju dileme – da li opisana situacija kreira stanje koherentnosti ili haosa.

Ključne reči: nadležnost, *ad hoc* Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, *ad hoc* Tribunal za Ruandu, UN Mehanizam za međunarodne krivične tribunale, Međunarodni krivični sud.

Pregledni rad

SITUATIONAL PREVENTION OF CHILD SEXUAL ABUSE

Zoran Pavlovic¹

University of Business Academy in Novi Sad, Faculty of Law

Joris Bijvoets²

Justitia Digitalis, Middenbeemster

Summary: Situational prevention of child sexual abuse represents a relatively new approach in preventing this kind of victimization of the youngest. Summarizing the etiological knowledge regarding general crime and the knowledge of risk factors of sexual victimization there is a comprehensive approach formed which includes environmental manipulation and strengthening of protective factors within the subject context. Accepting the significance of situational prevention the paper will present the implications of certain phenomenological indicators, the analysis of the principles of situational prevention and the survey of typology of sexual offenders and risk factors of sexual victimization development.

Keywords: Child Abuse, Situational Prevention, Risk Factors, Typology.

Introduction

Sexual abuse of children represents without doubt an exceptionally significant criminological problem. This is distinctly supported by numerous

---

¹ Zoran Pavlovic, Head of the Department for Criminal Law, e-mail: zoran.pav@hotmail.com

² Joris Bijvoets, CEO of Justitia Digitalis, The Netherlands

scientific papers which in the previous decades strongly contributed to understanding of phenomenology, etiology and finally prevention of the subject phenomenon.^{3,4,5} However, observing the said segments, there is an impressions of varying results. Thus, while the question of phenomenology, even etiology of sexual violence against children has been clarified extensively, the effects of preventive science and practical protective programs remain rather disputable.^{6,7,8}

Looking back at the concept of causality of sexual violence a considerable number of authors focused primarily on specific characteristics of the abuser's personality, in other words on the disproportion of capacity in relation to a child. The assumed deficit of social skills, cognitive apparatus, reliving of early traumatic experiences, psychiatric problems are among the particularly noted elements within the etiological concept based on risk factors and needs of abusers.^{9,10}

However, the authors such as Finkelhor¹¹, presenting the so called Precondition model, introduce situational variables into comprehension of dynamics of sexual violence. Thus the mentioned author predicts that a motivated abuser, in addition to overcoming internal inhibitions, must overcome other corresponding external obstacles. Providing physical closeness, opportunity of situation, in other words absence of supervision by a third person, seem to be the main links in the chain of victimization.¹²

The mentioned environmental concept of analysis of causality is certainly not new in criminological thinking. Early in the 20th century already the contributions of the Chicago school clearly referred to the significance of

3 D. Finkelhor, G. Hotaling, I Lewis, .& C. Smith (1990). Sexual abuse in a national survey of adult men and women: Prevalence, characteristics, and risk factors. *Child abuse & neglect*, 14(1), 19-28.

4 I. Intebi, (2003). Child sexual abuse: Risk factors. *Child Abuse Research in South Africa*, 4(1), 8-11.

5 S. Boney-McCoy & D. Finkelhor (1995). Prior victimization: A risk factor for child sexual abuse and for PTSD-related symptomatology among sexually abused youth. *Child abuse & neglect*, 19(12), 1401-1421.

6 N. Petković, & M. Đorđević, (2011). Prevention of sexual abuse of children. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 10(1), 121-138.

7 R. M. Bolen (2003). Child sexual abuse: Prevention or promotion?. *Social Work*, 48(2), 174-185.

8 Z. Pavlović, Seksualna zloupotreba dece – kriminološki i krivičnopravni aspekti. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, 2013.

9 *Ibidem*, p.43.

10 L. Neidigh, & H Krop, Cognitive distortions among child sexual offenders. *Journal of Sex Education and Therapy*, 18(3), 208-215, 1992.

11 D. Finkelhor, (1984). Four preconditions-a model. *Child sexual abuse: New theory and research*, 53-68.

12 N. Petković, J. Dimitrijević, & M. Đorđević, Seksualna zloupotreba dece: teorijski modeli eksplanacije. *Socijalna misao* 1, 9-25. 2011.

immediate environment regarding criminal inclination. Guided by the theory of rational choice, environmental design theory, routine activity theory and theory of lifestyle,¹³ the environmental specificity has been identified as powerful variable in risk assessment and expected benefit.^{14,15}

Although juvenile delinquency, violent and property-related crimes as the most frequently considered types within the context of situational prevention cannot be interpreted at the same etiological level as the problem of sexual violence, micro-ecological level of analysis of influence and the principles of situational prevention can clearly be applied within the given framework.¹⁶

It is exactly to this effect that situational implications of phenomenological characteristics of child sex abuse will be presented further in the text, and then the analysis of principles of situational context and finally the review of typology of sexual offenders within the subject field.

1. Some Implications of Phenomenological Characteristics of Child Sexual Abuse

Guided by the statements of Tunnel, the etiological analysis of various offences is based on the assumptions that the elevated degree of irrationality in action goes on the account of significance of situational variables. Consequently, the analysis of sexual violence against children that is seen as a product of irresistible pathologized urge, often predicts the significance of environmental context.¹⁷

Wortley and Smallbone,¹⁸ presenting the results of various studies, still refer to another interpreting trajectory. Namely, summing up the phenomenological indicators, the average age when convicted abusers get the first sexual contact with a child is 32.4 years. Similar, although a little bit higher results, are reached by Lung and Huang,¹⁹ who point out that abusers are between 36.8

13 R. V Clarke., Situational crime prevention. Crime and Justice, 19(1), 91–150. 1995.

14 N. Milić, (2014). The crime scene in theoretical reflections on crime. Nauka, bezbednost, policija, (1), 141-159.

15 F. P. Williams, & M. D. McShane, Criminological theory. NY: Prentice Hall, 2004.

16 M Kovačević-Lepojević, & V. Žunić-Pavlović, Teorijski i praktični aspekti situacione prevencije. U Žunić-Pavlović, V. & Kovačević-Lepojević, M. (Ur.), Prevencija i tretman poremećaja ponašanja. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. 91-109, 2010.

17 K. Tunnell. The impulsiveness and routinization of decision-making. In A.R. Piquero and S.G. Tibbetts (eds.), Rational choice and criminal behavior: Recent research and future challenges. NY: Routledge. 2002.

18 R., Wortley & S. Smallbone, Situational prevention of child sexual abuse. Crime prevention studies (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press. 2006.

19 F. W. Lung, & S. F. Huang, Psychosocial characteristics of criminals committing incest and other sex offenses: a survey in a Taiwanese prison. International journal of offender therapy and comparative criminology,48(5), 554-560, 2004.

and 42.7 years of age. Consequently, the previously mentioned authors find that sexual offenders actually have capacity to postpone gratification and the actual approach to a child for a long period of time. This is ascertained important considering the early developmental hypothesis of pro-paedophile affinity and the significance of opportunistic implications according to which abuse requires a specific situational framework.

Although the public debates often refer to high rate of recidivism of sexual offenders, Greenberg²⁰, analysing the efficiency of treatment options established for paedophiles, find that over 89% of examinees included by the research had only one victim. Somewhat lower results are obtained by Smallbone and Wortley²¹, who at the sample of 182 offenders convicted of sexual offences against children, find that 48.8% of examinees admitted to have had only one victim. Such indicators can then be reinterpreted within the context of limited situational options and opportunities to commit a crime.

Analysing a wide scope of scientific works which deal with modus operandi of sexual offenders, it is noted that a significant segment of these criminal offenders fantasize about or plan to commit a crime long before the real actualization. Thus there are works in the literature which refer to the existence of specific strategies for direct approach to a child, as well as strategies that provide for the offender to be left alone with an unsupervised child.²²

However, it is worth mentioning that many clinical and forensic oriented authors find that before committing a specific criminal offence the offenders found themselves in a seemingly favourable situations on several occasions, but they did not use it. Additionally, the evaluation of favourability first refers to isolation, i.e. the absence of supervision of a child. However, when analysing the situational context, we must take into account a somewhat wider perspective. Thus, the research based on auto-reports of offenders suggests that in addition to direct situational framework the commitment depends on the constellation of a larger number of factors which include also the characteristics of a child, direct urging hyperarousal of the offender, as well as the existence of other initiating factors. It is therefore clear that the situational framework does not represent a causal factor per se, but only in synergy with personality characteristics.²³

---

20 D. Greenberg, Evaluation of The Western Australian Sex Offender Treatment Unit (1987-1999): A Quantitative Analysis. *Sort*, 50(100), 500-515, 2002.

21 S. W. Smallbone, & R. K. Wortley, Child sexual abuse: Offender characteristics and modus operandi (Vol. 193). Australian Institute of Criminology. 2001.

22 B., Leclerc, J., Proulx, & E Beauregard, Examining the modus operandi of sexual offenders against children and its practical implications. *Aggression and violent behavior*, 14(1), 5-12, 2009.

23 R., Wortley, & S. Smallbone, Situational prevention of child sexual abuse. *Crime prevention studies* (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2006.

Although it is rather difficult to limit the sexual offences against children to a corresponding territorial setting, the importance of environmental framework becomes more than obvious by reviewing phenomenological indicators. Namely, following the research of Petković and Pavlović²⁴, which based on the study of 199 cases of violence against children in Serbia, it can be noted that practically all recorded cases are committed by familiar persons, while predominant offenders are the father, the step father or the mother. These findings which suggest the consistency of high prevalence of inter-familial violence are clearly confirmed by many other studies as well, and they bear clearly strong situational and opportunistic implications.^{25,26}

The significance of situational setting is noticeable also in the context of sexual violence committed by women. In the presentation of typology of women abusers those who particularly stand out are heterosexual caregivers, as the category which particularly exploits the advantages of exclusive relationship with children without supervision.

Similar observations are noted by the research of Sullivan and Beech, who conducted research at the sample of 27 priests, 10 teachers and 4 social workers convicted for the said crimes.²⁷ Namely, the mentioned study which focused on long-term planning of crime, presented the results according to which 57% of examinees stated that they chose their profession or line of work exclusively or partially because of the possibility to have easier access to potential victims.

Summing up the above said, the presented segment of phenomenological features clearly indicates the significance of micro-environmental organization as a variable which finds equal significance in the etiology of sexual violence as well as the very psychical structure of the offender. Various indicators thus undoubtedly suggest that violence in the majority of cases happens only after the situational conditions have been fulfilled, regardless of the intensity of sexual urges.

However, it must bear in mind that besides the consciousness of the environmental context of this kind of crimes, creating the effective situational prevention represents rather a complex challenge. This results first of all from the fact that a considerable portion of abusers are the members of close or wider family, who by their position and function should play the role of supervisors. However, as stated by Simon and Zgoba various research suggest that over

---

24 N. Petković, & Z. Pavlović, *Zlostavljanje i zanemarivanje dece u Srbiji*. Novi Sad: In press, 2016.

25 Mažibrada, I. Seksualno zlostavljanje dece i adolescenata. u: Srna, J.(ur.), *Od grupe do tima*, Beograd: Centar za brak i porodicu, 2002.

26 Burger,., & K. Reiter, *Seksualno zlostavljanje dece i mladeži*. Stuttgart, Berlin, 1993.

27 J., Sullivan &, A. Beech, A comparative study of demographic data relating to intra-and extra-familial child sexual abusers and professional perpetrators. *Journal of Sexual Aggression*, 10(1), 39-50, 2004.

40% of offenders are the acquaintances outside family, which leaves quite a wide manoeuvring space to apply the principles of situational prevention to a considerable portion of potential abuse cases.²⁸

2. Principles of Situational Prevention

Application of the principles of situational prevention of sexual violence against children has so far been limited in practice. This is why it is difficult to find reliable evaluation studies which tested the effectiveness of this type of intervention. Additionally, some strategies, particularly those suggested by Cornish and Clarke and Wortley seem difficult to apply in relation to the full phenomenological framework of child sexual abuse.^{29, 30} However, considering the available range of various interventions of this type, phenomenological comprehension of this model has been expanded considerably by the synergetic application of various mechanisms of situational prevention.

Analysing the available literature the said framework of prevention includes four vital principles: increased efforts, increased risks and control of antecedent stimuli. The increased sense of shame and guilt, in other words minorization of the space for rationalization and justification, can be added to these, as a particularly important framework regarding sexual violence. All presented elements, although limited in content, represent a part of a unique strategy and in practice they often imply certain overlapping within practical interventions.³¹

The first segment which implies increased efforts refers to the application of those preventive procedures that would make the commitment of the offence more difficult. This refers both to predatory offenders as well as opportunistic abusers, and within the context of inhibiting or complete determent.

Applicable strategies which may be included in this framework are heterogeneous in content, and they include various segments ranging from legislative to direct security procedures. Thus, for instance, in the USA the laws such as Megan's Law anticipate notifying the members of local community

---

28 L. M., Simon, & K Zgoba,. Sex crimes against children: Legislation, prevention and investigation.In Wortley,R. & Smallbone, S. (Eds.) Situational prevention of child sexual abuse. Crime Prevention Studies, 19, Monsey, NY: Criminal Justice Press.65-101, 2006.

29 Cornish, D. B., & Clarke, R. V. Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention.In Smith, M & Cornish, D. (Eds.) Theory for practice in situational crime prevention. Crime prevention studies, 16, 41-96. 2003.

30 R. A Wortley, classification of techniques for controlling situational precipitators of crime. Security Journal, 14(4), 63-82. 2001.

31 M. Kovačević-Lepojević, & V Žunić-Pavlović,. Teorijski i praktični aspekti situacione prevencije. U Žunić-Pavlović, V. & Kovačević-Lepojević, M. (Ur.), Prevencija i tretman poremećaja ponašanja. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. 91-109, 2010.

of the presence of a convicted sexual offender in their neighbourhood and their identification. Further, the law anticipates limiting territorial distance of residence of the offenders convicted of this type of crime to the places where children usually gather. This refers to schools, kindergartens or other similar institutions, and this provides for spatial distance and reduction of contacts with potential victims.³²

Similar strategies include also the application of special measures of control of access to schools or childcare centres in terms of identification and registration of visitors. Finally, considering the existence of convicted sexual offenders' data bases in the countries such as the USA, the preventive strategies include mandatory actions by the employers to the employees and volunteers in terms of security background check for all professions related to children. The mentioned strategy can be supplemented by classic forms of situational prevention which include further application of physical barriers, locks and other obstacles which would prevent physical access to children or observing them.^{33,34}

Although the goal of child preventive programs is to empower capacities of assertiveness and readiness of a child to say no to the abuser or to report violence and although they represent a separate part of the efforts to suppress and prevent this type of crimes, they are presented in the literature as integral segment of situational prevention. However, summary review of the conclusions of many authors regarding this segment gives the impression that they are inconclusive. This primarily refers to the perception of negative effects on children who participate in the preventive curricula, various effectiveness of the learned behaviours of children, the capacity to retain content, disproportion of capacities of children and abusers, the possibility of transfer of knowledge, and unjustified transfer of protective responsibility to the child itself.³⁵

In addition to the activities that are aimed to increase efforts required to overcome resistance of a child, a vital part of situational prevention includes the so called controlling tools. The given segment primarily refers to the restriction of availability of pornography and child pornography as elements which are brought into correlation with contact forms of sexual abuse of the children³⁶. Preventive actions to that effect include legislative and practical limitations of availability of prohibited materials, and include criminal prosecution of

32 A. J., Petrosino, & C. Petrosino, The public safety potential of Megan's Law in Massachusetts: An assessment from a sample of criminal sexual psychopaths. *Crime & Delinquency*, 45(1), 140-158, 1999.

33 Ibidem p. 99

34 P. D., Kernsmith, S. W., Craun, & Foster, J. Public attitudes toward sexual offenders and sex offender registration. *Journal of child sexual abuse*, 18(3), 290-301, 2009.

35 Wortley, R., & Smallbone, S. (2006). Situational prevention of child sexual abuse. *Crime prevention studies* (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press.

36 Z., Pavlović, N. Petković, & J. Matijašević, Dečja pornografija. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 11(2), 45-61, 2014.

individuals who produce, possess and distribute child pornography, then the control of servers and the contents of sites as well as the removal of the said sources from the Internet.

Similar framework of control tools includes legally provided measures in the USA by which the individuals convicted of these crimes are prohibited to have computers during or after parole, and they are required to meet specific requirements of identification when accessing the Internet and social networks. Namely, accepting the cyber space as a part of reality in which a large number of predators resort to grooming, i.e. finding and recruiting of victims, the application of the said measures can be comprehended within the context of situational prevention.³⁷

The second segment of efforts seems to be the most potent in the preventive context. This refers to the increased risk of detection of an offender, i.e. discovering the offence committed. Namely, guided by the assumptions of the routine activity theory and the theory of rational choice the lack of adequate supervision, i.e. the increase of level of supervision can act as attracting or deterring factor in terms of criminal decision making.^{38,39}

The stated level of supervision can imply various manifesting forms, such as prolonged care, formal supervision, removal of physical barriers and enabling natural monitoring and observation, application of contemporary technical supervision devices, as well as training of security managers at the locations noted as the locations of special risks.

By reviewing the phenomenological indicators, the violence by a person known to a child is statistically the most frequent. To that effect the parents, although they bear a considerable risk of child victimization, represent the greatest preventive potential. Situational prevention to that effect means integrating efforts of preventive programs directed at parents in terms of parent or caretaker training to recognize risky situations and the first signs of victimization. Contemporary preventive programs, in addition to referring to danger strangers, integrate also educational contents which raise consciousness of the violence inside primary family.⁴⁰

---

37 Z. Pavlović, & N. Petković, Prevencija seksualnih delikata na štetu maloletnih lica u novom krivičnom zakonodavstvu. U ur (Kron, L. & Jugović, A.) Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. 385-403, 2013.

38 D. B., Cornish, & R. V. Clarke, Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. In Smith, M & Cornish, D. (Eds.) Theory for practice in situational crime prevention. Crime prevention studies, 16, 41-96, 2003.

39 Miró, F. (2014). Routine Activity Theory. The Encyclopedia of Theoretical Criminology. New York: Springer

40 N. Petković, & Z., Pavlović, Zlostavljanje i zanemarivanje dece u Srbiji. Novi Sad: In press, 2016.

The second level of preventive efforts refers to the strategies of formal supervision, which again provide for the development of corresponding protocols of supervising the relationship of the employees or volunteers with children. This most frequently refers to organization of work which forbids the employees to be left alone in a room with a child but requests a minimum of two persons, regardless of whether they are teachers, caretakers or they are in some other profession.

The examples from the national criminal law practice suggest there are other needs to implement preventive strategies of the stated level. Thus, for instance, there are cases recorded of abuse of the pupils in schools which were made in locked classrooms. The accessibility to children and preventing physical control and supervision led to consequential architectural modifications, to redesigning of classrooms which have constant possibility of direct visual surveillance.

Similar deterring mechanisms can be provided by video surveillance. In that way the increased risk of discovering and permanent video storage of the relationship with and treatment accorded to a child considerably narrows the space for prohibited physical contact. The application of corresponding contemporary technologies can thus be publicly marked, as a warning, or can be hidden, which in certain cases provides for vital evidence of child maltreatment.

Following the results of research by Smallbone and Wortley, the review of locations where abusers find their victims supports the requirements of architectural reorganization of other locations besides schools. The mentioned research thus suggests that the access to a victim in 13.2% cases is made in public toilets, 11.8% in shopping malls, 10.5% at swimming pools, 10.5% in parks, and 10.5% in churches.⁴¹ Clearly, this implies specific requirements of lighting, video surveillance, positioning at crowded places, avoiding hidden entrances and rooms, but also the training of security officers. Therefore, a segment of the curriculum of security training of persons working in shopping mall security may, for instance include also the analysis of modus operandi of sexual offenders so that they could recognize suspicious and risky behaviour.

Finally, this segment of situational prevention will include the mechanisms of formal control, which imply the actions of competent bodies such as police or public prosecutor's office. This may refer to monitoring of movements and behaviour of persons who were imposed certain legally prescribed measures of electronic surveillance, which again provides for constant monitoring of high risk individuals and consequently deterrence of offenders.⁴² The same framework of

---

⁴¹ R. Wortley, A classification of techniques for controlling situational precipitators of crime. *Security Journal*, 14(4), 63-82, 2001.

⁴² N. Mrvić-Petrović, Effectiveness of electronic monitoring applied as integral part of alternative criminal sanctions or measures. *Nauka, bezbednost, policija*, 20(2), 97-105, 2015.

formal control includes earlier mentioned monitoring of the Internet activities in terms of identifying IP address and visited web sites, control of transactions and access to incriminated web pages, or finding the persons who abuse materials which are the result of sexual exploitation of children.⁴³

Control of antecedent stressors or initiating factors represents the next segment of preventive strategy. The efforts contained in the given context are included by both general activities in terms of mental health maintenance and the specific procedures regarding prevention of relapse.^{44,45}

Analysing the available literature in both Europe and worldwide, the projects are carried out intended for individuals who recognize inadaptability and danger of their own sexual urges. The program “Stop it now” is certainly a particularly representative example in this context, which provides for the existence of anonymous phone line to which pro-paedophile oriented persons can ask for help.⁴⁶

Namely, the presented program, as well as other program options within the context of situational prevention of reduction of stressors, includes learning and recognizing all those situations which may be sexually provocative and motivating the persons to avoid them. For example, maintaining child's hygiene and bathing it can be seen as potentially provoking situations, which sexually distorted individuals should certainly avoid. Similar example is presented by Finkelhor, who suggests that sexual violence among siblings more often happens if they share a room.⁴⁷ Finally, observed in a wider situational framework, Smallbone et al. suggest that there is the risk related to isolated communities and the effects of social isolation. Namely, observed at the level of mesosystem, and within the context of ecological systems theory, rural communities that have joint sleeping quarters without availability of social services and other forms of supervision may bear elevated level of risk for the appearance of sexual abuse of children.⁴⁸

The last principle included in the concept of situational prevention refers to earlier mentioned reduction of rationalizations and justifications, which

---

43 B. H., Schell, M. V., Martin, P. C., Hung, & L. Rueda, Cyber child pornography: A review paper of the social and legal issues and remedies—and a proposed technological solution. *Aggression and violent behavior*, 12(1), 45-63, 2007.

44 R. K., Hanson, & M. T. Bussiere, Predicting relapse: a meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of consulting and clinical psychology*, 66(2), 348-356, 1998.

45 W. L Marshall,, Y. M., Fernandez, S. M Hudson,, & T Ward. (Eds.), *Sourcebook of treatment programs for sexual offenders*. Springer Science & Business Media, 2013.

46 Z Pavlović,. Seksualna zloupotreba dece – kriminološki i krivičnopravni aspekti. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, 2013.

47 D. Finkelhor,. Four preconditions-a model. *Child sexual abuse: New theory and research*, 53-68, 1984.

48 S. W., Smallbone, R. K., Wortley, & K Lancefield,. *Sexual offending by Aboriginal men in Queensland*. Brisbane: Queensland Department of Corrective Services, 1999.

integrates a wide scope of activities included by various preventive actions. Most often this refers to prescribing rather clear legal rules, as well as the rules of behaviour within a certain setting. Public promotion of these rules and introducing them to children, parents and other individuals who are important within the given setting reduces the possibility of excuses such as "I haven't done anything which is not done by other people". Also, by implementing educational programs and providing various printed, video, and TV contents that show the consequences of sexual abuse provides for creation of specific culture of space which neutralizes the excuses which present the given form of violence as education, a child's wish or ultimately the behaviour which does not bear the consequences.

Special framework of strategy of this context refers to the development of specific culture in childcare institutions, whether for the children of general population or particularly the children with special needs. Namely Wortley and Smallbone note the appearance of dehumanization of children, where in totalitarian institutions the employed professionals may revert to violence with rationalization that the victims want or deserve such treatment, that "they are all the same", or that the children do not understand the nature of sexual behaviour and therefore do not suffer any damage. The reduction of such attitudes may be provided by public and clear presentation of rules of behaviour, making the responsibilities precise, creating the space to report victimization, establishing of appropriate supervisory bodies and personalization of children, i.e. potential victims.⁴⁹

Looking back further at the contributions within the context of principles of situational prevention, it is worth mentioning the efforts directed at the reduction of level of expected prize. Namely, following the work by Lamtcik and Glaser the said concept can be understood both in the context of primary and secondary and particularly tertiary prevention.⁵⁰ In other words, it can further be understood as a specific form of imaginative aversion therapy where the motivated offenders are pointed to the personal consequences of committing a crime.⁵¹ Program contents which refer to certainty of criminal prosecution, bad living conditions in prison, consequential social stigma, isolation, present some of the elements contained in the programs of relapse prevention which incorporate the principles of the stated situational framework.

49 R., Wortley, & S. Smallbone, Situational prevention of child sexual abuse. Crime prevention studies (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2006.

50 F. Lambrick, & W. Glaser, Situational Prevention and Child Sex Offenders with an Intellectual Disability. In Wortley, R. & Smallbone, S.(Eds.) Situational Prevention of Child Sexual Abuse, Crime prevention studies (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press.197-223, 2006.

51 Z.Pavlović, Seksualna zloupotreba dece – kriminološki i krivičnopravni aspekti. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe., 2013.

3. Typology of Offenders and Risk Factors

The problem of conceiving a comprehensive practical model of situational prevention has been determined primarily by heterogeneity of approach of sexually violent individuals, i.e. varieties of modus operandi.⁵² This is observed in relation to the presented typology of offenders by Cornish and Clarke, who differentiate among three types of abusers.⁵³

Namely, the first category in the typology of the previously mentioned authors includes stereotypical predatory abusers. These are most often the persons who commit sexual violence over a long period of time with multiple victims. Wortley and Smallbone suggest that in the given group a quarter of individuals are the persons who can be identified as persistent sexual offenders, while a considerable share includes the individuals who have prior convictions for non-sexual crimes.⁵⁴ Regarding the selection of victims, this type of offenders most frequently chooses particularly vulnerable children with minimum risk of discovering and consequential legal prosecution.

The second type of offenders are the so called opportunists, i.e. the abusers guided by the same motivation as predatory type, but under higher intensity of social and personal inhibitions. Only under the influence of situational factors the stated constrictions can ease, which leads to sexual approach to children. Wortley and Smallbone mention that approximately a half of the given group is criminally convicted for the first time for a sexual offence committed against a child. Furthermore, regarding the frequency of violence, this group is of considerably lower frequency, while the selection of the victim is made in the context of direct convenience of the access.⁵⁵

In comparison with the first type that is prone to accessing the children of the earliest ages and outside family, the opportunist type more often chooses older female children within the family. Thus while for the predatory type the sexual violence against children has the character of exclusivity and permanence, for the opportunists it would be appropriate to say that they commit violence because they can. Sexual urge to this effect is not of exclusive paedophile type.

---

52 K. L., Kaufman, Hilliker, D. R., & E. L. Daleiden, Subgroup differences in the modus operandi of adolescent sexual offenders. *Child Maltreatment*, 1(1), 17-24, 1996.

53D. B., Cornish, & R. V. Clarke, Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. In Smith, M & Cornish, D. (Eds.) Theory for practice in situational crime prevention. *Crime prevention studies*, 16, 41-96, 2003.

54 R., Wortley, & S. Smallbone, (2006). *Situational prevention of child sexual abuse*. *Crime prevention studies* (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2006.

55 Ibidem,p. 124

The third type in the classification of Cornish and Clarke is represented by provoked or situational offenders, and as a group characterized by reactive committing of a crime in relation to a specific set of situational, wider social and inter-psychic variables.⁵⁶ Actually, these are generally non-criminal individuals, a considerable portion of whom have not had prior conflicts with the law. Regarding the selection of victims, they usually choose older female children, while regarding frequency they are limited to one child. The nature of sexual urge of situational offenders does not show a pattern of paedophile fixation. In other words, the commitment of a crime does not imply previous planning and instinctive focus, but is the result of decompensation and break down of regulatory mechanisms due to synergic action of various stressors.

Going back to the concept of situational prevention, the environmental variables will have various effects on the mentioned types of offenders. The environmental factors will then represent a challenge for predatory type of offenders, who manipulated the environment with motivation and with behaviour directed at a specific goal. The opportunist type will find the environmental characteristics attractive, i.e. they will evaluate risks and possible benefits, and will commit a crime exploiting the existing environmental setting. Finally, the reactive type will find the environmental characteristics as precipitating factors, which act in either initiating or compensating manner.

Accepting the mentioned variety of approach in committing sexual offences, the conceiving of effective situational prevention must include the analysis of wide ecological framework. Thus when we talk about socio-economic structure, special attention should be paid of routine activities and activities included by a lifestyle.

Kaufman et al. underline the risks related to the fact if a child walks to and from the school, if a child uses public transport, or if it takes part in free unsupervised activities after school. Namely, the risk of victimization to this effect is possible to reduce through organization which ensures that children walk from home to school in a group or a shared responsibility of the parents who would on a regular basis supervise children during this path. Also, in order to avoid unsupervised activities of children, conceiving and organizing post-school activities will also have considerable protective potential. The said activities are particularly important if the insight into the register of convicted sexual offenders shows that they live in the territory which is adjacent to the area where children move and gather.⁵⁷

56 D. B., Cornish, & R. V. Clarke, Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. In Smith, M & Cornish, D. (Eds.) Theory for practice in situational crime prevention. Crime prevention studies, 16, 41-96, 2003.

57 K. Kaufman, & M. Mosher, An empirically based situational prevention model for child sexual abuse. In. Wortley, R. & Smallbone, S.(Eds.) Situational Prevention of Child Sexual

Furthermore, as risk factors there appear family structure, weakly defined family rules, frequent household visitations by acquaintances, limited possibilities of supervision by adults, the requirements in terms of time the parents spend at work, noticeable need to hire caretaker or other individuals to watch a child, the lack of connections in the local community, as well as limited possibilities of supervision by neighbours.

Namely, looking back at some of the mentioned elements, the situational prevention will imply formulation of clear rules of child's behaviour when the parents are not at home. This will refer to limitation of contacts and freedom of access of other adults to a child when the parents are not at home, as well as limitations in terms of freedom to leave home. The prohibition to unlock the door or limiting the space to play which is not outside home are some of the most important examples of this context.

Guided by the examples from practice, which refer to violence against children committed by teachers, educators or trainers, what can be added to this framework of analysis is the participation in various youth and children organizations, as well as the existence of the activities which include several-day trips and absence from home.⁵⁸ Also, as a risk factor there may appear the supervision and taking care of the child by an elder sibling.

The repertoire of measures that can be realized within the given framework includes primarily the implementation of adequate screening by the organizations who hire professionals, in order to limit the access of prior convicts to children. Also, it is necessary to realize the appropriate contents of education that would empower child's capacities, but also make precise the responsibility, roles and consequences of various behaviours.

The second segment of analysis will cover the features of physical environment. Various types of dwelling, the presence of members of wider family in a household and the lack of privacy at home particularly stand out. The same level of analysis will include the lack of clearly enclosed space intended for children playing, migration frequency of the area and the accessibility of persons outside the local community, or the areas characterised by high crime rate and unorganized activities of children after school in the street. Finally, following the elaboration of preventive models of Clarke, the presence of abandoned buildings in a certain area related to children may appear as environmental factor.⁵⁹ Clearly the absence of supervision and isolation offered by such locations may be favourable factors for commitment of sexually violent behaviour, especially of predatory type.

Abuse, Crime prevention studies (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press.101-145. 2006.
58 Boyle, P. (1994). Scout's honor: Sexual abuse in America's most trusted institution. NY: Prima Pub.

59 R. V. Clarke, Situational crime prevention. Crime and Justice, 19(1), 91–150, 1995.

It is in this sense actually that the activities otherwise directed at strengthening the general security of the local community would also have influence on the prevention of sexual violence. Identification of risky locations, organization of security patrols consisting of the members of the local community, video surveillance and enclosing of public spaces, referring the children farther from the secluded isolated places will also make strong preventive potential.

The opportunity of situation for committing a crime will include naturally a complex interaction with a number of risk factors at the level of both child and the family.⁶⁰ This refers primarily to the children with a single parent, the children from dysfunctional and disorganized families and socially isolated children. Also, a risk factor may be cognitive disability, child neglecting, particularly of the children from unwanted pregnancies.

Specific situational setting can be mediated by many other factors. In literature the facilitating variables include the availability of weapons, pornography or violence (in family). Wortley and Smallbone, in addition to the previously mentioned, also note the availability of alcohol as a particularly powerful risk factor.⁶¹ Namely, the said authors, analysing the sexual violence in Aborigine communities, find that in over 80% cases the child victimization was accompanied by alcohol intoxication of the offenders. Situational concept of prevention to that effect provides for limitation of availability of alcohol, rehab programs, even establishing the communities in which alcohol is forbidden.

Finally, observing in macro-ecological level, the situational prevention would include other factors such as effectiveness of social control mechanisms, existence and quality of supervision of convicted sexual offenders, available programs intended for both convicted and non-delinquent parents, socio-economic development, presence of corruption in social and police services, anomic quality of a society and similar.

Conclusion

The concept of situational prevention of sexual abuse of children has clear theoretical confirmation. However, in numerous segments this model actually represents only another perspective of interpreting the factors that have been established for decades in the field of prevention of this kind of violence. It is

---

60 D., Finkelhor, G., Hotaling, I., Lewis, & , C. Smith1990. Sexual abuse in a national survey of adult men and women: Prevalence, characteristics, and risk factors. *Child abuse & neglect*, 14(1), 19-28, 1990.

61 R., Wortley, & S. Smallbone, (Situational prevention of child sexual abuse. Crime prevention studies (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press. 2006.

therefore justified to ask a question if the situational prevention really brings something new in this field of science.

Summing up the previously elaborated segments, there is an impression that although the subject concept does not reveal any special novelties within the context of sexual violence, it really contributes to the comprehensiveness and rounding up of preventive efforts. Thus, the circle of activities which include program contents directed at children, parents and offenders finally gets a perspective which excludes all those environmental variables which precipitate or facilitate victimization.

Naturally, it must bear in mind that the model of situational prevention carries certain burden as well. Namely, organizing the said type of activities can often grow into paranoia of a kind. If every involvement in the activities of children's organization, every field trip or contact with a neighbour is seen as potentially dangerous, there is a question of disturbance of a healthy developmental process. Prevention of sexual abuse of children to that effect bears a particularly heavy burden of balancing between the stated paranoid level of perception and regular vigilance of parents and sensitivity to possible signs and risks of violence. Only by establishing a given level of balance it is possible to achieve preventive, protective, but also developmental goals directed at children.

References

1. Bolen, R. M. (2003). Child sexual abuse: Prevention or promotion?. *Social Work*, 48(2), 174-185.
2. Boney-McCoy, S., & Finkelhor, D. (1995). Prior victimization: A risk factor for child sexual abuse and for PTSD-related symptomatology among sexually abused youth. *Child abuse & neglect*, 19(12), 1401-1421.
3. Boyle, P. (1994). *Scout's honor: Sexual abuse in America's most trusted institution*. NY: Prima Pub..
4. Burger, E., & Reiter, K. (1993). Seksualno zlostavljanje dece i mladeži. *Stuttgart, Berlin*.
5. Clarke, R. V. (1995). Situational crime prevention. *Crime and Justice*, 19(1), 91–150.
6. Cornish, D. B., & Clarke, R. V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. In Smith, M & Cornish, D. (Eds.) *Theory for practice in situational crime prevention*. *Crime prevention studies*, 16, 41-96.
7. Cornish, D. B., & Clarke, R. V. (Eds.). (2014). *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending*. London: Transaction Publishers.

8. Finkelhor, D. (1984). Four preconditions-a model. *Child sexual abuse: New theory and research*, 53-68.
9. Finkelhor, D., Hotaling, G., Lewis, I., & Smith, C. (1990). Sexual abuse in a national survey of adult men and women: Prevalence, characteristics, and risk factors. *Child abuse & neglect*, 14(1), 19-28.
10. Greenberg, D. (2002). Evaluation of The Western Australian Sex Offender Treatment Unit (1987-1999): A Quantitative Analysis. *Sort*, 50(100), 500-515.
11. Hanson, R. K., & Bussiere, M. T. (1998). Predicting relapse: a meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of consulting and clinical psychology*, 66(2), 348.
12. Intebi, I. (2003). Child sexual abuse: Risk factors. *Child Abuse Research in South Africa*, 4(1), 8-11.
13. Kaufman, K. L., Hilliker, D. R., & Daleiden, E. L. (1996). Subgroup differences in the modus operandi of adolescent sexual offenders. *Child Maltreatment*, 1(1), 17-24.
14. Kaufman, K. & Mosher, M. (2006). An empirically based situational prevention model for child sexual abuse. In. Wortley, R. & Smallbone, S.(Eds.) Situational Prevention of Child Sexual Abuse, *Crime prevention studies* (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press.101-145.
15. Kernsmith, P. D., Craun, S. W., & Foster, J. (2009). Public attitudes toward sexual offenders and sex offender registration. *Journal of child sexual abuse*, 18(3), 290-301.
16. Kovačević-Lepojević, M. & Žunić-Pavlović, V. (2010). Teorijski i praktični aspekti situacione prevencije. U Žunić-Pavlović, V. & Kovačević-Lepojević, M. (Ur.), Prevencija i tretman poremećaja ponašanja. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. 91-109.
17. Lambrick, F., & Glaser, W. (2006). Situational Prevention and Child Sex Offenders with an Intellectual Disability. In Wortley, R. & Smallbone, S.(Eds.) Situational Prevention of Child Sexual Abuse, *Crime prevention studies* (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press.197-223.
18. Leclerc, B., Proulx, J., & Beauregard, E. (2009). Examining the modus operandi of sexual offenders against children and its practical implications. *Aggression and violent behavior*, 14(1), 5-12.
19. Lung, F. W., & Huang, S. F. (2004). Psychosocial characteristics of criminals committing incest and other sex offenses: a survey in a Taiwanese prison. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 48(5), 554-560.
20. Marshall, W. L., Fernandez, Y. M., Hudson, S. M., & Ward, T. (Eds.). (2013). *Sourcebook of treatment programs for sexual offenders*. Springer Science & Business Media.

21. Mažibrada, I. (2002). Seksualno zlostavljanje dece i adolescenata. u: *Srna, J.(ur.), Od grupe do tima, Beograd: Centar za brak i porodicu.*
22. Milić, N. (2014). The crime scene in theoretical reflections on crime. *Nauka, bezbednost, policija*, (1), 141-159.
23. Miró, F. (2014). Routine Activity Theory. *The Encyclopedia of Theoretical Criminology*. New York: Springer
24. Mrvić-Petrović, N. (2015). Effectiveness of electronic monitoring applied as integral part of alternative criminal sanctions or measures. *Nauka, bezbednost, policija*, 20(2), 97-105.
25. Neidigh, L., & Krop, H. (1992). Cognitive distortions among child sexual offenders. *Journal of Sex Education and Therapy*, 18(3), 208-215.
26. Pavlović, Z. & Petković, N. (2013). Prevencija seksualnih delikata na štetu maloletnih lica u novom krivičnom zakonodavstvu. U ur (Kron, L. & Jugović, A.)*Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. 385-403
27. Pavlović, Z. (2013). Seksualna zloupotreba dece – kriminološki i krivičnopravni aspekti. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe.
28. Pavlović, Z., Petković, N. & Matijašević, J. (2014). Dečja pornografija. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 11(2), 45-61
29. Petković, N. & Pavlović, Z. (2016). *Zlostavljanje i zanemarivanje dece u Srbiji*. Novi Sad: In press
30. Petković, N., & Đorđević, M. (2011). Prevention of sexual abuse of children. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 10(1), 121-138.
31. Petković, N., Dimitrijević, J. & Đorđević, M. (2011). Seksualna zloupotreba dece: teorijski modeli eksplanacije. *Socijalna misao* 1, 9-25
32. Petrosino, A. J., & Petrosino, C. (1999). The public safety potential of Megan's Law in Massachusetts: An assessment from a sample of criminal sexual psychopaths. *Crime & Delinquency*, 45(1), 140-158.
33. Schell, B. H., Martin, M. V., Hung, P. C., & Rueda, L. (2007). Cyber child pornography: A review paper of the social and legal issues and remedies—and a proposed technological solution. *Aggression and violent behavior*, 12(1), 45-63.
34. Simon, L. M., & Zgoba, K. (2006). Sex crimes against children: Legislation, prevention and investigation.In Wortley,R. & Smallbone, S. (Eds.) Situational prevention of child sexual abuse. *Crime Prevention Studies*, 19, Monsey, NY: Criminal Justice Press.65-101.
35. Smallbone, S. W., Wortley, R. K., & Lancefield, K. (1999). Sexual offending by Aboriginal men in Queensland. *Brisbane: Queensland Department of Corrective Services*.

36. Smallbone, S. W., & Wortley, R. K. (2001). Child sexual abuse: Offender characteristics and modus operandi (Vol. 193). Australian Institute of Criminology.
37. Sullivan, J., & Beech, A. (2004). A comparative study of demographic data relating to intra-and extra-familial child sexual abusers and professional perpetrators. *Journal of Sexual Aggression*, 10(1), 39-50.
38. Tunnell, K. (2002). The impulsiveness and routinization of decision-making. In A.R. Piquero and S.G. Tibbetts (eds.), *Rational choice and criminal behavior: Recent research and future challenges*. NY: Routledge.
39. Williams, F. P., & McShane, M. D. (2004). *Criminological theory*. NY: Prentice Hall.
40. Wortley, R., & Smallbone, S. (2006). *Situational prevention of child sexual abuse*. *Crime prevention studies* (Vol. 19). Monsey, NY: Criminal Justice Press.
41. Wortley, R. (2001). A classification of techniques for controlling situational precipitators of crime. *Security Journal*, 14(4), 63-82.

SITUACIONA PREVENCIJA SEKSUALNE ZLOUPOTREBE DECE

Zoran Pavlović⁶²

Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Pravni fakultet

Joris Bijvoets⁶³

Justitia Digitalis, Middenbeemster

Sažetak: Situaciona prevencija seksualne zloupotrebe dece predstavlja realitvno novi pristup u sprečavanju ove vrste viktimizacije najmlađih. Sumiranjem etioloških saznanja koja se tiču opšteg kriminaliteta i poznavanja rizika faktora seksualne viktimizacije formiran je sveobuhvatni pristup koji podrazumeva envajarmentalnu manipulaciju i jačanje protektivnih činilaca u predmetnom kontekstu. Prihvatajući značaj situacione prevencije u radu će biti predstavljene implikacije pojedinih fenomenoloških pokazatelja, analiza principa situacione prevencije, te pregled tipologije seksualnih delinkvenata i rizičnih faktora razvoja seksualne viktimizacije.

Ključne reči: zloupotreba dece, situaciona prevencija, faktori rizika, tipologija.

---

62 Zoran Pavlović, vanredni profesor i šef krivičnopravne katedre, zoran.pav@hotmail.com

63 Joris Bijvoets, privatni istražitelj, CEO Justitia Digitalis, Holandija.

Pregledni rad

MERA BEZBEDNOSTI „ZABRANA
PRISUSTVOVANJA ODREĐENIM SPORTSKIM
PRIREDBAMA“ U PRAKSI POLICIJE I PRAVOSUĐA¹

Saša Marković²

MUP Republike Srbije, Policijska uprava Valjevo

Sažetak: *Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije iz 2009. godine, prvi put, u sistemu krivičnih sankcija uvedena je mera bezbednosti „zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama“.³ Ratio legis zakonodavca je bio efikasna i intenzivna borba protiv nasilja na sportskim takmičenjima. U ovom radu prikazaćemo, na primerima iz prakse, na koji način se primenjuje ova mera bezbednosti, i koji su pozitivni, odnosno negativni efekti ovakvog zakonskog regulisanja mera usmerenih na suzbijanje nasilja na sportskim priredbama u Republici Srbiji. Takođe, izvršićemo analizu sudskih presuda, donetih na teritoriji Kolubarskog upravnog okruga od trenutka stupanja na snagu ovog člana zakona do danas, kojima su izrečene mere bezbednosti „zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama“. Analiziraćemo i načine (ne)izvršenja pojedinih sudskih odluka, zbog mnogobrojnih objektivnih i subjektivnih razloga. Kroz rad ćemo se posebno osvrnuti na postupanje policije, koja je zadužena za praćenje izvršenje mera bezbednosti, odnosno obaveštavanje suda o sprovođenju donetih presuda, kao i na reakciju suda na obaveštenja da se njihove pravnosnažne odluke ne sprovode. Na*

¹ Rad je rezultat istraživanja na projektu: „Kriminalitet u Srbiji i instrumenti državne reakcije“, koji finansira i realizuje Kriminalističko-poličijska akademija u Beogradu, ciklus naučnih istraživanja 2015–2019. godine.

² sasamarkovic975@gmail.com

³ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2009.

kraju ćemo odgovoriti na postavljeno pitanje i zaključiti da li je suzbijanje nasilja na sportskim priredbama efikasno u našem pravnom sistemu.

Ključne reči: sportska priredba, nasilje, navijači, policija, krivično delo, prekršaj, mera bezbednosti.

Uvodna razmatranja

Zakonom o ministarstvima⁴ i Zakonom o policiji⁵, poslovi sprečavanja i suzbijanja nasilja na sportskim priredbama nisu eksplicitno predviđeni kao posebna vrsta unutrašnjih (policijskih) poslova. Uprkos tome, nadležnost (i odgovornost) policije za obavljanje tih, u poslednje vreme veoma aktuelnih, poslova nije sporna i implicitno proizilazi iz brojnih zakonskih odredaba,

⁴ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 44/2014, 14/2015 i 54/2015. Ovaj Zakon navodi nadležnosti MUP-a: „Ministarstvo unutrašnjih poslova obavlja poslove državne uprave koji se odnose na: zaštitu života, lične i imovinske bezbednosti građana; sprečavanje i otkrivanje krivičnih dela i pronalaženje i hvatanje učinilaca krivičnih dela i njihovo privodenje nadležnim organima; održavanje javnog reda i mira; pružanje pomoći u slučaju opasnosti; skloništa; obezbeđivanje zborova i drugih okupljanja građana; obezbeđivanje određenih ličnosti i objekata, uključujući i strana diplomatska i konzularna predstavnistva na teritoriji Republike Srbije; bezbednost, regulisanje i kontrolu saobraćaja na putevima; bezbednost državne granice i kontrolu prelaska granice i kretanja i boravka u graničnom pojasu; boravak stranaca; promet i prevoz oružja, municije, eksplozivnih i određenih drugih opasnih materija; ispitivanje ručnog vatrenog oružja, naprava i municije; stvaranje uslova za pristup i realizaciju projekata iz delokruga tog ministarstva koji se finansiraju iz sredstava pretpriступnih fondova Evropske unije, donacija i drugih oblika razvojne pomoći; zaštitu od požara; državljanstvo; jedinstveni matični broj građana; elektronsko vodenje podataka o ličnosti; prebivalište i boravište građana; lične karte; putne isprave; međunarodnu pomoć i druge oblike međunarodne saradnje u oblasti unutrašnjih poslova, uključujući i readmisiju; ilegalne migracije; azil; obučavanje kadrova; upravno rešavanje u drugostepenom postupku po osnovu propisa o izbeglicama, kao i druge poslove određene zakonom.“

⁵ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 101/2005, 63/2009 – odluka US, 92/2011 i 64/2015). Član 10 ovog zakona propisuje policijske poslove: „Policijski poslovi, u smislu ovog zakona, jesu: 1) bezbednosna zaštita života, prava, sloboda i ličnog integriteta lica, kao i podrška vladavini prava; 2) bezbednosna zaštita imovine; 3) sprečavanje, otkrivanje i rasvetljavanje krivičnih dela, prekršaja i drugih delikata (u daljem tekstu: krivična dela i prekršaji), drugi vidovi borbe protiv kriminala i otklanjanje njegovih organizovanih i drugih oblika; 4) otkrivanje i hvatanje izvršilaca krivičnih dela i prekršaja i drugih lica za kojima se traga i njihovo privodenje nadležnim organima; 5) održavanje javnog reda, pružanje pomoći u slučaju opasnosti i pružanje druge bezbednosne pomoći onima kojima je neophodna; 6) regulisanje, kontrola, pružanje pomoći i nadzor u saobraćaju na putevima; 7) obezbeđivanje određenih javnih skupova, ličnosti, organa, objekata i prostora; 8) zaštita državne granice; 9) izvršavanje zadataka utvrđenih propisima o strancima; 10) izvršavanje drugih zadataka utvrđenih zakonom i podzakonskim aktom donetim na osnovu ovlašćenja iz zakona.“

prema kojima sportske prirede pripadaju posebnoj vrsti javnih skupova (okupljanja građana).⁶

U drugoj polovini osamdesetih godina prošlog veka, početkom raspada SFRJ, u svim bivšim republikama, kao i u svim većim gradovima u Srbiji, dolazi do formiranja navijačkih grupa u „ultras“ maniru. Iako su ekstremne navijačke grupe postojale i mnogo ranije, tada se proširio arsenal sredstava za međusobne obraćune navijača protivničkih ekipa. Uz standardne motke i kamenice, koriste se flaše, noževi i druga opasna sredstva, zaključno sa vatrenim oružjem.⁷

Prva među konvencijama Saveta Evrope (SE) koja je doneta u oblasti kaznenog prava, a da se odnosi na sport, bila je *Evropska konvencija o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama*. Ta konvencija usvojena je 19. avgusta 1985. godine u Strazburu i predstavljala je reakciju evropskih država na tragediju koja se dogodila na belgijskom stadionu „Hejsel“ 29. maja 1985. godine. Donošenju same konvencije prethodilo je nekoliko značajnih tekstova i dokumenata SE, a posebno, najvažniji, preporuka Parlamentarne skupštine SE iz 1983. godine. U ovoj preporuci, prevencija nasilja u sportu smeštena je u širi okvir obrazovnih i kulturnih mera s ciljem da se smanji nasilje u društvu. Nakon ove preporuke, usledila je 1984. *Preporuka Saveta ministara o smanjenju nasilja na sportskim priredbama* koja postavlja osnovne principe koji su primjenjeni u izradi pomenute konvencije. Osnovni cilj Konvencije bio je da sve države članice SE i druge države potpisnice, preduzmu odgovarajuće mere i u svoja zakonodavstva, u skladu sa svojim ustavnim ovlašćenjima, ugrade odredbe koje bi mogle sprečiti protivpravna ponašanja na sportskim priredbama.

Konvencija se odnosi na tri glavne oblasti: prevenciju, saradnju i sudske mere. Preventivne mere obuhvataju saradnju policije i sportskih klubova u pripremnoj fazi međunarodnih mečeva, organizovanje konsultacija zainteresovanih strana najkasnije dve nedelje pre zakazane utakmice, mere fizičkog razdvajanja navijača različitih timova, kontrolu pristupa stadionu i zabranu alkohola i potencijalno opasnih stvari. U Konvenciji se naglašava potreba za osiguranjem izgleda i fizičke strukture stadiona u cilju obezbeđenja sigurnosti posetioca stadiona, predviđa se izgradnja barijera ili ograda i pružanje mogućnosti za delovanje snaga reda. U oblasti saradnje predviđa se da, pre međunarodnih utakmica, bezbednosne strukture uspostave kontakte u cilju identifikovanja i sprečavanja potencijalnih opasnosti i smanjenja mogućih rizika. Što se tiče sudske mera, predviđena je saradnja između pravosudnih organa, tj. uvid u evidencije suda o licima procesuiranim zbog nasilja.

---

6 O. Stevanović, *Modeli organizacione strukture policije za sprečavanje i suzbijanje nasilja na sportskim priredbama*, Bezbednost br 1, 2012, str. 128.

7 B. Otašević, Urbano okruženje i nasilje u sportu, *Bezbednost*, br. 3, 2010, str. 272.

1. Nasilje na sportskim priredbama u našem kaznenom zakonodavstvu

Pre donošenja posebnih propisa koji regulišu materiju bezbednosti na sportskim priredbama u Srbiji se primenjivao *Zakon o javnom redu i miru (ZOJRM)*⁸ i *Zakon o okupljanju građana*⁹ koji nisu mogli adekvatno da odgovore na sve veći broj incidenata sa elementima nasilja na sportskim priredbama. Naime, mehanizam prekršajno-pravne zaštite od nasilja na sportskim priredbama ostvariva se isključivo kroz odredbe ZOJRM. Prekršaji iz oblasti javnog reda i mira mogu se učiniti samo na javnom mestu i kod većine njih kao učinioci se pojavljuju fizička lica.¹⁰ Posledica prekršaja iz ove grupe jeste remećenje javnog reda i mira, ugrožavanje mira i spokojstva građana, a kod nekih prekršaja i ugrožavanje života, telesnog integriteta, zdravlja, jednom rečju – ugrožavanje bezbednosti građana, ugrožavanje javnog morala, interesa zaštite maloletnika i drugo.

Bivša Jugoslavija, čija je članica bila i Srbija, ratifikovala je Evropsku konvenciju o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama posebno na fudbalskim utakmicama 1990. godine, i to donošenjem *Zakona o ratifikaciji evropske konvencije o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama*.¹¹

Na osnovama ratifikovane Evropske konvencije, donet je 2003. godine *Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama* (ZSNNPSP), koji je zbog neefikasnosti u primeni više puta menjan i dopunjavan (2005, 2007, 2009. i 2013. godine). To je ujedno bio prvi zakon te vrste u Srbiji kojim se ova materija reguliše na jednom mestu. U njemu su usvojena neka rešenja koja su predložena u Konvenciji i drugim dokumentima koja je donela Evropska zajednica.

ZSNNPSP je najvažniji unutrašnji pravni izvor za sprečavanje nasilja i nedoličnog ponašanja gledalaca na sportskim manifestacijama u Republici Srbiji. Sa stanovišta pravne tehnike relativno je kratak, jasan i jezgrovit zakonski tekst. Glavna zamerka odnosi se na pretencioznost zakonodavca koji je pokušao da *de iure* normira svaku faktičku situaciju na terenu, što je naravno „nemoguća misija“ u ovoj veoma fluidnoj materiji. Verujemo da će novelirani tekst izdržati probu vremena, uz prihvatanje prakse razvijenih zemalja i ekstenzivna funkcionalna tumačenja s ciljem popunjavanja pravnih praznina i zaštite interesa zajednice.¹²

8 *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 5/92, br. 53/93, br. 67/93, br. 48/94, br. 101/2005.

9 *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 51/92, 53/93, 67/93 i 48/94.

10 O. Okiljević, *Normativna tehnika i metodologija stvaranja pravnih normi*, Prosveta, Beograd, 2011, str. 73.

11 *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 9/1990.

12 Ž. Nikač, *Koncept policije u zajednici i početna iskustva u Republici Srbiji*, Kriminalističko-policiska akademija, Beograd, 2012, str. 155.

Poslednjih godina država ulaže ogromne napore da suzbije nasilje na sportskim priredbama. Iz tog razloga donet je niz zakonskih i podzakonskih propisa koji regulišu ovu materiju, pri čemu je najvažniji već pomenuti ZSNNPSP. U jedan od najvažnijih sistemskih zakona, u *Krivični zakonik¹³*, *izmenama i dopunama iz 2009. godine, iz razloga celishodnosti, odredbom člana 344a uneto je krivično delo „nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi“*; koje je ranije imalo svoje mesto u *Zakonu o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama*. *Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika* iz decembra 2009. godine¹⁴ noveliran je naziv krivičnog dela u „nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu“ (član 5 *Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika*).

2. Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu u Krivičnom zakoniku RS

*Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika¹⁵ (ZID KZ) iz septembra 2009. godine prestao je da važi član 20 ZSNNPSP kojim je bilo inkriminisano krivično delo „nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi“. U članu 189 KZ, u prelaznim i završnim odredbama, u tački 3 predviđeno je da danom stupanja na snagu Zakonika prestaje da važi član 20 ZSNNPSP. U sistematizaciji Posebnog dela KZ krivično delo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi“ nalazi svoje mesto u odredbi člana 344a. Sve ostale odredbe ZSNNPSP su ostale na snazi. Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz decembra 2009. godine¹⁶ član 344a je značajno izmenjen, i to tako što je kriminalna zona proširena jer se krivično delo sada odnosi na sve javne skupove, a ne samo sportske priredbe. Prema nekim autorima ova izmena bila je sasvim opravdana, jer su ovakva ponašanja, iako se sada dešavaju na sportskim priredbama, moguća i dešavala su se i na drugim javnim skupovima (mitinzi, koncerti, priredbe), pa bi bilo potpuno nelogično da ista ponašanja na sportskoj priredbi i na nekom drugom javnom skupu, sa istim ili sličnim mogućim posledicama, budu različito tretirana i da povlače različitu vrstu odgovornosti i različito kažnjavanje.¹⁷ Međutim, postavlja se pitanje da li je bilo potrebno posebno naglašavati sportsku priredbu u ovom članu KZ zato što po *Zakonu o okupljanju građana¹⁸ (ZOOG)* i sportska priredba spada u određenu vrstu javnog skupa. Naime, član 2 ZOOG glasi: „Okupljanjem građana, u smislu*

¹³ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

¹⁴ Službeni glasnik RS, br. 111/2009.

¹⁵ Službeni glasnik RS, br. 72/09.

¹⁶ Službeni glasnik RS, br. 111/09.

¹⁷ Đ. Đorđević, *Prekršajno pravo*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2010, str. 35

¹⁸ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 51/92, 53/93, 67/93, i 48/94, *Službeni list SRJ*, br. 21/2001 – odluka Saveznog ustavnog suda i Službeni glasnik Republike Srbije, br 101/2005 – dr. zakon.

ovog zakona, smatra se sazivanje i održavanje zbora ili drugog skupa na za to primerenom prostoru (u daljem tekstu „javni skup“). Prostorom primerenim za javni skup smatra se prostor koji je pristupačan i pogodan za okupljanje lica čiji broj i identitet nisu unapred određeni i na kome okupljanje građana ne dovodi do ometanja javnog saobraćaja, ugrožavanja zdravlja, javnog morala ili bezbednosti ljudi i imovine.“ Stavom 3 istog člana ZOOG propisano je da se „prostorom primerenim za javni skup smatra i prostor na kome se odvija javni saobraćaj prevoznim sredstvima kada je moguće dodatnim merama obezbediti privremenu izmenu režima saobraćaja, kao i zaštitu zdravlja i bezbednosti ljudi i imovine, za šta se obezbeđuju sredstva u skladu sa ovim zakonom“.

Osnovni oblik krivičnog dela koji je propisan u stavu 1 člana 344a KZ čini onaj ko fizički napadne ili se fizički obračunava sa učesnicima sportske priredbe ili javnog skupa, vrši nasilje ili oštećuje imovinu veće vrednosti prilikom dolaska ili odlaska sa sportske priredbe ili javnog skupa, unese u sportski objekat ili baca na sportski teren, među gledaoce ili učesnike javnog skupa predmete, pirotehnička sredstva ili druge eksplozivne, zapaljive ili škodljive supstance koje mogu da izazovu telesne povrede ili ugroze zdravlje učesnika sportske priredbe ili javnog skupa, neovlašćeno uđe na sportski teren ili deo gledališta namenjen protivničkim navijačima i izazove nasilje, oštećuje sportski objekat, njegovu opremu, uređaje i instalacije, svojim ponašanjem ili parolama na sportskoj priredbi ili javnom skupu izaziva nacionalnu, rasnu, versku ili drugu mržnju ili netrpeljivost zasnovanu na nekom diskriminatornom osnovu usled čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima.

Zaštitni objekat krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu nisu život i telo pojedinaca koji prisustvuju sportskoj priredbi, odnosno javnom skupu, već su to sigurnost i bezbednost svih učesnika sportske priredbe od nasilja kojim bi svi učesnici sportske priredbe ili javnog skupa mogli biti izloženi, te se u tom pogledu ovo krivično delo razlikuje od krivičnih dela protiv života i tela.

Radnju izvršenja predstavljaju sledeće delatnosti: 1) fizički napad ili fizički obračun sa učesnicima sportske priredbe ili javnog skupa, 2) vršenje nasilja 3) oštećenje imovine veće vrednosti prilikom dolaska ili odlaska sa sportske priredbe ili javnog skupa, 4) unošenje u sportski objekat i bacanje među gledaocima predmeta, pirotehničkih sredstava ili drugih eksplozivnih, zapaljivih ili škodljivih supstanci koje mogu da izazovu telesne povrede ili ugroze zdravlje učesnika sportske priredbe ili javnog skupa, 5) neovlašćeni ulazak na sportski teren ili deo gledališta namenjen protivničkim navijačima i izazivanje nasilja, 6) oštećenje sportskog objekta, njegove opreme, uređaja i instalacija i 7) određenim ponašanjem ili parolama na sportskoj priredbi ili javnom skupu izazivanje nacionalne, rasne, verske ili druge mržnje ili netrpeljivosti zasnovane na nekom diskriminatorskom osnovu usled čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima.

Izvršilac dela može biti bilo koje lice, što znači i sam učesnik sportske priredbe ili javnog skupa. Relevantni oblik krivice je umišljaj, direktni ili eventualni. Za izvršioca osnovnog oblika krivičnog dela predviđena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina ili novčana kazna.

Članom 344a stavom 2 KZ propisan je prvi teži oblik krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu koji postoji onda kada je delo izvršeno u grupi. Kazna za ovaj teži oblik dela je zatvor od jedne do osam godina. Kvalifikatorna okolnost jeste delovanje u grupi i takva okolnost mora biti obuhvaćena umišljajem izvršioca. Grupa znači najmanje tri lica koja su povezana radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela koja ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu (član 112 stav 22 KZ RS).

U stavu 3 ovog člana propisan je drugi teži oblik krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu. To je situacija kada pojedinac izvrši to krivično delo u svojstvu kolovođe grupe koja izvrši krivično delo nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu. Za kolovođu grupe (lice koje predvodi grupu u akcijama) propisana je kazna od tri do dvanaest godina zatvora. Za utvrđivanje krivice za taj oblik krivičnog dela, potrebno je da izvršilac tog krivičnog dela u vreme izvršenja dela ima svest da jeste kolovođa grupe i da želi da se ponaša kao kolovoda. Neophodno je da ta okolnost bude obuhvaćena umišljajem učinioca (kvalifikatorna okolnost).

Član 344a stav 4 KZ takođe propisuje teži oblik krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu koji postoji ako je izvršenje osnovnog oblika krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu dovelo do nereda u kome je neko lice teško telesno povređeno ili je oštećena imovina većeg obima. Za takve slučajeve izvršenja krivičnog dela propisano je da će se izvršilac kazniti zatvorom od dve godine do deset godina. Teška telesna povreda može biti nanesena, kako licu prema kome se vrši nasilje na sportskoj priredbi, tako i nekom drugom licu koje može biti učesnik sportske priredbe, ali i slučajni prolaznik. U odnosu na nanošenje teške telesne povrede, za utvrđivanje krivice izvršioca potrebno je da postoji nehat. Kada je u pitanju oštećenje imovine većeg obima za postojanje krivice izvršioca potrebno je da u trenutku izvršenja dela postoji nehat izvršioca u odnosu na oštećenje imovine većeg obima do koga je došlo usled nasilja na sportskoj priredbi.

Stav 5 ovog člana KZ propisuje poseban oblik krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu, koji postoji ako službeno ili odgovorno lice pri organizovanju sportske priredbe ili javnog skupa propusti da preduzme odgovarajuće mere obezbeđenja kako bi se onemogućio ili sprečio nered, pa usled toga budu ugroženi životi i tela većeg broja ljudi ili imovina veće vrednosti. Za taj, poseban oblik krivičnog dela zakonom je

propisano da će se izvršilac kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom. Izmenama Krivičnog zakona Republike Srbije iz 2002. godine u srpski pravni sistem je članom 230a bilo propisano krivično delo „nesprečavanje nereda na sportskom takmičenju ili drugom javnom skupu“. Taj član je izostavljen prilikom donošenja Krivičnog zakonika 2005. godine. Zakonodavac je, međutim, u skladu sa potrebom države da na što efikasniji način reaguje i odgovori na suzbijanje nasilja na sportskim priredbama, 2007. godine u *Zakon o izmenama i dopunama ZSNPSP*, uneo odredbu po kojoj postoji odgovornost službenog ili odgovornog lica koje pri organizovanju sportske priredbe ne preduzme mere obezbeđenja kako bi se onemogućio ili sprečio nered, izmenom inkriminacije „nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi“ (član 20 stav 5). U obrazloženju predloga zakona kao razlog za dodavanje stava 5 u članu 20 navedeno je da se „odgovornost službenih ili odgovornih lica predlaže s obzirom na to da se u praksi pokazalo da njihovi propusti mogu biti u direktnoj uzročno – posledičnoj vezi sa narušavanjem javnog reda i mira i ugrožavanjem bezbednosti ljudi i imovine“. Izmenama KZ iz septembra 2009. godine krivično delo iz člana 20 stav 5 ZSNPSP prebačeno je u član 344a, a izmenama KZ iz decembra 2009. godine, kao što smo već rekli, radnja izvršenja se odnosi pored sportske priredbe i na javni skup.

Radnja izvršenja ovog oblika krivičnog dela sastoji se u nepreduzimanju mera obezbeđenja na sportskoj priredbi, odnosno javnom skupu, koje treba da onemoguće ili spreče nerede na toj sportskoj priredbi ili javnom skupu. Radnja nepreduzimanja mera obezbeđenja na sportskoj priredbi (javnom skupu), vrši se ponašanjem koje predstavlja nepridržavanje zakona, tj. neizvršavanje obaveza koje su u vezi sa preduzimanjem mera obezbeđenja na sportskoj priredbi propisanih ZSNPSP, ili drugim propisom ili opštim aktom sportskih organizacija koje su organizatori sportske priredbe. Pre svega, to mogu biti različiti oblici nečinjenja, kada službeno ili odgovorno lice uopšte ne preduzima odgovarajuće mera obezbeđenja koje bi moralo da preduzme u skladu sa propisima. Takve mere propisane su na primer u članovima 8–17 ZSNPSP. Takođe, članom 5 ZOOG propisano je da je sazivač odgovoran za održavanje reda na javnom skupu. Ovde je reč o blanketnom biću krivičnog dela za čije upotpunjavanje sadržine je potrebno konsultovati propise zakonskog i podzakonskog karaktera koji određuju organe, uslove, postupak i mera koje se moraju preduzeti s ciljem obezbeđenja javnog reda i mira pri održavanju sportskih priredbi, odnosno javnog skupa.

Posledica krivičnog dela se sastoji u konkretnoj opasnosti za život ili telo većeg broja ljudi ili imovinu većeg obima. Reč je o konkretnom ugrožavanju. Ugrožavanje će se smatrati konkretnim onda kada, prema opštem iskustvu, može sa verovatnoćom svakog trenutka da nastupi povreda zaštićenog dobra. Usled preduzete radnje izvršenja treba da nastupi, stvarna, bliska opasnost da

dode do povrede zaštićenih dobara. Delo se može izvršiti kako sa umišljajem, tako i iz nehata.

3. Mera bezbednosti, odnosno zaštitna mera „zabrana prisustovanja određenim sportskim priredbama“ i ovlašćenja policije na suzbijanju nasilja na sportskim priredbama

Pored otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela i prekršaja iz ove oblasti, policiji je dat još niz ovlašćenja i nadležnosti preventivnog i represivnog karaktera koje *Zakon o policiji* nije propisao. Propisano je da Ministarstvo unutrašnjih poslova prilikom održavanja sportskih priredbi povećanog rizika može da naloži preduzimanje svih potrebnih mera za sprečavanje nasilja i nedoličnog ponašanja gledalaca, a naročito da: naloži grupama navijača kretanje određenim pravcem prilikom dolaska, odnosno odlaska iz sportskog objekta; naloži organizatoru sportske priredbe otklanjanje uočenih nedostataka sportskog objekta ili propusta u organizaciji posebno ako se radi o uočenim nedostacima u toku sportske priredbe, a koji u značajnoj meri mogu ugroziti bezbednost učesnika sportske priredbe; spreči dolazak u mesto odigravanja sportske priredbe ili zabrani ulazak na sportsku priredbu, odnosno udalji sa sportskog objekta lice iz čijeg se ponašanja može zaključiti da je sklono nasilničkom i nedoličnom ponašanju.

Kada je reč o ulozi policije u sprečavanju i suzbijanju nasilja na sportskim priredbama, ona se može posmatrati u kontekstu ambivalentnog i delikatnog zadatka policije da, u skladu sa zakonom, poštuje i pruža zaštitu, ali i ograničava prava ljudi na slobodu okupljanja.¹⁹ Uspješno ostvarivanje takve uloge policije u demokratskom društvu podrazumeva nekoliko važnih pretpostavki. Pre svega, neophodno je da policijski rukovodioci dobro poznaju i razumeju suštinu prava na okupljanje, projektni karakter sportskih priredbi i sopstvenu ulogu i odgovornost u vezi sa tom vrstom javnog okupljanja građana. Od njih se, takođe, očekuje da budu adekvatno osposobljeni i pripremljeni za zakonito i legitimno, efektivno i efikasno postupanje prilikom obezbeđenja te vrste javnih skupova.²⁰ U praksi se javlja čitav niz problema u radu policije prilikom obezbeđenja sportskih priredbi kako na strateškom, tako i na operativnom nivou. Problemi se javljaju kako unutar države, tako i u oblasti međunarodne policijske saradnje.²¹

19 D. Milidragović; N. Milić, Neposredna opasnost po život kao poseban uslov za upotrebu vatretnog oružja, *Bezbednost*, god. (53), br. 2, 2011, str. 198.

20 O. Stevanović, Modeli organizacione strukture policije za sprečavanje i suzbijanje nasilja na sportskim priredbama, *Bezbednost*, god. (54), br. 1, 2012, str. 128.

21 O. Simonović, Istraživanje stavova pripadnika kriminalističke policije MUP-a Republike Srbije o strateškom pristupu suzbijanja kriminala, *Bezbednost*, god. (53), br. 1, 2011, str. 9.

Po saznanju za izvršenje prekršaja iz oblasti zakona za čije sproveđenje je policija nadležna, policijski službenik prikuplja dokaze za uspešno vođenje prekršajnog postupka (npr. prilikom kontrole saobraćaja pravi video-zapis i meri brzinu kretanja vozila, fotografije nepropisno parkirano vozilo, kod narušavanja javnog reda obavlja informativne razgovore sa svedocima prekršaja, privremeno oduzima predmete prekršaja i slično). Zatim, sastavlja prekršajnu prijavu i prosleđuje je rukovodiocu organizacione jedinice, koji sastavlja zahtev za pokretanje prekršajnog postupka. Zahtev i priloge (prekršajnu prijavu, službene beleške o obavljenim informativnim razgovorima ili ličnim zapažanjima koje se odnose na prekršaj, potvrde o privremeno oduzetim predmetima prekršaja, video-snimci ili fotografije kojima se dokazuje prekršaj i slično) prosleđuje mesno nadležnom prekršajnom sudu. Uz zahtev se prekršajnom суду prilaže i izvod iz evidencije prekršajne kažnjavanosti izvršioca prekršaja, jer osuđivanost može predstavljati otežavajuću okolnost.²²

Kao ishod sudskega postupaka pored predviđenih kazni, sudovi mogu izreći i zaštitne mere, odnosno mere bezbednosti, a policija je ta koja je zadužena za praćenje izvršenja tih sudskega odluka. To je nova nadležnost policije koja nije postojala u ranijem periodu.

Sud može učinioču krivičnog dela izreći meru bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama, kada je to neophodno radi zaštite opšte bezbednosti.²³

Zaštitnu meru sa istim nazivom može doneti i sudija prekršajnog suda.²⁴

Mera bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama prvi put je uvedena u naše pravo Zakonom o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama kao zaštitna mera za prekršaje iz ovog zakona, a da nije bila predviđena Zakonom o prekršajima. Ova nedoslednost ispravljena je tek Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o prekršajima iz 2009. godine²⁵ i Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama takođe iz 2009. godine. Tim zakonima ova zaštitna mera prebačena je iz pomenutog posebnog zakona u Zakon o prekršajima. Istovremeno sa uvođenjem ove zaštitne mere u Zakon o prekršajima, Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz decembra 2009. godine uvedena je mera bezbednosti pod istim nazivom (i sa gotovo istom sadržinom, ali različitim trajanjem).

Mere bezbednosti kao posebna vrsta krivičnih sankcija, čija je svrha otklanjanje stanja i uslova koji mogu uticati da učinilac ubuduće vrši krivična

22 S. Marković, Problemi sa kojima se sreće organ unutrašnjih poslova kao stranka u prekršajnom postupku, *Bezbednost*, br. 3, 2012, str. 299–300.

23 *Krivični zakonik*, član 89b.

24 *Zakon o prekršajima*, član 63.

25 *Službeni glasnik RS*, br. 111/09

dela, dopunjene su, dakle, novom merom, a to je zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama.

Ova mera bezbednosti se ne izriče samo ukoliko je učinjeno krivično delo iz člana 344a KZ, već se može izreći i za druga krivična dela učinjena na sportskoj priredi ili javnom skupu ili u vezi s njima ukoliko je to potrebno radi zaštite opšte bezbednosti. Tako je *presuda Višeg suda u Kraljevu* (3K 56/12 od 10. 10. 2012) kojom je okriviljeni oglašen krivim i osuđen na kaznu zatvora od šest meseci i kojom nije bila izrečena ova mera bezbednosti, iako je krivično delo iz člana 121 KZ učinio golman na sportskoj priredi, preinačena *presudom Apelacionog suda u Kragujevcu* (Kž. 1-5753/12 od 25. 12. 2012), pri čemu je Apelacioni sud naveo da je optuženom, koji je oglašen krivim zbog krivičnog dela teške telesne povrede koje je učinio na fudbalskoj utakmici kao golman, dakle kao učesnik sportske prirede, trebalo izreći i meru bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama.²⁶

26 *Bilten Višeg suda u Kraljevu*, br. 3/2012, Intermex, Beograd, Autor sentence: Ivana Ratković, sudijski pomoćnik Višeg suda u Kraljevu. *Iz obrazloženja:* Presudom Višeg suda u Kraljevu optuženi je oglašen krivim zbog krivičnog dela teške telesne povrede iz člana 121 stav 1 Krivičnog zakonika (KZ) i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od šest meseci. U izreci presude je navedeno da je optuženi 25. 3. 2012. godine u mestu Sirča, grad Kraljevo, iako je bio svestan svog dela i hteo njegovo izvršenje u uračunljivom stanju i svestan da je njegovo delo zabranjeno, drugog teško telesno povredio, prilikom odigravanja prvenstvene utakmice Okružne lige Kraljevo između FK „Morava“ iz Sirče i FK „Budućnost“ iz Konareva, kao golman domaće ekipe, u osamdesetom minutu utakmice napustio golmanski prostor, dotrčao do oštećenog, udario ga glavom u predelu glave, i tom prilikom naneo mu telesnu povedu u vidu nagnjećenja mekih tkiva, poglavine u slepoočnom regionu sa desne strane, prelom lobanje sa utisnućem kosti manjim od debljine kosti u slepoočnom regionu sa desne strane i posttraumatski krvni ugrušak između lobanje i parenhima mozga u slepoočnom regionu sa desne strane, što predstavlja tešku telesnu povedu, zbog koje je oštećeni izgubio svest i pao na zemlju. Odlučujući o žalbi javnog tužioca, Apelacioni sud je utvrdio da je optuženom trebalo izreći meru bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama iz čl. 89b KZ kojom je propisano da sud može učinjocu krivičnog dela izreći meru bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama kada je to radi zaštite opšte bezbednosti neophodno, dok je odredbom istog člana, stavom 5, propisano da se zakonom može odrediti kada je izricanje ove mere obavezno, što je zakonodavac i učinio u smislu člana 344 stav 6 KZ. S obzirom na to da je javni tužilac u optužnom aktu predložio izricanje ove mere prema optuženom, a da krivičnim zakonom nije određeno da se ova mera može izreći samo učinjocu krivičnog dela iz člana 344a stav 1 KZ, već se ostavlja mogućnost da se izrekne i učinjocima drugih krivičnih dela ukoliko je to radi zaštite opšte bezbednosti neophodno, a imajući u vidu da je optuženi krivično delo izvršio kao učesnik sportske prirede i golman domaće ekipe prilikom odigravanja fudbalske utakmice, u tom slučaju razlozi opšte bezbednosti zahtevaju da se optuženom izrekne mera bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama. Zbog toga je Apelacioni sud preinačio presudu Višeg suda i optuženom izrekao ovu meru tako što mu je zabranio prisustvovanje svim sportskim utakmicama FK „Morava“ u trajanju od jedne godine koja će se izvršiti na taj način što je optuženi neposredno pre početka vremena održavanja svake utakmice FK „Morava“ dužan da se lično javi službenom licu u područnoj policijskoj upravi odnosno policijskoj stanici na području na kojem se zatekao i da boravi u njihovim prostorijama za vreme održavanja utakmica.

Obe mere izvršavaju se tako što je osuđeni kome je izrečena mera dužan da se neposredno pre početka vremena održavanja određenih sportskih priredbi lično javi službenom licu u područnoj policijskoj upravi, odnosno policijskoj stanici, na području na kojem se učinilac zatekao i da boravi u njihovim prostorijama za vreme održavanja sportske priredbe. Prilikom svakog javljanja lica sa ovakvom merom u službene prostorije MUP-a, službeno lice (najčešće radnik dežurne službe) to evidentira, pri čemu se u svakom trenutku može izvršiti pretraga u jedinstvenom informacionom sistemu MUP-a za sva lica kojima je izrečena zaštitna mera i utvrditi da li se ona poštuje. Ukoliko osuđeno lice ne poštuje izrečenu zaštitnu mjeru, policija dostavlja dopis nadležnom судu radi preduzimanja mera iz sudske nadležnosti. Ovde smo anticipirali niz problema na koje ćemo skrenuti pažnju kada budemo izneli egzaktne podatke iz prakse policije i pravosuđa Kolubarskog upravnog okruga.

Podrobniju analizu o primeni mere bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama po godinama veoma je teško izvršiti zato što Ministarstvo unutrašnjih poslova kao nadležni organ za vršenje nadzora nad sprovodenjem ove mere nema dobro dizajniranu bazu podataka sa kvalitetnim softverom. Republički zavod za statistiku počeo je da vodi evidenciju o izvršenom krivičnom delu nasilja na sportskoj priredbi ili javnom skupu, a delimično i izrečenim merama bezbednosti, ali su podaci obrađeni zaključno sa 2012. godinom.²⁷

Zakon o prekršajima je predviđao u članu 52 da samo određene zaštitne mere sud može izreći pod uslovima propisanim ovim zakonom i kad nisu predviđene propisom kojim je određen prekršaj. U te zaštitne mere ne spada zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama. Naime, u članu 63 je propisano da se propisom kojim se određuje prekršaj može predvideti obavezno izricanje zaštitne mere zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama. ZSNNPSP je predviđao obavezno izricanje ove zaštitne mере, ali ZOJRM za izvršenje prekršaja narušavanja, remećenja ili ugrožavanja javnog reda i mira, koji su dosta česti na javnim skupovima, odnosno sportskim priredbama, nije predviđao mogućnost izricanje ove zaštitne mere.

Zanimljivo je i to da je članom 89b KZ predviđeno da sud određuje trajanje mere, koje ne može biti kraće od jedne niti duže od pet godina, računajući od dana pravnosnažnosti odluke, s tim da se vreme provedeno u zatvoru ne uračunava u vreme trajanja ove mere, a članom 63 Zakona o prekršajima je propisano da se zaštitna mera iz ovog člana može izreći u trajanju od jedne do osam godina. To znači da se zbog učinjenog prekršaja ova mera može izreći na duži period nego zbog učinjenog krivičnog dela, što predstavlja pravni *no sense*.²⁸

---

27 D. Dimovski; I. Ilić, Nasilje u sportu u Republici Srbiji-primer područja Višeg suda u Nišu, NBP: Žurnal za kriminalistiku i pravo, br. 1/2015, str. 124.

28 To samo po sebi predstavlja paradoks, zato što ispada da učinjen prekršaji iz oblasti

U praksi Prekršajnog suda u Valjevu, od uvođenja ove zaštitne mera u prekršajno-pravni sistem, ona nije izricana. Samim tim, valjevska policija nije sprovodila izvršenje ove zaštitne mere.

Uvidom u evidencije PU Valjevo (Policjske ispostave Valjevo, koja je mesno nadležna za podnošenje prekršajnih prijava na teritoriji grada Valjeva) utvrdili smo da je u periodu 2009–2015. godine podneto samo tri zahteva za pokretanje prekršajnog postupka zbog prekršaja iz ZSNNPSP.

Sporost i neefikasnost prekršajnog postupka svakako predstavljaju najveći problem sa kojim se sudovi za prekršaje susreću u praksi. Sudovi za prekršaje su u novom sistemu dobili nove nadležnosti, pretrpani su velikim brojem predmeta (u proseku preko milion godišnje), a pojedini instituti prekršajnog postupka često omogućavaju odugovlačenje postupka. Osim toga, relativno kratki rokovi zastarelosti dovode do toga da značajan broj predmeta zastareva.²⁹ Od navedena tri zahteva, dva su pokrenuta u 2010. godini, od kojih je jedan obustavljen zbog nastupanja apsolutne zastarelosti, jedan se završio izricanjem novčane kazne (koja je pet puta manja od posebnog zakonskog minimuma) a pri tome nije doneta zaštitna mera čije je donošenje bilo obavezno. U daljem delu rada analiziraćemo navedene prekršajne postupke.

Primer br. 1. Sudija Prekršajnog suda u Valjevu doneo je rešenje Prm. br. 8-1556/10 od 18. 5. 2012. godine, kojim je obustavljen prekršajni postupak zbog nastupanja (apsolutne) zastarelosti za vođenje prekršajnog postupka. Okrivljeni (navijač FK „Radnički“ iz Valjeva), inače stariji maloletnik u trenutku izvršenja dela (imao 17 godina i 9 meseci), pokušao je da u maju 2010. godine na tribine stadiona unese pirotehničku napravu (baklju), ali mu je ona od strane policije prilikom pregleda pronađena i privremeno oduzeta. Protiv njega je podneta prekršajna prijava zbog izvršenog prekršaja iz člana 23 stav 1 tačka 5 ZSNNPSP. Uz prekršajnu prijavu, podnositelj zahteva je kao dokaz priložio potvrdu o privremeno oduzetim predmetima i predlog da se saslušaju kao svedoci dva policijska službenika koji su vršili pregled okrivljenog i oduzeli predmet prekršaja. U toku postupka, saslušan je okrivljeni koji je uz prisustvo majke priznao izvršenje prekršaja. Zatim je traženo mišljenje o maloletnom licu od strane Centra za socijalni rad koje je i dostavljeno. Nakon toga, punih 11 meseci postupak je stajao bez preduzetih novih procesnih radnji, a zatim je okrivljeni (u to vreme navršio 19 godina – uveliko postao punoletno lice) bez poziva pristupio u prekršajni sud kod sudećeg sudije i povukao svoju izjavu koju je dao pre više od godinu dana, negirao izvršenje prekršaja i predložio

ZSNNPSP predstavlja veću društvenu opasnost nego bilo koje krivično delo učinjeno na sportskoj priredbi, odnosno javnom skupu, pa se propisuje mogućnost dužeg preventivnog delovanja na učinioca protivpravnog delikta u tom slučaju, i onemogućavanja da isti ponovi prekršaj u dužem vremenskom periodu, nego u slučaju činjenja krivičnog dela.

²⁹ Đ. Đorđević, Novi Zakon o prekršajima i novine u opštem delu prekršajnog prava, NBP: Žurnal za kriminalistiku i pravo, br. 2, 2014, str. 16.

sasušanje novih svedoka – njegovih drugova navijača. Sud je prihvatio da izvrši ta sasušanja, a pri tome nije saslušao policajce koje je predložio podnosič zahteva. U međuvremenu je nastupila apsolutna zastarelost za vođenje prekršajnog postupka i doneto je gore pomenuto rešenje. O ovom sudskom postupku pisanim izveštajem je obavešteno Više javno tužilaštvo u Valjevu, u junu 2012. godine, da bi odlučilo o eventualnom postojanju krivičnog dela (kršenje zakona od strane sudije...), pri čemu se VJT izjasnilo da u radnjama sudije ne postoje elementi krivičnog dela koje se goni po službenoj dužnosti.

Primer br. 2. Sudija Prekršajnog suda u Valjevu doneo je presudu Prm. br. 10-24067/10 od 19. 1. 2011. godine, kojom je okrivljeni navijač zbog pokušaja unošenja alkoholnog pića (limenke piva) na tribine stadiona, koja je pronađena prilikom pregleda od strane policije, kažnjen novčanom kaznom u iznosu od 10.000 dinara zbog izvršenja prekršaja iz člana 23 stav 1 tačka 5 ZSNNPSP. Zaštitna mera nije izrečena iako je ZSNNPSP predvideo obavezno izricanje ove zaštitne mere, a tada važeći Zakon o prekršajima predviđao njenost postojanje.

Po trećem zahtevu za pokretanje prekršajnog postupka, podnetom u 2015. godini, protiv četiri lica, zbog izvršenja prekršaja iz člana 21 stav 1 tačka 6, člana 21 stav 2, i člana 23 stav 1 tačka 3, ZSNNPSP je još u toku, tako da u ovom radu nećemo vršiti njegovu analizu.

4. Sprovodenje izvršenja mere bezbednosti „zabrana prisustovanja određenim sportskim priredbama“ u praksi valjevske policije

Prvi korak za uspešno suprotstavljanje nasilju, pored donošenja adekvatne zakonske regulative, jeste jačanje svesti o potrebi za organizovanom akcijom države, koja mora biti zasnovana na multiagencijskoj saradnji, neophodnoj kako za prevenciju tako i za represiju. Ako prihvatimo princip „da bi problem rešili moramo ga upoznati“, naučna analiza je preduslov za definisanje efikasnih mera sprečavanja i dokazivanja krivičnih dela nasilja. Rezultat prevencije i represije direktno zavisi od rezultata naučne analize.³⁰

U ovom delu rada analiziraćemo krivične prijave, odnosno pravnosnažne presude donete u krivičnim postupcima koje je vodilo valjevsko pravosuđe zbog osnovane sumnje da je učinjeno krivično delo iz člana 344a KZRS, kao i izvršenje mere bezbednosti „zabrana prisustovanja određenim sportskim priredbama“ u praksi valjevske policije.

---

³⁰ Z. Đurđević; S. Vuković; N. Radović, Nasilje uličnih kriminalnih grupa, NBP: Žurnal za kriminalistiku i pravo, br. 1, 2013, Beograd, str. 35.

U sledećoj tabeli brojčano ćemo prikazati sve predmete po kojima su postupali policija, javno tužilaštvo i sud.

344a KZ	Ukupno KP	Osumnjičena lica	Pravnosnažno presuda	Osuđeno uslovnom kaznom	Osuđeno kaznom zatvora	Mera bezbednosti	Oportunitet	Odbačaj	Nov. kazna
2011.	14	22	10	12	-	12	1	9	12
2012.	4	4	2	1	1	2	2	-	2
2013.	10	11	2	3	-	3	7	1	3
2014.	4	4	-	-	-	-	4	-	-
Ukupno	32	41	14	16	1	17	14	10	17

Iz navedene tabele vidimo da je javno tužilaštvo u Valjevu (VJT) od policije dobilo u rad 32 krivične prijave podnete zbog osnova/osnovane³¹ sumnje da je učinjeno krivično delo iz člana 344a KZRS protiv 41 osumnjičenog. Pravnosnažno je presuđeno u 14 predmeta i 16 lica je osuđeno uslovnom osudom a jedno lice kaznom zatvora. Za svih 17 lica je izrečena mera bezbednosti zabrane prisustovanja određenim sportskim priredbama. Takođe, u svim pravnosnažno osuđujućim presudama izrečena je i novčana kazna kao sporedna kazna uz uslovnu osudu, odnosno kaznu zatvora. Zanimljivo je i to što je u gotovo svim presudama novčana kazna izrečena u dnevnim iznosima. Mi u analizi presuda nećemo prikazivati novčane kazne u dnevnim iznosima, već ćemo prikazati ukupno utvrđenu visinu novčanog iznosa, koji je odredio sud.

Protiv 10 lica je odbačena krivična prijava zato što je javno tužilaštvo smatralo da nije učinjeno krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, a protiv 14 lica je odbačena krivična prijava uz primenu oportuniteta.

Analizom dobijenih podataka, takođe utvrđujemo da je od 41 lica koje je policija osumnjičila za izvršenje ovog krivičnog dela, samo jedno lice osuđeno na kaznu zatvora u granicama između posebnog zakonskog minimuma i maksimuma i to na šest meseci, ali i u tom predmetu lice je osuđeno na tzv. kućni zatvor.

Iz navedene analize možemo zaključiti, ako uzmemo u obzir da je čak 16 lica osuđeno na uslovne osude, a protiv 14 lica uz primenu oportuniteta odbačena krivična prijava, da je odnos javnog tužilaštva prema ovom krivičnom delu blag i da kaznena politika suda nije uskladena sa kaznenom politikom zakonodavca.

U svim pravnosnažno osuđujućim presudama za ovo krivično delo izrečena je mera bezbednosti zabrane prisustovanja određenim sportskim priredbama, i to u svim predmetima, u trajanju od jedne godine.

Prema načelu zakonitosti, policija crpi sva svoja ovlašćenja iz zakona. Naravno, to ne znači da je zakon do najsitnijih detalja sve unapred predvideo i

³¹ Do primene trenutno važećeg ZKP (1. 10. 2013) za podnošenje krivične prijave bila je potrebna osnovana sumnja, a danas je potreban samo osnov sumnje.

da policija samo mehanički izvršava tako izraženu zakonsku volju, ali svakako znači da ona mora svako svoje ovlašćenje temeljiti na zakonu. Delatnost policije ne može se do kraja pravno odrediti u smislu da se taj organ pretvori u zakonski bezlični automat. Prevaranje čitave upravne delatnosti u strogo i detaljno pravno vezanu aktivnost ne bi tu delatnost samo teško birokratizovalo, nego bi je i umrtvilo, i to naročito u onim slučajevima gde praktične državne potrebe traže živu i stvaralačku aktivnost policije.³²

Zakon o policiji, ni drugi zakoni odnosno podzakonski akti, nisu regulisali način sprovođenja izvršenja ove mere bezbednosti od strane policije. Tako se može postaviti niz pitanja kao što su da li policija ima obavezu da obaveštava osuđena lica o terminima odigravanja sportskih događaja za koje im je izrečena mera bezbednosti, da li je dužna da obaveštava sud o kršenju mere bezbednosti, da li je potrebno da proverava zbog čega se lice nije javilo u policiju u vreme odigravanja utakmice, treba li da proverava da li postoji mera bezbednosti kada se lice javi u policijsku stanicu da izvrši meru bezbednosti, a sud nije obavestio policiju o postojanju te mere i sl.

Kod diskrecione ocene važno je da policija, koja je ovlašćena za njeno vršenje, može da bira između više mogućnosti. Sa stanovišta pravne norme sve te mogućnosti načelno imaju jednaku vrednost. Najbolja mogućnost ne određuje se unapred za sve slučajeve, nego se policiji koja primenjuje pravnu normu ostavlja da to učini prema potrebama konkretnog slučaja. Kod diskrecione ocene se, dakle, bira između više mogućnosti, i to se čini strogo konkretno i individualno za svaki pojedinačni slučaj. Zbog toga i rešenje po diskrecionoj oceni nema značaj presedana za buduće slične slučajeve. Izbor između više mogućnosti koji je ostavljen službenom licu ne znači da ono može postupati onako kako bi pri tome postupao svaki drugi pojedinac, nego da mora vršiti izbor isključivo na osnovu javnog interesa. Dok pojedinac deluje u svom privatnom interesu, službeno lice uvek deluje u javnom interesu i mora se rukovoditi i svrhom javnog poretku na osnovu koga je dobio određenu nadležnost. I kada nije vezano nekom pravnom normom, službeno lice ostaje vezano opštim pravilima javne službe. Zato se i ističe da se diskreciona ocena mora vršiti kao dužnost. Policija je i na području diskrecione ocene vezana pravilima, ali ne samo zakonitosti nego i celishodnosti. Ona treba da izabere mogućnost koja najviše odgovara potrebama konkretnog slučaja.³³

U dosadašnjoj praksi, od kada je počela primena ovog načina praćenja izvršenja mera bezbednosti suda (2011. godina) zaključno sa avgustom 2015. godine, na teritoriji Policijske uprave Valjevo policija prati izvršenje mere bezbednosti za 18 osuđenih lica: devet igrača, jednog sudiju, šest navijača,

32 D. Vasiljević, diskreciona ovlašćenja policije, NBP: *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 1, Beograd, 2012, str. 26.

33 *Ibid.*, str. 27.

jedno službeno lice (zapisničar) i jednog predsednika kluba. Lica su krivična dela učinila na teritoriji Valjeva (7), Lajkovca (6), Uba (4) i Subotice (1). Ovo krivično delo nije vršeno na teritoriji opština Ljig, Mionica i Osečina. Policija je vršila nadzor izvršenja mera bezbednosti koje su izrečene presudama Višeg suda u Valjevu i (jedna presuda) Višeg suda u Subotici. Proverom kroz evidencije PU Valjevo ustanovili smo da, ako i kada policija dobije od suda obaveštenje i presudu o izrečenoj meri bezbednosti, iako nije u obavezi, ona o njemu obaveštava predmetno lice i upozorava ga na moguće posledice ako ne izvrši obavezu.

Zanimljiva je činjenica da je na teritoriji PU Valjevo za nasilje na sportskim priredbama pravnosnažno kažnjeno više igrača nego navijača, što predstavlja svojevrstan paradoks. Ovo krivično delo je uvedeno u naš pravni sistem prevashodno radi suzbijanja navijačkog nasilja.

Na teritoriji PU Valjevo u 2015. godini evidentirano je 213 ekstremnih navijača, od kojih 102 pripadaju lokalnim navijačkim grupama „Divlja telad“ i „Rajdersi“, a 111 navijača pripada navijačkim grupama FK „Partizan“ i FK „Crvena zvezda“.³⁴

Nakon uvida u sve pravnosnažne presude, utvrdili smo da postoje mnogobrojni problemi, nelogičnosti i poteškoće u postupku izvršenja mera bezbednosti koje ćemo prikazati kroz sledeće primere.

Primer br. 1: U presudi Višeg suda u Valjevu K-49/12 od 31. 8. 2012. godine, dva lica, navijač i igrač FK „Trlić“ iz Trlića, osuđena su na uslovnu osudu, i to šest meseci, odnosno osam meseci zatvora, koju neće izdržati ako u roku od jedne godine od pravnosnažnosti ove presude ne učine novo krivično delo i ako ne prekrše izrečenu meru zabrane prisustovanja fudbalskim utakmicama koje se odigravaju između FK „Trlić“ i FK „Tvrdojevac“, a ova mera bezbednosti je izrečena u trajanju od godinu dana. Takođe, osuđeni su i novčanim kaznama 40.000 odnosno 30.000 dinara.

Ovo krivično delo okrivljeni su učinili u selu Trlić u opštini Ub, 20. 6. 2010. godine, oko 18.45 časova, i to tako što je okrivljeni igrač krivično delo učinio nakon dobijanja „crvenog kartona“ na taj način što se priključio navijačima FK „Trlić“, gde su probili improvizovani kordon redarske službe, utrčali u deo gledališta namenjen protivničkim navijačima, nakon čega je došlo do fizičkog obračuna sa istim, a u tom obračunu drugi okrivljeni – navijač je koristio crep, kao predmet podoban da izazove telesne povrede.

Uvidom u ovaj predmet vidimo da je osuđeni igrač kluba FK „Trlić“ prethodno bio osuđivan, takođe uslovnom osudom (šest meseci zatvora koju neće izdržati ako u roku od jedne godine od pravnosnažnosti ove presude ne učine novo krivično delo), i to presudom Opštinskog suda Ub K. br. 57/07 od

---

34 Podaci PU Valjevo.

14. 9. 2009. godine, koja je postala pravnosnažna 18. 10. 2009. godine, zbog krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi iz člana 20 st 1 Zakona o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama. Iz navedenog možemo zaključiti da je okrivljeni igrač u trenutku izvršenja krivičnog dela već bio osuđen uslovnom osudom za istovrsno krivično delo i da mu ta mera nije bila istekla (novo krivično delo izvršeno 20. 6. 2010), a da mu nije ni opozvana, odnosno ponovo je osuđen uslovnom osudom.

Najzanimljivija činjenica iz ove presude je to što se izrečena mera bezbednosti nije mogla izvršiti. Naime, u trenutku pravnosnažnosti ove presude, ta dva kluba nisu bila više u istom rangu takmičenja, tako da nije ni moglo doći do kršenja mere bezbednosti.

Pitamo se koja je svrha izricanja mera bezbednosti ako se one ne mogu izvršiti, odnosno koja je svrha uslovne osude ako se ona ne opozove izvršenjem novog istovrsnog krivičnog dela, u vreme dok uslovna osuda još traje. Što je najgore, sud i u sledećem slučaju donosi uslovnu osudu, s tim što više nije u pitanju kazna zatvora od šest meseci, već osam meseci, a rok proveravanja ostaje isti??? Postavlja se pitanje svrhe ovakve kaznene politike suda, i to da li je cilj da se suzbiju ovakve i slične pojave (u zakonu predviđene kao krivična dela) ili je ovakva presuda poziv da se slobodno vrše ovakva krivična dela? Naime, ovakve presude ne postižu ni specijalnu ni generalnu prevenciju.

Primer br. 2: U predmetu Višeg suda u Valjevu K-36/11, okrivljeni igrač FK „Gradac“ učinio je krivično delo iz člana 344a KZRS, i to tako što je za vreme odigravanja fudbalske utakmice FK „Iskra“ – FK „Gradac“ napao učesnika navedene sportske priredbe, fizički nasrnuo na glavnog sudiju nakon što je on „odsvirao“ kraj utakmice, i to tako što je, nezadovoljan suđenjem, prišao oštećenom koji se nalazio na sredini fudbalskog terena i posle kraće rasprave ga gurnuo rukom u predelu grudnog koša, nakon čega je pokušao da nastavi da se fizički obračunava sa njim, ali su ga u tome sprecili drugi učesnici ove sportske priredbe. Osuđen je uslovnom osudom na šest meseci zatvora, koju neće izdržati ukoliko u roku od jedne godine od dana pravnosnažnosti presude ne učini novo krivično delo i ukoliko ne prekrši meru zabrane prisustvovanju određenim sportskim priredbama, odnosno svim fudbalskim utakmicama FK „Gradac“ iz Valjeva. Mera bezbednosti mu je izrečena u trajanju od jedne godine. Takođe, izrečena mu je i novčana kazna u iznosu od 15.000 dinara.

Najzanimljivije u sprovođenju ove mere bezbednosti bilo je to što je osuđeni u trenutku pravosnažnosti presude već odavno prestao da bude igrač kluba FK „Gradac“ iz Valjeva, i što je prestao da se aktivno bavi fudbalom. Međutim, policija ga je obavestila o sportskom kalendaru odigravanja fudbalskih utakmica FK „Gradac“ iz Valjeva, i za vreme svake utakmice tog kluba morao je biti pod nadzorom u prostorijama MUP-a. Ova mera bezbednosti je izvršena u potpunosti.

Iz ovog primera možemo videti do kakvog apsurda može dovesti ova mera bezbednosti. Zamislimo samo situaciju, koja nije nemoguća već je sasvim realna, u kojoj se izrekne mera bezbednosti igraču FK „MM“, on promeni fudbalski klub, i nastupa na sportskim utakmicama za FK „SS“, pri čemu samo u vreme igranja međusobnih utakmica FK „MM“ i FK „AA“, za koje mu je i izrečena mera bezbednosti, boravi u prostorijama policije, a čak i u situacijama kada njegov novi klub FK „SS“ nastupa protiv FK „MM“ i FK „AA“ on slobodno može da učestvuje na sportskoj priredbi. Ovaj hipotetički primer nam daje mogućnost da razmislimo o tome koja je svrha mere bezbednosti izrečene igraču sportskog kluba, kada on najčešće nije emotivno vezan za klub, kao navijač, već nastupa profesionalno (za novac), pa lako i menja klub za koji će nastupiti, naročito ako novi klub ponudi bolje uslove ugovora.

Primer br. 3: Presudom Višeg suda u Valjevu K63/11 od 8. 12. 2011. godine, okrivljenim, fudbalskom sudiji i igraču ekipe u malom fudbalu, je učinjenog krivičnog dela iz člana 344a KZRS, koje su izvršili fizičkim obračunom, dana 27. 7. 2011. godine, za vreme fudbalskog turnira u malom fudbalu koji se održavao u Lajkovcu, izrečena zbog uslovna osuda, i to sudiji šest meseci zatvora koju okrivljeni neće izdržati ukoliko u roku od dve godine od dana pravnosnažnosti ove presude ne učini novo krivično delo i ukoliko ne prekrši meru zabrane prisustvovanju određenim sportskim priredbama, odnosno turniru u malom fudbalu koji se održava jednom godišnje u čast gradske slave opštine Lajkovca, a igraču tri meseca zatvora koju okrivljeni neće izdržati ukoliko u roku od jedne godine od dana pravnosnažnosti ove presude ne učini novo krivično delo i ukoliko ne prekrši meru zabrane prisustvovanju određenim sportskim priredbama, odnosno turniru u malom fudbalu koji se održava jednom godišnje u čast gradske slave opštine Lajkovca. Takođe, osuđeni su i na novčane kazne i to 40.000 dinara, odnosno 20.000 dinara, a za oba lica je izrečena i mera bezbednosti u trajanju od jedne godine.

Zanimljivo je to što se navedeni turnir u malom fudbalu održava jednom godišnje, ali u trajanju od tri dana u čast gradske slave opštine Lajkovca. Da bi osuđeni postupili po presudi, morali bi da tokom turnira sve vreme borave u zgradи Policijske uprave, odnosno Policijske stanice. Uvidom u evidenciju PU Valjevo utvrđeno je da je te godine zbog tehničkih problema turnir trajao samo dva dana, a osuđeni sudija je boravio u dva dana po 4 časa i 4.50 časova u prostorijama PS Lajkovac, za vreme održavanja turnira, dok za osuđenog igrača nemamo podatke jer se nije javljaо u Policijsku upravu Valjevo, a mesto prebivališta mu je teritorija grada Beograda. U evidencijama PU Valjevo, ni u informacionom sistemu MUP-a, nema podataka da je isto lice postupilo po meri bezbednosti, odnosno po pravnosnažnoj presudi kojom mu je izrečena ova mera.

Iz prethodnih presuda vidimo da, kad sud izrekne uslovnu osudu, određuje da će se ta uslovna osuda opozvati ako učinilac prekrši zabranu prisustvovanja određenim sportskim priredbama, odnosno ne izvrši dužnost iz stava 2 člana 89b.³⁵ Ovo je jedina mera bezbednosti propisana u našem krivičnom zakonodavstvu gde se predviđa obavezno opozivanje uslovne osude ako učinilac prekrši datu zabranu. Stoga se postavlja i pitanje kako će sud postupati prilikom sproveđenja postupka za opozivanje uslovne osude, s obzirom da odredbama članova 545–551 ZKP nije propisano opozivanje uslovne osude zbog nepoštovanja određenih zabrana, o čemu je reč u konkretnom slučaju. I pored navedenog, smatramo da je, ukoliko dođe do pokretanja postupka za opozivanje uslovne osude, sud ovlašćen da oceni da li je kršenje zabrane posledica objektivnih razloga i da, u tom slučaju, nakon sprovedenog postupka, presudom odbije zahtev za opozivanje uslovne osude.³⁶

Primer br. 4: Presudom Višeg suda u Valjevu K76/11, koja je postala pravnosnažna 11. 7. 2012. godine, okrivljeni navijač FK „Kolubara“ iz Valjeva osuđen je za izvršenje krivičnog dela iz člana 344a KZRS. Izrečena mu je uslovna osuda, i to šest meseci zatvora koju okrivljeni neće izdržati ukoliko u roku od dve godine od dana pravnosnažnosti ove presude ne učini novo krivično delo i ukoliko ne prekrši meru zabrane prisustvovanju određenim sportskim priredbama, odnosno utakmicama FK „Kolubara“ i FK „Mladi radnik“. Mera bezbednosti je izrečena u trajanju od jedne godine. Okrivljeni je kažnen i novčanom kaznom u iznosu od 20.000 dinara. Navedeno lice je, inače, pre izricanja ove presude već bilo osuđivano više puta zbog teških krivičnih dela na višegodišnje kazne zatvora (u zbiru oko 14 godina zatvora). Po dobijanju pravnosnažne presude na izvršenje, policijski službenici PU Valjevo su osuđeno lice obavestili da je u obavezi da se javi u prostorije policije za vreme odigravanja utakmica između navedena dva fudbalska kluba, pri čemu mu je saopšteno i vreme odigravanja utakmica. Osuđeno lice se nije javilo po presudi u službene prostorije MUP-a i o tome je obavešten sud. Pošto sud nije odgovorio na dopise PU Valjevo, obaveštenje je ponovljeno još dva puta (ukupno tri puta), od čega je jednom upućeno i predsedniku suda. Viši sud u Valjevu nije opozvao uslovnu osudu navedenom licu iako se on nije javio u službene prostorije policije za vreme odigravanja utakmica fudbalskih klubova navedenih u presudi, odnosno sud je odlučio da ne ispoštuje svoju presudu. U ovom slučaju se oglušio o obaveštenje policije i nije čak ni pokrenuo postupak za opozivanje uslovne osude.

Primer br. 5: Presudom Višeg suda u Valjevu, K. br. 25/14 od 23. 5. 2014. godine, okrivljeni, inače predsednik jednog FK iz Valjeva, osuđen je zbog izvršenja krivičnog dela iz člana 344a stav 1 KZRS, zato što je dana 17. 11. 2012. godine u Valjevu, nakon završetka jedne fudbalske utakmice svog kluba, koji je igrao

³⁵ Videti: *Krivični zakonik*, član 89b, stav 4.

³⁶ Iz *Biltena Apelacionog suda u Kragujevcu*, br. 1/2014, Intermex, Beograd). Autor teksta: Ljubinko Ćetenović, sudija Apelacionog suda u Kragujevcu.

u okviru Zapadne lige „Drina“, u svojstvu predsednika kluba, prišao ogradi od žice, kojom je ograđen fudbalski teren a gde je s druge strane, bliže ogradi, stajao oštećeni (delegat na fudbalskoj utakmici), i obratio mu se uz psovke i pogrdne reči, a potom i fizički nasrnuo na njega tako što se zaleteo i udario rukom – otvorenom šakom u ogradu u pravcu lica oštećenog, udarivši kroz žicu oštećenog u predelu levog obraza i jagodične kosti, čime mu je naneo laku telesnu povredu u vidu crvenila i bolne osetljivosti u predelu lica.

Iako je ovo lice prethodno već tri puta pravnosnažno osuđivano (dva puta uslovnom osudom, između ostalog i zbog izvršenja KD iz člana 220 stav 2 KZRS „nasilničko ponašanje“, a jednom kaznom zatvora u trajanju od šest meseci zbog izvršenja KD iz člana 230 KZRS „učestvovanje u skupini koja izvrši nasilje“), izrečena mu je uslovna osuda tako što mu je utvrđena kazna zatvora u trajanju od sedam meseci, koju neće izdržati ako u roku od jedne godine od dana pravnosnažnosti ove presude ne učini novo krivično delo i ukoliko ne prekrši meru zabrane prisustvovanju određenim sportskim priredbama, odnosno utakmicama navedena dva fudbalska kluba. Izrečena mu je i novčana kazna u iznosu od 20.000 dinara, a mera bezbednosti u trajanju od jedne godine.

Najzanimljivije je to što je ova presuda, iako pravnosnažna od 23. 5. 2014. godine, dostavljena Policijskoj upravi Valjevo na praćenje izvršenja mere bezbednosti tek 1. 8. 2014. godine. Fudbalska utakmica između dva fudbalska kluba na koje se odnosi mera bezbednosti odigrana je 15. 6. 2014. godine. Policijska uprava Valjevo, u vreme odigravanja ove utakmice nije dobila obaveštenje od suda o izvršenju mere bezbednosti, a osuđeni (predsednik FK) nije se javio u službene prostorije policije. PU Valjevo je o tome obavestila sud, pri čemu je naglašeno da je osuđeno lice moralno znati kada se odigrava fudbalska utakmica između navedenih klubova zato što je i dalje u ulozi predsednika jednog od ta dva FK. Sud nije pokrenuo postupak opoziva uslovne osude, niti je PU Valjevo odgovorila na navedeno obaveštenje. Nakon toga, PU Valjevo je i drugim dopisom obavestila sud o navedenom, kao i o tome da se mera bezbednosti dalje ne može izvršavati zato što se jedan od ta dva kluba fuzionisao (spojio) sa trećim, i promenio u novoj sezoni ligu u kojoj nastupa, tako da se ta dva kluba više ne mogu sastati do okončanja trajanja mere bezbednosti.

Na osnovu analize ova dva predmeta, postavlja se pitanje: da li je zbog neizvršenja mere bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama obavezan postupak opoziva uslovne osude?

I u sledećem primeru iz prakse videćemo da se sud teško odlučuje da usled neizvršenja mera bezbednosti pokrene zakonom predviđen sudski postupak i isto lice osudi kaznom zatvora od 30 dana do tri meseca. Naime, ova mogućnost je predviđena KZRS.

Primer br. 6: Presudom Višeg suda u Valjevu K. br. 87/12 od 22. 3. 2013. godine, igrač fudbalskog kluba je osuđen za učinjeno krivično delo iz člana 344a KZRS, zbog fizičkog napada na sudiju udaranjem pesnicom ruke u predelu glave oštećenog, zbog revolta usled dobijenog crvenog kartona. Isti igrač je osuđen na kaznu tzv. kućnog zatvora u trajanju od šest meseci, na novčanu kaznu u iznosu od 50.000 dinara i izrečena mu je mera bezbednosti u trajanju od jedne godine od dana pravnosnažnosti, s tim što se vreme provedeno u zatvoru ne uračunava u vreme trajanja mere.

Presuda nije dostavljena PU Valjevo na izvršenje. Pošto PU Valjevo vrši sravnjenje svih krivičnih prijava za ovo krivično delo sa odlukama javnog tužioca, odnosno suda – vrši uvid u ishod krivičnog postupka – utvrđeno je da je doneta pravnosnažna presuda. Na zahtev policije, sud nije mogao da dâ policiji obaveštenje o tome da li se i od kada se osuđeno lice nalazi na izdržavanju kazne „kućnog zatvora“ i uputili su PU Valjevo da traži obaveštenje od poverenika za izvršenje alternativnih krivičnih sankcija. Po svom zahtevu, policija je dobila traženo obaveštenje, pri čemu je utvrđeno da osuđeno lice nije ispoštovalo meru bezbednosti, i nije se dva puta javljalo policiji (nije dolazilo u prostorije policijske uprave, odnosno stanice) za vreme odigravanja fudbalskih utakmica koje su obuhvaćene merom bezbednosti koja mu je izrečena. Sud je o tome obavešten pismenim putem, ali nije pokrenuo postupak za izricanje kazne zatvora zbog neizvršenja mere bezbednosti.

Na osnovu ovog primera možemo zaključiti da policija preuzima sve što je u njenoj moći da se donete sudske mere izvrše, ali da ne nalazi adekvatnu saradnju u organima postupka.

U policijskoj praksi ima različitih situacija u izvršenju ove mere bezbednosti koje stvaraju poteškoće u radu. To možemo videti iz sledećih primera.

Primer br. 7: Presudom Višeg suda u Valjevu, K. br. 80/11 od 18. 1. 2012. godine, okrivljenom je izrečena uslovna osuda tako što je utvrđena kazna zatvora u trajanju od šest meseci, koju neće izdržati ako u roku od jedne godine od dana pravnosnažnosti ove presude ne učini novo krivično delo ili ukoliko ne prekrši meru zabrane prisustvovanju određenim sportskim priredbama, odnosno fudbalskoj utakmici između FK „Rubrikeza“ iz Rubrikeze i FK „Zadrugar“ iz Lajkovca. Mera bezbednosti je izrečena u trajanju od jedne godine.

Dana 2. 9. 2012. godine osuđeno lice za krivično delo 344a KZRS donelo i predalo presudu (bez potvrde pravnosnažnosti i izvršnosti) policijskim službenicima u PS Lajkovac, sa zahtevom da se izvrši mera bezbednosti. Presudu je doneo Viši sud u Valjevu. Lice je rođeno u Lazarevcu tako da zbog toga presuda najverovatnije i nije dostavljena PU Valjevo. PU Valjevo nije dobila obaveštenje o potrebi da izvrši meru bezbednosti, a presuda nije bila uneta u informacioni sistem MUP-a. Licu je dozvoljeno da boravi u

prostorijama PS Lajkovac za vreme odigravanja utakmice koja je navedena u presudi, a sledećeg, prvog radnog dana, od suda je traženo da dostavi pravnosnažnu presudu za navedeno lice. U informacioni sistem MUP-a, po dobijanju presude, naknadno je uneta mera bezbednosti za navedeno lice i podatak da se ono 2. 9. 2012. godine, za vreme odigravanja fudbalske utakmice, javilo u PS Lajkovac po navedenoj presudi.

Primer br. 8: Presudom Višeg suda u Subotici, K. br. 39/12 od 19. 11. 2012. godine, okriviljeni, rođen u Valjevu, sa prebivalištem u Loznicu i boravištem u Novom Sadu, inače navijač FK „Partizan“ iz Beograda, osuđen je zbog učinjenog krivičnog dela iz člana 344a KZ na uslovnu osudu tako što je utvrđena kazna zatvora u trajanju od šest meseci, koju neće izdržati ako u roku od dve godine od dana pravnosnažnosti ove presude ne učini novo krivično delo. Istom licu je izrečena i novčana kazna u iznosu od 20.000 dinara i mera bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama i to fudbalskim utakmicama FK „Partizan“ iz Beograda u trajanju od jedne godine. U presudi je naznačeno da će se uslovna osuda opozvati ukoliko osuđeni prekrši meru bezbednosti. Presuda je postala pravnosnažna 11. 3. 2013. godine.

Dana 20. 4. 2013. godine, osuđeno lice se javilo u PU Valjevo sa zahtevom da izvrši meru bezbednosti za taj dan. Pri tome nije imalo dokaz da mu je mera bezbednosti izrečena, a u evidencijama PU Valjevo, kao ni u evidencijama MUP-a, nije bilo obaveštenja suda u Subotici da je mera bezbednosti izrečena. Osuđenom licu je dozvoljeno da za vreme odigravanja utakmice FK „Partizan“ koja je tog dana igrana u Beogradu boravi u prostorijama policije, pri čemu su njegovo javljanje i boravak evidentirani u formi službene beleške. Prvog radnog dana je od suda u Subotici traženo da obavesti PU Valjevo o tome da li postoji presuda za navedeno lice kojom je izrečena mera bezbednosti. Dana 23. 5. 2013. godine VS u Subotici obavestio je pismenim putem PU Valjevo i PS Loznicu o navedenoj presudi i trajanju mere bezbednosti. Pri tome je naglašeno da se presuda odnosi na sve utakmice FK „Partizan“.

U svakom slučaju, ova mera bezbednosti bi se morala odnositi na tačno određene sportske priredbe (vrstu sportske priredbe, mesto održavanja, sportski klub koji je učesnik sportske priredbe, rang takmičenja i sl). Zabrana koja bi se odnosila na širok krug sportskih priredbi (na primer, sve fudbalske utakmice) ne bi imala nikakvog smisla, jer bi se zbog brojnosti ovakvih sportskih priredbi pretvorila u neku vrstu kazne lišenja slobode. Stoga bi ona morala biti uže određena, kao na primer, zabranjuje se učiniocu prisustvo na fudbalskim utakmicama Prve lige koje se igraju u Beogradu ili fudbalskim utakmicama na kojima igra FK „Partizan“. Najlogičnije bi bilo da sam sud u odluci o izricanju mere bezbednosti navede na koje se sportske priredbe zabrana tačno odnosi.³⁷

---

³⁷ Đ. Đorđević, *Zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama*, Kaznena reakcija sudova u Srbiji, Pravni fakultet, Beograd, 2011, str. 160.

Do kakvih problema u sprovođenju ove mere bezbednosti može doći, zbog nepreciznosti u njenom određivanju od strane suda, videćemo na sledećem primeru.

Primer br. 9: Presudom Višeg suda u Valjevu, K. br. 2672014 od 14. 5. 2014. godine, okriviljeni je zbog izvršenja krivičnog dela iz člana 344a KZ osuđen na uslovnu osudu tako što je utvrđena kazna zatvora u trajanju od osam meseci, koju neće izdržati ako u roku od jedne godine od dana pravnosnažnosti ove presude ne učini novo krivično delo ili ukoliko ne prekrši meru zabrane prisustvovanju određenim sportskim priredbama, odnosno ligi i turnirima u malom fudbalu u trajanju od jedne godine od dana pravnosnažnosti presude.

Viši sud je obavestio Policijsku upravu Valjevo o presudi odmah po pravnosnažnosti (23. 5. 2014). Međutim, primećeno je da je izvršenje ovakve mere bezbednosti skoro nemoguće. Ako bi se postupilo po ovako široko definisanoj meri bezbednosti, to bi značilo da osuđeno lice treba da provede dosta veliki broj dana u prostorijama policije zato što ima veliki broj liga u malom fudbalu i ogroman broj turnira u malom fudbalu na teritoriji Srbije (seniorske, juniorske, pionirske kategorije i sl.).

Iz tog razloga PU Valjevo je dopisom tražila od sudske vlasti da precizira presudu na koje se utakmice odnosi presuda. Dopisom suda K. br. 26/2014. godine, od 19. 6. 2014. godine, PU Valjevo je obaveštена da se mera bezbednosti odnosi na sve lige i turnire u malom fudbalu. Novim dopisom PU Valjevo je obavestila sud da je nemoguće sprovesti ovakvu meru bezbednosti i ponovo je traženo od suda da se izjasni da li se mera bezbednosti odnosi samo na ligu i turnire u malom fudbalu koji se održavaju na teritoriji grada Valjeva ili na teritoriji Srbije (sto je nemoguće pratiti i sprovesti). Dopisom VS K. br. 26/2014 od 28. 7. 2014. godine, PU Valjevo je obaveštena da se mera bezbednosti odnosi na sve lige u futsalu u kome se takmiče klubovi iz Valjeva u fudbalskim zonama zapadne Srbije i na turnire u malom fudbalu koji se održavaju u organizaciji FS Srbije na području Valjeva, npr. Novogodišnji turnir Grada Valjeva, i da se odnosi na seniorski uzrast učesnika kada je u pitanju kategorija učesnika.

Shodno navedenim dopisima Višeg suda u Valjevu, Policijska uprava Valjevo je sprovodila nadzor nad izrečenom merom bezbednosti. Pri tome je u periodu od 22. 11. 2014. godine do 30. 3. 2014. godine, zakazana i odigrana liga u futsalu u okviru koje se takmiče klubovi iz Valjeva. Odigrano je 10 kola, od kojih je osuđeno lice boravilo u prostoriji PU Valjevo šest dana u tokom odigravanja utakmica. Za četiri kola dostavio je opravdanje od firme za koju radi gde se navodi da je bio sprečen da izvršava meru bezbednosti u prostorijama policije???. Zanimljivo je to da je okriviljeni počeo da dostavlja „opravdanja“ o sprečenosti tek u 2015. godini i to nakon odigranog „Novogodišnjeg turnira“ u malom fudbalu, za koji mu je takođe izrečena mera bezbednosti, koji se odigravao u Valjevu od 30. 12. 2014. godine do 18. 1. 2015. godine. U tom

periodu turnir se održavao u 13 dana, kada su u određenim vremenskim intervalima odigravane utakmice (najčešće u intervalima od 11–20 časova). Osuđeni je za svih 13 dana dostavio opravdanje, i to od dve firme (jednog javnog opštinskog preduzeća i jednog privatnog preduzeća), da je radio najčešće od 8–20 časova u tim firmama, pa čak i za Novu godinu, 1. 1. 2015, u periodu od 11–20 časova, za Božić, 7. 1. 2015, od 8–20 časova, a za Srpsku novu godinu, 14. 1. 2015. godine u vremenskom intervalu od 8–20 časova. Policijska uprava Valjevo je o sprovođenju mere bezbednosti obavestila sudiju VS, sa predlogom za eventualno pokretanje postupka za opoziv uslovne osude. *Sud je odgovorio PU Valjevo pismenim dopisom da je osuđeno lice dostavilo opravdanja o razlozima neizvršenja mere bezbednosti, tako da uslovna osuda ostaje na snazi???* Ishod sprovođenja ove mere bezbednosti je taj da je osuđeno lice od 23 dana kada je trebao da boravi u prostorijama policije to izvršio u šest slučajeva, bez sudske sankcije, tako da se može postaviti pitanje svršishodnosti ove mere bezbednosti u tom slučaju.

Nakon analize ovog primera možemo postaviti jedno pitanje: da li opravdanje koje preduzeće izda svom radniku ima veću težinu od presude Višeg suda kojom je izrečena mera bezbednosti? Potvrđan odgovor smo dobili.

Zaključak

Iz navedene analize svih predmeta Višeg suda u Valjevu koji su vođeni zbog izvršenja krivičnog dela iz člana 344a KZRS, u periodu 2010–2015. godine, možemo zaključiti, ako uzmemu u obzir da je 16 lica osuđeno na uslovne osude, da je protiv 14 lica uz primenu oportuniteta odbačena krivična prijava i da je samo jedno lice osuđeno kaznom „kućnog“ zatvora, da je kaznena politika suda blaga. Meru bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama izrekao je nadležni sud u svim osuđujućim pravnosnažnim presudama za krivično delo iz člana 344a KZ RS, i to najčešće uz uslovnu osudu i novčanu kaznu.

Sud, međutim, nakon donošenja presude, nije zainteresovan za njeno izvršenje. Iz mnogobrojnih primera vidimo da on često samostalno ne dostavlja presudu policiji koja je nadležna za praćenje sprovođenja mere bezbednosti, već to čini naknadno, po zahtevu policije. Takođe, na obaveštenja policije o neizvršavanju mera bezbednosti, sud ne reaguje, ili ih prečutno opravdava, ne ulazeći u postupak opoziva uslovne osude, odnosno vođenja novog postupka za donošenje kazne zatvora od 30 dana do tri meseca, ukoliko je učinilac krivičnog dela prethodno osuđen na kaznu zatvora, tj. „kućnog zatvora“.

Smatramo da je ovde je važno istaći da se članom 25 Nacrta zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika³⁸ uvodi novo krivično delo (član 340a Krivičnog zakonika) koje ima za cilj da se obezbedi sankcija za kršenje zabrane koju određene mere bezbednosti sadrže. Krivično delo čini lice koje prekrši zabranu utvrđenu izrečenom merom bezbednosti. Ovo rešenje je značajno bolje od postojećeg stanja, koje postoji i kod mere bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama, kod koje je u stavu 5 (ako učinilac kome je ova mera izrečena posle izdržane kazne zatvora prekrši odnosno ne ispunii navedene obaveze, sud koji je izrekao ovu meru može učiniocu izreći kaznu zatvora u trajanju od trideset dana do tri meseca) predviđeno kažnjavanje za ponašanje koje ne predstavlja krivično delo, što je u suprotnosti sa načelom legaliteta.

Na kraju ističemo mišljenje da se mera bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama često izriče samo da bi se ispunila forma, tj. zakonska odredba, a ne razmišlja se o postizanju svrhe mera bezbednosti. U svim analiziranim slučajevima određeno je minimalno trajanje mere bezbednosti (godinu dana), pri čemu se mera izriče u širokom spektru, od zabrane prisustvovanja samo utakmici dva kluba na kojoj je prethodno izvršeno krivično delo, preko zabrane prisustvovanju turniru koji traje 20 dana u periodu od 11 do 20 časova, do zabrane prisustvovanja svim utakmicama određenog kluba (u svim vrstama takmičenja – liga, kup, međunarodne utakmice, prijateljske utakmice i sl.).

Kroz mnogobrojne primere iz policijske prakse videli smo na kakve sve izazove nailazi policija u sprovodenju ove mere bezbednosti. Na ovaj način želimo da upoznamo najširu pravničku i drugu stručnu javnost sa konkretnim problemima sa kojima se suočava organ unutrašnjih poslova, prvo, zbog terminoloških nedoslednosti, tj. pravnotehničkih nedostataka odredbe o meri bezbednosti, i drugo, zbog propusta pravosudnih organa i neodgovarajućeg tumačenja te odredbe. Nasilje na sportskim priredbama može se suzbijati samo koordiniranom akcijom svih državnih organa, a osnovna prepostavka je dobar, koherentan, tj. usklađen i primenjiv zakon.

Literatura

1. *Bilten Višeg suda u Kraljevu*, br. 3/2012, Intermex, Beograd, Autor sentence: Ivana Ratković, sudijski pomoćnik Višeg suda u Kraljevu.
2. *Bilten Apelacionog suda u Kragujevcu*, br. 1/2014, Intermex, Beograd – Autor teksta: Ljubinko Ćetenović, sudija Apelacionog suda u Kragujevcu.
3. Vasiljević, D; Diskreciona ovlašćenja policije, *NBP: Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 1, Beograd, 2012

---

38 Vidi: www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php.

4. Dimovski, D., Ilić, I; Nasilje u sportu u Republici Srbiji – primer područja Višeg suda u Nišu, *NBP: Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 1/2015.
5. Đorđević, Đ; *Prekršajno pravo*, Kriminalističko-polička akademija, Beograd, 2010.
6. Đorđević, Đ; *Zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama*, Kaznena reakcija sudova u Srbiji, Pravni fakultet, Beograd, 2011.
7. Đorđević, Đ; Novi Zakon o prekršajima i novine u opštem delu prekršajnog prava, *NBP: Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2, Beograd, 2014.
8. Đurđević, Z., Vuković, S., Radović, N; Nasilje uličnih kriminalnih grupa, *NBP: Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 1, Beograd, 2013.
9. *Zakon o prekršajima*, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 65/2013.
10. *Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama*, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 67/2003, 101/2005 – dr. zakon, 90/2007, 72/2009 – dr. zakon, 111/2009 i 104/2013 – dr. zakon)
11. *Zakon o ministarstvima*, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 44/2014, 14/2015 i 54/2015.
12. *Zakon o policiji*, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 101/2005, 63/2009 – odluka US, 92/2011 i 64/2015).
13. *Zakon o javnom redu i miru*, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 5/92, br. 53/93, br. 67/93, br. 48/94, br. 101/2005.
14. *Zakon o okupljanju građana*, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 51/92, 53/93, 67/93 i 48/94. godine
15. *Zakon o ratifikaciji evropske konvencije o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama*, „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 9/1990.
16. *Zakon o okupljanju građana*, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 51/92, 53/93, 67/93, i 48/94, „Službeni list SRJ“, br. 21/2001 – odluka Saveznog ustavnog suda i „Službeni glasnik Republike Srbije“ br 101/2005 – dr. zakon.
17. *Krivični zakonik*, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014
18. Marković, S; Problemi sa kojima se sreće organ unutrašnjih poslova kao stranka u prekršajnom postupku, *Bezbednost*, br. 3, 2012.
19. Milićević, D., Milić, N; Neposredna opasnost po život kao poseban uslov za upotrebu vatrenog oružja, *Bezbednost*, br. 2, 2011.
20. Nikač, Ž; *Koncept policije u zajednici i početna iskustva u Republici Srbiji*, Kriminalističko-polička akademija, Beograd, 2012.
21. Otašević, B; Urbano okruženje i nasilje u sportu, *Bezbednost*, br. 3, 2010.
22. Okiljević, O; *Normativna tehnika i metodologija stvaranja pravnih normi*, Prosveta, Beograd, 2011.

23. Stevanović, O; Modeli organizacione strukture policije za sprečavanje i suzbijanje nasilja na sportskim priredbama, *Bezbednost*, br. 1, 2012.
24. Simonović, O; Istraživanje stavova pripadnika kriminalističke policije MUP-a Republike Srbije o strateškom pristupu suzbijanja kriminala, *Bezbednost*, br. 1, 2011.

SAFETY MEASURE “BAN ON ATTENDANCE AT CERTAIN SPORTING EVENTS“ IN PRACTICE OF POLICE AND THE JUDICIARY³⁹

Sasa Markovic

Ministry of Interior of the Republic of Serbia
Valjevo Police Department

Summary: The Law Amending the Criminal Code of the Republic of Serbia of 2009 has introduced for the first time the safety measure “Ban on Attendance at Certain Sporting Events” in Serbian criminal sanctions system. Ratio legis of the legislator was efficient and intense fight against violence at sporting events. This paper will present, using the practical examples, in which way this measure is implemented, as well as what positive and negative effects are of such a legal regulation of measures directed at suppression of violence at sporting events in the Republic of Serbia. Also, we shall analyze the court decisions reached in the territory of Kolubara District from the moment when this Article of the Law came into effect until today, which delivered the safety measure of “Ban on Attendance at Certain Sporting Events”. We shall also analyze the manners of carrying out or failures to carry out certain judicial decisions due to many objective and subjective reasons. We shall particularly give a review of the actions of the police, who are in charge of monitoring the implementation of safety measures, i.e. notifying the court on the implementation of the judicial decisions, as well as of the response by the court to the notification that their final judgments are not carried out. Finally, we shall answer the question posed and conclude whether the suppression of violence at sporting events is efficient within our legal system.

Keywords: Sporting Event, Violence, Fans, Police, Criminal Offence, Misdemeanour, Safety Measure.

---

³⁹ The paper was written within the project: “*Crime in Serbia and State’s Reaction*”, funded and carried out by the Academy of Criminalistic and Police Studies in Belgrade, research cycle 2015–2019.

UDK: 343.985
351.746.2

Pregledni rad

PEACE (PIS) MODEL ZA PRIBAVLJANJE ISKAZA

Vladimir Šebek¹

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije
Uprava kriminalističke policije

Sažetak: Tokom 1991. godine, engleski *Home Office* je osnovao upravljačku grupu sa zadatkom da istraži i usavrši veštinu obavljanja informativnih razgovora sa svedocima, žrtvama krivičnih dela, a naročito sa osumnjičenima. Rezultat rada ove grupe jeste model za obavljanje informativnih razgovora koji je ponudio efikasniju i etičku alternativu dotadašnjem radu. Taj model, koji ćemo prikazati u ovom radu, postao je poznat kao „PIS“ (eng. PEACE), po akronimu koji čine početna slova pet faza obavljanja informativnih razgovora. Model PEACE je dizajniran za obavljanje informativnih razgovora u svakoj situaciji i sa bilo kojim tipom ispitanika, što ga čini univerzalnim (bez obzira što je kreiran za područje Engleske i Velsa) i svakako korisnim u radu policijskih službenika, naročito onih angažovanih na istraživanju krivičnih dela (kriminalističke policije). Takođe, zbog pristupa ovoj problematici, prikazani model čini strukturu pogodnu i za rad drugih organa, kao što su javni tužioci, sudije, advokati.

Činjenica da je PEACE model u upotrebi već više od dve decenije govori u prilog pozitivnim rezultatima ovog načina rada u obavljanju informativnih razgovora.

Ključne reči: PEACE (PIS) model, informativni razgovor, etički informativni razgovor, faze informativnog razgovora, opšte tehnike ispitivanja.

---

¹ sebekv@yahoo.com

Uvod

Informativni razgovor je jedna od primarnih policijskih delatnosti, koja ima za cilj dobijanje informacija od svedoka, žrtava i osumnjičenih lica, pa stoga igra značajnu ulogu u većini policijskih istraga. To je mišljenje mnogih – kako pripadnika policije koji praktično sprovode ovu radnju, tako i drugih teoretičara u okviru razvoja kriminalističke teorije, pre svega u delu taktike i metodike obavljanja informativnog razgovora. Svi oni naglašavaju značaj informacija dobijenih od građana, svedoka, žrtava ili osumnjičenih lica. Svakako, razgovori će se razlikovati po svrsi, obimu i sadržaju, ali svi oni imaju isti cilj – da se prikupe tačne i pouzdane informacije.² Međutim, informativni razgovor nije lišen postojanja rizika. Nekada loša praksa može dovesti da ispitivači dobiju loše, pogrešne i nepouzdane informacije, koje u krajnjim slučajevima rezultiraju neostvarenjem pravde.³

Većina policijskih službenika nauče da obavljaju informativne razgovore sa svedocima, žrtvama i osumnjičenima kroz mešavinu intuicije, primere postupanja drugih kolega i praktično iskustvo. Opasnost od toga je očigledna – policijski službenici mogu usvojiti loše navike ili nedostatke takve prakse i tako ostati uskraćeni za vredne informacije. Na kraju, i pokrenuta istraga može biti oštećena, prekinuta ili čak uništena.

Veština vođenja informativnih razgovora nije „dar sa neba“⁴ već se mora učiti i naučiti. Ako se tome doda i činjenica da je radnja obavljanja informativnih razgovora jedna od najprimenjivijih u policijskoj praksi, za očekivati je i da su učenje i uvežvavanje ove veštine adekvatno zastupljeni u policijskoj praksi. Nažalost, na našim prostorima to nije slučaj. Zbog te činjenice, pokušaćemo da na ovaj način prikažemo i približimo javnosti savremene metode i modele za obavljanje informativnih razgovora u modernim zemljama, kakav je i PEACE model.

Ovaj rad daje istorijski pregled razvoja PEACE modela za obavljanje informativnog razgovora, naglašava važnost obavljanja informativnih razgovora i ističe neophodnost razmatranja i promene načina obavljanja informativnih razgovora u našoj zemlji sa predlogom „iskorišćavanja najbolje prakse“ koju pruža model koji ćemo u radu prikazati. Ovo, takođe, može biti od interesa za svakoga ko u svakodnevnom radu obavlja razgovore sa licima (javni tužioci, sudije, advokati i dr.).

2 Tako prema: J. Baldwin, Police Interview Techniques – establishing truth or proof? *British Journal of Criminology*, No 33, 1993, str. 325–351. R. Milne; R. Bull, *Investigative Interviewing: psychology and practice*, John Wiley and Sons Ltd: Chichester, 1999. G. Shaw, Current state of force interview training, in J. Burbeck, *New ACPO Investigative Interviewing Strategy*, Warwickshire Police, England, 2001.

3 G. H. Gudjonsson, *The Psychology of interrogations and confessions: A handbook*, Chichester, UK (Wiley), 2003.

4 N. Milić, *Policjsko saslušanje osumnjičenog*, Policijska akademija, Beograd, 2006, str. 249.

1. Šta je to *peace (pis) model?*

Još u drugoj polovini prošlog veka prisutna je zabrinutost zbog neadekvatnog ponašanja policije prilikom obavljanja informativnih razgovora i loših ishoda krivičnog postupka u kojima je kao razlog često naveden i loše obavljen informativni razgovor. Rezultat takvih iskaza su informacije koje variraju „od delimično netačnih do potpuno netačnih“⁵.

Sve ovo je dovelo do inicijativa i promena zakonskih propisa u gotovo svim razvijenim zemljama. Tokom 1991. godine, engleski *Home Office* je osnovao upravljačku grupu sa zadatkom da istraži i usavrši veština obavljanja informativnih razgovora sa svedocima, žrtvama krivičnih dela, a naročito sa osumnjičenima. Rezultat rada ove grupe bio je model za obavljanje informativnih razgovora koji je ponudio efikasniju i etičku alternativu dotadašnjem radu. Termin „etički informativni razgovor“ osmislio je Erik Šepard (*Eric Shepherd*) da bi opisao pristup razgovoru kojim se izbegavaju mnogi problemi dotadašnjih pristupa.

Model koji je po svom akronimu postao poznat kao „PIS“ (eng. PEACE) predstavlja strukturu koju čini pet faza obavljanja informativnog razgovora. Model PEACE je dizajniran za obavljanje informativnih razgovora u svakoj situaciji i sa bilo kojim tipom ispitanika, što ga čini univerzalnim. Usvajanje PEACE modela u Velikoj Britaniji jeste reakcija na neefikasnost ranijih problematičnih metoda za obavljanje informativnih razgovora i pokušaj da se dizajnira superstruktura obavljanja razgovora kako bi se izbegli mnogi rizici koje ova radnja nosi sa sobom.

Radi najjasnijeg razumevanja predmeta ovog rada, na samom početku ćemo se pozabaviti objašnjavanjem terminologije, jer postoji izvesna razlika između termina koji se upotrebljavaju u Engleskoj i Velsu i terminologije u zakonodavnoj i stručnoj građi Republike Srbije.

Radi jasnoće, u ovom radu ćemo upotrebljavati termin „informativni razgovor“ umesto termina *Investigative Interviewing* kojim se označava obavljanje razgovora sa svim kategorijama ispitanika u vezi sa predmetnom istragom, bez obzira što se u kriminalističkoj teoriji, ali i pozitivnim zakonskim propisima u našoj zemlji, koriste drugi termini u zavisnosti od statusa lica sa kojima se obavlja razgovor. Međutim, te razlike su samo formalne, dok sadržinski nema razlike – prilikom sproveđenja i jedne i druge radnje ovlašćeno lice će koristiti ista kriminalistička znanja i veštine u cilju dobijanja istinitog i prema zakonu zasnovanog iskaza.

---

⁵ E. Shepherd, Ethical interviewing, *Policing*, No. 7(1), str. 48.

2. Principi istražnog intervjuisanja (obavljanja informativnih razgovora)

Prilično je jasno da su u Engleskoj i Velsu pre više od dve decenije prepoznali i usvojili pojam etičkog obavljanja informativnih razgovora. Upravo tada je došlo i do usvajanja osnovnih principa koji daju jasne smernice u radu ispitiča.

„Vreme je da se oni koji su uključeni u istražno intervjuisanje konkretno nauče šta je etičko a šta nemoralno, kao i šta je legalno i šta je izvan toga – nezakonito.“⁶

Home Office je u svom dokumentu usvojio sedam principa u vođenju informativnih razgovora, koji važe za sve tipove ispitanika (svedočke, žrtve i osumnjičene). Ti principi su sledeći:

Tabela 1: Principi za vođenje informativnih razgovora⁷

Svrha	Svrha razgovora se može odrediti kao prikupljanje tačnih i pouzdanih informacija od osumnjičenog, svedoka ili žrtve, s ciljem otkrivanja istinitog činjeničnog stanja o pitanjima koja su pod istragom.
Otvorenost uma	Obavljanju razgovora treba pristupiti otvorenog uma. Ispitiča mora neprestano uporedavati informacije koje prikuplja od ispitanog sa već postojećim saznanjima koje ima ili koja se mogu osnovano utvrditi.
Korektnost	Pri obavljanju informativnog razgovora sa bilo kojom kategorijom ispitanika, ispitiča se prema njemu mora ophoditi i postupati korektno, u okolnostima karakterističnim za svaki pojedinačni slučaj.
Obaveza i istina	Ispitiča nije u obavezi da prihvati prvi odgovor koji mu se ponudi. Istrajnost i upornost prilikom obavljanja informativnog razgovora ne znači i da je ono i nekorektno.
Pravo na čutanje	U slučajevima kada osumnjičeni koristi svoje zakonsko pravo da se brani čutanjem, ispitiča i dalje ima pravo da mu postavlja pitanja.
Ispitivanje	Pri obavljanju razgovora, policijski službenici imaju pravo da postavljaju pitanja u cilju utvrđivanja istine.
Lica iz ranjivih grupa	Lica koja spadaju u ranjive grupacije stanovništva, bilo da su u svojstvu žrtve, svedoka ili osumnjičenog, moraju u svakom trenutku dobijati posebno pažljiv tretman.

Ispravna je sugestija mnogih praktičara iz oblasti vođenja informativnih razgovora, da svaka policijska organizacija treba da poseduje sličnu listu principa, sa kojima će upoznati sve policijske službenike i koji, naravno, moraju

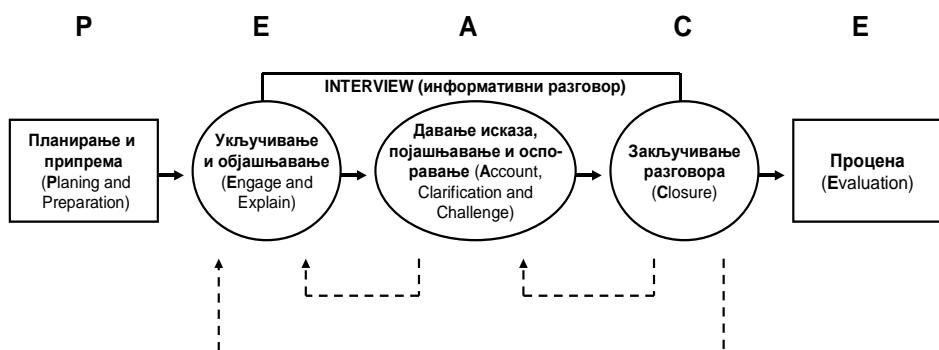
⁶ C. L. Yeschke, *The art of investigative interviewing – a human approach to testimonial evidence*, Butterwort-Heinemann, Boston, 2003, str. 12.

proklamovane principe i razumeti. To će pružiti osnovu za etičko obavljanje razgovora sa svim kategorijama ispitanika, a može dati i upečatljiv doprinos poverenju javnosti u rad policije.

3. Struktura procesa obavljanja informativnih razgovora

Model koji je po svom akronimu postao poznat kao „PIS“ (eng. *PEACE*) predstavlja strukturu koju čini pet faza obavljanja informativnih razgovora.

Dijagram PEACE modela je predstavljen na slici 1.

Slika 1: Faze PEACE modela – tok informativnog razgovora
(interpretacija autora)

Kretanje iz jedne u drugu fazu informativnog razgovora. Dijagram prikazuje faze PEACE modela; punim linijama (strelicama) prikazano je kretanje jedne faze u drugu kao jasan sled date strukture. Međutim, tokom razgovora se može ukazati potreba za ponovnim objašnjavanjem i definisanjem svrhe razgovora, te krute granice između ovih faza ne postoje, a fleksibilnost je neophodna tokom celog procesa. Na primer, tokom faze *zaključivanja razgovora* može se javiti potreba da se ponovo otvori diskusija sa ispitanikom o određenim

⁷ Home Office Circular 22/1992, *Principles of investigative interviewing*, Home Office: London, 1992. Ovi principi su od tada potvrđeni u drugim dokumentima koji obrađuju pitanja istražnog intervjuisanja, kao što su: National Crime Faculty – NCF, *Investigative interviewing: a practical guide*, Bramshill Training and Development Unit, National Crime Faculty, England, 1996. National Crime Faculty – NCF, *A practical guide to investigative interviewing*, Bramshill: National Crime Faculty and National Police Training, England, 1998. National Crime and Operations Faculty – NCOF, *ACPO Investigative Interview Strategy: Training Curriculum*, Centrex: National Crime and Operations Faculty, England, 2003. Centre for Investigative Skills – CFIS, *Practical guide to investigative interviewing*, Central Police Training and Development Authority, England, June 2004.

temama, odnosno da se ispitanik priseti nekih novih informacija, pa je logično da čemo se vratiti na fazu *davanja iskaza, pojašnjavanja i osporavanja* (videti isprekidane linije na slici 1).

U materijalima koji se koriste u obuci za vođenje informativnih razgovora ističu se sledeće četiri osnovne veštine koje ispitivači moraju da usvoje:

- 1) sposobnost planiranja i pripremanja za informativni razgovor;
- 2) sposobnost da se uspostavi odnos sa ispitanikom;
- 3) efektivno (aktivno) slušanje;
- 4) efikasno ispitivanje.

Konačnu reč o značaju ovako struktuiranog modela za obavljanje informativnih razgovora, dali su Miln i Bul (Milne and Bull): „Društvo ne može sebi priuštiti da istražno intervjuisanje bude siromašno. Ovo utiče na percepciju ljudi o krivično-pravnom sistemu – kriv ostane neotkriven, nevini bude osuđen, pravda za žrtve je neadekvatna. Loše obavljanje razgovora nije ni od kakve koristi, to je gubljenje vremena, resursa i novca. Niko nije pobednik. Na kraju, građani neće istupiti pred policiju ako nemaju poverenja u kvalitet intervjuisanja i tehnika ispitivača.“⁸

Strategijom za istražno intervjuisanje⁹ predviđeno je obavezno osposobljavanje policijskih službenika za obavljanje informativnih razgovora prema PEACE modelu. Osnovna obuka svih policijskih službenika za preduzimanje informativnih razgovora sa licima sastoji se od pet nivoa.

4. Faze *peace (pis)* modela

PEACE model za obavljanje informativnih razgovora obezbeđuje strukturu koja može da se koristi za sve vrste razgovora i sa svim tipovima ispitanika (svetoci, žrtve ili osumnjičeni). Akronim PEACE označava pet različitih faza u procesu informativnog razgovora. Te faze su sledeće:

- 1) planiranje i priprema (*Planning and Preparation*),
- 2) uključivanje i objašnjavanje (*Engage and Explain*),
- 3) davanje iskaza, pojašnjavanje i osporavanje (*Account, Clarification and Challenge*),
- 4) zaključivanje razgovora (*Closure*),
- 5) evaluacija (*Evaluation*).

---

8 R. Milne, R. Bull, *Investigative Interviewing: psychology and practice*, John Wiley and Sons Ltd: Chichester, England, 1999, str. 191.

9 Association of Chief Police Officers – ACPO, *Investigative Interviewing Strategy*, National Crime and Operations Faculty, England, 2003.

4.1 Planiranje i priprema (*Planning and Preparation*)

Malo policijskih službenika ima dovoljnu praksu u obavljanju informativnih razgovora da bi mogli da sprovedu prvakasne razgovore bez odvajanja vremena da se za njih i pripreme. Naučna i stručna javnost je apsolutno jasna u tome da prvi korak ka efikasnom informativnom razgovoru jeste njegovo planiranje i pripremanje.¹⁰ Shodno prethodnom, možemo slobodno zaključiti da su planiranje i priprema jedna od najvažnijih faza delotvornog obavljanja informativnog razgovora, koju treba obaviti bez obzira na vrstu razgovora, tj. bez obzira s kim se razgovor obavlja (svetok, žrtva ili osumnjičeni). Svaki informativni razgovor koji predstoji, za ispitivača je *tabula rasa* (praznu tablu),¹¹ koja će se jedino adekvatnim pripremanjem razgovora popuniti što većom količinom tačnih, relevantnih i potpunih informacija.

Prema engleskoj centralnoj jedinici za planiranje i trening (*Central Planning and Training Unit – CPTU*),¹² planiranje je „mentalni proces spremanja za informativni razgovor“, a priprema je „uzimanje u obzir potrebe da budu spremni za razgovor, uključujući takve stvari kao što su lokacije, okruženje i administraciju za obavljanje informativnog razgovora“.

Kako tvrde poznavaoци istražnog intervjuisanja, „što više informacija ispitivač ima pre informativnog razgovora, postoji veća verovatnoća da će on/ ona imati mogućnosti da održi kontrolu razgovora i da informativni razgovor protiče u pravom smeru... Raspoloživo vreme može da varira, ali vreme koje je uloženo u planiranje i pripremu će znatno poboljšati, kako poverenje i sposobnost ispitivača, a na dugi rok uštedeti vreme“.¹³

Razni autori su skicirali ključne elemente dobrog planiranja, u vidu sledećih stavki:

- kako informativni razgovor može doprineti istraži (uključujući i razumevanje svrhe razgovora, definisanje ciljeva razgovora i sl.)?
- koje dodatne informacije o incidentu su nam potrebne, uključujući i podatke o licu sa kojim je potrebno obaviti informativni razgovor?
- razumevanje zakona i zakonskih uslova za obavljanje informativnog razgovora;

10 Tako, na primer: P. Hodgston, *A practical guide to successful interviewing*, McGraw-Hill: Maidenhead, 1987; B. Ord; G. Shaw; T. Green, *Investigative Interviewing explained*, Lexis Nexis Butterworths, Australia, 2004; G. Shaw, *Be prepared*, *Police Review*, 12, 1996, str. 18–19.

11 V. Šebek, Zapisničko dokumentovanje iskaza osumnjičenog: krivično-procesni i kriminalistički aspekti, *Bezbednost*, br. 1/2010, str. 259.

12 Central Planning and Training Unit – CPTU, *A Guide to Interviewing*, Metropolitan Police, Harrogate, 1992, str. 1.

13 B. Ord; G. Shaw; T. Green, *Investigative Interviewing explained*, Lexis Nexis Butterworths, Australia, 2004; G. Shaw, *Be prepared*, *Police Review*, 12, 1996, str. 57.

- razumevanje i uvažavanje „stavki za dokazivanje“;
- priprema taktike i mehanike za obavljanje informativnih razgovora (taktika obavljanja razgovora, logistika, mesto razgovora, oprema, raspored sedenja i dr.).

4.1.1 Kako ovaj razgovor može doprineti istrazi?

Planiranje i priprema za razgovor pružaju mogućnost da se revidira istraga, utvrde koji dokazi su na raspolaganju i definiše cilj koji želimo postići informativnim razgovorom.

Prilikom pripreme razgovora moraju se imati u vidu potrebe same istrage. Treba razmotriti kako dokazi, prikupljeni tokom datog informativnog razgovora, mogu pomoći pri utvrđivanju šta je istina u slučaju koji istražujemo. Sledеća pitanja treba uzeti u razmatranje:

- sa kojim osobama treba obaviti razgovor i po kom redosledu?
- zašto nam je određeni iskaz ispitanika toliko važan?
- koje informacije treba prikupiti?
- da li razgovor treba obaviti sada, ili kada se dobiju više informacija o okolnostima u vezi sa krivičnim delom?

4.1.2 Koje dodatne informacije o incidentu su nam potrebne, uključujući i podatke o licu sa kojim je potrebno obaviti informativni razgovor?

Sve relevantne informacije o incidentu potrebne su kako bi se ispitivači pravilno pripremili za razgovor. To se pre svega može utvrditi analizom spisa samog događaja. Ako se ispitivač dobro upoznao sa svim relevantnim informacijama o incidentu, na ispitanika će ostaviti utisak da „sve zna“.

Sem toga, odlazak na lice mesta može pomoći u planiranju i pripremi za obavljanje informativnog razgovora, posebno ukoliko ispitivač nije upoznat sa mestom događaja. U slučajevima koji to zahtevaju, potrebno je obezbediti fotografije ili skice lica mesta (ponekad i video-zapis). One će pomoći ispitivaču i drugim policijskim službenicima da se orijentisu u odnosu na lice mesta, a mogu biti potrebne i za preispitivanje iskaza ispitanika.

U fazi planiranja i pripreme, posebnu pažnju treba posvetiti samom ispitaniku. To podrazumeva da se pribave i prouče neophodne informacije o datoј osobi.

Upoznavanje sa informacijama o ličnosti lica sa kojim treba obaviti informativni razgovor neophodno je iz sledećih razloga: da bi se s tim licem lakše uspostavio kontakt, da bi se procenio i razumeo njegov odnos sa drugim učesnicima u incidentu, da bi se ustanovili određeni motivi, da bi se pravilno

izabrala taktika obavljanja informativnog razgovora i da bi se eventualno predvideo (procenio) nivo njegove kooperativnosti.

Neke od tih informacija, koje će pomoći u uspostavljanju odnosa između ispitivača i ispitanika, odnose se na sledeće informacije o ispitaniku: starosno doba, pol, porodična situacija, kulturološki aspekti, obrazovanje i intelektualna sposobnost, fizičko i mentalno zdravlje, prethodni kontakti sa policijom i dr.

4.1.3 Razumevanje i uvažavanje „stavki za dokazivanje“

Za sve informativne razgovore važno je znanje o stavkama koje su neophodne da bi se dokazalo krivično delo (ili krivična dela) koje je predmet razgovora. Potreba da se ove stavke obrade ne treba da dominira razgovorom ni da kontroliše tok (priliv) informacija. Stoga je važno podstaknuti ispitanika da pruži potpun opis događaja pre postavljanja pitanja koja su važna za dokazivanje krivičnog dela.

U okviru planiranja i pripreme treba jasno identifikovati sva potencijalna krivična dela koja se istražuju. Glavne oblasti koje je potrebno uzeti u razmatranje su: 1) namera (*mens rea*) – šta je osumnjičeni imao na umu u to vreme? zašto je počinio krivično delo? 2) delo (*actus reus*) – koje je krivično delo počinjeno? i 3) način izvršenja (*modus operandi*) – kako je krivično delo počinjeno?

4.1.4 Priprema strategije, taktike i praktične pripreme za obavljanje informativnih razgovora

Izbor odgovarajuće strategije za obavljanje informativnog razgovora zasniva se na povezanosti znanja, sposobnosti, veština i ostalih osobina ličnosti lica koje obavlja informativni razgovor (ispitivač), sa saznanjima o ličnosti osobe sa kojom se razgovor obavlja (ispitanik) i misaonim predviđanjem njegovog eventualnog ponašanja.

U okviru svake strategije obavljanja informativnog razgovora, može se odabrati različita taktika. Stoga, taktiku obavljanja informativnog razgovora možemo definisati kao izbor najcelishodnijeg, najracionalnijeg i najefikasnijeg načina delovanja na osumnjičenog, u okviru određene strategije, a sve u cilju otkrivanja istinitog činjeničnog stanja o pitanjima koja su pod istragom.

Pored navedenog, praktične pripreme su važan deo u fazi planiranja i pripreme informativnog razgovora. Neki od najznačajnijih faktora koje treba uzeti u obzir jesu: mesto, ispitivači, vreme i oprema.

Mesto informativnog razgovora. Mesto predstavlja jedan od osnovnih preduslova koji u velikoj meri može uticati na ishod informativnog razgovora. Značajno je navesti i izvesnu debatu u naučnim i stručnim krugovima o

pozicioniranju nameštaja u prostoriji za informativne razgovore. U ovom pregledu modela nema dovoljno prostora da odemo u detalje o različitim stavovima, dovoljno je reći da nema jasnog konsenzusa o praksi. Međutim, moramo pomenuti najuticajniji stav u pogledu rasporeda sedenja – savet iz literature je da se teži najudobnijem razgovoru, u kojem su ispitač i ispitanici smešteni pod uglom od 90%, odnosno u poziciji „deset do dva“.

Ispitači i njihove uloge. Iako je široko rasprostranjeno praktično mišljenje da se kvalitetan iskaz lica dobija u razgovoru koji vodi jedan ispitač (tzv. bez prisustva publike), ne smemo zanemariti mogućnost da informativni razgovor vode dva policijska službenika. Ovakva situacija donosi realne prednosti i tada je veoma važno da oni zajedno rade na planiranju i pripremi informativnog razgovora. Takvom temeljnom pripremom će se izbeći mogućnost da drugi ispitač ometa ili prekine planirane tišine ili pauze između pitanja.

Vreme za obavljanje informativnog razgovora. Za svaki informativni razgovor treba odvojiti dovoljno vremena. Naravno, zakonske obaveze i raspoloživost prostorija za obavljanje razgovora uticaće na informativni razgovor. Kada planiramo informativne razgovore, ako okolnosti to dozvoljavaju, treba voditi računa i o obavezama ispitanika (kao što su njihov posao ili privatne obaveze).

Oprema. Pre obavljanja informativnog razgovora treba proveriti da li su dostupni svi neophodni obrasci i oprema, ali i unapred proveriti da li oprema funkcioniše.

4.1.5 Sačinjavanje pisanog plana za obavljanje informativnog razgovora

Plan za obavljanje informativnog razgovora u pisanim oblicima obuhvata cilj ili ciljeve razgovora i daje osnovu za pitanja koja treba postaviti tokom razgovora. Pisani plan predstavlja efektivan instrument koji će ispitaču pružiti sigurnost i fleksibilnost u profesionalnom i efektivnom vođenju informativnog razgovora. U tom smislu, prilikom izrade plana, treba u obzir uzeti sledeće elemente: opseg tema koje treba obraditi, neophodne činjenice koje treba utvrditi za krivično delo pod istragom, prikazivanje materijalnih dokaza, kao i sva druga pitanja koja će koristiti ispitaču u procesu razgovora. Svakako, plan ne treba da isključivo vodi ispitača kroz razgovor, s obzirom da se i druge teme mogu naknadno uključiti u razgovor (npr. ako ispitanik bude davao nove informacije koje zahtevaju dodatna razjašnjavanja).

Pisani plan je višestruko koristan, on pruža mogućnost da se prati koje su teme obrađene, a koje tek treba obraditi, da se identifikuju oblasti u kojima je iskaz ispitanika u suprotnosti sa onim što je već poznato ili sa onim na šta ukazuju drugi dokazi, da se identifikuju nove informacije i sva ostala pitanja koja nisu obrađena.

Pisani plan može imati više formi, ali je najbolje da se ispitivaču ostavi mogućnost da sam, shodno svojim rutinama, izradi pisani plan koji će mu pružiti sve potrebne informacije i omogućiti da se najbolje snalazi u realizaciji.

4.2 Uključivanje i objašnjavanje (*Engage and Explain*)

Uključivanje i objašnjavanje predstavljaju prvi deo informativnog razgovora, koji je ujedno i ključan za uspeh razgovora. Ispitivači moraju biti svestri na informativni razgovor u policiji može biti traumatično iskustvo za većinu ljudi, te da je ispitanicima potrebno „zagrevanje“ kako bi se razgovor i obavio. Definitivno da ispitivači ne moraju biti „prijatelji“ sa ispitanicima, međutim, potrebno je da sa njima uspostave kooperativan i opuštajući odnos koji treba da održavaju kroz ceo razgovor.¹⁴

Uključivanje je prvi korak u podsticanju na razgovor. *Objašnjavanje* se koristi zato što je neophodno da ispitanik razume svrhu razgovora.

Tabela 2 rezimira ključne korake ka uspešnoj realizaciji faze uključivanja i objašnjavanja.

Tabela 2: *Važni koraci ka uspešnom realizovanju faza uključivanja i objašnjavanja¹⁵*

<i>Ostavljanje prvog utiska od početka</i>	Ispitivači treba da budu svesni stare izreke: „Više muva čemo uhvatiti sa šećerom, nego sa sirčetom“. Ljubaznost, učitivost i razumevanje ništa ne kostaju, ali mogu značajno doprineti uspešnom informativnom razgovoru.
<i>Tretiranje ispitanika kao individue</i>	Ispitivači koji posvete vreme individualnim potrebama i brigama ispitanika i preduzmu korake za njihovo rešavanje biće mnogo češće uspešni u razgovorima od onih koji to ne urade ili odluče da ih zanemare.
<i>Razumevanje osećanja koje ima ispitanik</i>	Ispitivač treba da znacima empatije pokaže razumevanje za osećanja ispitanika, ali zadržavajući objektivan stav.
<i>Objasniti razlog obavljanja razgovora</i>	Ispitivač treba da naglasi značaj znanja ispitanika kako bi on identifikovao svoju ključnu ulogu u istrazi i ceni ono što se od njega zahteva.
<i>Objasniti postupak i procedure razgovora</i>	Ispitanik treba da razume rutine postupka i da prihvati da ih mora poštovati kako bi najbolje iskoristio svoje informacije. Takvo razumevanje može da dopriinese davanju informacija visokog kvaliteta.
<i>Opisati pregled toka informativnog razgovora</i>	Ispitivač treba da objasni ispitaniku: da će biti pozvan da dâ sloboden iskaz, svojim rečima, i da će ispitivač nastojati da taj iskaz razjasni postavljanjem pitanja; da će nakon toga biti pozvan da se izjasni o pojedinim stvarima koje nisu pokrivene iskazom i da ih adekvatno objasni; da će ispitivač usmeno rezimirati njegov iskaz i proveriti da li ga ispravno tumači.

¹⁴ B. Ord; G. Shaw; T. Green, *Investigative Interviewing explained*, Lexis Nexis Butterworths, Australia, 2004.

¹⁵ *Ibid.*, str. 15–19.

Zbog značaja faze uključivanja i objašnjavanja, materijali za obuku ispitivača za obavljanje informativnih razgovora podstiču policijske službenike da odvoje dovoljno vremena za ovu fazu razgovora. To je vreme u kojem treba da razmotre sledeće: da se brinu za dobrobit ispitanika (npr. da li žele vodu, da li imaju potrebu za toaletom i sl.); da pitaju ispitnika kako želi da ga oslovljavaju (imenom, prezimenom, nadimkom); da, na primer, provere koliko im je vremena trebalo (da dođu ili da nađu parking mesto); da daju uverenje ispitniku da je njihova nervosa zbog predstojećeg procesa razgovora i sl.;¹⁶

Prilikom uspostavljanja odnosa sa ispitnikom, mogu se uzeti u obzir sledeći gestovi, koji su interpretirani kroz strukturu akronima SOFTENS i predstavljeni u tabeli 3.

Tabela 3: Gestovi za uspešno uspostavljanje odnosa sa ispitnikom SOFTENS¹⁷

S	Znaci iskrenosti (e. Signs of sincerity)	Osmeh pokazuje da ste prijemčivi i iskreni. Odgovarajući izraz lica pokazuje da razumete nečiju situaciju, npr. izgledate zabrinuto.
O	Otvoren položaj tela (eng. Open Posture)	Držite ruke podalje od usta i nemojte ih prekrštati. Ako sedite, smestite se udobno (ne budite zavaljeni), nemojte biti ni suviše uspravljeni. Najbolje je da jedno od drugog budete na odgovarajućem udaljenosti: <ul style="list-style-type: none"> - ako stojite, rastojanje treba da bude 1m/1,20 m; - ako sedite, rastojanje treba da bude 1m/1,20 m između vaših i kolena sagovornika.
F	Naginjanje ka napred (eng. Forward lean)	Blago naginjanje ka napred znači da ste zainteresovani, da slušate i da želite da sagovornik nastavi da priča. Ako se nagnete još više napred u kritičnim trenucima, to ukazuje na pokazivanje razumevanja, npr. kada sagovornik otkriva osećanja.
T	Dodir (eng. Touch)	Rukovanje prilikom dolaska i odlaska. Simbolično dodirivanje, npr. podizanje ruke i dodirivanje nečijeg ramena (ne druge vrste fizičkog dodira, pošto se mogu protumačiti kao neodgovarajući, neželjeni dodiri i dovesti do pritužbi).
E	Vizuelni kontakt (eng. Eye contact)	Gledajte pravo u drugu osobu. Održavajte maksimalno vizuelni kontakt, ali ne piljite. Vizuelni kontakt ukazuje na sledeće: <ul style="list-style-type: none"> - slušam; - posvećujem pažnju; - zainteresovan sam; - druga osoba bi trebalo da nastavi da priča.
N	Klimanje glavom (eng. Nods)	Potvrđivanje gestikulacijom ključnih ideja koje sagovornik iznosi ukazuju na sledeće: <ul style="list-style-type: none"> - pratite ono što se govori; - razumete ono što je rečeno/poziciju osobe sa kojom razgovirate.
S	Zvuci podrške i tišina (eng. Supportive sounds and silence)	Podstaknite sagovornika da govori – i da nastavi da govori – tako što ćete: <ul style="list-style-type: none"> - koristiti reči podrške, npr. <i>Shvatam da je teško</i>; - koristiti zvuke podrške, npr. <i>a-ha, mhm</i>; - samo slušati, umesto da govorite – pravljenje dugih pauza, tj. tišina.

16 Central Planning and Training Unit – CPTU, *A Guide to Interviewing*, Metropolitan Police, Harrogate, 1992.

17 Izvor: E. Shepherd, *Investigative Interviewing: The Conversation Management Approach*, Oxford University Press, New York, 2007.

Kada ispitivači pravilno započnu uspostavljanje odnosa sa ispitanikom, stvara se osnova za objašnjenje svrhe razgovora. Taj postupak se sastoji od tri glavna dela.

Razlog/razlozi za obavljanje informativnog razgovora. Ispitanik treba da zna razlog zbog kojeg se vodi informativni razgovor, te je pogrešno da se prepostavlja da ispitanik to zna, a da se to nije sa njim proverilo. Za mnoge, to je prvo iskustvo sa policijom, te je stoga važno da im je u potpunosti jasno šta se od njih očekuje. Kako s pravom ističu inostrani autori, *ispitivači ne treba da prepostavlju da ispitanik poznaje policijske postupke i krivičnopravni sistem!*

Ovo se posebno odnosi na obavezu predočavanja osumnjičenom njegovih prava i proceduralnih zahteva. Tako, postoji određeni broj zakonskih odredbi koje se moraju ispuniti kako bi osumnjičeni bio upoznat sa razlogom za obavljanje razgovora i bio svestan svojih prava.

Rutina koja će se pratiti tokom razgovora. Za razliku od ispitivača, koji u svom poslu svakodnevno obavljanja informativne razgovore, mnogim ispitanicima je to nepoznato. Zbog toga je korisno objasniti te rutine na samom početku, a u te rutine mogu spadati: predstavljanje svih prisutnih lica i objašnjavanje njihove uloge; objašnjavanje ispitaniku ko će i kako voditi zapisnik ili na drugi način beležiti izjavu; objašnjavanje prikazivanja materijalnih dokaza; objašnjavanje formalnosti pisanja datog iskaza; objašnjavanje (eventualno) potrebe za audio-video beleženjem informativnog razgovora i dr.

Opšti pregled toka razgovora. Ispitivač treba da uspostavi određena osnovna pravila; na primer, treba da (između ostalog) saopšti ispitaniku: da je primarni cilj da se ustanovi istina o događaju koji je pod istragom; da je važno da ispitanik kaže sve što zna, bez izostavljanja informacija za koje misli da su nevažne; da treba da se izrazi na svoj način (takođe, da ispriča ceo događaj onako kako ga je on razumeo); da kaže što više detalja; da ne treba da izmišlja ili pravi sopstvenu konstrukciju odgovora da bi zadovoljio interes ispitivača ili bilo koga drugog; da će informativni razgovor možda biti naporan, ali da upravo on poseduje informacije koje treba da saopšti ispitivaču; da slobodno ukaže na problem ukoliko ispitivač: postavi pitanje koje on ne razume, postavi pitanje na koje on ne zna odgovor, izjavi da mu nije jasno šta je ispitanik rekao i sl.; da po dатој izјави može postaviti pitanja kako bi razjasnio sporne činjenice, i dr.¹⁸

Faza uključivanja i objašnjavanja, pored ključne uloge u procesu vođenja informativnog razgovora, takođe omogućava ispitivaču da pravilno proceni mogućnosti ispitanika u komunikaciji i modifikuje svoj rečnik, strukturu pitanja i dužine rečenica itd., da bi se prilagodio osobinama sagovornika.

Ova faza, svakako, nije jednostavna za primenu, s obzirom na različite kategorije i osobine ličnosti sa kojima se razgovara. Nekada će to biti

---

¹⁸ Tako prema: National Crime and Operations Faculty – NCOF, *Investigative Interviewing Strategy: Training Curriculum*, Centrex: National Crime and Operations Faculty, England.

jednostavan, a nekada veoma složen postupak (na primer, kada ispitanik „vrda“ vara, ne žele da daju informacije ili se ponašaju otvoreno neprijateljski). Takođe, pored sadržine verbalnog iskaza ispitanika, ispitivač istovremeno treba da posmatra i simptomatsku sliku ispitanog, koja predstavlja korisnu dopunu verbalnog iskaza (Milić, 2005: 266). Ipak, sve su to situacije koje se mogu rešiti bolje ako se ispitivač potrudi da se prema ispitaniku ophodi profesionalno, sa ljubaznošću i poštovanjem.

4.3 Davanje iskaza, pojašnjavanje i osporavanje (*Account, Clarification and Challenge*)

Nakon što smo sa ispitanikom uspostavili pravilan odnos, tj. *uključili ga u razgovor i objasnili* mu svrhu razgovora i ono što se od njega očekuje, sledi deo u kojem je potrebno od ispitanika dobiti što potpuniji iskaz.

Postoji izvestan broj suštinskih procesa kroz koje je potrebno proći kako bi smo dobili tačan i pouzdan iskaz. Shodno prikazanom modelu, ti procesi su sledeći:

- dobijanje iskaza bez prekidanja;
- proširivanje i razjašnjavanje ispitanikovog iskaza;
- kada je to potrebno, osporavanje iskaza ispitanika.

Kao što smo naglasili, svrha informativnog razgovora jeste da se dođe do istine (tačnih i pouzanih informacija) o događaju koji se istražuje. Da bi u tome bili uspešni, ispitivači treba da budu posvećeni svojoj ulozi.

U ovom delu razgovora fokus je na tome da uvidimo da li svedok, žrtva ili osumnjičeni pokazuju spremnost za saradnju ili ne. Upravo ta činjenica je odlučna u izboru tehnike koju ćemo primeniti za razgovor. Osnovna struktura PEACE modela za obavljanje informativnih razgovora sadrži dve tehnike, odnosno modela razgovora:

- 1) Model slobodnog prisećanja (*Free Recall Interview Model*);
- 2) Model usmerene komunikacije (*Conversation Management Model*).

4.3.1 Model slobodnog prisećanja (*Free Recall Interview Model*)

U većini situacija će ispitanici (naročito svedoci i žrtve) biti voljni da saraduju sa policijom. Upravo u tim situacijama, ispitanicima neće predstavljati problem da daju slobodan iskaz pred policijom.

U takvim slučajevima, ispitanici žele da pruže korisne informacije. Međutim, pored volje za saradnjom, često se dešava da ispitanik treba da se priseti događaja koji se desio danima, nedeljama, mesecima, pa čak i godinama unazad. S tim

u vezi, nije lako prisetiti se tačnih detalja. U tim situacijama, potrebno je da ispitaniku damo dovoljno vremena da se usredsredi i, ukoliko je spreman da se potrudi, pomognemo mu da se priseti više detalja o događaju. Takav metod se naziva *rekonstrukcija događaja*. Da bi se ispitaniku pomoglo u tome, korisne su određene izjave koje će podstići i aktivirati uskladištenu memoriju. Ovo su primeri nekih izjava koje se koriste za rekonstrukciju događaja: prisetite se šta ste tada radili; prisetite se šta se dešavalо; usredsredite se na ono što ste videli; koncentrišite se na to s kim ste bili; prisetite se šta ste sve čuli; usredsredite se na to što je sve bilo izrečeno; prisetite se kako ste se osećali i sl.

Davanje početnog iskaza bez prekidanja. Pošto su ispitivači prethodno napravili plan i pripremili se za razgovor, uspostavili pravilan odnos sa ispitanikom i objasnili mu ulogu i svrhu razgovora, od njega će se najpre zatražiti da dâ iskaz o svemu što zna u vezi sa događajem koji se istražuje. Ovakav pristup ima niz prednosti, kao što je činjenica da će se tako saznati ispitanikova verzija događaja. Ispitaniku se obavezno mora dati dovoljno vremena i mora mu se naglasiti da slobodno govori. U tom delu, pored aktivnog slušanja, ispitivač treba da prave sebi beleške o delovima ispitanikovog iskaza za koje će im trebati detaljniji opisi. Postoji mala verovatnoća da će se ispitanik u svom prvom iskazu setiti svega što zna o konkretnom događaju. Zbog toga ispitivač treba da podstiče ispitanika da se više puta i što detaljnije priseti detalja vezanih za predmet istrage.

Postavljanje pitanja ispitaniku. Formulisanje prvog pitanja u fazi davanja iskaza od vitalnog je značaja za dobijanje iskaza. Zbog toga je potrebno da se u prvom zahtevu za iskazom ispitaniku postave *otvorena pitanja*, jer će se tako podstići da pruži potpuniji odgovor.¹⁹

Otvorena pitanja su ona koja ne prejudiciraju odgovor ni na koji način i daju najbolje rezultate u prikupljanju informacija. Trening materijali za obuku u Engleskoj i Velsu preporučuju upotrebu *TED strukture* za otvorena pitanja (*Tell me..., I'd like you to Explain..., Can you Describe...*). Prevedeno, ovakva pitanja počinju frazama kao što su: *recite mi, objasnite mi, opišite*.

---

19 Pored *otvorenih*, u praksi se najčešće koriste zatvorena pitanja, pitanja sa ograničenim izborom, višestruka pitanja, ali i sporna – sugestivna pitanja. *Zatvorena pitanja* su ona na koja postoji ograničen broj mogućih odgovora (na primer: *Ko je to rekao?*). *Pitanja sa ograničenim izborom* su ona kojima se ograničava potencijalni odgovor (na primer: *Da li je on na sebi imao plavu ili crvenu košulju?*). *Višestruka pitanja* podrazumevaju da ispitanik postavi nekoliko pitanja istovremeno (na primer: *Gde je bio on, šta je imao na sebi, sa kim je bio u društvu i šta je radio?*). *Sugestivna pitanja*, kao što im i samo ime kaže, sugerišu ispitaniku odgovor. Ova pitanja su kod nas Zakonom o krivičnom postupku zabranjena (na primer: *Jeste li videli nož?* – pored toga što je to zatvoreno pitanje i ograničava odgovor sa DA ili NE, njime se podrazumeva da je nož bio prisutan u događaju i da je možda rana naneta nožem). Više o dozvoljenim i sugestivnim pitanjima, videti u: B. Simonović, *Kriminalistika – treće izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni Fakultet u Kragujevcu, 2012, str. 156–163.

Nakon otvorenih pitanja, treba preći na postavljanje konkretnih pitanja. Ona imaju za cilj dobijanje dodatnih informacija ili pojašnjenja informacija koje je ispitanik već dao. Većina ovih pitanja uglavnom počinje sa pet upitnih reči: ko, šta, kada, gde i zašto. Ona su takođe poznata i kao „pet novinarskih pitanja“.

Napominjemo da su na našim prostorima u kriminalističkoj taktici usvojena osnovna „zlatna pitanja kriminalistike“, a uglavnom vezana za fazu rasvetljavanja, razjašnjavanja i presuđivanja. Ova pitanja obrađuju obe strane problema – subjektivnu i objektivnu. U objektivnu stranu spadaju pitanja: šta (šta se desilo)? gde (gde se desilo)? kako (kako se desilo)? čime (čime je izvršeno)? Pitanja koja se odnose na subjektivnu stranu razjašnjavanja dela su: s kim (s kim je izvršeno)? zašto (zašto je izvršeno)? nad kim (nad kim je izvršeno)? i ko (ko je izvršilac)?

Mnogi teoretičari, ali i praktičari, nude savete za to na koji način ispitivati lice. U literaturi se mogu pronaći neka od primenljivih pravila, te smo za potrebe ovog rada nekoliko njih ilustrovali u tabeli 4.

Tabela 4: Osnovna pravila u vezi sa postavljanjem pitanja (ispitivanja) lica²⁰

Rečnik	Jezik koji se koristi treba da bude jednostavan, jasan i bez žargona, tako da svi ispitanici razumeju njegovo značenje.
Relevantnost	Svako pitanje mora da ima svrhu i da se ne koristi samo za popunjavanje vremena. Uz dobru pripremu i pažljivo slušanje svega što je rečeno od ispitanika, eliminisće se ponavljanje razgovora.
Tempo	Ispitaniku se mora omogućiti dovoljno vremena da razume pitanje, razmisli o svom znanju o tom pitanju, formuliše svoj odgovor i isporuči ga.
Prekidi	Ispitivači moraju da nauče da suzbiju negativnu tendenciju ka prekidanju ispitanika u izjavi, jer će time prekinuti tok misli ispitanika i zaustaviti priliv potencijalno važnih informacija.
Kontrola	Ako u svom iskazu ispitanik odluta sa osnovne teme, ispitivač treba profesionalno, ali taktički, da ih usmeri ka temi (na primer: <i>To je veoma zanimljivo, ali pre nego što nastavite, možete li da nam kažete šta se dogodilo...</i>).

Proširivanje i pojašnjavanje iskaza. Prethodno smo naveli da je verovatno moguće da će iskaz ispitanika biti nepotpun. To je, pre svega, situacija kada je

20 B. Ord; G. Shaw; T. Green, *Investigative Interviewing explained*, Lexis Nexis Butterworths, Australia, 2004, str. 23–26.

potrebno da iskaz pokriva duži period ili čitav niz različitih događaja. Stoga je potrebno postavljati naknadna pitanja sistematično, kako bi se ispitanik podstakao da se priseti svega što mu je u sećanju.

Kako bi pomogli ispitaniku, ispitivači treba da postave pitanja tako što će njegov iskaz podeliti na manje teme, odnosno epizode. To su tzv. ispitanikove teme, dok su u teme koje su isplanirane u fazi planiranja i pripreme za informativni razgovor – ispitivačeve teme. Dve grupe tema pružaju ispitivačima kvalitetniji pregled onoga što je u iskazu obrađeno, i onoga što nije obrađeno, kao i mogućnost da plan prilagode, odnosno da u svoje teme eventualno dodaju nove, u toku ispitivanja.

Korisnim se pokazao podsetnik za postavljanje pitanja u formi akronima *ADVOKATE*, čiji je sadržaj ilustrovan u tabeli 5.

Tabela 5: Tehnika postavljanja pitanja ispitaniku – *ADVOKATE*^{21,22}

A	Raspon vremenskog perioda (eng. <i>Amount of time under observation</i>)	Koliko dugo je svedok imao prilike da posmatra osumnjičenog ili događaj?
D	Distanca (eng. <i>Distance</i>)	Kolika je bila fizička udaljenost svedoka od osobe/događaja?
V	Vidljivost (eng. <i>Visibility</i>)	Kakva je bila vidljivost tog trenutka (uključujući i elemente kao što su doba dana, ulično osvetljenje itd.)?
O	Prepreke (eng. <i>Obstructions</i>)	Da li su postojale neke prepreke koje su ispitaniku ometale pogled?
K	Poznat/poznato od ranije (eng. <i>Know or seen before</i>)	Da li ispitanik poznaje osumnjičenog (drugo lice) ili ga/ju je već video ranije? Ako je tako, gde i kada?
A	Specifična obeležja (eng. <i>Any reason to remember</i>)	Da li svedok ima neki poseban razlog zbog kog je zapamtio osumnjičenog ili događaj (npr. osobina ili osobnost, priroda incidenta/događaja)?
T	Protok vremena (eng. <i>Time lapse</i>)	Koliko je vremena prošlo od kada je svedok poslednji put video lice/događaj?
E	Greške (eng. <i>Errors</i>)	Greške i nedoslednosti u materijalnim dokazima? Odnosno, postoje li greške ili odstupanja (nesklad) između opisa u prethodnim i naknadnim iskazima svedoka?

21 Zbog uočenih nedostataka i grešaka u memoriji svedoka, Engleski sud je u postupku *R v. Turnbull and others* (1976), doneo preporuku da svi oficiri tokom informativnog razgovora sa svedocima moraju primeniti niz kriterijuma. Te preporuke je policija usvojila i na osnovu njih osmisnila akronim *ADVOKATE*, koji je sastavljen od početnih slova reči koje objašnjavaju ono na šta se postavljena pitanja odnose, a što će pomoći u započetoj istrazi. Neće sve navedene stavke biti primenljive na svaki iskaz koji se uzima, ali ispitivač mora razmotriti svaku od njih i pribeležiti sebi, a potom uneti kao sastavni deo izjave svedoka, one stavke koje jesu primenljive. Prema Koenu (e. Cohen), izazov pred kojim se nalaze ispitivači je „da pomognu svedoku da pristupe informacijama koje im se nalaze u memoriji, ali za koje imaju poteškoće da preuzmu, a da to urade bez izazivanja pogrešnih ili lažnih sećanja, odnosno nepreciznosti“. Navedeno prema: G. Cohen, Human memory in the world, in: *Analysing Witness Testimony*, Blackstone Press, London, 1999, str. 16.

22 Izvor podataka: M. Schollum, *Investigative Interviewing – the literature*, Review of Investigative Interviewing, New Zealand Police, September 2005, str. 32.

Značajno je naglasiti da dokumenti za trening policijskih službenika u Engleskoj i Velsu zahtevaju da policijaciji u informativnim razgovorima sa svedocima primenjuju preporuku iz sudske presude *R v Turnbull and others* (1976) – da u iskazu svedoka obuhvate kriterijume navedene u akronimu ADVOKATE.

Rezimiranje. Nakon svakog segmenta ispitanikovog izlaganja, potrebno je da se rezimira ono što je ispitanik rekao pre nego što pređe na narednu temu, kako bi ispitivači proverili da li su dobro razumeli ono što je rečeno. Pored toga što se proverava da li su ispitivači dobro razumeli prethodno izlaganje, rezimiranjem se, takođe, ispitaniku daje prostor da nešto doda ili izmeni u svom iskazu. Osim toga, rezimiranje doprinosi održavanju profesionalnog i funkcionalnog odnosa, jer pokazuje da ispitivači slušaju ispitanika sa pažnjom i razumevanjem.

Pojašnjavanje. Pojašnjavanje je potrebno u situacijama kada ispitivači uoče nepodudarnosti u ispitanikovom iskazu ili kada im nije najjasnije o čemu ispitanik govori. Te nejasnoće se uglavnom razjasne u kasnijem proširenom iskazu, a ponekad je delotvornije da ispitivači sebi naprave zabelešku u planu ispred njih o eventualnoj nejasnoći, na koju će se vratiti kasnije u razgovoru.

Nakon što je ispitanikov iskaz sistematicno analiziran i nakon što su prikupljene sve informacije koje je ispitanik mogao da pruži, potrebno je da se prikupljene informacije uporede sa postavljenim ciljem razgovora i sa temama koje su ispitivači prethodno odredili u pismenoj pripremi – planu za obavljanje informativnog razgovora. Na osnovu toga, ispitivači će moći da ispravno procene treba li da *ospore ispitanikov iskaz* ili da *naprave konačni rezime iskaza* i pređu na fazu okončanja (zaključivanja) razgovora.

Osporavanje ispitanikovog iskaza. Osporavanjem treba odgovoriti na iskaz ispitanika koji se ne poklapa sa drugim raspoloživim informacijama ili dokazima. Potreba za tim se javlja uglavnom u razgovoru sa osumnjičenima, ali se može javiti i u razgovoru sa svedokom ili žrtvom. U ovoj fazi ispitivač treba da pokaže da ima poverenje u sagovornika i da s njim sarađuje. Adekvatnom obukom ispitivača povećaće se nivo detekcije laganja, budući da su istraživanja pokazala da je sposobnost neobučenih procenjivača za razlikovanje istinitih i obmanjujućih iskaza generalno niža od 50%.²³ *Cilj je preispitivanje, ne kritika. Stav koji pri tome zauzimaju ispitivači je profesionalan i pozitivan.*

4.3.2 Model usmerene komunikacije (Conversation Management Model)

Model usmerene komunikacije je, kao i prethodno opisan model, primenljiv na sve kategorije ispitanika – osumnjičene, svedoke i žrtve. Usmeravanje razgovora se koristi kada se proceni da postoji velika verovatnoća da ispitanik

---

²³ V. Baić, Efekti treninga u funkciji laganja, *Bezbednost*, br. 2/2012, str. 38.

ne želi da sarađuje. U delu koji sledi, primetićemo da postoje sličnosti između ova dva pristupa. Iskusan ispitivač će koristiti oba i prelaziće sa jednog na drugi kad god proceni da je to potrebno.

Postavljanje otvorenih pitanja i dobijanje početnog iskaza. Prvo pitanje (ili prva pitanja) koja se postave ispitaniku od ključnog su značaja i lako mogu odrediti ton celog dalnjeg razgovora. Teži se postavljanju otvorenih pitanja koja će biti dovoljno prodorna da zahtevaju odgovor. *U ovom početku cilj je da se dobije iskaz od ispitanika.*²⁴

Postoji velika mogućnost da se na prvo pitanje dobije šturi odgovor, nedovoljan da bude iskaz koji se može dalje ispitivati. Stoga ispitivači treba da budu spremni na to da će za iskaz zadovoljavajućeg sadržaja možda morati da postave više od jednog pitanja. Zbog toga u fazi planiranja i pripreme treba da razmotre mogućnosti i opredelite se za formu tih pitanja kojima će započeti razgovor. Pravljenje rezimea tokom razgovora je od suštinskog značaja, kao i kod modela slobodnog prisećanja.

Slučaj kada ispitanik ne želi da odgovori (čutanje ispitanika). U praksi se neretko dešava da ispitanik ili ne daje odgovor ili odgovara sa „nemam komentar“. Dobrog ispitivača ovakav odgovor neće poremetiti. On treba da, uprkos čutanju ispitanika, postavi sva relevantna pitanja, ostavljajući između njih dovoljno vremena za odgovor. Obaveza ispitivača (prema ovom modelu i propisima koji važe u Engleskoj i Velsu) jeste da postavi sva pitanja kako bi pokrio sve teme razgovora, kako odbrana to ne bi mogla da iskoristi na sudu.²⁵

Oспорavanje iskaza. Iskaz ispitanika treba osporiti kada postoje razlozi za sumnju da ispitanik namerno zadržava za sebe relevantne podatke ili kada daje očigledno netačan iskaz. Moguće je da se ono što ispitanik kaže neće podudarati sa dokazima iz drugih izvora. Nepodudarnost sa drugim dokazima ni u kom slučaju ne podrazumeva da ispitanik ne govori istinu ili da nije u pravu. Važno je da se ne gubi iz vida da se i pojašnjavanje i osporavanje odnose na naš zadatak da saznamo razlog zbog kojeg ispitanik izbegava odgovor ili daje nedosledne odgovore.

Tok preispitivanja. Postoje tri aspekta koja treba da imamo u vidu pri osporavanju iskaza ispitanika:

---

24 Istraživanja koja su na ovu temu sprovedena u Engleskoj i Velsu pokazuju da su neki od najčešćih pristupa ispitivača posebno neefikasni. Na primer, istraživači Moston i Englberg (*Moston and Engleberg*) su našli da su 43% policajaca otvorili fazu uzimanja iskaza od osumnjičenog sa direktnim pitanjem iz optužbe, odnosno tražeći priznanje. Ova taktika se smatra veoma neefikasnom, te da su većina osumnjičenih potpuno negirali umešanost ili da o tome nemaju nikakva znanja. Tako prema: S. Moston; T. Engleberg, Police questioning techniques in tape recorded interviews with criminal suspects, *Policing and Society*, No. 3, 1993, str. 223–237.

25 U takvom slučaju neodgovaranje i „nemam komentar“ predstavlja otežavajuću okolnost u sudskom procesu protiv osumnjičenog (primedba autora).

– *pravovremenost* – praksa u okviru PEACE modela je pokazala da sporenje treba pokrenuti tek u kasnijim fazama izlaganja; međutim, nije se iskristalisalo neko čvrsto pravilo o tome u kom trenutku je najbolje osporiti iskaz koji lice daje;

– *stav ispitivača treba da bude kao da ne razumeju i traže da im se razjasni* važno je da ispitaniku kontinuirano ispitivanje predstavi kao želja za rešavanjem problema kojem on može da doprinese; ovakav pristup omogućava da ispitanik ne zauzme defanzivni stav i olakšava mu da promeni svoj iskaz ili ga dopuni, bez neprijatnosti ili osećaja srama;

– *tražiti da se objasne nepodudarnosti* – postarati se da se sve nepodudarnosti koje zahtevaju objašnjenje, kao i sve praznine u dokazima, jasno predoče ispitaniku; to se čini tako što se on zamoli da objasni šta je, po njegovom mišljenju, dovelo do neslaganja između onoga što je rekao i ostalih dokaza koji su prikupljeni; ispitivač treba da se koriste tehnikama konverzacije (uspostavljanje odnosa, postavljanje otvorenih pitanja, aktivno slušanje, rezimiranje i dr.).

4.4 Okončanje (zaključivanje) razgovora (*Closure*)

Razgovor se privodi kraju kada se ispravno zaključi da nema svrhe dalje nastavljati razgovor sa ispitanikom. Okončanje razgovora je takođe potrebno isplanirati u prvoj fazi (planiranje i priprema). Svakako, to treba uraditi pristojno i profesionalno. Kada ispitivač zaključi da se razgovor bliži kraju, njegov zadatak treba da bude:

- da se uveri da postoji zajedničko (misli se na ispitanika) razumevanje onoga što se desilo;
- da proveri da li su svi aspekti zadovoljavajuće obrađeni;
- da objasni šta dalje sledi;
- da se postara da ispitanik ima pozitivan stav i spremnost da ubuduće pruža tačne i pouzdane informacije.

U ovoj fazi, ispitivač mora razmotriti tri ključna pitanja pre nego što razgovor okonča: 1) da li su ostala neka pitanja koja je postaviti, a to nije učinjeno? 2) da li je ispitanik pružio sve informacije koje je u stanju i spreman da pruži? i 3) da li su postignuti svi zacrtani ciljevi razgovora?

Na ova pitanja, odgovor je najlakše dobiti tako što će se pregledati pređene teme u razgovoru i dobijene informacije. Pregledom iskaza sagledavamo da li je pravo vreme za zaključivanje razgovora i konsolidaciju dobijenih informacija. Potrebno je da se ispitaniku objasni da sledi rezime onoga o čemu je bilo reči

tokom celog razgovora i da sada ima priliku da potvrdi, pojasni, negira ili doda ono šta smatra da treba.²⁶

Može se desiti da prilikom rezimiranja razgovora budu uočene i otvorene nove teme u iskazu, te tada, bez oklevanja, treba otvoriti i nove teme. Zbog takvih slučajeva, faza zaključivanja razgovora pruža priliku za ponovno vraćanje na fazu uključivanja i objašnjavanja ili fazu davanja iskaza (videti sliku 1). To ispitivaču omogućava da sistematično istraži potencijalno nove informacije.

Nakon završenog rezimiranja ispitanikovog iskaza, treba ga pitati da li on ima neka pitanja. U praksi se često dešava da ispitanici žele da znaju da li će biti potrebna njihova dalja uključenost u postupak (npr. da li će se pojaviti pred sudom), i šta sve to podrazumeva. Neretko će pojedini biti zabrinuti za njihovu ličnu bezbednost, ili će imati kakvo drugo pitanje. U tim situacijama, korisno je da se pokaže spremnost da se ispitanik sasluša, ne samo zbog dobijanja novih informacija, nego i zbog izgradnje pozitivnog stava u njima i otvorenosti za eventualne buduće kontakte sa ispitivačem ili drugim ispitivačima. Na ispitanikova pitanja treba odgovoriti što iskrenije, a ukoliko se ne zna odgovor, to treba otvoreno reći.

Posle rezimea ispitanikovog iskaza i odgovora na eventualno postavljena pitanja, ispitivači su u situaciji da zaključe razgovor. U zavisnosti od kategorije/ statusa ispitanika, policijski službenici treba da pruže informacije kako osumnjičenima, tako i žrtvama i svedocima.

Takođe, potrebno je ispitivanim licima predočiti da postoji mogućnost da se naknadno prisete još detalja vezanih za događaj, te da se isti zamole da sve šta se naknadno prisete eventualno zabeleže na papir. Od izuzetne važnosti je da se sa ispitanikom dogovori o načinu na koji će eventualno dostavljati informacije. U pojedinim slučajevima se pokazala korisnim taktika da ispitivač nakon određenog vremena (npr. za par dana) kontaktira ispitanika i proveri da li se u međuvremenu prisetio još nečega što bi koristilo istraži, ili da se obavesti o eventualnim novim dešavanjima.

Posmatrano iz iskustva iskusnih ispitivača, razgovor treba zaključiti kroz poštovanje principa koji smo nazvali „tri P“, a to su: primereno, pozitivno i (sa) potencijalom.

---

26 U ovom delu razgovora se sa pravom postavlja pitanje: *šta u slučajevima kada je osumnjičeni čutao ili odbijao da odgovori na pitanja?* Odgovor će biti prikazan za situaciju i pravne mogućnosti i obaveze u Engleskoj i Velsu, a koje se mogu primeniti u većem delu i na situaciju u Srbiji. Tako, u slučajevima kada je osumnjičeni čutao ili odbijao da odgovori na pitanja, rezime pravimo tako što sistematično prelazimo glavne tačke (teme). Utisak koji se time ostavlja je naglašavanje navoda iz počinjenog dela kao i mogućnost za odbranu koju on (osumnjičeni) ima na raspolaganju, a koje je odbio ili nije hteo da komentariše. Time postižemo da osumnjičenom bude potpuno jasno šta je sve obrađeno i u kom trenutku je iskoristio pravo da se brani čutanjem.

- Primereno (*Polite*): ovaj princip treba da bude dominantan kroz ceo tok razgovora poštujući navedeno načelo korektnosti.
- Pozitivno (*Positive*): razgovor okončati sa što većom (ako je moguće, sa maksimalnom) saglasnošću sa ispitivanim licem o temi.
- (Sa) potencijalom (*Prospective*): ovde je, pre svega, reč o tzv. pripremama za dalja dešavanja. Ispitivači treba da nastoje da održe radni odnos uspostavljen na samom početku razgovora, jer uvek postoji potencijal da osumnjičeni postane lice koje će dobровoljno pružati korisne informacije (operativna veza, informator, saradnik). Način na koji se ophodimo sa osumnjičenim može uticati na to da on pristane da nam kasnije pruža informacije, kao i kvalitet tih informacija. Bez obzira na to u koju kategoriju spada lice sa kojim se obavlja informativni razgovor, uvek postoji mogućnost da će datom ispitivaču ili nekom drugom policijskom službeniku ponovo trebati njegova saradnja. Upravo taj odnos sa ispitnikom i spremnost za saradnju može biti od izuzetnog značaja za uspešno obavljanje policijskog posla.

4.5 Procena (evaluacija) (*Evaluation*)

Iako u većini slučajeva izbegavana, procena (evaluacija) je sastavni deo (faza) vođenja informativnog razgovora, koja je ništa manje bitna od bilo koje druge faze. Procenom (evaluacijom) informativnog razgovora se zaokružuje ciklus *PEACE modela*. Razgovor će biti efikasan samo ukoliko ispitivač: zna zašto treba voditi informativni razgovor, zna način na koji ga treba voditi (*planiranje i priprema*) i ume da proceni njegov značaj (*evaluacija*).

Da bi se uspešno sprovela ova faza razgovora, potrebno je proceniti sledeće elemente informativnog razgovora: prikupljene informacije, tok cele istrage u svetu prikupljenih informacija i ispitivačev lični učinak.

Procena prikupljenih informacija – da bi ispitivač ovaj element uspešno procenio, neophodno je da sebi postavi pitanje: *kakav efekat ove nove informacije imaju na celokupnu istragu?*

Potrebno je da uporedimo tok obavljenog informativnog razgovora sa početnim planom i početnim ciljevima i zadacima: da li su korigovani tokom razgovora? zbog čega? da li su postignuti ciljevi koje su na početku zacrtani? da li su obrađene sve obavezne stavke za dobijanje dokaza o počinjenom krivičnom delu ili delima?

Shodno prethodno navedenom, potrebno je da procenimo: koji su novi podaci? ima li nekih nepoklapanja sa ostalim prethodno prikupljenim dokazima? ima li protivurečnosti koje se moraju razrešiti? šta se još mora saznati?

Ponovna procena dokaza u konkretnoj istrazi – prethodno navedena pitanja i odgovori koji se moraju dati će olakšati procenu značaja konkretnog

razgovora za celokupnu istragu i određivanja narednih neophodnih koraka. Razmotriće se da li se i na koji način, nakon obavljenog informativnog razgovora, pravac istrage menja (npr. lice koje je bilo osumnjičeno za napad i telesno povređivanje drugog, zapravo je reagovalo u samoodbrani). Takođe, razgovor može otvoriti i nove pravce istrage (npr. umešanost još jednog lica za koje se prethodno nije znalo), a može i da potvrdi i učvrsti dotadašnja razmišljanja i zaključke iz istrage.

U pogledu razgovora sa osumnjičenima, ispitivač treba da sebi postavi sledeća pitanja: da li ovog osumnjičenog sada treba isključiti iz istrage? koje dokaze ima u prilogu navoda da je osumnjičeni počinio konkretno krivično delo/dela? da li su dokazi koje ima dovoljni za podizanje optužnice?

Procena ispitivačevog ličnog učinka. Veština obavljanja razgovora, pored policijskog školovanja, stiče se, svakako, i kroz praksu i lično iskustvo. Pored procene prikupljenih dokaza, ispitivač treba da napravi, mada se to u praksi veoma retko dešava, i procenu sopstvenog učinka: šta je dobro uradio? šta je mogao bolje da uradi? gde je „tanak“? kako i gde može steći veštine koje mu nedostaju?

U ovom delu je značajno napraviti procenu celog postupka prema PEACE modelu. Pogledati i još jednom analizirati kako su ispitivači obavili fazu planiranja i pripreme. Tako će se utvrditi na kojim mestima ima prostora za poboljšanje i odrediti način za to. Iskusni policijski službenici s pravom ističu da što više razgovora ispitivači budu obavili, to će biti sve bolji u tome. U slučaju da ispitivač radi sa kolegom, potrebno je da oni između sebe razmene povratne informacije o celokupnom toku razgovora.

Zaključak

PEACE model je dizajniran kao okvir za informativne razgovore u svakoj situaciji i sa bilo kojim tipom ispitanika, što ga čini univerzalnim. Činjenica da ga je razvila policija u Engleskoj i Velsu ne umanjuje njegov značaj zbog nekih specifičnosti pravne prirode, te je to dovelo do njegovog širenja u prakse drugih zemalja, kakve su, na primer, Australija, Novi Zeland, Norveška i dr. Ono što je takođe značajno i što treba istaći jeste to da je PEACE model u upotrebi već više od dve decenije, što govori u prilog pozitivnim rezultatima ovog načina rada u obavljanju informativnih razgovora.

Analizirajući situaciju na našim prostorima, a pre svega imajući u vidu značaj informativnih razgovora za celokupnu policijsku delatnost, bilo bi očekivano da je i obuka policijskih službenika za efektivan razgovor sa ispitanicima obavezna. U stvarnosti, u Srbiji, ne postoji standardizovani

model za obavljanje informativnih razgovora, te policijski službenici ne dobijaju adekvatnu stručnu obuku. Takvo je stanje zabrinjavajuće, jer sugeriše da ispitivači (pogotovo početnici) nisu dovoljno stručni u obavljanju informativnih razgovora. Samim tim, kvalitet i preuzimanje potrebne količine informacija, koje su dostupne u razgovorima sa ispitanicima, mogu negativno uticati na policijske istrage i kvalitet krivičnog postupka uopšte.

Smatramo da obuku i praksi obavljanja informativnih razgovora, kako sa svedocima i žrtvama, tako i sa osumnjičenima, treba reformisati u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije, kroz usvajanje PEACE modela za obavljanje razgovora, pa stoga pozivamo naučnu i stručnu javnost da zajedno radimo na procesu predložene reforme.

Ako policijski službenici u Velikoj Britaniji, Novom Zelandu, Norveškoj, kao i drugim zemljama koje su prihvatile ovaj model za obavljanje informativnih razgovora, mogu uspešno sprovoditi efikasne krivične istrage sa ispitanicima, vrlo je verovatno da i policijski službenici MUP-a Republike Srbije mogu da ostvare slične rezultate. To može potvrditi i činjenica da je preko sto policijskih službenika i deset trenera već prošlo obuku za PEACE model obavljanja informativnog razgovora (kroz pilot-projekat Odeljenja za sprovođenje zakona Misije OEBS u Srbiji), i da su projekat ocenili kao visoko kvalitetan.

Literatura

1. Association of Chief Police Officers – ACPO; *Investigative Interviewing Strategy*, National Crime and Operations Faculty, England, 2003.
2. Baldwin, J; *Police Interview Techniques – establishing truth or proof?*, British Journal of Criminology, No 33, 1993.
3. Baić, V; Efekti treninga u funkciji laganja, *Bezbednost* br. 2/2012.
4. Gudjonsson, G.H., *The Psychology of interrogations and confessions: A handbook – 2nd Edition*, Chichester, UK (Wiley), 2003.
5. Cohen, G; Human memory in the world, in: *Analysing Witness Testimony*, Blackstone Press, London, 1999.
6. Central Planning and Training Unit – CPTU; *A Guide to Interviewing*, Metropolitan Police, Harrogate, 1992.
7. Centre for Investigative Skills – CFIS; *Practical Guide for Investigative Interviewing*, Central Police Traning and Development Authority, England, June 2004.
8. Moston, S., Engleberg, T; Police questioning techniques in tape recorded interviews with criminal suspects, *Policing and Society*, No 3, 1993.

9. Milne, R.-Bull, R; *Investigative Interviewing: psychology and practice*, John Wiley and Sons Ltd: Chichester, England, 1999.
10. Milić, N; *Policjsko saslušanje osumnjičenog*, Policijska akademija, Beograd, 2006.
11. Milić, N; Simptomatska slika osumnjičenog tokom procesa saslušanja, *Bezbednost*, br. 2/2005. str. 277.
12. National Crime Faculty – NCF; *Investigative Interviewing: A practical Guide*, Bramshill Training and Development Unit, National Crime Faculty, England, 1996.
13. National Crime Faculty – NCF; *A practical guide to investigative interviewing*, Bramshill: National Crime Faculty and National Police Training, England, 1998.
14. National Crime and Operations Faculty – NCOF; ACPO *Investigative Interview Strategy: Training Curriculum*, Centrex: National Crime and Operations Faculty, England, 2003.
15. National Crime and Operations Faculty – NCOF; *Investigative Interviewing Strategy: Training Curriculum*, Centrex: National Crime and Operations Faculty, England, 2003.
16. Ord, B., Shaw, G., Green, T; *Investigative Interviewing explained*, Lexis Nexis Butterworths, Australia, 2004.
17. Simonović, B; *Kriminalistika – treće izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni Fakultet u Kragujevcu, 2012.
18. Shepherd, E; *Investigative Interviewing: The Conversation Management Approach*, Oxford Universitz Press, New York, 2007.
19. Shepherd, E; *Ethical interviewing*, Policing No. 7(1), 1999.
20. Schollum, M; *Investigative Interviewing – the literature*, Review of Investigative Interviewing, New Zealand Police, September 2005.
21. Shaw, G; Current state of force interview training, in J. Burbeck – New ACPO Investigative Interviewing Strategy, Warwickshire Police, England, 2001.
22. Yeschke, C. L; *The art of investigative interviewing – a human approach to testimonial evidence*, Butterwort-Heinemann, Boston, 2003.
23. Home Office Circular 22/1992, *Principles of investigative interviewing*, Home Office: London, 1992.
24. Hodgston, P; *A practical guide to successful interviewing*, McGraw-Hill: Maidenhead, 1987.
25. Šebek, V; Zapisničko dokumentovanje iskaza osumnjičenog: krivično-procesni i kriminalistički aspekti, *Bezbednost*, br. 1/2010.

PEACE MODEL OF INVESTIGATIVE INTERVIEWING

Vladimir Sebek

Ministry of Interior of the Republic of Serbia
Criminal Investigations Directorate

Summary: During 1991, the British Home Office established a working group tasked with investigating and developing skills of interviewing witnesses, victims of crime and especially with suspects. The working group's efforts resulted in a model of investigative interviewing which provided a more efficient and ethical alternative to the up-to-date practice. The model presented in this paper became known as the PEACE, based on an acronym representing the five phases of this investigative interviewing method. The PEACE model was designed for conducting investigative interviews in all situations and with any type of interviewee, which makes it universal (regardless of being created for the territory of England and Wales) and certainly useful for police officers, especially those engaged in investigations of crimes (criminal investigations police). Also, due to its approach to this matter, the presented model builds a structure suitable for the work of other entities such as public prosecutors, judges, attorneys.

The fact that the PEACE model is in use for over two decades speaks in favor of the positive results this methodology of work provides in investigative interviewing.

Keywords: Peace Model, Investigative Interview, Ethical Investigative Interview, Investigative Interview Phases, General Questioning Techniques.

DISCIPLINSKE MERE ZA POLICIJSKE SLUŽBENIKE U HRVATSKOJ I U SRBIJI

Damir Juras¹

Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske

Željko Nikić²

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Sažetak: Autori u radu daju prikaz i opis zakonom propisanih disciplinskih mera za policijske službenike u pravu Republike Hrvatske i Republike Srbije. Uz pojedine institute autorи iznose stavove pravne doktrine, sudske prakse i statističke podatke. U uvodnom delu definišu se pojmovi policijskog službenika, disciplinske odgovornosti i obrazlaže svrha disciplinskog kažnjavanja. U poglavlju o disciplinskim merama određuje se pojam disciplinske mere, a zatim se navode i opisuju mere za luke i teške povrede službene dužnosti u hrvatskom i srpskom zakonodavstvu. U narednom poglavlju autorи opisuju pravila za odmeravanje, izvršenje i brisanje disciplinskih mera. Nakon analize i upoređenja zakonodavnih rešenja u ovim državama, u zaključku autorи daju kritički osvrt na postojeće zakonodavstvo i pojedine predloge za unapređenje u smislu preciziranja postojećih i propisivanja dodatnih disciplinskih mera za policijske službenike.

Ključne riječi: disciplinske mere, disciplinska odgovornost, policijski službenik, povreda službene dužnosti, Zakon o policiji.

---

1 Dr. sc. Damir Juras, e-mail: djuras@mup.hr

2 Prof. dr. sc. Željko Nikić, e-mail: zeljko.nikac@kpa.edu.rs. Referat je nastao kao rezultat rada koautora na Projektu *Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija*, koji se vodi kod MPNTR pod br.179045. Rad je nastao i kao rezultat aktivnosti na Internom naučno-istraživačkom projektu KPA *Upravljanje policijskom organizacijom u sprečavanju i suzbijanju pretnji bezbednosti u Republici Srbiji*, ciklus naučnih istraživanja 2015-2019.

Uvod

Policijski službenik u Republici Hrvatskoj (dalje: Hrvatska) je službenik Ministarstva unutrašnjih poslova (dalje: MUP), kao i službenik strane policijske službe, koji je prema međunarodnom ugovoru ili zakonu, ovlašćen da obavlja policijske poslove, primenom policijskih ovlašćenja (čl.2.st.1.t.3. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima).³ U Republici Srbiji (dalje: Srbija) policijski službenici u MUP-u jesu : 1. osobe koje obavljaju policijske poslove u statusu ovlašćenih službenih lica i primenjuju policijska ovlašćenja, 2. osobe na posebnim dužnostima koje obavljaju druge unutrašnje poslove u neposrednoj vezi sa policijskim poslovima(čl. 10. st. 2. Zakona o policiji Srbije).⁴ Policijski poslovi propisani su čl.3. ZPPO odnosno čl.30. ZPS-a. Prava i dužnosti policijskih službenika propisani su čl.15.-40. Zakona o policiji Hrvatske,⁵ odnosno u glavi VIII. ZPS-a. Policijski službenici su dužni pridržavati se obaveza propisanih zakonom, koje u celini čine službenu dužnost. Ukoliko prekrše službenu dužnost policijski službenici podležu disciplinskoj odgovornosti koja se može definisati kao posebna odgovornost službenika za povredu propisane radne discipline (službenih obaveza), za koju se prema službeniku mogu predu određene propisane disciplinske mere od strane poslodavca. Zakonodavac u Hrvatskoj je izrekom propisao da policijski službenik odgovara za povredu službene dužnosti ako poverene poslove i zadatke ne obavlja savesno, stručno i u predviđenim rokovima, ako se ne pridržava Ustava, zakona, drugih propisa i pravila o ponašanju za vreme službe ili izvan službe kada šteti ugledu službe (čl. 93. st. 1. ZPH), dok je zakonodavac u Srbiji propisao da policijski službenici odgovaraju disciplinski za lake i teške povrede službene dužnosti (čl. 202. ZPS-a).⁶ Lake i teške povrede službene dužnosti policijskih službenika propisane su čl. 95.-96. ZPH odnosno čl. 206.-207. ZPS-a. Opravdanje „*ius puniendi*“ upravo Cardona nalazi u tome da se time pojačava unutrašnja disciplina i odgovornost za zloupotrebe i loše izvršenje, te osigurava da svi zaposleni poštuju svoje obaveze.⁷ Postupak zbog povrede službene dužnosti protiv policijskih službenika vodi se u Hrvatskoj na osnovu odredbi ZPH i Pravilnika o disciplinskoj odgovornosti policijskih

³ Zakon o policijskim poslovima i ovlastima – dalje: ZPPO, *Narodne novine Republike Hrvatske* – dalje: NN, br. 76/09, 92/14.

⁴ Zakon o policiji Srbije – dalje ZPS, „*Službeni glasnik RS*“ br.06/16, Beograd,2016.

⁵ Zakon o policiji Hrvatske – dalje ZPH, NN, br. 34/11, 130/12, 89/14, 151/14, 33/15

⁶ „Povrede službene dužnosti predstavljaju narušavanje posebnih dužnosti i ovlašćenja službenih lica, te povredu integriteta službe od samih nosilaca službenih ovlašćenja.“, D. Milković, Odgovornost službenika za povredu službene dužnosti, *Radno pravo*, br. 6/05, Zagreb, 2005, str. 58.

⁷ Cardona, F; Liabilities and Discipline of Civil Servants, (online), dostupno na:

službenika,⁸ a supsidijarno se primjenjuju odredbe zakona kojim se uređuje opšti upravni postupak (čl.100.st.1.ZPH), dok se u Srbiji takav postupak vodi na osnovu Uredbe o disciplinskoj odgovornosti u Ministarstvu unutrašnjih poslova,⁹ a supsidijarno se primjenjuju odredbe zakona kojim se uređuje opšti upravni postupak (čl. 205. ZPS-a).¹⁰

1. Disciplinske mere

Disciplinska mera (kazna ili sankcija) je mera koja se izriče protiv učinioca disciplinskog dela zbog povrede službene dužnosti¹¹, a takve mere propisuju se, u cilju zaštite radnika i njegove pravne sigurnosti, samo zakonom.¹²

<http://www.sigmaweb.org/publicationsdocuments/37890790.pdf>, (03.03.2015.), str. 2.; Kolakušić ističe da disciplinsko kažnjavanje ima za cilj „onemogućavanje neminovnog društvenog izjednačavanja krivice, odnosno nametanja odgovornosti službenicima koji uzorno obavljaju svoj posao“, M. Kolakušić, *Postupak radi povrede službene dužnosti državnih službenika i namještenika, te udaljenje iz službe (s osrvtom na policijske i sudske službenike)*, dostupno na: <http://www.upravnisudrh.hr/radovi.html> (29.12.2014), str. 2., dok se prema Drmić kažnjavanjem odgovornih državnih službenika „ostvaruje cilj i svrha vođenja disciplinskog postupka i na taj način osigurava efikasno funkcionisanje državne službe.“, A. Drmić, Vrste povreda službene dužnosti i disciplinske sankcije, *Hrvatska javna uprava*, br.3/2010, Zagreb, str.772.

8 Pravilnik o disciplinskoj odgovornosti policijskih službenika – dalje Pravilnik, NN 141/11 9 Uredba o disciplinskoj odgovornosti u Ministarstvu unutrašnjih poslova – dalje Uredba, SG 8/2006. Ova Uredba primeenjuje se na osnovu čl.211. i 255.ZPS-a, a nova Uredba, kojom će se urediti provedba disciplinskog postupka i druga pitanja od značaja za rad disciplinskih tela, na osnovu čl. 211. i 255. ZPS-a, mora biti doneta u roku od godinu dana od dana stupanja na snagu ZPS-a.

10 Na pitanja radno pravnog položaja policijskih službenika, koja nisu regulisana Zakonom o policiji i propisima donetim na osnovu tog Zakona, u Hrvatskoj se primjenjuju propisi o državnim službenicima, opšti propisi o radu i kolektivni ugovori (čl.1.st.3.ZPH), a u Srbiji propisi o državnim službenicima, kolektivni ugovor, oppšti propisi o radu i zakon kojim se uređuje oppšti upravni postupak (čl.250.ZPS-a).

11 M. Vinković; B. Benković, Uloga disciplinskih sankcija u borbi protiv neprofesionalnog i nezakonitog ponašanja državnih službenika – slučaj Hrvatske i Bosne i Hercegovine, *Pravni vjesnik*, br. 2/2011, str. 225.; (...) disciplinska mera mogla bi se označiti kao određena sankcija protiv konkretnog počinjocu disciplinskog dela, koja se sastoji u određenom moralnom delovanju ili ograničavanju ili oduzimanju prava i položaja ili svojstva radnika, a za čije je izricanje nadležan disciplinski organ.“, Dedić S., Gradaščević-Sijerčić J., *Radno pravo*, Sarajevo, 2005, str. 326. Benković disciplinske kazne deli na: moralne (koje pogađaju samo ugled zaposlenog), profesionalne (pogađaju položaj zaposlenog u radnom odnosu) i novčane (pogađaju imovinu, odnosno prihode zaposlenog.), B. Benković, *Disciplinska odgovornost državnih službenika u pravu Republike Hrvatske i pravu Bosne i Hercegovine* (magistarski rad), Pravni fakultet Sveučilišta u Osijeku, Osijek, 2010, str. 77.; U pravnoj teoriji i zakonodavstvu, pa tako i u ovome radu, kao sinonimi se koriste izrazi: kazna za povredu službene dužnosti, disciplinska kazna i disciplinska mera.

12 T. Popović, *Radno pravo*, Beograd, 1980, str.179.

1.1 Mere za lake povrede službene dužnosti

U Hrvatskoj za lake povrede službene dužnosti mogu se izreći sledeće mere: 1. pisana opomena, 2. novčana kazna u visini do 10% od posljednje plate koja mu je isplaćena za puni mesec proveden na radu (čl.110.st.1.ZPH-a).

Opomena ostaje po pravilu prva i najblaža mera koja stoji na raspolaganju poslodavcu da utiče blagovremeno na korekciju ponašanja zaposlenog na radu, da mu ukaže u kom pravcu treba iskazati svoje radne sposobnosti i promeniti svoje ponašanje, kako bi osigurao veći stepen sigurnosti zaposlenja.¹³ Opomena je pravna mera jer se izriče za povredu pravnih, a ne moralnih normi. Ona ima i moralni uticaj, ali time ne gubi pravni karakter. Opomena je još jedna šansa zaposlenom da popravi svoje ponašanje, ali i neka vrsta upozorenja da mu se može izreći i teža disciplinska mera ukoliko ponovi istu ili učini neku drugu povredu službene dužnosti. Učinak ove mere zavisi od moralnog karaktera službenika i njegove osetljivosti na primedbe nadređenog službenika. Za moralno postojanog službenika, koji drži do vlastitog ugleda u radnoj sredini i u očima poslodavca, ona će biti sasvim dovoljna i njome će se postići željeni učinak.

Novčana kazna je imovinska disciplinska mera, koja se sastoji u obavezi plaćanja od strane disciplinski odgovornog službenika određenog novčanog iznosa. Obzirom na težinu povrede, određeno je da se novčana kazna može izreći jednokratno u maksimalnom iznosu do 10% plate službenika. Određivanjem kazne prema posljednjoj plati isplaćenoj za puni mesec proveden na radu, rešena je dilema oko određivanja mere službeniku koji je u vreme izricanja kazne bio odsutan s posla zbog bolesti, obzirom da mu se tada ne isplaćuje plata nego naknada plate (čl.36.st.1.Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju¹⁴ i čl.45. i 47. Pravilnika o pravima, uvjetima i načinu ostvarivanja prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja).¹⁵

U Srbiji za lake povrede službene dužnosti može se izreći: 1. pisana opomena i 2. novčana kazna u iznosu od 10 do 20 % od mesečne osnovne plate, uvećane za minuli rad, ostvarene u mesecu u kojem je rešenje o utvrđenoj disciplinskoj odgovornosti postalo konačno (čl.208. ZPS-a).

1.2 Mere za teške povrede službene dužnosti

U Hrvatskoj za teške povrede službene dužnosti mogu se izreći sledeće mere: 1. novčana kazna u mesečnom iznosu do 20% od posljednje plate koja

13 B. Lubarda, *Disciplinska odgovornost i harmonizacija prava, Pravo i privreda*, br.5-8/2001, Beograd, str. 250.

14 Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju, NN, br. 80/13, 137/13

15 Pravilnik o pravima, uvjetima i načinu ostvarivanja prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja, NN, br. 49/14, 51/14, 11/15, 17/15

mu je isplaćena za puni mesec proveden na radu, na vreme od 1 do 6 mjeseci, 2. zaustavljanje napredovanja u zvanju od 2 do 4 godine, 3. zaustavljanje napredovanja u službi u trajanju od 2 do 4 godine, 4. premeštaj na drugo radno mesto iste ili niže složenosti poslova na vreme od 2 do 4 godine, 5. uslovna kazna prestanka državne službe, 6. prestanak državne službe (čl.110.st.2.ZPH).¹⁶

Zakonodavac je propisao donji i gornji limit novčane kazne u širokom rasponu, omogućujući individualizaciju kazne prema konkretnom slučaju. Zbir novčanih kazni izrečenih u jednom mesecu za lakše i teže povrede službene dužnosti ne može iznositi više od 30% poslednje plate koja mu je isplaćena za puni mesec proveden na radu (čl.110.st.6.ZPH).

Mere zaustavljanja u napredovanju su do novela iz 2011¹⁷ bile propisane čl. 110.st.2. t. b) i c) Zakona o državnim službenicima¹⁸, kojim su do donošenja ZPH bile određene disciplinske mere za policijske službenike.¹⁹ Prema čl.110. st.3. ZDS-a navedene mere propisane su za državne službenike kao pravne posledice osude za teške povrede službene dužnosti, sa napomenom da su relativno identična rešenja usvojena i u Zakonu o državnim službenicima Srbije (ZDS).²⁰

Mera premeštaja na drugo radno mesto iste ili niže složenosti poslova može se izreći samo ako postoji slobodno radno mesto u MUP-u (čl.110.st.5.ZPH), što umanjuje praktičnu mogućnost izricanja ove mere. Mera premeštaja na radno mesto iste složenosti poslova nema jasnog smisla jer se njome u suštini policijski službenik ne kažnjava, odnosno ne umanjuju mu se nikakva prava.

16 U razdoblju od 2012. do 2014. godine, pred disciplinskim sudovima MUP-a Republike Hrvatske okončano je 1254 disciplinskih postupaka zbog teških povreda službene dužnosti policijskih službenika. Od navedenog broja 187 postupaka je okončano oslobođenjem policijskih službenika od odgovornosti. U postupcima u kojima je utvrđena odgovornost policijskih službenika izrečene su disciplinske mere: 980 novčanih kazni, 1 zaustavljanje napredovanja u zvanju od 2 do 4 godine, 4 premeštaja na drugo radno mesto iste ili niže složenosti poslova na vreme od 2 do 4 godine, 105 uslovnih kazni prestanka državne službe, 84 prestanka državne službe. U nekim disciplinskim postupcima više policijskih službenika je bilo obuhvaćeno istim zahtevom za pokretanje disciplinskog postupka, a u nekim je postupcima isti policijski službenik odgovarao za više povreda za koje su mu izrečene različite disciplinske mere koje su ušle u statistički prikaz.(izvor podataka: MUP RH, dopis br.511-01-43-152-2-1/15 od 19.01.2015.)

17 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državnim službenicima, NN, br. 49/11

18 Zakon o državnim službenicima -dalje: ZDS, NN, br. 92/05, 107/07, 27/08, 49/11, 150/11, 34/12, 49/12-proč, tekst, 37/13, 38/13. Navedene kazne nisu našle primenu u praksi disciplinskih sudova pa tako u razdoblju od 2002. do 2009. u disciplinskim postupcima protiv policijskih službenika nije izrečena niti jedna takva kazna (izvor podatka: MUP RH, dopis br.511-01-158-SL/121-10 od 19.03.2010.)

19 Zakon o policiji iz 2000. godine, NN 129/00, 41/08, koji je bio na snazi do stupanja na snagu sadašnjeg ZPH 30.03. 2011., čl. 118.propisivao je da se policijskim službenicima, osim kazni propisanih Zakonom o državnim službenicima, može izreći i sankcija uslovnog prestanka radnog odnosa na rok od 3 do 12 meseci.

20 Zakon o državnim službenicima - dalje ZDS, „Sl.glasnik RS“ br.79/05, 81/05-ispr, 83/05-ispr, 64/07, 67/07-ispr, 116/08, 104/09 i 99/14.

Kada se policijski službenik premešta na radno mesto niže složenosti poslova, u biti se radi se o novčanoj kazni, jer se službenik onemogućava da ostvaruje platu u iznosu koji je ostvarivao na radnom mestu više složenosti poslova. Disciplinski sud u svom rešenju mora odrediti konkretno radno mjesto (prethodno mora biti utvrđeno da je slobodno) na koje se kažnjeni policijski službenik premešta. Uslovi za izricanje mere „premeštaj na radno mesto niže složenosti poslova“ trebaju biti precizniji kako bi bilo nedvosmisleno da li se službenik može rasporediti na radno mesto sa bilo kojim nižim koeficijentom složenosti poslova, ili samo na neposredno niži koeficijent.

Uslovna kazna prestanka državne službe izriče se kao mera prestanka državne službe uz rok probacije (kušnje) od 3 meseca do 1 godine, s tim da se kazna neće izvršiti pod uslovom da policijski službenik u tom roku ne počini novu tešku povredu službene dužnosti (čl.110.st. 2. i 4. ZP-a). Odlaganjem izvršenja disciplinske mere ne dovodi se u pitanje zakonitost izrečene mere, nego se proverava spremnost policijskog službenika da ubuduće bude disciplinovan. Do opoziva odlaganja izvršenja dolazi ako službenik ponovno počini težu povredu službene dužnosti, za koju je u novom postupku oglašen odgovornim. Naime, izvršenje bilo koje teže povrede službene dužnosti pokazuje u tom slučaju da je izricanje odlaganja izvršenja disciplinske mere promašilo u karakteru, jer mera nije vaspitno delovala na policijskog službenika, koji pokazuje upornost u nedisciplinovanom ponašanju.²¹ Do opozivanja dolazi po sili zakona. Raniji i novi postupak su samostalni, ali i međusobno zavisni. Novi postupak se pokreće i vodi samo za novu težu povredu službene dužnosti. Ako u tom postupku službenik bude oslobođen od odgovornosti ili ako postupak bude obustavljen zbog zastarelosti, neće doći do opoziva odlaganja izvršenja ranije izrečene mere. Izvršenje ranije izrečene mere ne izaziva ni svaka nova povreda službene dužnosti za koju službenik bude oglašen odgovornim. Relevantna je samo teška povreda počinjena tokom vremena za koje je izvršenje ranije izrečene mere odloženo. Za opozivanje odlaganja izvršenja izrečene mere dovoljno je da je službenik počinio bilo koju težu povredu službene dužnosti, a ne samo povredu službene dužnosti za koju je u novom (drugom) postupku izrečena mera prestanak državne službe. Ovakav stav proizlazi iz same prirode disciplinske kazne uslovnog prestanka državne službe, koja se u potpunosti razlikuje od izricanja uslovnih kazni u kaznenom postupku. Naime, navedena disciplinska mera izriče se za povrede specifične težine, ali kada ipak ima određenih okolnosti koje ukazuju na opravdanost zaključka da se policijskom službeniku treba pružiti još jedna, poslednja, šansa da koriguje svoje ponašanje i svoj odnos prema radu, ukoliko i dalje želi da bude policijski službenik. Obzirom da je sud utvrdio da povreda ima obiležje teške povrede službene dužnosti i da je prethodno

²¹ J.Crnić, *Disciplinska odgovornost radnika: primena novela ZUR-a, republičkih i pokrajinskih propisa o disciplinskoj odgovornosti*, Zagreb, 1988, str.106

policajski službenik upozoren da mu se pruža poslednja šansa, opravdano je da se u svakom takvom slučaju, nezavisno od vrste i visine mera izrečene u novom postupku, opozove uslovno izrečena mera prestanka državne službe. Kao osnov za opoziv izvršenja ove mere uzima se izvršna disciplinska odluka, nezavisno o tome da li je ona istovremeno i pravosnažna. Pravosnažna odluka osigurava potpunu izvesnost u pogledu pravilnosti opozivanja izvršenja ranije izrečene mере, ali bi čekanje na pravosnažnost, u slučaju pokretanja upravnog spora, dovelo i do neopravdanog odlaganja izvršenja izrečene mере, što ne bi bilo u skladu sa njenom svrhom. U slučaju sudskog poništaja izvršne odluke, na osnovu koje je došlo i do opoziva, službenik bi bio vraćen u službu, a izvršila bi mu se i isplata neisplaćenih plata sa pripadajućim kamatama, kao i isplata drugih materijalnih prava.

Autor Rajko smatra da bi u službeničkom zakonodavstvu, u kojem je kao jedna od mera propisan i uslovni prestanak radnog odnosa odnosno državne službe, bilo svrsishodno propisati mogućnost kombinovanja uslovne kazne prestanka službe s novčanom kaznom, jer se u protivnom u praksi maksimalna novčana kazna može pokazati strožijom merom od uslovne kazne prestanka državne službe.²² Predlog da se uslovni prestanak državne službe izriče kumulativno s novčanom ili nekom drugom merom nije prihvatljiv, jer bi se tada policijskom službeniku za jednu povredu službene dužnosti mogle izreći dve mere. Posebno nije tačna konstatacija da je (ponekad) novčana kazna strožija od uslovnog prestanka državne službe jer policijskom službeniku, koji u probnom roku izvrši bilo koju tešku povredu službene dužnosti, nezavisno od njene težine, odnosno za nju izrečenene mere, prestaje državna služba.

Prestanak državne službe je najteža disciplinska mera. Nene posledice pogđaju policijskog službenika danom izvršnosti rešenja kojim je ona izrečena,²³ a tiču se prestanka rada u državnom organu, što istovremeno dovodi do prestanka svih njegovih prava, obaveza i odgovornosti iz državne službe.²⁴ U pitanju je disciplinska mera kojom se eliminiše (odstranjuje) iz službeničkog kadra nedostojni ili nepopravljivi službenik, koji je trajno grubo narušio lični i ugled službe u celini. Radi se o apsolutnoj kazni jer tu nema nikakvog elasticiteta – nikakvog pooštravanja, odnosno ublažavanja kazne.²⁵ O prestanku

---

22 A. Rajko, *Zakon o službenicima i namještenicima u lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi – kritički osvrt*, *Hrvatska javna uprava*, broj 4/2008, Zagreb, str.983.

23 Ž. Potočnjak, *Radni odnosi državnih službenika*, u: Ž. Potočnjak i dr., *Radni odnosi u Republici Hrvatskoj*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2007, str.860.

24 O važnosti, za sudsku praksu, uočavanja i razumevanja činjenice da prestanak državne službe znači i prestanak radnog odnosa i svih prava koja iz radnog odnosa proizlaze vidi: S. Rulic – Hren, *Prestanak državne službe prema Zakonu o državnim službenicima i namještenicima*, u: M. Dika i dr., *Zasnivanje i prestanak radnog odnosa – rješavanje radnih sporova*, Narodne novine, Zagreb, 2004., str. 67.

25 G. Nikolić, *Disciplinska odgovornost državnih službenika*, magistarski rad, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2008, str.185.

državne službe, na osnovu izvršne disciplinske odluke, donosi se deklaratorno rešenje (čl.133. u vezi čl. 137.st.1. t.9. ZDS-a). Prekoračenje osmodnevног roka za donošenje rešenja o prestanku državne službe ne utiče na prestanak državne službe po sili zakona danom izvršnosti odluke službeničkog suda o izricanju disciplinske mere prestanak državne službe.²⁶ Privremena sprečenost za rad nije smetnja za izricanje mere prestanak državne službe, a ovakvo zakonodavno rešenje je preduslov uspešnog okončanja disciplinskog postupka. U suprotnom, dugotrajnim bolovanjima, prijavljeni službenici mogli bi osujetiti svrhu postupka, a kada se izvršiocima najtežih prestupa ne bi mogli izreći sankcija prestanak državne službe sve do povratka s bolovanja, tada bi često došlo i do zastarelosti vođenja disciplinskog postupka.²⁷ U čl. 110.st.3 ZPH je propisano obavezno izricanje mere prestanak državne službe za koruptivna disciplinska dela. Iako se ovoj odredbi može staviti načelna primedba da utiče na individualizaciju kazne kod pojedinih učinalaca dela jer se narušava i zanemaruje jedno od osnovnih načela svakog postupka, pa i disciplinskog – “načelo individualizacije kazne”, koje zahteva da se u svakom konkretnom slučaju sagleda celokupnost svih pravno relevantnih činioца pre nego se izrekne određena sankcija,²⁸ prvenstveno treba ukazati da ZPH nije definisao pojam korupcije niti upućuje na propis koji je to učinio, pa i to stvara dileme u praksi što je zakonodavac trebao izbeći propisuјуći ovako rigoroznu odredbu.

U Srbiji za teške povrede službene dužnosti može se izreći jedna od sledećih disciplinskih mera: 1. novčana kazna u iznosu od 20 do 40 % od osnovne plate uvećane za minuli rad u vremenu od dva do šest meseci, 2. raspoređivanje na drugo radno mesto na kojem se obavljaju poslovi za koje je kao uslov propisana neposredno niža stručna spremna, odnosno niža platna grupa u trajanju od šest meseci do dve godine, 3. zaustavljanje u sticanju neposredno višeg čina/zvanja od dve do četiri godine, 4. gubljenje stečenog čina/zvanja i određivanje neposredno nižeg čina/zvanja u stručnoj spremi, 5. prestanak radnog odnosa (čl.209.ZPS-a).²⁹

Novčana kazna propisana je u odgovarajućem rasponu i po visini i po trajanju. U srpskom pravu je, za razliku od hrvatskog, propisana mera oduzimanja stečenog čina/zvanja, ali je izostavljena mera uslovnog prestanka

26 Ustavni sud Republike Hrvatske, Odlukom U-III-1495/2003 od 8. aprila 2004., dostupno na: <http://www.usud.hr> (21.05.2015.) odbio je tužbu podnosioca koji je smatrao da se radi o prekluzivnom roku po čijem proteku nije moguće doneti navedeno deklaratorno rješenje.

27“(...) navodi tužbe ne mogu imati uticaj na drugačije rešenje o upravnoj stvari, jer se u konkretnom slučaju, opšti propisi o zabrani prestanka rada pojedinim kategorijama zaposlenih ne primenjuju na državne službenike kojima je u disciplinskom postupku izrečena disciplinska kazna prestanka državne službe zbog teške povrede službene dužnosti.”, Upravni sud Republike Hrvatske, Us-11427/2006-4 od 21. marta 2007.

28 J. Gradaščević, Disciplinska odgovornost radnika u svjetlu izmjena i dopuna Zakona o udruženom radu, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. XXXV/1987, Sarajevo, str. 97.

29 Šire:Leštanin B, Nikač Ž, Komentar Zakona o policiji, Poslovni biro, Beograd, 2016.

radnog odnosa. Zaposlenom kome je izrečena disciplinska mera prestanka radnog odnosa³⁰ prestaje radni odnos danom konačnosti rešenja kojim je disciplinska mera izrečena (čl.10.Uredbe).

Prema oficijelnim podacima MUP RS o disciplinskoj odgovorosti radnika u periodu od 2012 do 2014 godine u Srbiji je bilo pokrenuto ukupno disciplinskih postupaka: 2012 - 2291(lake 862, teške 1509), 2013 - 2325 (741,1582) i 2014 – 2089 (708, 1369). Pored toga evidentirane su i ostale povrede iz ZDS i to: 2012 – 32, 2013 – 35 i 2014 – 10. Doneto je i više rešenja o udaljenju radnika (suspenzija) i to kako sledi: 2012 – 101, 2013 – 132 i 2014 105.³¹

2. Odmeravanje, izvršenje i brisanje mere

Prilikom odmeravanja disciplinske mere treba izabrati onu meru s kojom će se postići svrha generalne i specijalne prevencije.³² U Hrvatskoj pri određivanju vrste mere uzimaju se u obzir težina počinjene povrede i nastale posledice, stepen odgovornosti policijskog službenika, okolnosti u kojima je povreda učinjena, te olakšavajuće i otežavajuće okolnosti na strani policijskog službenika. U vreme izvršenja povrede službene dužnosti za nju mora biti propisana disciplinska mera, koja se izriče u svrhu vaspitnog uticaja na izvršioca i druge policijske službenike te održavanja radne discipline i pravila ponašanja u službi i izvan službe (čl.111.st.1.ZPH i čl.5. i 6. Pravilnika). U Srbiji pri izricanju disciplinske mere vodi se računa o stepenu odgovornosti zaposlenog, težini posledica povrede službene dužnosti, subjektivnim i objektivnim okolnostima pod kojima je povreda službene dužnosti izvršena, kao i o ranije izrečenim disciplinskim merama koje nisu brisane iz evidencije (čl.7. Uredbe). Imajući u vidu sve okolnosti (olakšavajuće i otežavajuće) disciplinskog dela, subjektivne i objektivne prirode, radniku treba izreći

30 Ustavni sud Republike Srbije, Odlukom Už-3179/2010 od 19.12.2012. , dostupno na: <http://ustavnisud.rs/> (21.05.2015.) je potvrdio odluku kojom je u disciplinskom postupku policijskom službeniku izrečena kazna prestanka radnog odnosa jer je utvrđeno da je „*protivno Kodeksu policijske etike, održavao neslužbene kontakte sa osobom iz kriminogene sredine i za vreme boravka u porodičnoj kući te osobe, kod sebe imao paketić sa opojnom drogom heroin.*“

31 Izvor: MUP RS, Sektor finansija, ljudskih resursa i zajedničkih poslova, Uprava za ljudske resurse, akt 06/3 br.3999/15 od 21.07.2015.

32 “Izbor mere u posebnom slučaju prilagođava se načelu srazmernosti, te nije, dakle, usmeren samo s razlozima koji se odnose na subjektivne okolnosti skrivljene povrede ili na opštu predostrožnost, nego i s interesom, objektivnim, što ga javno– pravno telo ima da uspostavi naspram javnosti odnos poverenja koje je bilo poljuljano s nedisciplinom, da na neki način održava i održi integritet nesmetanog odvijanja delatnosti javno – pravnih tela ili slobodne profesije u pitanju; npr. državni službenik obavezan je čuvati ugled službe, advokat je obavezan održavati i staleški ugled svoje profesije.”, B. Babac, *Upravno pravo*, Osijek, 2004., str. 927

mjeru primerenu težini povrede i posledica, kao i ličnosti izvršioca (stepen odgovornosti, ponašanje pre i posle učinjene povrede i sl.).³³ Disciplinske mere predstavljaju skalu serioznosti i energičnosti prilikom upozoravanja i kažnjavanja počinilaca povreda službene dužnosti, odnosno predstavljaju stepen tolerantnosti državne službe prema povredi počinjocu u budućnosti i ukazuju na neopravdanost i nesvrshodnost disciplinskih povreda. Stoga je sud dužan izabrat i izreći onu meru kojom se na najbolji način postiže njena svrha specijalne i generalne prevencije, odnosno izreći blažu meru po vrsti i visini ako se njome postiže cilj kažnjavanja.

Hrvatski zakonodavac je propisao pravila za izricanje mera za dela u sticaju, pa ako je policijski službenik u istom postupku proglašen odgovornim za više povreda službene dužnosti, disciplinski sud će utvrditi meru za svaku pojedinu povedu i izreći jedinstvenu meru. U slučaju sticaja težih povreda službene dužnosti disciplinski sud se prilikom izricanja mere mora držati sljedećih pravila: ako je za dve ili više težih povreda službene dužnosti počinjenih u sticaju utvrdio istovrsne mere, jedinstvena mera se izriče zbrajanjem utvrđenih mera, ali ne sme biti veća od zakonskog maksimuma; ako je za neke teže povrede službene dužnosti počinjene u sticaju utvrdio kaznu prestanak državne službe, a za neke drugu vrstu mere, izreći će jedinstvenu meru prestanak državne službe, ako je za dve ili više težih povreda službene dužnosti u sticaju utvrdio različite vrste mera, istovrsne mere se zbrajaju, a potom se sve različite mere izriču kao jedinstvena mjera (čl.110. st.7.ZPH i čl.18.Pravilnika).

Autor Braibant kritikuje sistem prema kojem se za svaku povedu može izreći bilo koja od predviđenih mera i tvrdi da bi povrede i disciplinske mere trebalo dovesti u korelaciju, kako je to napravljeno u kaznenom zakonodavstvu.³⁴ Njegova argumentacija, da se na ovaj način omogućava arbitarnost i nepravda odnosno da je moguće za težak prestup izreći i najblažu meru, ne može se prihvati jer treba poći od prepostavke da će tela nadležna za progon i odlučivanje o disciplinskoj odgovornosti raditi savesno, a u suprotnom ako će nadležna disciplinska tela kršiti zakon tada ni najbolji zakon i predviđanje svih mogućih situacija u pravnoj normi neće biti od koristi.

U Hrvatskoj mere izrečene u postupku zbog povrede službene dužnosti izvršava načelnik organa ili nadležni rukovodilac. Izvršenje mera za lakšu

33 D. Simonović, Individualizacija disciplinske mere, *Pravo i privreda*, br. 5-8/2001, Beograd, str. 282.

34 "... ne postoji korespondencija između leštvice kazni i leštvice povreda. U kaznenom pravu, zakonom se definišu i kaznena dela, ali se definiše i njihova korelacija; zakon predviđa da je za određeno kazneno delo propisana kazna zatvora, a da će se za prekršaj kazniti novčanom kaznom. Ovde to nije slučaj: može se izreći običan ukor službeniku koji je ukrao mnogo državnog novca, a otpustiti službenik koji je jednom zakasnio na posao. Rizici arbitarnosti i nepravde koje nosi ovaj sistem sustav dugo su bili još teži jer je administrativni sud odbijao kontrolirati težinu kazne.", G. Braibant, *Administrativno pravo Francuske*, Beograd, 2002, str.327-328.

povredu službene dužnosti zastareva u roku od jedne godine, a za težu povredu službene dužnosti u roku od 2 godine od izvršnosti rešenja kojim je kazna izrečena (čl.111.st.2. i 3.ZPH). U Srbiji disciplinska mera izrečena konačnim rešenjem upisuje se u jedinstvenu kadrovsku evidenciju policijskih službenika (čl. 11.st.1.Uredbe).

U Hrvatskoj protekom roka od 2 godine nakon izvršnosti izrečene mere za lakšu povredu službene dužnosti, izrečena mera se briše pod uslovom da službenik nije počinio novu povredu službene dužnosti od izvršnosti izrečene mere. Protekom roka od 4 godine nakon izvršnosti izrečene mere za težu povredu službene dužnosti, izrečena mjera se briše pod uslovom da službenik nije počinio novu povredu službene dužnosti od izvršnosti izrečene mjeru (čl. 111. st.4 i 5. ZPH). U Srbiji disciplinska mera se briše iz jedinstvene kadrovske evidencije ako zaposlenom ne bude izrečena nova disciplinska mera u naredne dve godine od izrečene disciplinske mere za laku povredu službene dužnosti, ili u naredne četiri godine od izrečene disciplinske mere za tešku povredu službene dužnosti (čl.11.st.2. Uredbe). Brisanjem disciplinske mera, kao svojevrsnim načinom ostvarenja fikcije nekažnjavanosti, postiže se konačna reintegracija (rehabilitacija) kažnjenog državnog službenika.³⁵

U pogledu disciplinske odgovornosti generalno i izričanja disciplinskih mera u Srbiji su prihvaćena u velikoj meri identična pravna rešenja kao u Hrvatskoj, ali i drugim državama iz sastava nekadašnje Jugoslavije i entitetima (npr.Republika Srpska).³⁶ To je ne samo odraz srodnog i preovlađujućeg kontinentalno-pravnog sistema, već i specifičnosti policijskog poziva i društvenog statusa.³⁷ Poseban diskurs u razmatranju ovog pitanja leži u činjenici da su radni odnosi u organima državne uprave u velikoj meri specifični,³⁸ pa s tim u vezi i radni odnosi zaposlenih u ministarstvu unutrašnjih poslova, posebno policiji i srodnim radnim sredinama.

Zaključak

Zakonima u Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji za policijske službenike propisane su dve mere za luke i šest (u Hrvatskoj), odnosno pet mera (u Srbiji) za teške povrede službene dužnosti. Time se u velikoj meri omogućuje individualizacija kažnjavanja, ali bi bilo od koristi razmotriti mogućnost

35 R. Bezbradica, *Disciplinska odgovornost državnih službenika, Radno i socijalno pravo*, br. 1/2007, Beograd, str. 196.

36 Šire: Juras D, *Disciplinska odgovornost policijskih službenika u Republici Srpskoj, KPA, NBP br.1/15*, Beograd, 2015, str.85-101.

37 Šire:Nikolić V, *Radno-pravni položaj policijskih službenika, MUP RS, časopis Bezbednost br.03/12*, Beograd, str.350-364.

38 Šire: Ž.Kulić, D.Vasiljević, *Radni odnosi u organima državne uprave*, KPA, Beograd,2009.

propisivanja u oba zakonodavstva i drugih mera (npr: penzionisanje policijskog službenika; udaljenje iz službe za vreme od 1-6 meseci bez naknade plate; premeštaj u drugo mesto rada, sa ili bez naknade putnih troškova)³⁹.

Kazna premeštaja na radno mesto iste složenosti poslova u hrvatskom pravu nema jasnog smisla, dok bi u srpskom pravu možda bilo korisno propisati meru uslovnog prestanka radnog odnosa koja bi se izricala kada je opravданo policijskom službeniku pružiti još jednu šansu da koriguje ponašanje. U oba zakonodavstva potrebno je precizirati postupak i način izvršenja mere opomene da bi se u svim slučajevima postupalo na jednak način. Na primer rešenje o kažnjavanju bi se moglo isticati na oglasnoj tabli organizacione jedinice u kojoj je zaposlen policijski službenik, ili bi se eventualno moglo objaviti u službenom biltenu.

Zakonodavci nisu propisali svrhu za koju će se koristiti naplaćena novčana sredstva. To bi bilo korisno propisati, pa bi se primera radi sredstva mogla koristiti za poboljšanje uslova rada, stručno usavršavanje službenika ili zaštitu na radu. Budući da se novčana kazna u Hrvatskoj određuje u odnosu na ukupnu platu isplaćenu za određeni mesec, ona može varirati zbog bolovanja ili prekovremenih sati, pa bi se moglo propisati da se novčana kazna naplaćuje u određenom postotku od osnovne plate.

Obzirom da kazne zabrane napredovanja u zvanju i u službi u Hrvatskoj nisu naišle na adekvatnu primenu u praksi, a ZDS-om su propisane kao pravne posledice disciplinske kazne, takvo rešenje se čini prihvatljivijim i kad su u pitanju policijski službenici. Podsećamo da je u čl. 5. nemačkog Saveznog disciplinskog zakona⁴⁰ predviđeno da se za povrede službene dužnosti izvršene u vreme službe propisuju čak kazne umanjenja i oduzimanja penzije, koje se izriču osobi koja je nakon izvršene povrede službene dužnosti otišla u penziju i nezavisno od toga da li je tokom službe pokrenut disciplinski postupak. Ovo iz razloga jer se uglavnom radi o izuzetno teškim delima za koje se nije odmah znalo, a da jeste policijskom službeniku bi bila izrečena kazna prestanka državne službe. Stoga odlazak u penziju ne bi smeo da znači aboliciju od odgovornosti i ova osoba ne bi smela da bude u povoljnijem položaju od one koja nije penzionisana, a počinila je isto ili slično delo. Diskutabilno je da li bi ovakva rešenja mogla da se ugrade u zakonodavstva Hrvatske i Srbije, jer postoji pravna prepreka i nelogičnost da se disciplinski postupak vodi protiv penzionisanog policijskog službenika i koji je van radnog odnosa kod poslodavca. Potencijalno prihvatanje nemačkog modela bilo bi skopčano sa nužnim izmenama zakonodavstva i drugim otvorenim pitanjima, što je takođe dodatni problem.

39 O velikom katalogu disciplinskih mera u Francuskoj, među kojima su neke i od predloženih, vidi u: I. Borković, *Službeničko pravo*, Informator, 1999., str. 149.

40 Savezni disciplinski zakon (Bundesdisziplinargesetz), Bundesgesetzblatt IS 1510/2001, 160/2009, 2554/11, 3154/13, 3386/13, dostupno na: <http://www.juris.de> (24.12.2014.)

Mišljenja smo da u bliskoj budućnosti ima mesta da se u zakonodavstvima i praksi Hrvatske i Srbije ugrade još neka (bolja) pravna rešenja i dobra evropska praksa, sa ciljem da se dalje afirmišu policijska organizacija i njeni pripadnici koji rade savesno na dobrobit zajednice i svih građana saglasno savremenom konceptu organizacije i načina rada policije „Community policing“ (Policija u zajednici).⁴¹

Literatura

1. Babac, B; *Upravno pravo*, Pravni fakultet u Osijeku, Osijek, 2004.
2. Borković, I; *Službeničko pravo*, Informator, Zagreb, 1999.
3. Braibant, G; *Administrativno pravo Francuske*, JP Službeni list SRJ Beograd i CID Podgorica, Beograd, 2002.
4. Dedić, S., Gradaščević-Sijerčić J., *Radno pravo*, Pravni fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2005.
5. Leštanin B, Nikač Ž, *Komentar Zakona o policiji*, Poslovni biro, Beograd, 2016.
6. Nikač, Ž., *Policija u zajednici*, KPA, Beograd, 2014.
7. Popović, T.; *Radno pravo*, Službeni list SFRJ, Beograd, 2008.
8. Benković, B; *Disciplinska odgovornost državnih službenika u pravu Republike hrvatske i pravu Bosne i Hercegovine*, magistarski rad, Pravni fakultet Sveučilišta u Osijeku, Osijek, 2010.
9. Nikolić, G; *Disciplinska odgovornost državnih službenika*, magistarski rad, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2008.
10. Vinković M., Benković B., Uloga disciplinskih sankcija u borbi protiv neprofesionalnog i nezakonitog ponašanja državnih službenika – slučaj Hrvatske i Bosne i Hercegovine, *Pravni vjesnik*, god. 27 , broj 2/2011, Pravni fakultet, Osijek
11. Bezbradica, R; *Disciplinska odgovornost državnih službenika*, Radno i socijalno pravo, god. 11, br. 1/2007, Beograd, Udruženje pravnika u privredi Srbije
12. Crnić, J; *Disciplinska odgovornost radnika: primjena novela ZUR-a, republičkih i pokrajinskih propisa o disciplinskoj odgovornosti*, Informator, Zagreb, 1988.
13. Drmić, A; Vrste povreda službene dužnosti i disciplinske sankcije, *Hrvatska javna uprava*, god. 10, br. 3/2010, Novi informator, Zagreb

---

41 Šire: Ž.Nikač, *Policija u zajednici*, KPA, Beograd, 2014.

14. Gradaščević J., Disciplinska odgovornost radnika u svjetlu izmjena i dopuna Zakona o udruženom radu, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, broj XXXV/1987, Pravni fakultet, Sarajevo
15. Juras D, Disciplinska odgovornost policijskih službenika u Republici Srpskoj, KPA, NBP br.1/15, Beograd, 2015.
16. Lubarda, B; Disciplinska odgovornost i harmonizacija prava, *Pravo i privreda*, god. 38, br.5-8/2001, Beograd, Udruženje pravnika u privredi Srbije
17. Milković, D; Odgovornost službenika za povredu službene dužnosti, *Radno pravo*, br. 6/05, Rosip d.o.o., Zagreb
18. Nikolić V, Radno-pravni položaj policijskih službenika, MUP RS, Bezbednost br.03/12, Beograd, 2012.
19. Rajko, A; Zakon o službenicima i namještenicima u lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi – kritički osvrt, *Hrvatska javna uprava*, god. 8, broj 4/2008, Novi informator
20. Simonović, D; Individualizacija disciplinske mjere, *Pravo i privreda*, god. 38, br. 5-8/2001, Beograd, Udruženje pravnika u privredi Srbije
21. Potočnjak, Ž; Radni odnosi državnih službenika, objavljeno u: Potočnjak, Ž. et al., *Radni odnosi u Republici Hrvatskoj*, Pravni fakultet u Zagrebu i Organizator, Zagreb, 2007.
22. Rulic-Hren, S; Prestanak državne službe prema Zakonu o državnim službenicima i namještenicima, objavljeno u: Dika M. et al., *Zasnivanje i prestanak radnog odnosa – rješavanje radnih sporova*, Narodne novine, Zagreb, 2004.
23. Cardona, F; Liabilities and Discipline of Civil Servants (online), dostupno na: <http://www.sigmaxweb.org/publications/documents/37890790.pdf> (29.12.2014.)
24. Kolakušić M. Postupak radi povrede službene dužnosti državnih službenika i namještenika, te udaljenje iz službe (s osvrtom na policijske i sudske službenike), dostupno na: <http://www.upravnisudrh.hr/radovi.html> (29.12.2014.)
25. <http://ustavnisud.rs/> (21.05.2015.)
26. <http://www.usud.hr> (21.05.2015.)
27. MUP Hrvatske, Odjel disciplinskog sudovanja, dopis broj 511-01-158-SL/121-10 od 19.03.2010.
28. MUP Hrvatske, Ravnateljstvo policije, dopis broj 511-01-43-152-2-1/15 od 19.01.2015.
29. MUP Republike Srbije, Sektor finansija, ljudskih resursa i zajedničkih poslova, Uprava za ljudske resurse, akt 06/3 br.3999/15 od 21.07.2015.

30. Pravilnik o disciplinskoj odgovornosti policijskih službenika, Narodne novine, br.141/11
31. Pravilnik o pravima, uvjetima i načinu ostvarivanja prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja, Narodne novine, br. 49/14, 51/14, 11/15, 17/15
32. Savezni disciplinski zakon Njemačke (Bundesdisziplinargesetz), Bundesgesetzbllatt IS 1510/2001, 160/2009, 2554/11, 3154/13, 3386/13, dostupno na: <http://www.juris.de> (24.12.2014.)
33. Uredba o disciplinskoj odgovornosti u Ministarstvu unutrašnjih poslova, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 8/2006
34. Zakon o državnim službenicima, Narodne novine, br. 92/05, 107/07, 27/08, 49/11, 150/11, 34/12, 49/12-proč. tekst, 37/13, 38/13
35. Zakon o državnim službenicima - dalje ZDS, „Sl.glasnik RS“ br.79/05, 81/05-ispr, 83/05-ispr, 64/07, 67/07-ispr, 116/08, 104/09 i 99/14.
36. Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju, Narodne novine, br. 80/13, 137/13
37. Zakon o policiji, Narodne novine, br. 129/00, 41/08
38. Zakon o policiji , Narodne novine, br. 34/11, 130/12, 89/14, 151/14, 33/15
39. Zakon o policiji, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 6/16
40. Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Narodne novine, br. 76/09, 92/1

DISCIPLINARY SANCTIONS FOR POLICE OFFICERS IN CROATIA AND IN SERBIA

Damir Juras

Ministry of Interior of the Republic of Croatia

Zeljko Nikac

Academy of Crminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: The authors in the paper give a review and a description of legally proscribed disciplinary punishments for police officers in the legislations of the Republic of Croatia and the Republic of Serbia. With certain institutes the authors give the point of view of legal doctrine and case law, and the statistical data. In the introduction the terms police officer and disciplinary responsibility are defined, and the purpose of disciplinary punishments is explained, as the authors point out that imposing punishments ensures proper functioning of the service, and the effect of the punishment has a special and general prevention.

Following are legal provisions which regulate obligations of police officers and the rules for determining their responsibility for violations of official duty. In the chapter on disciplinary punishments the term disciplinary punishment is defined, and afterwards particular punishments for certain minor or severe violations of official duty are listed and described. The authors point out the punishment of conditional termination of civil service, which is imposed for particularly severe violations of official duty, when it makes sense to give the police officer one last chance to improve their behaviour and attitude towards the official duty. The following chapter describes the rules for determining disciplinary punishments, competent persons and deadlines for the execution of disciplinary measures, as well as the deadlines and reasons for deleting the executed disciplinary sanctions from the files of the police officers. After the analysis and comparison of the legal solutions in both countries, in the conclusion the authors give a critical review of the existing legislation and solutions for their improvement as refinements of existing and prescribing additional disciplinary sanctions for police officers, as well as proscribing disciplinary sanctions for the retired police officers. Thus the authors note that by proscribing two punishments for minor and six for severe violations of official duty in Croatia, and two punishments for minor and five for severe violations of official duty in Serbia, the legislators enabled individualization of sanctioning for particular violations and violators; however, they suggest also proscribing other disciplinary measures for the purpose of individualization of punishing. The authors propose proscribing the possibility of punishing retired police officers for violations committed while they were in the service, which would be modelled on the German Federal Disciplinary Law. Furthermore, they point out that it is not clear what purpose would be achieved in the Croatian law by imposing a punishment of relocating to another position with the same complexity of work, as well as suggest changing disciplinary punishment of prohibiting professional promotion and advancement in the service into the legal consequences of disciplinary punishments for police officers in Croatia, according to the Croatian Law on Civil Servants.

Keywords: Disciplinary Responsibility, Disciplinary Sanction, Police Act, Police Officer, Violation Of Official Duty.

UDK: 341.48
343.85:343.341

Pregledni rad

TERORIZAM KAO KRIVIČNO DELO U DOKUMENTIMA MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA¹

Ivana Bodrožić²

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Sažetak: Iako terorizam predstavlja visoko štetnu društvenu pojavu koja je predmet istraživanja brojnih društvenih nauka, interesantno je koliko je njegov politički karakter uticao na izostanak njegove univerzalno prihvaćene definicije. Pravne, političke i ideoološke razlike između tvoraca pojedinih administrativnih definicija terorizma, predstavljale su problem u iznalaženju jedinstvenog stava međunarodne zajednice o konstitutivnim obeležjima opštег krivičnog dela terorizma, čije bi postojanje onemogućilo izbegavanje krivičnog gonjenja učinilaca ovih krivičnih dela, odlaskom u zemlju u kojoj ono nije inkriminisano ili je inkriminisano na drugi, uži način. Izgradnju delotvornih pravnih mehanizama za sprečavanje i kažnjavanje terorističkih aktivnosti u okviru međunarodnih organizacija, stoga, dominantno karakteriše sektorski pristup definisanju terorizma, koji ne određuje pojам terorizma, već pojedine terorističke akte određuje kao kažnjive, izbegavajući na taj način stvaranje jedinstvene definicije. Ipak, u nekim regionalnim dokumentima (prioritetno na evropskom nivou) na terorizam se gleda kao na jedinstvenu krivičnopravnu kategoriju, bez obzira na to prema kome je upravljen i koja je država izvršenja, a koja država u kojoj se učiniocu sudi.

Ključne reči: terorizam, krivično delo, Organizacija ujedinjenih nacija, Savet Evrope, sektorske konvencije.

¹ Rad je nastao kao rezultat rada na projektu „Kriminalitet u Srbiji i instrumenti državne reakcije“, koji se realizuje na Kriminalističko-poličijskoj akademiji. Rukovodilac projekta prof. dr Dragana Kolarić.

² Asistent na Kriminalističko-poličijskoj akademiji, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, ivana.bodrozic@kpa.edu.rs

Uvod

Definicije krivičnog dela terorizma u nacionalnim zakonodavstvima pojedinih država, zajedno sa definicijama određenih državnih institucija i pravnim dokumentima međunarodnih organizacija, predstavljaju administrativne definicije terorizma, koje su se javile uglavnom kao reakcija na pojedinačne terorističke događaje, bez uspeha na planu univerzalnog definisanja krivičnog dela terorizma, koje bi bilo shvaćeno kao jedinstveno krivično delo protiv međunarodne bezbednosti i univerzalnih vrednosti čovečanstva.

Pravne, političke i ideološke razlike između tvoraca pojedinih administrativnih definicija, predstavljale su problem u iznalaženju jedinstvenog stava međunarodne zajednice o konstitutivnim obeležjima opštег krivičnog dela terorizma, čije bi postojanje onemogućilo izbegavanje krivičnog gonjenja učinilaca ovih krivičnih dela, odlaskom u zemlju u kojoj ono nije inkriminisano ili je inkriminisano na drugi, uži način.³ Međunarodni karakter terorističkih aktivnosti opravdava težnju, koja je u savremenim uslovima ostvarena u nekim regionalnim dokumentima, da se na terorizam gleda kao na jedinstvenu krivičnopravnu kategoriju, bez obzira na to prema kome je upravljen i koja je država izvršenja, a koja država u kojoj se učiniocu sudi.⁴

1. Terorizam kao krivično delo u dokumentima Organizacije ujedinjenih nacija

Uočavajući značaj i složenost izazova i pretnji terorizma po globalnu bezbednost, Organizacija ujedinjenih nacija (OUN) nastojala je kroz višedecenijsku aktivnost da izgradi efikasne i preventivno orijentisane pravne mehanizme,⁵ koji uključuju krivičnopravni element, zasnovan na poštovanju

³ O problemima nastanka univerzalne krivičnopravne definicije terorizma i odnosu akcesornosti između krivičnopravnih i političkih definicija terorizma videti opširnije: I. Bodrožić, *Relationship accessoriess between criminal law and political science definitions of terrorism*, Thematic conference proceedings of international significance, Archibald Reiss days, Academy of criminalistics and police studies, Belgrade, 2015, Volume 1, str. 293–301.

⁴ Više o značaju istraživanja u oblasti terorizma, kao i o metodološkom okviru naučnih istraživanja u ovoj oblasti, kao preduslovu za razvoj standarda i procedura za suprotstavljanje i suzbijanje ovom teškom obliku kriminaliteta opširnije videti: S. Mijalković, Metodološki okvir jednog naučnog istraživanja organizovanog kriminala i terorizma, *Bezbednost*, 2/12, Beograd, str. 96–112.

⁵ Mere da sprečavanje i suzbijanje terorizma uz insistiranje na prevenciji, prema V. Krivokapiću su između ostalog: odbacivanje etiketiranje i tipizacije terorizma, uz isticanje njegovog univerzalnog krivičnopravnog značaja, prebacivanje težišta rešavanja političkih

osnovnih ljudskih prava i sloboda i principa vladavine prava. Ideja o potrebi efikasne krivičnopravne reakcije na terorizam podrazumevala je usvajanje i implementaciju niza dokumenata, koji za cilj imaju sprečavanje terorističkih akata.

Izgradnja delotvornih pravnih mehanizama⁶ za sprečavanje i kažnjavanje terorističkih aktivnosti, uz uvažavanje svih teškoća, koje karakterišu definisanje ovog pojma,⁷ opredelila je OUN za sektorski pristup identifikovanju dela koja se mogu označiti kao teroristička, nasuprot usvajanju jedne opšte antiterorističke konvencije.⁸

Sektorski pristup definisanju terorizma ne određuje, dakle, pojam terorizma, već pojedine terorističke akte određuje kao kažnjive, izbegavajući na taj način stvaranje jedinstvene definicije. Počevši od 1963. godine, u okviru OUN stvoren je pravni okvir za sprečavanje terorističkih dela, koji podrazumeva desetine konvencija i protokola kojima se na parcijalan, tematski, način vrši kriminalizacija gotovo svih mogućih vrsta terorističkih aktivnosti. Ovi univerzalni pravni instrumenti zasnovani su na osudi terorizma, kao pretnje međunarodnom miru i bezbednosti.

Potpisivanje pomenutih dokumenata stvara obavezu za države potpisnice da u svojim nacionalnim krivičnopravnim zakonodavstvima predvide određena krivična dela i sankcije, sa ciljem izgradnje efikasnih mehanizama, koji državama stoje na raspolaganju u sprečavanju i kažnjavanju krivičnih dela terorizma.⁹

Cilj sektorskih konvencija jeste usklađivanje krivičnih zakonodavstava nacionalnih država, koje će kroz sinhronizovanu kriminalizaciju terorističkih

razmirica u vezi sa terorizmom sa političkog na krivičnopravni nivo, jačanje svih vidova međunarodne krivičnopravne pomoći, inkriminisanje obučavanja za vršenje terorističkih akata i brojne druge, navedeno prema: V. Krivokapić, Terorizam kao oblik organizovanog kriminaliteta i mere suprotstavljanja, *Bezbednost*, 5/02, Beograd, str. 681–682.

6 Pravni pristup definisanju terorizma podrazumeva određivanje ovog pojma kao pravne kategorije, uz istovremeno određivanje njemu pripadajuće sankcije, ali ga ne treba razdvajati od naučno – teorijskog prступa, koji podrazumeva upotrebu naučnih metoda koji se koriste u društvenim naukama. Navedeno prema: I. Dimitrijević, Problematika naučno – teorijskog definisanja terorizma, *Bezbednost*, 6/05, Beograd, str. 967–968.

7 Definicije terorizma, akademske i administrativne, rečnička i enciklopedijska određenja ovog pojma detaljnije videti u: B. Hoffman, Defining Terrorism, u: Howard D. R., Sawyer L. R., Bajema E. N.(eds.) *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations*, Higher education, Boston, 2009, str. 4, 16; R. Gaćinović, Definisanje savremenog terorizma, *NBP*, Vol. XI, 2/05, Beograd, str. 41–54.

8 Aktivnosti ove organizacije karakteriše i činjenica da su pokušaji definisanja terorizma obično sledili nakon nekog velikog terorističkog incidenta, što je rezultiralo odgovorima na specifične terorističke napade, a ne usvajanjem jedne opšte definicije krivičnog dela terorizma.

9 O značaju ujednačenog definisanja terorizma, makar i kroz sektorski pristup, u njegovom sprečavanju i suzbijanju, videti opširnije: S. Sucharitkul, *Terrorism as an International Crime: Questions of Responsibility and Complicity*, u: *19 Israel Y. of Int. Law*, 1989, str. 247–258.

ponašanja svesti na minimum mogućnost izbegavanja pravde od strane učinilaca ovih krivičnih dela i olakšati međunarodnu saradnju državnih organa nadležnih za sprečavanje i suzbijanje terorizma i poštovanje principa *aut dedere aut iudicare*.

Dokumenti usvojeni od strane OUN u oblasti terorizma su:¹⁰

1) Konvencija o suzbijanju krivičnih dela i nekih drugih akata uperenih protiv bezbednosti vazdušne plovidbe (*Convention on Offences and Certain Other Acts Committed On Board Aircraft*) potpisana je 14. septembra 1963. godine u Tokiju, a stupila na snagu 4. decembra 1969. godine. Odnosi se na krivična dela koja utiču na bezbednost leta. Ima 26 članova. Ona ovlašćuje pilota da nametne razumne mere, uključujući i zadržavanje prema bilo kom licu za koje on (ili ona) ima razloga da poveruje da je počinilo ili da se spremi da počini takav akt, kada je to neophodno radi zaštite bezbednosti vazduhoplova i zahteva od država ugovornica da privedu učinioca i da vrate kontrolu nad avionom zakonitom komandantu.

2) Konvencija o suzbijanju nezakonite otmice vazduhoplova (*Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft*) potpisana je 16. decembra 1970. godine u Hagu, a stupila na snagu 14. oktobra 1971. Ima 14 članova. Kao krivično delo određuje protivpravno, silom ili pretnjom preduzeto zastrašivanje, sa ciljem zaplene ili ostvarivanja kontrole na letom vazduhoplova ili pokušaj da se to učini. Zahteva od država potpisnica da predvide stroge kazne za pomenuta dela, da se pridržavaju pravila ili sudi ili izruči, kao i da pružaju jedna drugoj pomoć u vezi sa krivičnim postupcima pokrenutim na osnovu Konvencije.

3) Konvencija o suzbijanju nezakonitih akata uperenih protiv bezbednosti civilnog vazduhoplovstva (*Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation*) potpisana je 23. septembra 1971. u Montrealu, a stupila na snagu 26. januara 1973. godine. Ima 16 članova. Kao krivično delo predviđa bilo koji protivpravan i nameran akt nasilja protiv lica u vazduhoplovu u letu, ako takav akt može da ugrozi bezbednost vazduhoplova, postavljanje eksplozivne naprave u avionu, pokušaj ovih dela i saučestovanje u delu osobe koja učini ili pokuša izvršenje pomenutih dela. Zahteva od država potpisnica da predvide stroge kazne za pomenuta dela, da se pridržavaju pravila „ili sudi ili izruči“, kao i da pružaju jedna drugoj pomoć u vezi sa krivičnim postupcima pokrenutim na osnovu Konvencije.

4) Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina protiv lica pod međunarodnom zaštitom, uključujući diplomatske agente (*Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents*) potpisana je 14. decembra 1973. godine

---

¹⁰ <http://www.un.org/en/terrorism/>; <http://www.un.org/en/terrorism/ctif/>; <http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml>, pristupljeno 10. 9. 2015.

u Njujorku, a stupila na snagu 20. februara 1977. godine. Ima 20 članova. Definiše pojam „međunarodno zaštićenog lica“, kao šefa države, ministra spoljnih poslova, predstavnika ili funkcionera države ili međunarodne organizacije, koje ima pravo na posebnu zaštitu u stranoj državi, kao i članove njegove porodice. Od država ugovornica zahteva da kažnjavaju odgovarajućim kaznama, koje u obzir uzimaju njihovu tešku prirodu, umišljajno ubistvo, kidnapovanje ili neki drugi napad na lica ili slobodu međunarodno zaštićenog lica, nasilan napad na službene prostorije, privatni smeštaj ili prevozno sredstvo tog lica, pretnju ili pokušaj da će se takav napad izvršiti kao i saučestvovanje u navedenim radnjama.

5) Međunarodna konvencija protiv uzimanja talaca (*International Convention Against the Taking of Hostages*) potpisana je 17. decembra 1979. u Njujorku, a stupila na snagu 3. juna 1983. godine. Ima 20 članova. Propisuje da „svako lice koje otme, zadrži ili preti da će ubiti, povrediti ili nastaviti da drži drugo lice kako bi primoralo treće lice, državu, međunarodnu organizaciju, fizičko ili pravno lice ili grupu lica, da nešto učini ili ne učini, čini krivično delo uzimanja talaca, u smislu ove Konvencije“.

6) Konvencija o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala (*Convention on the Physical Protection of Nuclear Material*) potpisana je 26. oktobra 1979. godine u Beču, a stupila na snagu 8. februara 1987. godine. Ima 23 člana. Kriminalizuje protivpravno posedovanje, korišćenje, prenos ili krađu nuklearnog materijala i pretnju da će se nuklearni materijal koristiti da izazove smrt, teške povrede ili štetu imovine većeg obima.

7) Amandmani na Konvenciju o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala (*Amendments to the Convention on the Physical Protection of Nuclear Material*) potpisani su 8. jula 2005. godine u Beču. Ustanovljavaju obavezu za države ugovornice da obezbede zaštitu nuklearnih objekata i materijala u mirnodopskoj upotrebi, kao i njihovo skladištenje i transport. Predviđaju proširenu saradnju među državama u pogledu obezbeđenja brzih mera za pronalaženje i vraćanje ukradenog ili krijućeg nuklearnog materijala.

8) Protokol o suzbijanju nezakonitih akata nasilja na aerodromima koji služe međunarodnom civilnom vazduhoplovstvu (*Protocol for the Suppression of Unlawful Acts of Violence at Airports Serving International Civil Aviation, Supplementary to the Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation*) potpisana je 24. februara 1988. godine u Montrealu. Ima devet članova. Proširuje odredbe Montrealske konvencije (videti br. 3 gore) u vezi sa obuhvatanjem terorističkih akata na aerodromima koji služe međunarodnom civilnom vazduhoplovstvu.

9) Konvencija o suzbijanju nezakonitih radnji uperenih protiv bezbednosti pomorske plovidbe (*Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation*) potpisana je 10.

marta 1988. godine u Rimu, a stupila na snagu 1. marta 1992. godine. Ima 22 člana. Uspostavlja pravni režim primenljiv na dela protiv međunarodne pomorske plovidbe, koji je sličan režimu uspostavljenom za međunarodno vazduhoplovstvo i kao krivično delo predviđa protivpravno i namerno preuzimanje kontrole nad brodom upotrebom sile ili pretnjom upotrebe sile, vršenje akta nasilja protiv lica na brodu, ako ta radnja može da ugrozi bezbednu plovidbu broda, postavljanje destruktivnog uređaja ili supstance na brodu i druge akte uperene protiv bezbednosti pomorske plovidbe.

10) Protokol uz Konvenciju o suzbijanju nezakonitih radnji uperenih protiv bezbednosti pomorske plovidbe (*Protocol to the Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation*) potpisani je 14. oktobra 2005. godine u Londonu. Inkriminiše upotrebu broda kao sredstva za izvršenje krivičnog dela terorizma, prevoz materijala podobnih da izazovu smrt ili teške telesne povrede, prevoz lica koja su počinila krivično delo terorizma i predviđa proceduru u vezi sa ukrcavanjem na brod lica za koja se sumnja da su učinila krivično delo predviđeno odredbama Konvencije.

11) Protokol o suzbijanju nezakonitih radnji uperenih protiv bezbednosti fiksnih platformi koje se nalaze na morskom dnu (*Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf*) potpisani je 10. marta 1988. u Rimu, a stupio na snagu 1. marta 1992. godine. Ima deset članova. Ustanovljava obavezu za države potpisnice da u nacionalnim krivičnim zakonodavstvima inkriminišu kao nedozvoljene aktivnosti kojima se ugrožava bezbednost fiksnih platformi ili osoba na njihovoj površini. Fiksnu platformu definiše kao veštačko ostrvo, uređaj ili mehanizam vezan za morsko dno, sa ciljem istraživanja ili iskorišćavanja prirodnih resursa ili za drugu komercijalnu upotrebu.

12) Protokol u vezi sa Protokolom o suzbijanju nezakonitih radnji uperenih protiv bezbednosti fiksnih platformi koje se nalaze na morskom dnu (*Protocol to the Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf*) potpisani je 14. oktobra 2005. godine u Londonu. Ustanovljava promene uz Konvenciju o suzbijanju nezakonitih radnji uperenih protiv bezbednosti pomorske plovidbe u kontekstu fiksnih platformi koje se nalaze na morskom dnu.

13) Konvencija o obeležavanju plastičnih eksploziva radi otkrivanja (*Convention on the Marking of Plastic Explosives for the Purpose of Detection*) potpisana je 1. marta 1991. godine u Montrealu, stupila na snagu 21. juna 1998. godine. Ima 15 članova i Tehnički aneks koji sadrži dva dela. Usvojena je sa ciljem kontrole i ograničavanja upotrebe neobeleženih plastičnih eksploziva. Države ugovornice su dužne da na njihovim teritorijama obezbede efektivnu kontrolu nad „neobeleženim“ plastičnim eksplozivima, kao i transport neobeleženih eksploziva u okviru svoje ili van svoje teritorije. Konvencija ne obavezuje potpisnice da kao kažnjiva predvide određena krivična dela u

njihovim nacionalnim zakonodavstvima. U prvom delu Tehničkog aneksa data su određenja različitih eksploziva, dok drugi sadrži prikaz sredstava za detekciju eksplozivnih materija.

14) Međunarodna konvencija o sprečavanju terorističkih napada bombama (*International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings*) potpisana je 15. decembra 1997. godine u Njujorku, a stupila na snagu 23. maja 2001. godine. Ima 24 člana. Ustanovljava režim univerzalne nadležnosti za protvopravnu i umišljajnu upotrebu eksploziva i drugih ubojnih sredstava, u ili na javnim mestima, u namjeri da se neko lice ubije ili mu se nanesu teške telesne povrede, ili u namjeri da se izazove veliko razaranje na javnom mestu. Države ugovornice ne mogu da odbiju bilo koji oblik međunarodne krivičnopravne pomoći, uključujući ekstradiciju, na bazi tretiranja određenog ponašanja kao političkog krivičnog dela i spram toga pozivanja na klauzulu depolitizacije. Konvencija se ne odnosi na aktivnosti oružanih snaga tokom oružanih konfliktata (usaglašenih sa odredbama međunarodnog humanitarnog prava), kao ni na aktivnosti vojnih snaga bilo koje zemlje sprovedenih u skladu sa svojim vojnim dužnostima, dok god su usaglašene sa odredbama međunarodnog humanitarnog prava.

15) Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma (*International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism*) potpisana je 9. decembra 1999. godine u Njujorku, a stupila na snagu 10. aprila 2002. godine. Konvencija ima 28 članova. Postavlja zahtev državama ugovornicama da preduzmu korake radi sprečavanja i suprotstavljanja finansiranja terorista, bilo direktnog ili indirektnog, preko grupa koje tvrde da imaju humanitarne, socijalne i kulturne ciljeve ili koje se angažuju u nelegalnim aktivnostima, kao što su trgovina drogom ili oružjem. Obavezuje države članice da uspostave adekvatan normativni okvir u nacionalnim zakonodavstvima, koji bi podrazumevalo odgovornost pravnih lica za finansiranje terorizma. Odgovornost može biti krivičnopravna, građanskopravna ili upravnopravna. Konvencija, takođe, predviđa identifikovanje, zamrzavanje i zaplenu sredstava za terorističke aktivnosti, uz isključenje mogućnosti pozivanja na bankarsku tajnu, kao opravdanje za odbijanje da se sarađuje.

16) Međunarodna konvencija o suzbijanju akata nuklearnog terorizma (*International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism*) potpisana je 13. aprila 2005. godine u Njujorku, a stupila na snagu 7. jula 2007. godine. Konvencija podrazumeva širok spektar radnji i brojne moguće ciljeve, uključujući i nuklearne elektrane i nuklearne reaktore. Predviđa kao kažnjive pretnju i pokušaj izvršenja takvih dela ili učestvovanje u njima u svojstvu saučesnika. Usvaja princip *aut dedere aut iudicare*, podstiče saradnju država u sprečavanju terorističkih napada putem razmene informacija i međusobne krivičnopravne pomoći. Bavi se i pitanjima kriznog menadžmenta, koji

podrazumeva pravila, standarde i procedure za rešavanje kriznih i postkriznih situacija.¹¹

Navedene sektorske konvencije predstavljaju multilateralne međunarodne ugovore, koje su pravno obavezujuće za države potpisnice, kojima se ustanovljavaju nadležnosti i dužnosti u vezi sa međunarodno inkriminisanim ponašanjima, koja se označavaju kao teroristička. Njihove osnovne zajedničke karakteristike su da:

- ne pružaju sveobuhvatnu definiciju krivičnog dela terorizma, sa zaokruženim sadržajem, već je njihov domet ograničen na pojedinačne akte, koji čine samo deo sadržaja terorizma kao krivičnog dela i to onaj zbog kojeg su u određenom trenutku i same konvencije nastale;

- usvajaju princip *aut dedere aut iudicare*, koji podrazumeva diskreciono pravo država u sferi odlučivanja da li će preduzeti krivično gonjenje ili će odgovoriti na ekstradicioni zahtev druge države;

- ponašanja koja su njima obuhvaćena mogu biti preduzeta i bez potrebne namere, koja predstavlja subjektivno obeležje bića krivičnog dela terorizma (*animus terrorandi*);

- orijentisane su na sprečavanje krivičnih dela terorizma koja se odlikuju elementom inostranosti, koji može podrazumevati skrivanje učinioca krivičnog dela u inostranstvu, pasivnog subjekta kao lice stranog državljanstva ili štetne posledice krivičnog dela koje su nastupile u inostranstvu.¹²

Pored gore navedenih dokumenata, OUN je, u okviru Generalne skupštine i Saveta bezbednosti, usvojila niz rezolucija, koje predstavljaju politički stav članica OUN o opasnosti i potrebi sprečavanja i suprotstavljanja terorizmu kao krivičnom delu. Prema S. Mijalkoviću i M. Bajagiću rezolucije „u određenoj meri odražavaju njihovu volju i težnju da se ta svest i želja konkretizuju i na planu usvajanja potrebnih pravnih mera s ciljem daljeg sprečavanja širenja i jačanja međunarodnog terorizma, kao i sankcionisanje akata terorizma u okviru međunarodnog prava“.¹³ Reč je o sledećim dokumentima Generalne skupštine OUN: Rezolucija 3034, od 18. decembra 1972, Rezolucija 31/102, od 15. decembra 1976, Rezolucija 32/147, od 16. decembra 1977, Rezolucija 34/145, od 17. decembra 1979, Rezolucija 36/109, od 10. decembra 1981, Rezolucija 38/130, od 19. decembra 1983, Rezolucija 40/61, od 9. decembra

11 Videti opširnije: N. Delić, Criminal Offences of Terrorism in the Criminal Code of Serbia, u: *Kaznena reakcija u Srbiji – IV deo*, Edicija Crimen, Beograd, 2014, str. 130–151; www.un.org/en/sc/ctc/.

12 Okarakteristikama sektorskog pristupa definisanja krivičnih dela terorizma i problemima implementacije antiterorističkih pravnih akata videti opširnije: D. Simeunović, *Terorizam*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009, str. 59–62; R. Gaćinović, Značaj međunarodnog prava u suprotstavljanju terorizmu, *Vojno delo*, 1/07, Beograd, str. 16–17.

13 S. Mijalković; M. Bajagić, *Organizovani kriminal i terorizam*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2012, str. 462.

1985, Rezolucija 40/73, od 11. decembra 1986, Rezolucija 46/51, od 9. decembra 1994, Rezolucija 48/411, od 9. decembra 1993, Rezolucija 50/53, od 11. decembra 1995, Rezolucija 49/60, od 9. decembra 1994, Rezolucija 51/210, od 16. decembra 1997¹⁴ kao i dokumentima usvojenim od strane Saveta bezbednosti, nakon terorističkih napada na kule bliznakinje u Njujorku, 11. septembra 2001. godine, Rezolucija br. 1373, od 28. septembra 2001, Rezolucija br. 1540, iz 2004, Rezolucija br. 1566, od 8. oktobra 2004. i Rezoluciji br. 1624, iz 2005. godine.

Pomenuti dokumenti čine pravni okvir za suprotstavljanje i sprečavanje terorizma u okviru OUN, koji nisu uspostavili univerzalnu definiciju terorizma, već su kao predmet inkriminisanja odredili pojedina ponašanja, koja se imaju smatrati krivičnim delima terorizma. Iako napor u loženi u stvaranje pravnog okvira na nadnacionalnom nivou predstavljaju doprinos prava u oblasti suzbijanja terorizma, oni imaju brojne nedostatke i nedoslednosti, koji mogu biti efikasno otklonjeni samo usvajanjem opšteprihvaćene definicije terorizma kao krivičnog dela, koje bi rezultiralo povećanim stepenom efikasnosti i operacionalizacije pravnih propisa na nadnacionalnom nivou.¹⁵

Budući da je terorizam i regionalni problem, brojne međunarodne regionalne organizacije preduzele su niz aktivnosti u svojim okvirima zarad označavanja terorizma kao krivičnog dela, za čije je suzbijanje neophodno uspostaviti uniformni pravni okvir, koji bi onemogućio izbegavanje pravde odlaskom u drugu zemlju, čije nacionalno krivično zakonodavstvo ili uopšte ne predviđa kažnjavanje za određeno ponašanje ili ga definiše uže.¹⁶

Za potrebe ovog rada biće analiziran način na koji je terorizam određen kao krivično delo u okviru evropske regionalne organizacije, Saveta Evrope.¹⁷

---

14 *Ibid.*

15 Potrebu definisanja radnje krivičnog dela terorizma i ostalih terorističkih oblika ponašanja bez unošenja političkih elemenata, o opravdanosti delovanja pojedinaca zarad nacionalnog oslobođenja ili pak njihovog označavanja kao protivravnih akata terorizma, kao i potrebu odustajanja nacionalnih država od pravljenja distinkcije između „pravednog“, „opravданog“, „revolucionarnog“ terorizma ističe: S. Williams, International Law and Terrorism: Age Old Problems, Different Targets, 26 CYIL, 1989, str. 91.

16 O pitanjima globalizacije i sa njima povezanim pitanjima internacionalizacije krivičnog prava, prednostima, ali i ograničenjima istovetnog modelovanja krivičnopravne zaštite od terorizma i drugih teških oblika kriminaliteta, oštenim u naglašenom krivičnopravnom ekspanzionizmu videti opširnije: Z. Stojanović; D. Kolarić, Savremene tendencije u nauci krivičnog prava i krivično zakonodavstvo Srbije, *Srpska politička misao*, 3/2015, god. 22 vol. 49, str. 111–136.

17 Više o odabranom modelu krivičnopravne zaštite na evropskom nivou videti opširnije: Z. Stojanović; D. Kolarić, *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2014; T. Lukić, Borba protiv terorizma na nivou EU, u: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/06, Novi Sad, str. 257–299; T. Lukić, Borba protiv terorizma na nivou EU i osnovna ljudska prava i slobode, u: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2/06, Novi Sad, str. 447–462.

2. Terorizam kao krivično delo u dokumentima Saveta Evrope

Savet Evrope osnovan je 5. maja 1949. godine, kao prva organizacija evropskih država nakon završetka Drugog svetskog rata, radi „ostvarivanja većeg jedinstva između članica u cilju očuvanja i ostvarivanja idealja i načela, koji su njihova zajednička baština i podsticanja njihovog ekonomskog i društvenog napretka“.¹⁸ Kao osnovna briga organizacije označeni su razvoj i zaštita ljudskih prava i obezbeđivanje poštovanja načela pravne države. U tom smislu, ova regionalna organizacija je donela više od 170 konvencija, koje bitno utiču na pravne sisteme država članica Saveta Evrope.¹⁹

Kao jedno od značajnih pitanja kojem je u okviru Saveta Evrope posvećivana pažnja, ističe se terorizam. Prema dokumentima ove organizacije u oblasti suprotstavljanja terorizmu, kao njegove najvažnije funkcije označene su izgradnja zakonskih mera protiv terorizma, zaštita osnovnih vrednosti, ljudskih prava, demokratije i vladavine prava i bavljenje uzrocima terorizma.

U procesu formiranja zakonskih mera Savet Evrope protiv terorizma značajnu funkciju obavljala su dva međuvladina ekspertska odbora, i to Multidiskiplinarna grupa za međunarodno delovanje protiv terorizma (*Multidisciplinary Group on International Action Against Terrorism – GMT*), koja je osnovana 2001. godine, i Komitet eksperata za terorizam (*Committee of Experts on Terrorism of the Council of Europe – CODEXTER*), koji je 2003. godine zamenio prethodno pomenuti.

I jedan i drugi odbor zasnivali su svoj rad na sprovođenju i unapređenju odredaba Evropske konvencije o suzbijanju terorizma iz 1977. godine (*European Convention on Suppression of Terrorism ETS No. 90*), koju je Republika Srbija ratifikovala – „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, broj 10/01.

Kao rezultat rada *GMT* u oblasti razvoja zakonskih rešenja protiv terorizma treba napomenuti Prvi dopunski protokol Evropskoj konvenciji o suzbijanju terorizma iz 1977. godine (*Protocol amending the European Convention on the Suppression on Terrorism*), koji je usvojen 2003. godine, a odnosio se na proširivanje kataloga inkriminacija kojima se odriče svojstvo političkog krivičnog dela i politički motivisanog krivičnog dela, pojednostavljenje postupka u vezi sa izmenama i dopunama Konvencije, ograničavanje

18 B. Krivokapić, Specijalistička edukacija kao mera suprotstavljanja organizovanom kriminalu, u: *Sprečavanje i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta*, Beograd, 2006, op. cit., str. 437.

19 Kao najvažniji dokumenti javljaju se: Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, od 4. novembra 1950. i dopunski protokoli, Evropska socijalna povelja od 18. oktobra 1961, Evropska konvencija o sprečavanju torture i nehumanog ili ponižavajućeg ponašanja od 26. novembra 1987. i Okvirna konvencija za zaštitu manjina od 1. februara 1995. godine.

mogućnosti odbijanja ekstradicije zasnovanih na rezervisanosti država u odnosu na odredbe Konvencije, kao i mogućnosti odbijanja ekstradicije učinilaca krivičnih dela zemljama u kojima se za pomenuta krivična dela predviđa smrtna kazna ili kazna doživotnog zatvora.²⁰

U 2003. *GMT* biva transformisan u *CODEXTER*, u okviru pojačanih aktivnosti Saveta Evrope u oblasti suzbijanja terorizma, sa ciljem uspešnije koordinacije svih aktivnosti prethodno preduzetih u okviru *GMT*-a. Kao najvažniji rezultat rada *CODEXTER*-a ističe se rad na izradi i usvajanju novih pravnih instrumenata u borbi protiv terorizma, od kojih se kao najznačajniji javlja Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju terorizma (*Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, CETS No. 196*), koja je usvojena u Varšavi 16. maja 2005. godine, a stupila na snagu 1. juna 2007. godine. Kao svoj glavni cilj ona određuje jačanje napora država članica u sprečavanju terorizma, i to putem inkriminisanja određenih ponašanja kao krivičnih dela i jačanjem preventivnih mera na nacionalnom i međunarodnom nivou.²¹

Podizanje nivoa efikasnosti u suprotstavljanju i suzbijanju terorizma označeno je kao prioritetni zadatak pomenute konvencije, koja predstavlja usavršavanje prethodno postojećih pravnih instrumenata. Ona obavezuje države članice da u svojim nacionalnim krivičnopopravnim sistemima inkriminišu određena ponašanja kao krivična dela terorizma i u tom smislu nosilac je ekspanzionističkih tendencija na planu krivičnopopravnog suprotstavljanja terorizmu. Ovo zato što kao nedozvoljena ponašanja inkriminiše pripremne radnje i stvaranje apstraktne opasnosti po zaštićeno dobro, kao i predviđanje određenih radnji koje se mogu posmatrati kao radnje saučesništva, u formi radnje izvršenja. Pomenuto se pravda visokim stepenom društvene opasnosti terorističkih ponašanja i potrebom da se pojačanom represivnošću ojača generalno – preventivna funkcija krivičnopopravne reakcije u ovoj oblasti.

U smislu pomenutog, Konvencija predviđa kao kažnjivu javnu provokaciju za izvršenje krivičnog dela terorizma, regrutovanje za terorizam i obuku za terorizam. U članu 5 javna provokacija na izvršenje krivičnog dela terorizma definiše se kao širenje ili na drugi način činjenje poruka dostupnim javnosti, u nameri podsticanja na izvršenje dela terorizma, onda kada pomenute radnje predstavljaju opasnost da bi jedno ili više dela terorizma moglo biti učinjeno. Pretpostavljeni oblik krivice je direktni umišljaj, koji je determinisan specifičnom namerom, koja kao subjektivno obeležje bića krivičnog dela intenzivira elemenat volje kod umišljaja, usmeravajući ga ka izvršenju

---

20 O izmenama i dopunama odredaba Konvencije o suzbijanju terorizma iz 1977. godine videti opširnije: S. Mijalković; M. Bajagić, *op. cit.*, str. 485.

21 S. Mijalković; M. Bajagić, *op. cit.*, str. 483; D. Kolarić, Terorizam – međunarodni dokumenti, savremena zakonska rešenja i Krivični zakonik Republike Srbije, u: *Terorizam i ljudske slobode*, Tara, 2010, str. 411; D. Kolarić, Krivično delo terorizma – uporednopopravni aspekti, NBP, 2/11, Beograd, str. 60.

određenog cilja, a elemenat protivpravnosti predstavlja konstitutivno obeležje bića krivičnog dela javna provokacija za izvršenje krivičnog dela terorizma, što podrazumeva da i ono mora biti obuhvaćeno umišljajem učinioца.

Drugo krivično delo koje predstavlja osobenost ove konvencije predviđeno je u članu 6 i odnosi se na radnje regrutovanja za terorizam, pod kojim se podrazumevaju radnje podstrekavanja drugog lica da učini krivično delo terorizma ili da učestvuje u njegovom izvršenju, stupi u udruženje ili grupu radi doprinosa udruženju ili grupi u izvršenju jednog ili više krivičnih dela terorizma. I kod ovog krivičnog dela predviđena je namera da lice koje je regrutovano učini i da doprinos prilikom izvršenje krivičnog dela terorizma ili da se pridruži udruženju ili grupi u tu svrhu.

Prema članu 7 Konvencije obuka za terorizam je predviđena kao krivično delo koje se sastoji u davanju uputstava za proizvodnju ili korišćenje eksploziva, vatrengog oružja ili drugog oružja ili štetnih ili opasnih materija, ili za druge specifične metode ili tehnike, s ciljem izvršenja ili doprišenja izvršenju krivičnih dela terorizma, uz svest o tome da će veštine kojima se lice podučava biti korišćene u tu svrhu.²² Pojmovi oružja, eksploziva i drugih štetnih i opasnih materija nisu definisani odredbama konvencije, pa se prilikom tumačenja ovih izraza mora konsultovati član 1 stav 3 Međunarodne konvencije o suzbijanju terorističkih napada bombama (*International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings*). U smislu pomenutog člana eksploziv ili druga smrtonosna naprava podrazumeva eksplozivno ili zapaljivo oružje ili napravu koji su namenjeni ili imaju sposobnost da uzrokuju smrt, tešku telesnu povredu ili znatnu materijalnu štetu; ili oružje ili napravu koji su namenjeni ili imaju sposobnost da uzrokuju smrt, tešku telesnu povredu ili znatnu materijalnu štetu ispuštanjem, širenjem ili delovanjem otrovnih hemijskih materija, bioloških sredstava ili otrova ili sličnih materija, ili radijacije ili radioaktivnih materijala.²³

Sva pomenuta krivična dela karakteriše specifična namera, koja se u svakom konkretnom slučaju mora dokazati, ali za postojanje krivičnog dela nije neophodno da krivično delo terorizma (na koje je lice javno podsticano, regrutovano ili obučavano) bude ostvareno.

---

22 S. Mijalković; M. Bajagić, *op. cit.*, str. 484.

23 D. Kolarić, Terorizam – međunarodni dokumenti, savremena zakonska rešenja i Krivični zakonik Republike Srbije, u: *Terorizam i ljudske slobode*, Tara, 2010, str. 412; D. Kolarić, Krivično delo terorizma – uporednopravni aspekti, *NBP*, 2/11, Beograd, str. 61; D. Kolarić, Nova koncepcija krivičnih dela terorizma u Krivičnom zakoniku Republike Srbije, *Crimen* (IV), 1/13, Beograd, str. 55.

Zaključak

Izložena shvatanja terorizma kao krivičnopravne kategorije na nivou međunarodnih organizacija odraz su potrebe da se kroz zajedničku, harmonizovanu reakciju nastoji sprečiti terorizam. Iako na međunarodnom nivou nedostaje zajednička definicija terorizma kao krivičnog dela, Savet Evrope i Evropska unija su kroz svoja dva najvažnija dokumenta (Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju terorizma (*Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, CETS No. 196*) i Okvirna odluka Saveta EU o borbi protiv terorizma (*Council Framework Decision on Combating terrorism, 2002/475/JHA*), uspostavile krivičnopravni pojam terorizma i najvažnijih pojmova koji su od značaja za materijalno krivično pravo, tako da zemlje članice, ali i zemlje kandidati za punopravno članstvo, mogu u svojim nacionalnim krivičnopravnim sistemima poći od zajedničkog krivičnopravnog pojma terorizma.²⁴ Pomenuto je rezultat prepoznavanja činjenice da samo ujednačena krivičnopravna regulativa omogućava efikasno suprotstavljanje terorizmu, jer smanjuje na minimum mogućnost odlaska izvršilaca ovih krivičnih dela u neku zemlju u kojoj ono nije uopšte ili je na uži način definisano, zatim olakšava međunarodnopravnu pomoć u krivičnim stvarima, ali i pruža podršku nacionalnim krivičnopravnim sistemima, na taj način što na ovom veoma osetljivom polju, koje podrazumeva uspostavljanje ravnoteže između osnovnih ljudskih prava i sloboda, s jedne strane i potrebe uspostavljanja i očuvanja bezbednosti, s druge strane, obezbeđuje ujednačeni stav o terorizmu kao krivičnopravnoj kategoriji, koja ne ruši koncept ustavnog poretku savremene demokratske države.

Literatura

1. Bodrožić I; *Relationship accessorines between criminal law and political science definitions of terrorism*, Thematic conference proceedings of international significance, Archibald Reiss days, Academy of criminalistics and police studies, Belgrade, 2015, Volume 1, str. 293–300.
2. Williams S; International Law and Terrorism: Age Old Problems, Different Targets, 26 CYIL, 1989, str. 87–117.

²⁴ O uporednopravnim aspektima terorizma kao krivičnog dela pre i nakon usvajanja najvažnijih evropskih dokumenata o terorizmu (Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju terorizma (*Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, CETS No. 196*) i Okvirna odluka Saveta EU o borbi protiv terorizma (*Council Framework Decision on Combating terrorism, 2002/475/JHA*) uporediti D. Kolarić, Krivično delo terorizma – uporednopravni aspekti, NBP, 2/11, Beograd, str. 57–77; Z. Stojanović; D. Kolarić, Savremene tendencije u nauci krivičnog prava i krivično zakonodavstvo Srbije, *Srpska politička misao*, 3/2015, god. 22 vol. 49, str. 111–136.

3. Gaćinović R; Definisanje savremenog terorizma, *NBP*, Vol. XI, 2/05, Beograd, str. 41–54.
4. Gaćinović R; Značaj međunarodnog prava u suprotstavljanju terorizmu, *Vojno delo*, 1/07, Beograd, str. 9–19.
5. Delić N; Criminal Offences of Terrorism in the Criminal Code of Serbia, u: *Kaznena reakcija u Srbiji – IV deo*, Edicija Crimen, Beograd, 2014, str. 130–151.
6. Dimitrijević I; Problematika naučno – teorijskog definisanja terorizma, *Bezbednost*, 6/05, Beograd, str. 967–979.
7. Kolaric D; Terorizam – međunarodni dokumenti, savremena zakonska rešenja i Krivični zakonik Republike Srbije, u: *Terorizam i ljudske slobode*, Tara, 2010, str. 406–423.
8. Kolaric D; Krivično delo terorizma – uporednopravni aspekti, *NBP*, 2/11, Beograd, str. 57–77.
9. Kolaric D; Nova koncepcija krivičnih dela terorizma u Krivičnom zakoniku Republike Srbije, *Crimen* (IV), 1/13, Beograd, str. 49–71.
10. Krivokapić V; Terorizam kao oblik organizovanog kriminaliteta i mere suprotstavljanja, *Bezbednost*, 5/02, Beograd, str. 665–684.
11. Krivokapić V; Specijalistička edukacija kao mera suprotstavljanja organizovanom kriminalu, u: *Sprečavanje i suzbijanje savremenih občika kriminaliteta*, Beograd, 2006.
12. Lukić T; Borba protiv terorizma na nivou EU, u: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/06, Novi Sad, str. 257–299.
13. Lukić T; Borba protiv terorizma na nivou EU i osnovna ljudska prava i slobode, u: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2/06, Novi Sad, str. 447–462.
14. Mijalković S; Metodološki okvir jednog naučnog istraživanja organizovanog kriminala i terorizma, *Bezbednost*, 2/12, Beograd, 2012, str. 96–112.
15. Mijalković S., Bajagić M; *Organizovani kriminal i terorizam*, Kriminalističko-polička akademija, Beograd, 2012.
16. Simeunović D; *Terorizam*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009.
17. Stojanović Z., Kolaric D; *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
18. Stojanović Z., Kolaric D; Savremene tendencije u nauci krivičnog prava i krivično zakonodavstvo Srbije, *Srpska politička misao*, 3/15, god. 22 vol. 49, str. 111–136.

19. Suchartikul S; Terrorism as an International Crime: Questions of Responsibility and Comlicity, u: *19 Israel Y. of Int. Law*, 1989, str. 247–258.
20. Hoffman B; Defining Terrorism, u: Howard D. R., Sawyer L. R., Bajema E. N.(eds.) *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Higher education, Boston, 2009.
21. <http://hub.coe.int/what-we-do/rule-of-law/terrorism>
22. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=196&CM=8&CL=ENG>
23. [http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/meetings_EN.asp?](http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/meetings_EN.asp)
24. <http://www.un.org/en/terrorism/>
25. <http://www.un.org/en/terrorism/ctif/>
26. <http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml>

TERRORISM AS A CRIMINAL OFFENCE IN THE DOCUMENTS OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Ivana Bodrožić

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Although terrorism is a highly harmful social phenomenon which is the subject of a number of social sciences, it is interesting how much its political character influenced at the absence of its universally accepted definition. Legal, political and ideological differences between the creators of certain administrative definition of terrorism, represented a problem in finding a unified position of the international community on the constituent characteristics of the general criminal offence of terrorism, which would make it impossible to avoid the existence of the criminal prosecution of the perpetrators of these crimes, going to a country where it is not, or the second a narrower way relevant. Build effective legal mechanisms for the prevention and punishment of terrorist activities in the framework of international organizations, therefore, predominantly characterized by a sectoral approach to defining terrorism, which does not define the concept of terrorism, but individual terrorist acts defined as punishable, thus avoiding the creation of a single definition.

Keywords: Terrorism, Criminal Offence, the United Nations, the Council of Europe, the Sectoral Conventions.

SUMMARIZED INSTRUCTIONS TO AUTHORS¹

The journal publishes original and so far unpublished papers (either partially or as a whole), from 30,000 to 45,000 characters with spaces. The text of the paper, prepared by Microsoft Word text processor, Times New Roman, in Serbian or English language and with the corresponding Latin script, is submitted electronically to the following e-mail address: **casopis@kpa.edu.rs**.

The content of the papers should be structured so as to include: the title, name and surname of the (co-)author(s), abstract with key words, introduction, the main part, conclusions, the reference list and appendices, if necessary.

The title of the paper is typed in capital letters, centered, 12 pt normal, bold. **The name and surname** of the (co-)author(s) without the author's title but with the affiliation are written below the title of the paper with single spacing, centered, 11 pt italic. If there are several authors, they are listed one below another. **Subtitle: Abstract** not longer than 100 to 150 words is written below the information related to the author(s), centered, 10 pt bold, and the contents of the abstract in Serbian (for the contributions in Serbian) or English (for the papers in English) language are written below the word **Abstract**, justified, single spacing, one extra spacing, 10 pt normal. **Subtitle: Key words** are written after the body of abstract, without spacing, at the beginning of the line, 10 pt italic, and key words (4 to 6) are listed in the same line, 10 pt normal.

Subtitles: Introduction, Conclusions and References are written without numbers, while the **subtitles** of the main body of the paper (at least two) are numbered, all 12 pt bold. The body of the paper (passages) are written as justified (12 pt normal), with single spacing and one extra spacing above and below the subtitles and between passages, with 2.5 cm margins. The beginning of a passage is written from the beginning of the line. The words are divided with one space, and with one space after the punctuation marks. The reference list is followed by the **summary (expanded abstract)** which should include: the title, the information about the author/co-author(s) and the body, it should not exceed 400 to 500 words according to the rules for writing a summary in English if the paper is written in Serbian, and vice versa.

Footnotes are written below the text at the corresponding page with continuous numbering. The references are quoted in footnotes according to the following examples:

- **Books:** S. Bejatović, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2010, str. 22–24.
- **Journals:** N. Jovančević, *Položaj glavnih procesnih subjekata u novom ZKP iz 2011, Crimen*, br. 2/2012, Beograd, str. 191.
- **Collected papers:** Z. Stojanović, Krivično delo nezakonitog bogaćenja – razlozi za i protiv uvođenja, objavljeno u: *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermex, Beograd, 2012, str. 343.
- **Laws and regulations:** *Sl. glasnik RS*, br. 101/2005, 63/2009 – odluka US i 92/2011, čl. 5, st. 2, tač. 7.
- **Web pages:** <http://www.environment-agency.gov.uk/business/sectors/37063.aspx> (19. 9. 2011).

The contributions which are not prepared according to these instructions will not be considered for publishing by the editorial board.

¹ The integral text of the technical instructions can be found at the following address: <http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/en-uputstvo-2014.pdf>

IZVOD IZ UPUTSTVA ZA AUTORE¹

U časopisu se objavljaju originalni i do sada (u celosti i delimično) neobjavljeni radovi, obima od 30.000 do 45.000 karaktera sa razmacima. Tekst rada, pripremljen pomoću programa za obradu teksta Microsoft Word, u fontu Times New Roman, na srpskom jeziku ili engleskom jeziku, odgovarajućim **latiničnim** pismom, dostavlja se u elektronskoj verziji na E-mail adresu **casopis@kpa.edu.rs**.

Sadržaj rada treba strukturirati tako da sadrži: naslov, ime i prezime (ko)autora, sažetak (apstrakt) sa ključnim rečima, uvod, glavni deo rada, zaključke, popis korišćene literature i po potrebi.

Naslov rada se piše velikim slovima, centrirano, u fontu 12 pt normal,bold. **Ime I prezime** (ko)autora bez titule, sa nazivom ustanove, pišu se ispod naslova rada sa razmakom od jednog reda, centrirano, u fontu 11 pt italic. Nekoliko autora, upisuju se jedan ispod drugog. Podnalov: **Sažetak (apstrakt)** u obimu od 100 do 150 reči, piše se ispod podataka o autorima centrirano, u fontu 10 pt bold, a sadržaj apstrakta na srpskom (za radove na srpskom) ili na engleskom (za radove na engleskom) jeziku piše se ispod reči **Sažetak (apstrakt)** sa potpunim ravnanjem , jednostrukim proredom, sa razmakom od jednog reda, u fontu 10 pt normal. **Podnalov: Ključne reči** piše se iza teksta apstrakta, bez razmaka, na početku reda, u fontu 10 pt italic, a u produžetku istog reda navode se ključne reči (4-6), u fontu 10 pt normal.

Podnaslovi: Uvod, Zaključak i Literatura pišu se bez numeracija, a **podnaslovi** glavnog dela rada (najmanje dva) sa numeracijom, sve u fontu 12 pt. bold. **Tekst rada** (pasusi) piše se obostranim ravnanjem redova (12 pt normal), jednostrukim proredom sa jednim redom razmaka iznad i ispod podnaslova i između pasusa, sa marginama od 2.5 cm. Početak pasusa se piše od početka reda. Nakon popisa literature, dodaje se **rezime (prošireni sažetak)** koji sadrži: naziv rada, podatke o (ko) autorima i sadržaj rezimea, sve u obimu od 400 do 500 reči, po pravilima za pisanje sažetka, na engleskom jeziku - ukoliko je rad napisan na srpskom jeziku, i obrnuto.

Fusnote se pišu ispod teksta na odgovarajućoj stranici, sa kontinuiranom numeracijom. Sadržaji se citiraju u fusnotama prema sledećim primerima:

– **Knjige:** S. Bejatović, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2010, str. 22-24.

– **Časopisi:** N. Jovančević, Položaj glavnih procesnih subjekata u novom ZKP iz 2011, *Crimen*, br.2/2012, Beograd, str.191.

– **Zbornici:** Z. Stojanović, Krivično delo nezakonitog bogaćenja – razlozi za i protiv uvođenja, objavljeno u : *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksi i Intermex, Beograd, 2012, str. 343.

– **Propisi:** Sl. *glasnik RS*, br. 101/2005, 63/2009 - odluka US i 92/2011, čl. 5, st. 2, tač. 7.

– **web stranice:** <http://www.environment-agency.gov.uk/business/sectors/37063.aspx> (19.09.2011.)

Radove koji nisu pripremljeni prema tehničkom uputstvu uređivački odbor neće uzeti u razmatranje za objavljivanje u časopisu.

¹ Celovit tekst Tehnickog uputstva autori mogu pronaći na adresi: <http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/sr-uputstvo-2014v3.pdf>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.98

[Nauka, bezbednost, policija]

NBP : žurnal za kriminalistiku i pravo : journal of
criminalistics and law / glavni i odgovorni urednik =
editor-in-chief Dragana Kolarić ; urednik za engleski
jezik = english language editor Dragoslava Mićović. -
Vol. 1, no. 1 (1996)- . - Beograd (Cara Dušana 196)
:Kriminalističko-poličijska akademija = Academy of
Criminalistics and Police Studies, 1996- (Beograd :
Inpress). - 24 cm

Tri puta godišnje

ISSN 0354-8872 = NBP. Nauka, bezbednost, policija
COBISS.SR-ID 125217799